

Hugo a S. Victore

**DE SACRAMENTIS
CHRISTIANAE FIDEI**

Liber Primus

Hugo a S. Victore

**DE SACRAMENTIS
CHRISTIANAE FIDEI**

Praefatiuncula 1

LIBER PRIMUS

PROLOGUS
Quare lectionem mutaverit 3

PARS PRIMA
Hexameron in opera conditionis 13

PARS SECUNDA
*De causa creationis hominis,
et de causis primordialibus
rerum omnium* 53

PARS TERTIA
De cognitione divinitatis 81

PARS QUARTA
*De voluntate Dei quae aeterna est
et una et de signis voluntatis ejus.
Quae quidem temporalia sunt
et secundum figuram voluntatis
dicuntur, quia signa sunt voluntatis* 121

<i>PARS QUINTA</i>	
<i>De creatione angelorum et natura, et confirmatione et lapsu, et caeteris quae ad ipsos pertinent</i>	151
<i>PARS SEXTA</i>	
<i>De creatione hominis et statu ejus ante peccatu</i>	189
<i>PARS SEPTIMA</i>	
<i>De lapsu primi hominis</i>	241
<i>PARS OCTAVA</i>	
<i>De reparatione hominis</i>	287
<i>PARS NONA</i>	
<i>De institutione sacramentorum</i>	309
<i>PARS DECIMA</i>	
<i>De fide</i>	327
<i>PARS UNDECIMA</i>	
<i>De naturali lege</i>	353
<i>PARS DUODECIMA</i>	
<i>De lege scripta</i>	363

Hugo a S. Victore

DE SACRAMENTIS CHRISTIANAE FIDEI

PRAEFATIUNCULA

Librum de sacramentis Christianae fidei studio quorundam scribere compulsus sum; in quo nonnulla quae antea sparsim dictaveram propterea quod iterato eadem stylo exprimere molestum vel superfluum videbatur, inserui. In quibus, si forte sermo simplicior colorem dictaminis servare non potuerit, non multum interesse putavi, eadem veritate constante. Hoc autem magis me movet quod cum haec eadem prius negligentius dictassem (utpote nondum adhuc futuri operis propositum habens, passim transcribenda exposui: sufficere tunc arbitratus ejusmodi minima vel adnotata in notitiam venire. Sed, quia postmodum cum eadem hujus operis textui insererem, quaedam in ipsis mutare, quaedam vero adjicere vel detrahare ratio postulabat. Lectorem admonitum esse volo, ut sicubi ea extra operis hujus seriem aliud aut aliter aliquid habentia invenerit, hanc diversitatis causam esse sciat, et si quid forte in eis emendandum fuerit, ad hujus operis formam componat. Sane hoc opus in duos libros distinxit; quatenus in tanta rerum multitudine et prolixitate incisio narrationis legentibus taedium tolleret, et simul utrumque scribere non valentibus aut divisim habere volentibus commodiorem formam exhiberet.

LIBRI PRIORIS DE SACRAMENTIS

PROLOGUS

QUARE LECTIONEM MUTAVERIT

Cum igitur de prima eruditione sacri eloquii quae in Historica constat lectione, compendiosum volumen prius dictassem, hoc nunc ad secundam eruditionem (quae in allegoria est) introducendis praeparavi; in quo, si fundamento quodam cognitionis fidei animum stabiliant, ut caetera quae vel legendo vel audiendo supraedificare potuerint, inconcussa permaneant. Hanc enim quasi brevem quamdam summam omnium in unam seriem compegi, ut animus aliquid certum haberet, cui intentionem affigere et conformare valeret, ne per varia Scripturarum volumina et lectionum divortia sine ordine et directione raperetur.

CAP. I. Quae sint discenda a principio.

Quisquis ad divinarum Scripturarum lectionem erudiendus accedit, primum considerare debet quae sit materia, circa quam versatur earum tractatio; quia, si rerum illarum de quibus scriptura facta est notitiam habuerit, facilius postmodum dictorum ejus veritatem sive profunditatem perspiciet.

CAP. II. Quae sit materia divinarum Scripturarum.

Materia divinarum Scripturarum omnium, sunt opera restaurationis humanae. Duo enim sunt opera in quibus universa continentur quae facta sunt. Primum est opus conditionis. Secundum est opus restaurationis. Opus conditionis est quo factum est, ut essent quae non erant. Opus restaurationis est quo factum est ut melius essent quae perierant. Ergo opus conditionis est creatio mundi cum omnibus elementis suis. Opus restaurationis est incarnatio Verbi cum omnibus sacramentis suis; sive iis quae praecesserunt ab initio saeculi, sive iis quae subsequuntur usque ad finem mundi. Verbum enim incarnatum rex noster est, qui in hunc mundum venit cum diabolo pugnaturus; et omnes sancti qui ante ejus adventum fuerunt, quasi milites sunt ante faciem regis praecedentes; et qui postea venerunt et venient usque ad finem mundi milites sunt regem suum subsequentes. Et ipse rex medius est in exercitu suo; hinc inde vallatus incedens et stipatus agminibus suis. Et licet in hac tanta multitudine diversae armorum species in sacramentis et observationibus praecedentium et subsequentium populorum appareant, omnes tamen uni regi militare et unum vexillum sequi probantur, et hostem unum persequi et una victoria coronari. In his omnibus opera restaurationis considerantur; in quibus divinarum Scripturarum tota vertatur intentio. Mundanae sive saeculares scripturae materiam habent opera conditionis. Divina Scriptura materiam habet opera restaurationis. Propterea tanto excellentior omnibus scripturis jure creditur, quanto dignior est et sublimior materia in qua ejus consideratio tractatio quae versatur. Nam opera restaurationis multo digniora sunt operibus conditionis; quia illa ad servitutem facta sunt, ut stanti homini subessent; haec ad salutem, ut lapsum erigerent. Propterea illa quasi modicum aliquid sex diebus perfecta sunt; haec vero non nisi aetatibus sex compleri possunt. Tamen sex contra sex e diverso ponuntur, ut idem reparator qui creator demonstratur.

CAP. III. Quomodo divina Scriptura per opera conditionis descendit ad narranda opera restorationis.

Quamvis autem principalis materia divinae Scripturae sint opera restorationis; tamen, ut competentius ad ea tractanda accedat, primum in ipso capite narrationis suae breviter secundum fidem rerum gestarum exordium et constitutionem narrat operum conditionis. Non enim convenienter ostendere posset qualiter homo reparatus sit, nisi prius demonstraret qualiter sit lapsus; neque vero lapsum ejus convenienter ostendere, nisi prius qualiter a Deo institutus fuerit explicaret. Ad ostendendam autem primam institutionem hominis oportuit, ut totius mundi conditio ac creatio panderetur; quia propter hominem factus est mundus. Spiritus quidem propter Deum, corpus propter spiritum; mundus propter corpus humanum, ut spiritus Deo subjiceretur, spiritui corpus et corpori mundus. Hoc igitur ordine Scriptura sacra primum creationem mundi describit, qui propter hominem factus est; deinde commemorat qualiter homo factus in via justitiae et disciplinae dispositus est; postea, qualiter homo lapsus est; novissime quemadmodum est reparatus. Primum ergo describit materiam in eo quod factus est et dispositus; deinde miseriam in culpa et poena; deinde reparationem et misericordiam in cognitione veritatis et amore virtutis; demum patriam et gaudium beatitudinis.

CAP. IV. Quod tripliciter tractat de materia sua eloquium sacrum.

De hac autem materia tractat divina Scriptura secundum triplicem intelligentiam: hoc est historiam, allegoriam, tropologiam. Historia est rerum gestarum narratio, quae in prima significatione litterae continetur; allegoria est cum per id quod factum dicitur, aliquid aliud factum sive in praeterito sive in praesenti, sive in futuro significatur; tropologia est cum per id quod factum dicitur, aliquid faciendum esse significatur.

CAP. V. Quod in sacro eloquio non solae voces sed et res significare habent.

Unde apparet quantum divina Scriptura caeteris omnibus scripturis non solum in materia sua, sed etiam in modo tractandi, subtilitate et profunditate praecellat; cum in caeteris quidem scripturis solae voces significare inveniuntur; in hac autem non solum voces, sed etiam res significativae sint. Sicut igitur in eo sensu qui inter voces et res versatur necessaria est cognitio vocum, sic in illo qui inter res et facta vel facienda mystica constat, necessaria est cognitio rerum. Cognitio autem vocum in duobus consideratur; in pronuntiatione videlicet et significatione. Ad solam pronuntiationem pertinet grammatica, ad solam significationem pertinet dialectica; ad pronuntiationem simul et significationem pertinet rhetorica. Cognitio rerum circa duo versatur, id est formam et naturam. Forma est in exteriori dispositione; natura in interiori qualitate. Forma rerum aut in numero consideratur ad quem pertinet arithmetica; aut in proportione ad quam pertinet musica; aut in dimensione ad quam pertinet geometria; aut in motu ad quem pertinet astronomia. Ad interiorem vero rerum naturam physica spectat.

CAP. VI. Quomodo omnes artes subserviunt divinae sapientiae.

Ex quo constat quod omnes artes naturales divinae scientiae famulantur; et inferior sapientia recte ordinata ad superiorem conducit. Sub eo igitur sensu qui est in significatione vocum ad res, continetur historia; cui famulantur tres scientiae sicut dictum est, id est grammatica, dialectica, rhetorica. Sub eo autem sensu qui est in significatione rerum ad facta mystica, continetur allegoria. Et sub eo sensu qui est in significatione rerum ad facienda mystica, continetur tropologia; et his duobus famulantur arithmetica, musica, geometria, astronomia et physica. Super haec ante omnia divinum illud est ad quod ducit divina Scriptura sive in allegoria, sive in tropologia: quorum alterum (quod in allegoria est) rectam fidem, alterum (quod in tropologia est) informat bonam operationem: in quibus constat cognitio veritatis et amor virtutis: et haec est vera reparatio hominis.

CAP. VII. De numero librorum sacri eloqui.

Postquam demonstravimus quae sit materia divinarum Scripturarum et qualiter de subjecta sibi materia tractent in triplici sensu, historiae, allegoriae, tropologiae, nunc ostendere convenit in quibus libris ea quae jure divinitatis nomine censetur, scriptura consistat. Duo sunt Testamenta quae omne divinarum Scripturarum corpus concludunt: Vetus scilicet et Novum. Utrumque tribus ordinibus distinguitur. Vetus Testamentum continet legem, prophetas, hagiographos, quod interpretatum sonat sanctos scriptores vel sancta scribentes. In lege continentur quinque volumina; scilicet Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Genesis autem a generatione dicitur; Exodus ab exitu; Leviticus a levitis. Liber numeri, quia in eo numerantur filii Israel. Deuteronomium secunda lex, Hebraice autem , bresith, hellesmoth, vagetra, vevedaber, adabarim: In ordine prophetarum octo sunt volumina. Primus liber Josue, qui et Jesu Nave, et Josue Bennun, id est filius Nun; secundus liber Judicum, qui dicitur Sopthim; tertius liber Samuelis, qui est primus et secundus Regum; quartus Malachim quod interpretatur regum, qui est tertius et quartus Regum; quintus Isaias; sextus Jeremias; septimus Ezechiel; octavus liber duodecim prophetarum qui dicitur , thareasra. Hi prophetici dicuntur eo quod prophetarum sunt, etiamsi non omnes prophetiae sint. Propheta autem tribus modis dicitur: officio, gratia, missione. Vulgo autem usitato vocabulo magis prophetae vocantur, qui vel officio vel aperta missione prophetae sunt; sicut in hoc loco. Secundum quam acceptionem David et Daniel et caeteri complures, prophetae non dicuntur, sed hagiographi. In ordine hagiographorum novem volumina continentur. Primum Job; secundum liber Psalmorum; tertium Proverbia Salomonis quae Graece parabola, Hebraice , masloth, dicuntur; quartum Ecclesiastes, qui Hebraice , coeleth, Latine concionator interpretatur; quintum , syra syrim, id est Cantica canticorum; sextum Daniel; septimum Paralipomenon, quod Latine sonat verba dierum, Hebraice , dabreniamin, dicitur; octavum Esdras; nonum Esther. Qui

omnes, id est quinque octo novem: similiter faciunt viginti duos quot litteras etiam alphabetum continet Hebraicum, ut totidem libris erudiatur vita justorum ad salutem, quot litteris lingua discentium ad eloquentiam instruitur. Sunt praeterea in Veteri Testamento alii quidam libri qui leguntur quidem, sed in corpore textus vel in canone auctoritatis non scribuntur. Ut est liber Tobiae et Judith, et Machabaeorum et qui inscribitur liber Sapientiae Salomonis et Ecclesiasticus. Novum Testamentum continet Evangelia, apostolos, Patres. Evangelia quatuor sunt: Matthaei, Marci, Lucae, Joannis. Apostolica volumina similiter quatuor: Actus apostolorum; Epistolae Pauli; Canonicae Epistolae, Apocalypsis: qui juncti cum superioribus viginti duobus Veteris Testamenti, triginta complent, in quibus corpus divinae paginae consummatur. Scriptura Patrum in corpore textus non computantur; quia non aliud adjiciunt, sed idipsum quod in supradictis continetur explanando et latius manifestiusque tractando extendunt.

LIBER PRIMUS

PARS PRIMA

HEXAMERON IN
OPERA CONDITIONIS

INCIPIT LIBER PRIMUS.

Arduum profecto opus et laboriosum crebra vestra praecatione flexus aggredior; universam divinarum Scripturarum seriem non solum restringendo ad compendium redigere, sed exponendo quoque profunditatis ejus arcana in lucem evocare. Cujus quidem operis inchoationem prompta devotione offero, spe consummationem promitto.

CAP. I. Unum esse principium a quo facta sunt omnia de nihilo.

In principio creavit Deus coelum et terram (Gen. I). Quod creatum est de nihilo factum est. Nam quod de aliquo factum est, factum quidem est sed creatum non est; quia de nihilo factum non est. Fecit ergo Deus coelum et terram; nec solum fecit sed creavit, hoc est de nihilo fecit. Philosophi gentilium tria quaedam rerum principia sine principio posuerunt: opificem, materiam et formam; profitentes ea quae facta sunt omnia ex materia quidem in formam per opificem esse producta. Sed isti factorem solum non creatorem Deum professi sunt. Fides autem vera unum solummodum primum principium confitetur quod semper erat; et per ipsum solum factum est ut esset quod aliquando non erat. Cujus ineffabilis omnipotentiae virtus, sicut non potuit aliud praeter se habere coaeternum, quo in faciendo juvaretur; ita ipsi cum voluit suberat, ut quod voluit et quando et quantum voluit de nihilo crearetur. Omnia ergo quae facta sunt, Deus non solum ex materia fecit, sed materiam omnium ipse de nihilo creavit.

CAP. II. An prius facta est materia quam forma.

Sed non parva quaestio est utrum ea quae facta sunt, simul in materia et forma adesse prodierint, an prius per materiam quidem essentialiter condita sint, postmodum formata. Scio quosdam sanctorum Patrum, qui ante vos verbi Dei arcana excellenter scrutati sunt, quasi adversa quaedam super hac inquisitione scripta reliquisse. Aliis quidem asserentibus omnia simul in materia et forma creata fuisse; aliis autem hoc magis probantibus, ut corporea quidem omnia quae facta sunt, prius simul et semel materialiter condita: postmodum vero per intervalla sex dierum in formam disposita fuisse credantur. Ego puto viros sapientiae in rebus tam obscuris et dubiis atque a sensu nostro remotis, nec temere asseruisse quod nescierint; neque in his quae asseruerunt praesertim tanta diligentia prolatis, errare potuisse. Illud magis crediderim, sub assertionis forma inquisitionis studium aliquando fuisse. Qui sic dicta sanctorum pie interpretari voluerint, nec falsa credendo in errorem incidunt, nec vera reprehendendo elationem. Nos ergo in neutram partem praecipiti assertione declinantes, id cui noster sensus interim magis accedit (quantum capere possumus) aperimus. Qui Deum omnia simul in materia et forma fecisse contendunt, propterea fortassis suam assertionem justam esse arbitrantur, quod omnipotentiae Creatoris indignum videatur (ad humanae imbecillitatis similitudinem) suum opus per intervalla temporum ad perfectionem promovere, quodque etiam quaedam Scripturarum loca, quodammodo idem asserentia inveniuntur. Ut est illud: Qui vivit in aeternum, creavit omnia simul (Eccli. XVIII). Ipsa quoque Geneseos scriptura (unde prima ad nos hujus rei manavit agnitio) sic ambigue de operatione sex dierum loquitur, ut saepenumero omnia potius simul facta fuisse probare videatur. Propter has igitur et hujusmodi rationes aiunt credendum esse mysticam illam in Genesi sex dierum distributionem, rei autem veritate omnem creaturam ab ipso temporis exordio quo esse coepit, talem coepisse talique forma, qualem nunc videtur habere, quantum id ad universitatis dispositionem pertinet.

CAP. III. Ratio quare voluit Deus per temporum intervalla opera sua ad completionem perducere; et prius esse facere quam pulchrum esse.

Nobis autem videtur (excepto eo quod nihil in hac re temere diffinire volumus) omnipotentiae Creatoris in nullo derogari, si per intervalla temporis opus suum ad consummationem perduxisse dicitur; ita ut tamen indubitanter etiam aliter facere potuisse (si ratio omnipotentis voluntatis ejus expotulasset) credatur. Omnipotens etenim Deus (cujus voluntas sua bonitate nunquam privari potest) sicut propter rationalem creaturam caetera omnia fecit, ita etiam in eis omnibus faciendis illum praecipue modum servare debuit, qui ipsius rationalis creaturae commoditati ac causae magis congruus fuit. Hic autem ille erat in quo eidem creaturae rationali, scilicet non solum obsequium, sed etiam exemplum pararetur, id est in quo illa acciperet non solum id quo ad obsequium indiguit, sed per illud etiam quod accipit agnosceret id quod fuit. Propterea in caeteris rebus prius informis materies facta est ac deinde formata, ut eo ipso demonstraretur quod ab illo prius non existentia accepissent essentiam, sine quo modo formam et ordinem non poterant habere confusa. Eodem modo ipsa rationalis creatura per id quod foris fiebat, in se cognosceret, et ab illo esse quod erat, atque ab illo expetendum esse quod futura erat, quatenus et pro eo quod acceperat in gratiarum actionem exurgeret et in id quod acceptura erat obtinendum in ipsum affectum dilectionis dilataret. Nam et ipsa rationalis creatura quodam suo modo prius informis facta est, postmodum per conversionem ad Creatorem suum formanda; et idcirco foris prius ei demonstrata est informis materia, postea formata, ut quanta foret inter esse et pulchrum esse distantia discerneret. Ac per hoc admonita est ne contenta esset eo quod per conditionem a Creatore esse acceperat, donec et pulchrum esse atque beatum esse adipisceretur, quod per amoris conversionem a Creatore acceptura erat. Quod si quis quaerat quae rationalis creatura jam tunc in ipso mundi primordio exstiterit cui hoc exemplum proponi

debuisset, facile responderetur jam tunc creatos fuisse angelos qui hoc facto admonerentur seipsos agnoscere, et usque in finem homines futuros, quod licet hoc quando factum est non viderint, tamen per Scripturas edocti, factum esse omnino jam nescire non possint. Si cui haec quam proposuimus ratio minus sufficiens videbitur ad comprobendam nostram existimationem de rerum creatione, concedimus salva pace, ut vel aliam ad idem evidentius comprobandum meliorem atque subtiliorem exquirat; aut si hujus partis assertio illi non placet, alteram prout libet assumat. Nos autem secundum propositum coepti nostri rem ordine prosequemur.

CAP. IV. Utrum potuit aliquando esse materia sine forma.

Restat enim ut si prius materiam rerum informem creatam fuisse asserimus, utrum ne aliquid sine forma existere potuerit, qualemve essentiam ante formam inditam habuisse credendum sit, ostendamus. Et ut breviter quod super hoc sentiendum mihi videtur aperiam, certe non puto primam illam rerum omnium materiam taliter informem fuisse, ut nullam omnino formam habuerit; quia nec aliquid tale existere posse, omnino quod aliquid esse habeat et non aliquam formam crediderim. Ita tamen non absurde informem eam appellari posse, quod in confusione et permistione quadam subsistens, nondum hanc in qua nunc cernitur, pulchram aptamque dispositionem et formam coeperit. Ergo ante formam facta est materia, tamen in forma. In forma confusionis, ante formam dispositionis. In prima forma confusionis prius materialiter omnia corporalia simul et semel creata sunt; in secunda forma dispositionis postmodum per sex dierum intervalla ordinata.

CAP. V. Simul creata fuisse omnia, id est visibilia et invisibilia.

Sed nec illud, quantum opinor, absurdum erit, si credimus unum et idem prorsus momentum temporis fuisse quo in principio simul creata sit et rerum visibilium corporaliumque materia, et invisibilium in angelica natura essentia; et hoc esse quod Scriptura refert omnia simul creata fuisse sicut supra diximus: Qui vivit in aeternum creavit omnia simul (Eccle. XVIII), quia eodem momento simul et visibilium materia essentialiter creata est et invisibilium natura; nihilque postea factum cujus in ipso primordio aut materia ut in corporibus aut similitudo ut in spiritibus non praecesserit. Nam etsi novae adhuc quotidie creantur animae, nova tamen creatura non fit; quia in angelicis spiritibus jam tunc quando creabantur ejus similitudo praecessit. Duo autem nunc nobis discutienda occurrunt: primum, illa primae conditionis forma informis qualis fuerit; secundum, qualiter ex illa informitate ad hanc quam nunc habet formam producta sit.

CAP. VI. De prima informitate rerum omnium qualis fuit, et quandiu mundus in illa permansit.

Quantum conijcere potui ex iis quae in Scripturis de hac re sive manifeste sive obscure reperi secundum rei gestae veritatem expressa, prima illa rerum omnium moles quando creata est, ibidem tunc adesse prodiit, ubi nunc formata subsistit. Eratque terrenum hoc elementum medio eodemque imo loco subsidens (caeteris in una confusione permistis) forma meliore praeditum; sed iisdem circumquaque in modum cujusdam nebulae oppansis ita involutum ut apparere non posset quod fuit. Illa vero tria in una, sicut dictum est, adhuc confusione permista sive potius in una permistione confusa, circumquaque suspensa, eoque in altum porrigebantur quousque nunc summum corporeae creaturae pertingit. Totumque hoc spatium quod a superficie terrae medio jacentis loco usque ad extremum supremumque ambitus coeli limitem patet, illa nebula et caligine replebatur. Et quod nunc sunt alvei sive trachones aquarum, jam tunc in ipso nascentis mundi exordio in terrae corpore futura aquis receptacula parata erant. In quibus etiam magna illa abyssus (de qua omnium fluenta aquarum producenda sive derivanda fuerant) patulo adhuc hiatu vacuoque horrendum in praeceps inane praeferebat. Cui quidem desuper tenebrosae illius caliginis qua tota tunc terrae superficies obvoluta erat nebula tendebatur; quas, ut ergo arbitror, tenebras, Scriptura cum coelum et terra crearentur super faciem abyssi fuisse testatur. Talis mundi facies in principio priusquam formam reciperet aut dispositionem, per Scripturam significatur cum dicitur: In principio creavit Deus coelum et terram. Terra autem erat inanis et vacua (Gen. I); sive, ut alia translatio habet,

“incomposita,”

et tenebrae erant super faciem abyssi (ibid.). Per coelum namque et terram, materiam illam omnium coelestium terrestriumque, hoc loco significari puto, de qua postea succedenter in forma facta sunt quae

in ipsa prius per essentiam simul creata fuerunt. Ibi namque terra erat ipsum terrae elementum, et coelum mobile erat illa et levis confusio reliquorum trium quae in circuitu medio jacentis terrae suspensa ferebatur; et his duobus omnium corporum coelestium sive terrestrium formandorum materia continebatur. Deinde sequitur Scriptura et dicit: Et tenebrae erant super faciem abyssi. Duo superius proposuerat; videlicet coelum et terram. Modo quaedam alia duo subjungit scilicet tenebras et abyssum; alterum, id est abyssum in terra, alterum, id est tenebras in eo quod coelum vocaverat, significans intelligendum. Propterea namque super faciem abyssi tenebrae erant; quia abyssus subtus erat, et desuper caligo tenebrosa erat. Neque abyssus tenebrae erat, quia lumen futura non erat; sed desuper faciem abyssi tenebrarum locus fuit. in eo scilicet elemento unde lumen postea venire debuit. Neque enim nisi in lucis loco, tenebrae esse potuerunt; propterea tenebrae erant super faciem abyssi. Et spiritus Domini ferebatur super aquas (Gen. I). Subito aquas nominat, cum prius in rerum creatione de sola terra et coelo mentionem fecisset. Sed non propterea aquas increatas esse credendum est, quia in creatione rerum aquarum nomen positum non est; quia ipsum coelum ipsae sunt tenebrae, ipsae et aquae. Coelum propter levitatem; tenebrae propter lucis privationem; aquae propter motum et fluctuationem. Nam si abyssus in terra erat et tenebrae erant super faciem abyssi; ergo tenebrae erant super terram. Sed quid erat super terram? Duo in principio posita sunt coelum et terra. Quid horum putas subtus, aut quod supra fuisse dicemus? Aut terra supra et coelum subtus; aut terra subtus et coelum supra? Sed nunquid credendum est prima illa conditione rerum coelum subter creatum fuisse; et postea in formatione supra dispositum? Fortassis quia prius Scriptura nominavit coelum quam terram, propterea coelum quasi fundamentum subtus creatum fuisse quis dicat. Ego aut non ordinis sed dignitatis causa sic positum reor; et quia etiam sermo sequens de elemento terrae quasi de proximo (et ob hoc posterius nominato) habendus fuit, ideo et prius coelum et postea terra nominari debuit. Sed neque ipsa conditorum natura alium positionis aut locationis

ordinem pateretur, quam ut ponderosa deorsum, et sursum levia disponderentur. Ergo terra deorsum erat et coelum sursum, et quod supra terram erat coelum erat. Ergo coelum supra terram erat. Et aquae ubi erant? sub coelo an supra coelum? Neque sub coelo, neque supra coelum aquae erant; sed in coelo aquae erant, quia ipsum coelum aquae erant. Totum aquae et totum coelum; quia idem aquae et coelum. Secunda die factum est firmamentum et vocatum est coelum; et positum est, ut divideret inter aquas et aquas, et quae prius aquae, erant factae sunt aquae, aquae quae sub coelo et aquae quae super coelum. Et factum est coelum, coelum et coelum; coelum supra coelum et sub coelo coelum. Usque hodie etiam coelum est supra coelum et sub coelo coelum, et totum ex uno coelo et unum coelum. Sed antequam fieret de illo coelo hoc coelum quod est vocatum firmamentum, non erat illud coelum coelum et coelum, sed tantum coelum. Nec illae aquae aquae et aquae; sed tantum aquae. Et aquae et coelum unum coelum; et illud coelum et aquae illae, nec supra coelum erant nec sub coelo; sed supra terram; nihilque erat inter coelum et terram; quia nihil erat praeter coelum et terram. Et tamen aquae erant, et tenebrae erant, et abyssus erat. Abyssus in terra; tenebrae et aquae in coelo. Et tenebrae erant super faciem abyssi, et spiritus Dei ferebatur super aquas. Ergo super omnia erat spiritus Dei; quia omnia in potestate erant Dei, et in omnibus non arctabatur potestas Dei. Fortassis jam satis est (quantum ad propositum brevitatis pertinet) de his hactenus disputasse, si hoc solum adjecerimus quanto tempore mundus in hac confusione priusquam ejus dispositio inchoaretur persistit. Nam quod illa prima rerum omnium materia, in principio temporis, vel potius cum ipso tempore exorta sit, constat ex eo quod dictum est: In principio creavit Deus coelum et terram. Quamdiu autem in hac informitate sive confusione permanserit, Scriptura manifeste non ostendit. Mihi autem videtur (quantum ego conjicere valeo) inter creationem et dispositionem rerum, ordinem quidem temporis sed nullam fuisse moram interjectam; ita ut vere quidem dici possit, hoc post illud factum fuisse; sed inter hoc factum et illud nullam omnino dilationem

intervenisse. Et ut breviter quidquid mihi inde sentiendum videtur absolvam, ego arbitror in primo principio temporis, vel potius cum ipso principio temporis, hoc est quando ipsum tempus coepit, simul coepisse et rerum visibilium omnium materiam, eodemque prorsus momento invisibilium in angelica natura essentiam; utramque quodammodo in forma, et utramque quodammodo sine forma. Nam quemadmodum illa formandorum corporum materia quando primum creata est, et quamdam formam habuit in qua subsistere coepit, et tamen informis erat, quia necdum disposita et ordinata fuit; ita prorsus illa rationalis natura quando primum in spiritibus angelicis creata est, mox quidem per sapientiam et discretionem formata est; sed, quia illi summo et vero bono (in quo beatificanda erat) nondum se per conversionem amoris impresserat, quodammodo adhuc informis permanebat. Utraque ergo natura et corporea scilicet per materiam, et incorporea per essentiam simul ad esse prodiit; quia et in illa unde facta et in ista quae facta est uno eodemque momento temporis, in tempore pariter, et cum tempore esse coepit. Nam spiritualis natura, (cum simplex sit eique idem sit omnino esse quod est) materialiter prius quam personaliter fieri non habet, sicut corporea natura; et propterea illa dum crearetur prius quidem per materiam ex qua facta est ad esse prodiit: haec vero statim in ipsa qua subsistit vita simplici et essentia immortali indissolubilique primum accepit. Utraque tamen simul facta est; altera, id est corporea in eo ex quo ipsa est; altera vero, id est incorporea in eo quod ipsa est. Utraque formata, et utraque informis, sicut dictum est.

CAP. VII. De distinctione formationis.

Et de illo quidem primae conditionis statu priusquam in formam natura dispositionemque veniret, haec dicta sufficere volumus. Deinde sequitur ut dispositionem ipsam qualiter perfecta sit ordine prosequamur. Sex diebus disposuit et ordinavit atque in formam redegit Deus cuncta quae fecerat: Perfecitque opus suum die sexta. Et sic demum die septima requievit (Gen. II), id est cessavit ab opere. Prima die facta est lux; secunda die, factum est firmamentum; tertia die, congregatae sunt aquae; quarta die, facta sunt luminaria; quinta die, pisces et volucres; sexta die, bestiae, jumenta, reptilia; novissime (eadem tamen die) homo. Hoc primum in hoc loco lectorem admonere volumus, ut quoties in his operibus, videlicet sex dierum aliquid fieri audierit, ut verbi gratia, cum dicitur, prima die facta est lux; secunda die, factum est firmamentum; tertia die, congregatae sunt aquae; quarta die, facta sunt luminaria, non modo primum cum facta dicuntur, haec de nihilo creata fuisse existimet; sed potius de ipsa (quae prius creata erat de nihilo) materia formata intelligat. Etiam si aliquando verbum creationis positum reperit, ut est ibi: Creavit Deus cete grandia, et omnem animam viventem atque motabilem (Gen. I); non ad materiam qua esse coeperunt, sed ad formam qua hoc quod sunt esse coeperunt, referendum esse sciat.

CAP. VIII. De mysterio lucis; quare primum facta est.

Incipiens ergo Deus opera sua ut perficeret, primum fecit lucem, ut caetera omnia postmodum faceret in luce. Significavit enim nobis se non amare opera quae in tenebris fiunt, quoniam mala sunt. Quia omnis qui male agit odit lucem; et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus, quia mala sunt. Qui autem facit veritatem venit ad lucem, ut manifestentur opera sua, quia in Deo facta sunt (Joan. III). Ipse ergo qui veritatem facturus fuit, in tenebris operari noluit; sed venit ad lucem, et fecit lucem, ut se manifestaret per lucem. Non enim ideo fecit lucem ut ipse videret per lucem; sed ut opera sua manifestaret per lucem, quia in Deo facta sunt. Et ideo vidit Deus cuncta quae fecerat et erant valde bona (Gen. I). Hoc mihi dicendum interim fuit pro reddenda ratione cur Deus primum lucem fecit.

CAP. IX. Qualis eadem facta est lux, et ubi.

Sed nunc superest ut rei gestae veritatem diligentius prosequamur. Principium ergo divinorum operum fuit creatio lucis, quando ipsa lux non materialiter de nihilo creata est; sed de praejacenti illa universitatis materia formaliter facta est ut lux esset, et vim ac proprietatem lucendi haberet. Hoc opus prima die factum est; sed hujus operis materia ante primam diem creata est. Moxque cum ipsa luce dies coepit; quia ante lucem nec nox fuit nec dies, etiamsi tempus fuit. Si autem quaeritur qualis haec lux fuit, corporea an incorporea, et si corporea cujusmodi corpus habuit, et utrum uno loco circumscripta an ubique diffusa, utrum in motu an immobilis; quantum ego arbitror rectissime respondetur, corporalibus rebus et visibilibus illuminandis, non nisi lucem corpoream congruere potuisse. Omne autem corpus quantumlibet subtile et spiritali naturae approximans, loco circumscribi necesse est. Rursumque nisi mobilis fuisset lux illa, nequaquam alterna vicissitudine diem ac noctem distinguere, nec temporis spatium ullatenus sine motu peragere valuisset. Secundum hanc itaque considerationem, convenientius puto ut credamus lucem illam in principio factam ad illuminanda corporea sine dubio corpoream fuisse, quale fortasse esse potuisset corpus aliquod lucidum, cujus praesentia cuncta illustrarentur, quemadmodum nunc in sole videri potest, ipsamque vice et loco solis factam, ut interim motu suo circumagitaretur, et noctem diemque discerneret. Cum qua (quia dies prima exorta est) ego crediderim magis illam quando facta est, ibidem primum apparuisse ubi sol quotidiano cursu circumvectus oriens emergit, ut eodem tramite circumcurrens, ac primo ad occasum descendens vesperam faceret, et deinde revocata ad ortum auroram, hoc est mane ante ortum sequentis diei illustraret. Et propterea quia primus dies auroram praecedentem non habuit, quoniam antequam lux crearetur plenae tenebrae fuerunt, mox autem luce apparente super terram plenus dies, propterea quod a perfecto opus Dei inchoari debuisset, ideo dixisse Scripturam: Factum est vespere et mane dies unus (Gen.

I). Non enim dixit Factum est mane et vespere; sed: Factum est, inquit, vespere et mane dies unus. Quia, sicut diximus, primus dies mane praecedens non habuit, quoniam a luce plena atque perfecta initium sumpsit; propterea omnis aurora praecedentis diei est, et omnis dies ab ortu solis initium sumit. Estque dies naturalis illud spatium temporis quod ab ortu solis usque ad ortum pertransiens noctem in se diemque concludit; in qua (quoniam naturaliter dies noctem praecedit) et finem diei vesperam dicimus, finem noctis auroram, constat indubitanter quod aurora semper ad praecedentem diem referenda sit. Ergo illud primum momentum temporis quando creata est omnium visibilium invisibiliumque natura, nec nox fuit nec dies; et tamen tempus fuit, quia mutabilitas fuit. Postea vero continuo luce facta divisae sunt tenebrae et lux; et tempus jam per diem et noctem distingui coepit.

CAP. X. Quod simul facta est lux visibilis et invisibilis; et pariter divisa a tenebris.

Et ut mihi videtur eodem prorsus temporis momento quo visibiliter et corporaliter divisa est lux a tenebris; invisibiliter quoque boni angeli discreti sunt a malis illis in tenebras peccati cadentibus: et istis ad lucem justitiae conversis illuminatisque a luce, ut lux essent et non tenebrae. Sic enim consonare debuerunt exemplaria operum Dei, ut quae visibilia erant opera sapientiae, invisibilium proventus sequerentur, secundum quod ipsa quae utrobique operabatur sapientia, ibi iudicium exercuit, hic formavit exemplum. Divisa est lux ergo a tenebris; et erat lux visibilis et visibiles tenebrae erant; similiter et lux invisibilis erat, et tenebrae invisibiles erant; et utrorumque divisio facta est; et simul facta est divisio tenebrarum et lucis. Et vocata est lux dies et tenebrae nox. Utrumque quidem Deus divisit, et utrumque nominavit; sed et utrumque non fecit. Deus enim auctor tenebrarum non est sed lucis; quia peccatum est tenebrae et peccatum nihil est: Et sine ipso nihil factum est (Joan. III). Lux ab ipso facta est; quia justitia et veritas lux est, et de luce audivimus quod dixit Deus: Fiat lux, et statim lux facta est (Gen. I). Nusquam dixit Deus: Fiant tenebrae. Sed de luce dixit: Fiat lux, et divisit lucem a tenebris; et vocavit lucem diem, et tenebras noctem (ibid.). Ergo non fecit utrumque; tamen utrumque divisit, et utrumque nominavit. Divisit per iudicium; et per meritum nominavit, iudicavit et disposuit. Quia nec hoc apud eum iudicantem inordinatum esse potuit, quod apud delinquentes inordinatum fuit, vocavit lucem diem, et tenebras noctem.

CAP. XI. Quod tres dies lux illuminavit, et quare ante solem facta est.

Ergo nemo dicat quomodo ante factum solem dies esse potuit; quia antequam sol fieret lux erat: Et vidit Deus lucem quod esset bonum et vocavit lucem diem, et tenebras noctem (Gen. I). Et ipsa lux tres illos primos dies faciebat antequam sol fieret et illuminaret mundum. Sed quid significat quod non statim factus est sol ex quo lucem fieri oportuit, sed ut quasi lux esset priusquam clara lux? Et fortassis confusio plena luce digna non erat; aliquam tamen lucem accepit, ut videret exire ad ordinem et dispositionem.

CAP. XII. Sacramentum divinorum operum.

Ego puto magnum hic aliquod sacramentum commendari; quia omnis anima quandiu in peccato est, quasi in tenebris est quibusdam et confusione. Sed non potest evadere confusionem suam et ad ordinem justitiae formamque disponi, nisi illuminetur primum videre mala sua, et discernere lucem a tenebris, hoc est virtutes a vitiis, ut se disponat ad ordinem et conformet veritati. Hoc igitur anima in confusione jacens sine luce facere non potest; et propterea necesse est primum ut lux fiat, ut videat semetipsam, et agnoscat horrorem et turpitudinem confusionis suae, et explicet se atque coaptet ad illam rationabilem dispositionem et ordinem veritatis. Postquam autem ordinata fuerint omnia ejus, et secundum exemplar rationis formamque sapientiae disposita, tunc statim incipiet ei lucere sol justitiae, quia sic in repromissione dictum est: Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. V). Prius ergo in rationali illo mundo cordis humani creatur lux, et illuminatur confusio ut in ordinem redigatur. Post haec cum fuerint purificata interiora ejus, venit lumen solis clarum et illustrat eam. Non enim digna est contemplari lumen aeternitatis, donec munda et purificata fuerit; habens quodammodo et per materiam speciem, et per justitiam dispositionem. Sic lex praecessit gratiam, sermo spiritum: sic praecursor Joannes Christum; lux lucem; lucerna solem; et ipse Christus humanitatem suam prius demonstravit, ut post manifestaret divinitatem, et ubique lux lucem praecedit. Lux quae peccatores ad justitiam illuminat, illam lucem quae justificados ad beatitudinem illustrat. Ergo facta est lux priusquam solis claritas manifestaretur; et dies erat: et tres dies erant quando lux erat et sol non erat. Quarta die illuxit sol, et illa dies clara erat; quia lumen verum habuit, et tenebrae non erant ullae. Sic nulla anima meretur lumen solis accipere et summae veritatis claritatem contemplari, nisi tres dies isti in ea praecedant. Prima quidem die fit lux, et dividuntur lux et tenebrae; vocatur fitque lux dies, et tenebrae nox. Secunda die firmamentum, collocaturque inter aquas superiores et aquas inferiores; et vocatur

firmamentum coelum. Tertia die congregantur aquae quae sub coelo sunt in locum unum; jubeturque manifestari arida et vestiri graminibus suis. Omnia autem haec spiritualia praeferunt documenta. Primum in corde peccatoris creatur lux, quando semetipsum agnoscere incipit, ut dividat inter lucem et tenebras, et appellare incipiat lucem diem et tenebras noctem; et non sit jam de quibus dicitur: Vae qui dicunt bonum malum, et malum bonum; ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem (Isa. V). Post haec autem cum coeperit inter lucem et tenebras dividere, et lucem diem, tenebras quoque appellare noctem, id est cum mala sua veraciter per iudicium rationis improbare, et quae sunt bona et laudabilia lucis opera eligere coeperit, restat ut fiat in eo firmamentum, hoc est in bono proposito corroboretur: dividere inter aquas superiores et aquas inferiores, id est desideria carnis et spiritus, ut medius et mediator duo sibi adversantia nec permisceri sinat nec transponi; nec simul sit quod dividi debeat, aut supra quod subter, aut subter quod supra collocandum est. Novissime sequitur in dispositionis ordine opus tertiae diei, ut congregentur aquae quae sub coelo sunt in locum unum, ne carnis desideria fluxa sint, et ultra metam se necessitatis expandant, ut totus homo ad statum naturae revocatus, et secundum ordinem rationis dispositus, in locum unum omne desiderium colligat, quatenus et caro spiritui, et spiritus subjectus sit Creatori. Quisquis sic ordinatus est dignus est lumine solis, ut mente sursum erecta et desiderio in superna defixo, lumen summae veritatis contemplanti irradiet, et jam non per speculum in aenigmate (I Cor. XIII), sed in seipsa ut est veritatem agnoscat et sapiat. Sed et illud non negligenter transeundum est, quod dicitur: Vidit Deus lucem quod esset bonum, et divisit lucem a tenebris; et vocavit lucem diem, ac tenebras noctem (Gen. I). Fecit enim et vidit; deinde divisit et vocavit. Quare vidit? Noluit prius dividere quam vidisset, prius vidit an esset bonum; et tunc demum divisit lucem a tenebris; et vocavit lucem diem, et tenebras noctem. Adducet enim omne opus suum in iudicium; et non solum opera alia quae in luce fecit, vidit Deus quod esset bonum, sed ipsam quoque lucem vidit quod esset bonum et

divisit lucem et tenebras. Nam ipse angelus malus transfigurat se aliquando in angelum lucis, et ingerit se ad decipiendam mentem quasi lux vera. Sed haec lux non est dividenda a tenebris, nec vocanda est dies sed nox; quia speciem quidem lucis habet, sed tenebras veras. Propterea prius vidit Deus lucem an esset bona ut non statim credamus omni spiritui; sed probemus spiritus si ex Deo sint (Joan. IV); et cum viderimus lucem quia bona est, tunc demum dividamus lucem a tenebris, et vocemus lucem diem et tenebras noctem. Ergo non solum studendum est ut lux praecedat in operibus nostris, et ut in luce fiant opera nostra; sed ipsa quoque lux prius videnda est et consideranda diligenter; et sic postremo cum viderimus lucem quia bona est, dividamus lucem a tenebris, et vocemus lucem diem, et tenebras noctem.

CAP. XIII. Quare dicit Scriptura: “Vidit Deus lucem.”

Sed occurrit fortassis quomodo vidit Deus lucem quod esset bona et divisit lucem a tenebris et vocavit lucem diem, et tenebras noctem (Gen. I). Nam si caetera opera sua in luce vidit quod essent bona, in qua luce vidit lucem quod esset bona et divisit lucem a tenebris vocavitque lucem diem et tenebras noctem? Nihil enim videri potest sine luce; sed nec tenebrae sine luce videntur, quanto magis lux non videtur sine luce? Quae fuit ergo illa lux per quam Deus vidit lucem quod esset bona, et divisit lucem a tenebris? An per ipsam eam vidit quod esset bona, an per aliam lucem vidit quod esset bona? Sed quomodo per ipsam videre potuisset quod esset bona, si aliam lucem non habuisset per quam et in qua ipsam lucem vidisset quod esset bona? Nam, si vidit quod esset bona lux ista et vere vidit, in aliquo vidit de cuius bonitate dubitari non potuit. Ergo, alia lux increata, in qua ista lux creata videbatur quod esset bona; quia illam imitabatur quae semper est bona. In illa enim luce cum ipsa solum sit bona, videntur et mala et bona; et non solum mala et bona in ea videntur, sed mala etiam esse mala, bona esse bona in ea videntur: propterea quod ipsa vere et summe est bona. Quod enim ab ipsa discordare videtur, malum esse videtur; et quod ei simile esse videtur, bonum esse videtur; et utrumque non nisi in ipsa et per ipsam videtur. Per lucem ergo probavit lucem: quia in luce incommutabili vidit quod lux ista commutabilis suo modo et ordine bona esset. Et divisit lucem a tenebris, vocavitque lucem diem, et tenebras noctem; et in ea luce in qua vidit lucem quod esset bona, etiam caetera opera sua quae operatus est vidit quod essent bona, et nihil sine illa luce vidit, vel bonum vel malum; sive ex iis quae ipse bona fecit, sive ex iis quae nos fecimus mala, quae omnia ipse non male sed bene vidit. Et ibi vidit ubi nullum malum vidit: haec ipsa lux est qua et nos videre oportet omnem lucem an bona est; nec poterimus judicare vero de luce an bona est, donec ista luce illuminati fuerimus, quae vere bona est: Spiritualis enim dijudicat omnia, et ipse a nemine judicatur (I Cor. II). Et si Spiritus Dei vere in nobis habitat, non nos poterunt

decipere spiritus erroris, etiamsi in luce veniant ad nos; quia habebimus lucem in nobis, in qua nobis manifestum erit de omni luce utrum bona est; et sic fiducialiter dividemus lucem a tenebris, et judicabimus non solum inter tenebras et lucem, sed etiam inter lucem et lucem judicabimus; non solum inter noctem et diem, sed etiam inter diem et diem judicabimus, et judicabimus omnem diem. Parum est enim ad perfectum inter diem et noctem judicare, parum est lucem et tenebras dividere: hoc est virtutes a vitiis sequestrare, nisi sciamus etiam inter diem et diem judicare, et sciamus omnem diem judicare, ut sapiamus qui sint illi motus qui sub virtutum specie quasi luce aliena ad nos veniunt, et qui sursum illi sint, qui veram virtutis claritatem praetendunt; et in ipsis quoque virtutibus non solum quae bona sint, sed etiam quae sint potiora probemus. Spiritualis enim dijudicabat omnia, et ipse a nemine judicatur; quia Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei (ibid.); et unctio ejus docet nos de omnibus (I Joan. II).

CAP. XIV. Quae sit cautela boni operis hic significata.

Hic tibi attende quanta sit cautela bono operi adhibenda. In principio omnium operum tuorum vide ut lucem habeas in te, ut omnia opera tua lucis sint et non tenebrarum. Postea considera diligenter utrumne lux tua pura sit et non fuscata; et cum inveneris quia bona est, tunc demum divide eam a tenebris, et voca lucem diem, et tenebras noctem. Deinde reliqua opera tua quae in luce feceris, vide si etiam ipsa bona sunt; et nullum omnino opus sine iudicio pertranseat, donec agnoscas cuncta quae fecisti. Ita geminum est iudicium: primum in quo lux iudicatur et videtur si bona est ut dividatur a tenebris, secundum est iudicium quando opera ipsa quae in luce facta sunt ad iudicium vocantur, et videtur quia ipsa quoque bona sunt, et sic demum requiescit Deus. Aliquae quaedam lucis mysteria interim pro tempore transcurrentes perstrinximus, nunc iterum ad propositi nostri seriem texendam revertamur.

CAP. XV. Quid factum est de luce illa primaria post creatum solem; et an de seipsa sol substantialiter factus est.

Igitur Deus prius lucem facere voluit ad illuminandum mundum antequam solem crearet ope vicaria praecurrentem, donec veniret quod perfectum est. Et sunt qui quaerant quid de illa luce factum sit, propterea quod jam nulla ejus vestigia reperiri possunt ex quo solis claritas illuxit. Alii dicunt dispersam per ampla aeris spatia vim lucendi et illuminandi amisisse; superesse tamen adhuc quasdam tenues reliquias quae in ambitu firmamenti intrinsecus huc illucque sparsim diligentius intuentibus nocte demonstrantur; die vero eas majori ne videri valeant solis claritate abscondi. Sic quique suas opiniones prout possibile est confingunt. Sed quis scit utrum ipsa eadem lux postea in solis substantiam translata sit, et ampliata claritate formam meliorem acceperit, quemadmodum in nuptiis Jesus de aquis vinum fecit, ut reformationis statum in melius et restorationis sacramentum demonstraret? Nam erat lux antequam sol factus est; hoc erat aqua priusquam in vinum mutata est, ut non aliud fieret quod potius exhibitum est; sed de eo ipso quod ante vilis habebatur. Ita de rebus dubiis nemo est qui possit certum aliquid definire.

CAP. XVI. Utrum Deus per sex dies sine intervallo operatus est, sive alio quolibet modo.

Solum adhuc illud de operatione primae diei inquirendum restat: si Deus lucem in primo exortu ejusdem diei, id est primae creavit. Cum nihil eadem die aliud fecisse legatur quam lucem, utrumne usque ad ortum sequentis diei quando firmamentum fecit ab opere cessasse credendus sit, cum scriptura septima eum die demum requievisse testetur? Cui quaestioni gemina responsione obviabimus; aut enim dicemus Deum in illis sex diebus operationem suam ita continua perseverantia produxisse, ut nullo temporis intervallo ab operando desierit. Aut ita sex diebus operatum, ut nullum quidem diem in operando intermiserit; non quod nullo temporis spatio operari cessaverit. Quia, siquidem illam assertionem probare volumus, quod continua fuerit ejus operatio dicere poterimus, quod prima die lucem in exortu ipsius diei fecit; deinde ut cursu suo diem noctemque distingueret; primum de oriente ad occasum, et rursus de occidente ad ortum direxit. Nec solummodo opus ejus fuisse quod lux facta est, sed quod directa, ipso gubernante et dirigente, cursum explevit. Eodem modo de secunda die dicitur, quando firmamentum factum est, et circumactionis perpetuae praeceptum simul et legem accedit. Hoc etiam de tertia, quarta, quinta, vel sexta die, prout ratio dictaverit exquiret, quisquis hujus partis assertionem elegerit. Si cui autem ista interpretatio nimis obscura videbitur, maxime quod de motu firmamenti necdum rata sit assertio, ad illam alteram quam proposuimus recurram expositionem, quae facilius est et se promptius ad intelligendum commodat rationi. Dicit igitur Deum sex diebus operatum et septima deinde die requievisse ab opere; quia nullus de sex invenitur diebus in quo opus non fecerit Deus, donec septima dies veniret, quando deinde ab omni opere requievit. Et haec quidem de operatione primae diei dicta sint.

CAP. XVII. De opere secundae diei quando factum est firmamentum.

Et vidit Deus quod esset bonum; et ait: Fiat firmamentum in medio aquarum (Gen. I). Noluit igitur Deus ad sequens opus transire, donec dijudicasset primum. Cum ergo vidisset de luce quod esse bonum, tunc ait: Fiat firmamentum. Quantum ad litteram pertinere videtur, factum est firmamentum die secunda; prius quidem in illa universitatis materia de nihilo creatum, et nunc ex illa ipsa ad talem formam erutum et factum firmamentum ut ambitu suo medium quodam modo interveniens magnam illam aquarum immensamque congeriem ab invicem separaret atque divideret, et de aquis faceret aquas et aquas; hoc est aquas quas ambitu suo intrinsecus complecteretur et subtus se contineret et aquas quas extrinsecus et supra gyrum limitis sui relinqueret.

***CAP. XVIII. De qua materia factum sit firmamentum,
et quale factum sit.***

Multa quidem sunt quae de firmamenti natura animum quaestione pulsare possent, si haec humana investigatio relinquenda potius quam discutienda non videret. Nam utrum ex puro igne factum sit, sive ex aere; aut etiam ex aqua; vel postremo ex duobus aut tribus horum commistis, et an substantiam solidam naturaque palpabilem habeat, quantave credenda spissitudo ejus, et utrum ipsum calidum an frigidum; aut cujus alterius qualitatis existat merito quaereretur: si inde aliquid certum sciri potuisset. Nunc autem in quaestionibus harum rerum non mihi multum laborandum videtur, quas nec ratio ulla comprehendit nec auctoritas (cui fides adhibenda sit) probat. Solum hoc quod legimus credere sine dubitatione debemus, quod factum est firmamentum ut divideret aquas ab aquis; hoc est ut partem aquarum intra ambitum suum concluderet, partemque extrinsecus segregaret.

CAP. XIX. Sacramentum supradictorum.

Quare autem factum sit ut firmamentum aquas a se divideret, partimque supra atque infra, partim earumdem aquarum natura consisteret, non quaerat extra se, qui haec propter se facta credit. Nam est illo qui interius fabricatus est mundo, quiddam hujus operis formam et exemplar habens, ubi terra quaedam deorsum posita consistit sensualis natura hominis; coelum autem sursum puritas intelligentiae, et quasi quodam immortalis vitae motu vegetata ratio. Duas vero istas tam dissimiles in uno homine naturas, magna quaedam desideriorum moles hinc inde fluctuantium, et in contraria saepe motu alterno tendentium oberrat; quia et aliud est quod subter caro ex infirmitate pressa appetit, et aliud quod spiritus sursum per contemplationem veritatis elevatus intendit. Sed fit aliquoties ut contrarii motus confusionem gignant; nisi ratio media interveniens dividat ab invicem, et discernat voluntates et appetitus, desideriaque dijudicet. Quid sit videlicet quod ex carne deorsum trahit; quid quod ex spiritu in superna inhiat, summum illud et immortale bonum ambiens. Nam, cum ipsa ratio fortiter iudicii censura quasi firmamentum quoddam in medio sese collocat, atque hinc supercoelestes aquas, illinc autem eas quae sub coelo sunt disponit separatim, non potest inferior corruptela inferiorem animae puritatem inficere; neque ipsa quae sursum est sinceritas, ad ea quae subter sunt abjecta et vilia sinitur sese inclinare.

CAP. XX. Quare non dicitur Deus vidisse opus secundae diei, quod bonum esset.

Sed mirum est quare non vidit Deus opus secundae diei quod esset bonum, sicut in caeteris omnibus diebus vidisse legitur et vidit Deus quod esset bonum. Aut enim opus ejus non fuit et bonum non fuit, aut si opus ejus fuit, bonum fuit. Si autem bonum fuit et opus ejus fuit, vidit utique quod bonum fuit qui non potuit ignorare quod fuit, sive bonum sive malum fuit. Quare ergo hic non dictum est: Vidit Deus quod esset bonum, sicut alibi ubique dictum est: Vidit Deus quod esset bonum (Gen. I). Nam si ideo alibi dictum est quia factum est, cur etiam hic dici non debuit si factum fuit? Fortassis quia binarius signum divisionis est, qui primus ab unitate discedit: sacramentum aliquod hic commendatur. Et non sunt laudata opera secunda, non quia bona non essent, sed quia malorum signum essent. Prima enim opera fecit Deus et illa omnia bona valde erant (Ibid.); quibus neque inerat corruptio, neque deerat perfectio. Sed venit deinde diabolus et homo, et fecerunt ipsi opera sua; et haec erant opera secunda post prima, mala post bona; et noluit Deus videre opera ista quia mala erant, sed quae per sapientiam vidit, per judicium improbavit.

CAP. XXI. Quomodo congregatae sunt aquae in unum locum, ut arida appareret.

Et dixit Deus: Congregentur aquae quae sub coelo sunt in locum unum (Gen. I). Quantum ad litteram spectat, locus unus, in quo congregatae sunt aquae quae sub coelo erant, abyssus magna creditur, quae ab ipso mundi exordio in terrae corpore tantae capacitatis facta fuisse putatur, ut omnium receptaculum aquarum esse potuisset. Nam aquarum natura in principio tenuis admodum levisque, et in modum nebulae cujusdam dispersa; postquam divina virtute et jussione in unam, ut ita dixerim, massam compingi quodammodo atque densari coepit, ipso suo pondere deorsum vergens in ima collapsa a terra excepta est, spatiumque illud quod desuper usque ad ipsum firmamentum occupaverat, serenum purumque dereliquit. Ipsa quoque terrae superficies (aquis omnibus inter alveos suos conclusis) apparere coepit. Primo quidem lutulenta et lubrica nudaque, velut quae germina necdum ulla protulisset, quibus vestiri et superduci potuisset.

CAP. XXII. Quomodo terra germina produxit.

Dixit ergo Deus ut produceret terra herbam virentem et facientem semen, lignumque pomiferum faciens fructum in genere suo, cujus semen in semetipso esset super terram: et factum est ita (Gen. I). Deinde ad irrigandam universam terram ab illa magna abyssu quasi a fonte quodam aquae interius quidem intra viscera telluris per trachones occultosque meatus, desuper vero in superficie per alveos suos in omnes partes deductae sunt, itu et reditu mirabili et indefesso, lege perpetua, ad unum locum.

CAP. XXIII. Quare aquae illae quae supra coelum sunt non dicit Scriptura quod sint congregatae in unum locum.

De illis aquis quae supra coelum sunt non dixit Scriptura quod congregatae sunt in locum unum; quemadmodum de illis quae erant sub coelo. Magna sunt in his omnibus sacramenta, nec explicabilia praesenti abbreviatione, quod aquae quae sub coelo sunt congregantur in unum locum, quod apparet arida et germina producit, simulque ipsa aeris spatia contracta tandem caligine serenantur, et aquarum tractus ad irrigandam atque infundendam terram per corpus illius quacunque sparguntur; et nihil sine causa factum est. Hoc mirum videtur, quod aquae quae sub coelo sunt congregantur in locum unum, et illae quae sunt supra coelum non congregantur neque eis locus unus tribuitur, sed relinquuntur diffusae atque expansae, quasi aquae coarctari nolint vel colligi. Quid putas hoc sibi vult nisi quod Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis? (Rom. V) Et istae sunt super coelestes aquae; quia adhuc excellentiorem, inquit Apostolus, viam vobis demonstro (I Cor. XII). Si lingua hominum loquar et angelorum; si habuero omnem prophetiam; si novero mysteria omnia, quid est? nihil prodest si charitatem non habeam (I Cor. XIII). Pax, ait, Dei quae exsuperat omnem sensum custodiat corda vestra et intelligentias vestras (Philipp. IV). Jam quodammodo videmus quare aquae illae quae supra coelum sunt non debuerunt colligi et in unum coarctari, quoniam charitas amplificanda semper est et dilatanda; et quanto latius panditur tanto celsius sublimatur. Quae autem sub coelo sunt aquae, congregandae sunt et constringendae in locum unum, ut inde per certos tramites et exitus ordinatos, quacunque deducantur. Quoniam affectus animae inferior nisi certa lege constringatur, non potest apparere arida, nec germina producere, sicut Apostolus: Castigat corpus suum et in servi utem religit, ne forte cum aliis praedicaverit, ipse reprobus fiat (I Cor. IX).

CAP. XXIV. Quod iis tribus diebus facta est rerum dispositio.

Ecce ista sunt trium dierum opera, antequam sol vel caetera luminaria facta fuissent. In his primis tribus diebus disposita est universitatis hujus machina et partibus suis distributa firmamento desuper expanso. Deinde terra revelata atque in imo residente et suo pondere librata, collectisque aquarum molibus intra receptacula sua aere serenato: quatuor mundi elementa locis suis distincta et ordinata sunt.

CAP. XXV. Quomodo tribus diebus sequentibus ornatus est mundus.

Deinde sequebatur ornatus eorum, et hoc tribus sequentibus item diebus factum est. Quarto (qui fuit primus in tribus) ornatum est firmamentum sole et luna et stellis. Quinto die (qui fuit secundus in tribus) aer in volatilibus, et aquae in piscibus ornamenta acceperunt. Sexto die (qui fuit tertius in tribus) accepit terra bestias et jumenta et reptilia caeteraque animantia quae moventur in terra. Homo autem novissimo die factus est de terra et in terra, non tamen ad terram, neque propter terram, sed ad coelum; et propter eum qui fecit terram et coelum (Gen. I). Ergo factus est homo non quasi ornatus terrae, sed dominus et possessor, ut non ad terram referatur conditio ejus propter quem facta est terra.

***CAP. XXVI. Utrum de ipsis elementis facta sunt
quae ad ornatum illorum facta sunt.***

De ornatibus elementorum si interroget quis, utrumnam credendum sit ex ipsis ea quaeque elementis esse condita ad quorum decorem vel pulchritudinem facta probantur, ut verbi gratia: quae ad ornatum terrae facta sunt, non nisi de terra sumi potuerunt; hoc et si in aliis verum concedimus, non tamen in elemento aeris ullo modo probare valemus, cum manifeste volatilia legamus accepisse et ab aquis originem et in aere mansionem. Quod quare factum sit ut non (ad similitudinem aliorum quae ad ornatum elementorum mundi creata sunt) ex ipso elemento materiam sumerent in quo locum sortiri debuerunt, forte quis ad ipsius elementi materiam referat: quod quasi tantam aer corpulentiam non habuerit, ut animantium corpora quae solidam materiam requirunt ex eo conderentur. Aquarum autem naturam magis terrae affinem plusque corpulentiae habentem, ac per hoc formandis corporibus aptiorem. Sed altior in his rebus sacramenti virtus objecta est.

CAP. XXVII. Sacramentum quare pisces et aves de una materia facti sunt; et in una sede dispositi non sunt.

Duo sunt genera animantium quae ex una origine prodeunt; sed non unam mansionem sortiuntur. Pisces in originali sede permanent. Volatilia sursum tolluntur, et fiunt quasi supra id quod facta sunt. Sic de una massa corruptibilis naturae, et sua mutabilitate defluentis universa generis humani propago trahitur, sed aliis deorsum in ea qua nati sunt conruptione juste derelictis; aliis sursum dono gratiae ad sortem coelestis patriae elevatis, iudicii servatur aequitas.

CAP. XXVIII. Quare opera conditionis prius comme morantur; deinde opera restorationis.

Perquam multa sunt alia quae de his diebus mystica dici potuerunt. Sed nos quasi extra materiam nostram cursim ista perstrinximus, ut ad eandem materiam tractandam quasi ex praecedenti accessum convenientiorem haberemus. Nos siquidem propositum habemus de sacramento redemptionis humanae (quod a principio in operibus restorationis formatum est) quantum Dominus dederit in hoc opere tractare. Sed quia opera conditionis tempore priora fuerunt, ab his exordium sermonis sumpsimus, ut inde ad reliqua quae sequuntur suo ordine viam faceremus. Dicimus namque opera conditionis creationem universorum, quando facta sunt ut essent quae non erant; opera vero restorationis quibus impletum est vel figuratum est sacramentum redemptionis quo reparata sunt quae perierant. Ergo opera conditionis sunt quae in principio mundi sex diebus facta sunt; opera vero restorationis quae a principio mundi propter reparationem hominis sex aetatibus fiunt; quae ut brevi definitione stringamus, opera restorationis esse dicimus incarnationem Verbi, et quae in carne et per carnem gessit Verbum cum omnibus sacramentis suis; sive iis quae ab initio mundi ad ipsam incarnationem figurandam praecesserunt, sive iis quae usque in finem saeculi ad ipsam annuntiandam et praedicandam subsequuntur. De his loquitur omnis divina Scriptura, et de his et pro his facta est omnis divina Scriptura; quia, quemadmodum libri gentilium opera conditionis investigant, et tractant, sic divina eloquia ad opera restorationis tractanda et commendanda maxime operam dant.

CAP. XXIX. Quod in operibus restorationis maxime versatur tractatio.

Ergo in operibus restorationis a principio redemptionis mysterium investigandum est; et si hoc diligenter in his omnibus secundum seriem temporum et successiones generationum ac dispositionem praeceptorum inquirimus, summam totam divinarum Scripturarum fidenter nos attigisse pronuntiamus. Hoc autem incipiendum est a conditione primi parentis; et cernendum paulatim progredientibus nobis semper ad ea quae ordine subsequuntur. Sed breviter in clausula ipsa supradicta colligimus, ad intelligentiam dicendorum comparandam. Opera ergo conditionis, id est mundus iste sensibilis cum omnibus elementis suis in materia quidem ante omnem diem in tempore pariter et cum tempore facta sunt; postea sex diebus in formam disposita: tribus primis diebus ordinata, et sequentibus tribus ornata. Novissime sexta die factus est homo Adam et Eva, propter quem facta sunt caetera omnia; et ipse in paradiso collocatus est: primo mansurus ibi et operaturus ut post opus consummatum et obedientiam impletam exinde illuc proveheretur ubi erat semper mansurus. Sed, quia sequentis operis seriem, a conditione primi hominis deducere instituimus, justum est ut in ipsius exordio libri, primum causam conditionis humanae investigemus, ut simul demonstretur et primum rationabiliter a Deo conditus, et postmodum misericorditer reparatus. Ibi quoque dum conderetur gratuito factum opus rationabile; et hic dum redimeretur rationabiliter impletum opus gratiae.

CAP. XXX. Quatuor esse per quae sermo subsequens decurrit.

Quatuor igitur sunt per quae sermo subsequens ordine decurrere debet, id est, primum quare creatus sit homo; deinde qualis creatus sit; deinde qualiter lapsus sit; postremo autem qualiter sit reparatus.

PARS SECUNDA

DE CAUSA CREATIONIS HOMINIS, ET DE CAUSIS PRIMORDIALIBUS RERUM OMNIUM

CAP. I. [Sine titulo.]

In principio operis, quod vestra instantia magis quam alacritate propria aggressus sum, mundi hujus sensibilis originem et dispositionem, quam brevissimo potui sermone et qui maxime, ut propositum nobis fuerat, introducendis conveniat, explicui; nunc vero consequens est ut creationem hominis (propter quem mundus ipse factus est) sermone prosequamur eo sane ordine loquendo incedentes quem Creator ipse rerum demonstravit operando. Prius siquidem opifex Deus mundum fecit; ac deinde hominem possessorem et dominum mundi, ut caeteris omnibus jure conditionis dominaretur homo, ipsi a quo factus fuerat soli voluntaria libertate subjectus. Unde constat creationem hominis, rerum omnium visibilium conditione posteriorem quidem tempore, sed causa priorem fuisse: quia qui factus est post omnia, propter eum omnia facta sunt. Causa ergo conditionis humanae ante omnia est; et ipsam investigare oportet supra omnia et ante omnia quae tempore orta sunt, et ante tempora ordinata sunt. Si enim omnia Deus fecit propter hominem, causa omnium homo est; et causaliter homo prior omnibus est, ipsum vero propter quod homo factus est prius homine est; et multo ante omnia quibus homo causaliter prior est. Id autem propter quod factus est homo, quid aliud erit nisi ipse a quo factus est homo? Si ergo causa mundi homo est, quia propter hominem factus est mundus et causa hominis Deus est, quia propter Deum factus est homo; ergo Deus erat et mundus non erat, neque homo erat; et factus est propter Deum homo qui non erat et mundus propter hominem qui necdum

erat; et quasi eadem causa videbatur quod factus est homo propter Deum et quod propter hominem mundus factus est. Nam et homo factus est ut Deo serviret propter quem factus est; et mundus factus est ut serviret homini propter quem factus est. Et quasi idem erat et idem non erat; quia idem non erat propter quos erat. Deus perfectus erat et plenus bono consummato; neque opus habuit aliunde juvari, quoniam nec minui potuit aeternus, nec immensus augeri. Homo vero natura egens erat alieni auxilii, quo vel conservaret quod mutabile acceperat, vel augetet quod non consummatum habebat. Ita positus est in medio homo, ut et ei serviretur et ipse serviret, et acciperet utrinque ipse, et totum sibi vindicaret; et reflueret totum ad bonum hominis, et quod accepit obsequium et quod impendit. Voluit enim Deus ut ab homine sibi serviretur; sic tamen ut ea servitute non Deus sed homo ipse serviens juvaretur, et voluit ut mundus serviret homini, et exinde similiter juvaretur homo, et totum hominis esset bonum, quia propter hominem totum hoc factum est. Ergo totum bonum hominis erat: videlicet et quod factum est propter ipsum, et propter quod factus est ipse. Sed aliud bonum deorsum erat et de subtus sumebatur ad necessitatem, aliud bonum sursum erat, et desuper sumebatur ad felicitatem. Bonum quippe illud quod in creatura positum erat, bonum erat necessitatis; quod vero in Creatore erat bonum, bonum erat felicitatis. Et utrumque ad hominem ferebatur quia utrumque homini debebatur; quia propter alterum factus est homo, ut illud possideret et frueretur; alterum propter hominem factum est ut illud acciperet et juvaretur. In tantum ergo rationalis creaturae conditio caeteris omnibus quae propter ipsam facta sunt excellentior esse probatur; quod omnium causa ipsa est. Causa vero ejus alia nulla est, nisi ipse a quo ipsa est. Sicut enim ab ipso est, ut aliquid esset; sic propter ipsum est, ut beate esset; alterum sumens ab ipso, hoc est quod esset; alterum in ipso, hoc est quod beate esset. Sed dicet aliquis: Quare Deus creaturam fecit si juvari ipse non potuit per creaturam? qui alteri fecit quod sibi non fecit quando alter nemo erat nisi ipse qui fecit. Quasi enim pro nihilo factum esse videtur et causam non habuisse, ut fieret quod ita factum

est; ut inde nec juvaretur ille qui fecit quia perfectus non eguit; nec alter inde juvaretur, quia praeter ipsum qui juvari posset alter non fuit. Et hoc fortassis diligentius consideratum aliquem movere possit; propterea causam conditionis rationalium quam in solo rerum auctore constituimus, non solum pro hominibus de quibus sermo propositus erat, verum etiam pro angelis; quoniam et ipsi sicut ejusdem naturae participes sunt, ita quoque ab eodem fonte originis causam trahunt: generali quadam consideratione investigare oportet; quoniam in ipsa principium consistit universorum quae facta sunt.

CAP. II. De causis primordialibus et effectibus earum.

Rerum omnium ordo dispositioque a summo usque ad imum, in universitatis hujus compage ita sese causis quibusdam rationumque genituris prosequitur, ut omnium quae sunt, nihil inconnexum aut separabile natura externumque inveniatur. Quaecunque enim sunt rerum omnium, aut causae inveniuntur subsequendum effectuum esse, aut effectus praecedentium causarum. Et rerum quidem aliae causae tantum sunt, non etiam effectus; sicut prima omnium causa. Aliae effectus tantum, non etiam causae; sicut ultima et postrema universorum. Aliae autem et causae sunt ad posteriora quae generant; et ad priora a quibus generantur effectus; et sicut his quae ultima sunt et effectus tantum priorum nihil posterius cernitur; sic quidem iis quae prima sunt et causae tantum subsequendum, nihil prius invenitur. De mediis autem quaecunque priora sunt, magis causae nominantur, et minus effectus. Quaecunque vero posteriora sunt, magis sunt effectus; et minus causae, et prima causalissima. Et quae prima sunt post prima, primi sunt effectus; et quae ultima sunt ante ultima, causae ultimae, et ultima generata, et prima generantia. Primae autem causae aliae creatae sunt et quae sunt in suo genere primae, aliae increatae et quae universaliter primae sunt. Quae enim in suo genere primae sunt, ad aliquid primae sunt; sed universaliter primae non sunt; quoniam etsi praecedunt quae subsequuntur omnia, habent tamen et ipsae aliquid quo posteriores inveniuntur, quoniam non praecedunt omnia. In hac enim universitate rerum omnium, ita cunctis causaliter cohaerentibus aliquid primum invenitur, ut ex his omnibus nihil prius esse possit, quoniam ipsum ex omnibus primum est omnium; et tamen ipso aliquid prius esse necesse est, quoniam ex omnibus est quibus universaliter aliquid prius est. His vero causis quae universaliter primae sunt, nihil prius est; quoniam ipsae primae sunt omnium, nec habent alias causas ipsae priores; quoniam omnium causae ipsae sunt.

CAP. III. De generatione causarum primordialium.

Hae autem sine motu efficiunt et generant sine traductione; quoniam aeternitas nec in suo statu deseruit tempora ordinans neque ex suo substantiam ministravit corruptibilia creans; sed manens quod erat, fecit quod non erat, in se continens potestatem faciendi, non sumens ex se materiam facti. Neque enim degeneravit inferiora condens, ut natura in ipsa descenderet, quibus dedit initium; quoniam et hoc ipsum omnipotentiae ejus natura continebat sine natura naturam creare, qua initium sumerent quae non erant, quoniam opus et factor natura idem esse non poterant. Sicut ergo in faciendis se non minuit aeternitas; sic in factis se non auxit immensitas. Sed ante facta sine defectu plena consistit; et post facta sine motu indeficiens permansit. Nihil novum assumens, nihil antiquum amittens; totum dans et nihil abjiciens. Haec prima causa rerum omnium secundum se et propter se operata est opus suum; secundum se, quoniam extrinsecus operis sui formam non accepit; propter se, quoniam aliunde causam operandi non habuit. Fecit enim ad similitudinem suam, quod disponebat ad participationem sui, ut ex ipsa eadem formam traheret, quod cum ipsa idem bonum possidere debuisset.

CAP. IV. Quae sit prima causa conditionis rationalium.

Hinc ergo primam causam sumpsit creaturae rationalis conditio, quod voluit Deus aeterna bonitate suae beatitudinis participes fieri quam vidit et communicari posse, et minui omnino non posse. Illud itaque bonum quod ipse erat et quo ipse beatus erat, bonitate sola non necessitate trahebatur ad communicandum. Quoniam et optimi erat prodesse velle, et potentissimi noceri non posse.

CAP. V. Quod divinae voluntati et bonitas adfuit et potestas.

Divina enim voluntas sola bonitate perfecta non fuisset, nisi pariter adfuisset potestas; quoniam id quod bonitate praeunte voluit, potestate subsequente adimplevit. In praedestinatione itaque cresudorum operata est bonitas; in creatione autem praedestinatorum operata est potestas, in beatificatione vero creatorum, potestas simul et bonitas.

CAP. VI. De tribus perfectis et perficientibus omnia.

Erant enim tria quaedam, et haec tria erant unum; et aeterna erant tria haec; et nihil perfectum esse poterat sine his tribus, et cum his nihil diminutum. Constabat enim ut si adessent tria haec, nihil perfectum deesset; et si deesset de his tribus unum, aliquid consummatum esse non posset. Et haec tria erant potentia, sapientia, voluntas: et ad omnem effectum concurrunt tria haec, nec aliquid absolvitur nisi ista adfuerint. Voluntas movet, scientia disponit, potestas operatur. Et si horum discretionem proponas non est posse illud quod scire, neque scire illud quod velle; et tamen Deo unum sunt posse, scire et velle. Et discernit illa ratio, et natura non dividit; et venit nobis Trinitas indivisa quae totum continet; et sine ipsa totum est nihil. Quidquid de Deo vere dicitur, aut pie credi potest in Deo, haec tria continent-potestas, sapientia et bonitas. Et plena sunt haec tria pariter.

Si immensum nominas, si incorruptum dicis, si aeternum, si incommutabilem, et quaecunque horum similia: totum hoc potestatis est. Si scientem appellas, si providum, si inspectorem, si scrutantem et considerantem, et discernentem: totum hoc sapientiae est. Si mitem, si mansuetum, si compatiensem et benignum, vel quaecunque hujusmodi similia sunt vocas: totum hoc bonitatis est. Et nihil est quod in istis non est; et quod in istis est, plenum est et consummatum totum. Propterea tria haec specialiter discreta sunt; et suscepit fides catholica Trinitatem, quam nec numero augeri voluit, ne extra tria aliquid confiteri videretur; nec natura confundere, ne trium aliquid negare convinceretur. Et invenit in Deo tria esse; et in Deo tria unum esse. Nec propterea tria non esse, quia unum erant. Neque unum non esse, propterea quod tria erant: et tribus admonita, dixit tres personas tria; quia naturaliter Deus erant, et una substantia, et ideo unus Deus; et assignavit potestatem Patri, sapientiam Filio, bonitatem Spiritui sancto; et confessa est Trinitatem Patrem et Filium et Spiritum sanctum.

CAP. VII. Quod tria haec de Deo secundum substantiam dicuntur.

Et videbatur Filius quasi non de suo potens. Quia potentia Patris erat, neque Pater de suo sapiens, quia sapientia Filii erat; neque Pater vel Filius de suo bonus, quia Spiritus sancti bonitas erat; et si hoc diceretur scandalum patiebatur veritas, et unitas scissionem; nec poterat in tribus perfectus dici unus, cui proprium deesset aliquid, quod alter singulare haberet. Propterea potentia Patris erat, et Filii erat, et Spiritus sancti erat; et substantialiter erat, et aequaliter erat. Et sapientia Filii erat, et Patris erat, et Spiritus sancti erat; et substantialiter erat, et aequaliter. Et bonitas Spiritus sancti erat, et Patris erat, et Filii erat; et substantialiter erat, et aequaliter erat, et tamen causa erat, ut personaliter distingueretur quod substantialiter idem erat.

CAP. VIII. Quare haec tria cum secundum substantiam dicantur quasi propria in quibusdam locis personis attributa inveniuntur.

Neque his tribus secundum proprietatem fides personas significavit, quia secundum substantiam erant; sed haec tria secundum necessariam notionem personis assignavit ut assereret quod secundum communionem naturae erant. Nominandus erat in Trinitate Pater et Filius; et sumpta sunt vocabula ipsa ab usu humano, cui primo data sunt. Et quod secundum aliquid tantum simile erat, in toto similiter dicendum erat. Et cavet prudentia eloquii sacri ne plena similitudo crederetur inter disparia, si in deitate Pater prior aut Filius posterior diceretur. Sic enim se in hominibus natura habet ut Pater esse non possit, qui non Filio fuerit prior; neque Filius qui Patre posterior non sit; ideo Patri potentia assignata est, et sapientia Filio; non quia magis erat, sed quia minus esse credi poterat. Dixerat enim Scriptura sancta quod Deus Pater est; et audivit hoc homo, qui hominem Patrem viderat, Deum Patrem non viderat; et cogitare coepit secundum hominem quem viderat aerum quoddam prolixum et multitudinem annorum praeteritorum et senectutis defectum; et occurrit Scriptura et dixit Patrem potentem ne crederes impotentem aut minus potentem; nec solum potentem, sed etiam omnipotentem. Non ergo quia solus hoc est Pater, solus hoc esse dicebatur; sed quia minus hoc esse solus Pater putabatur. Rursum cum diceret Scriptura Filium Deum, ne putaret homo qui humana noverat, divina non noverat, minorationem quamdam sensus et intelligentiae esse in Filio, quasi adhuc infra perfectionem aetatis consummatae, addidit sapientem; non quia singulariter hoc ipse erat quod esse commune omnibus erat; sed quia singulariter ipse erat de quo magis an hoc esset dubitari poterat. Vocatus est etiam Spiritus Deus, et dictus est Spiritum habere Deus; et videbatur hoc quasi nomen inflationis et tumoris; et consternebatur conscientia humana ad Deum pro rigore et crudelitate; et subsecuta est Scriptura, et temperavit dictum suum Spiritum benignum nominans, ne crudelis putaretur qui mitis erat; et

distincta sunt personaliter quae substantialiter communia erant, ut humana mens divinorum veritatem non secundum humana aestimare disceret, cum contra consuetudinem humanam quaedam de Deo dici audiret. Deus ergo Trinitas trina hac virtute omnia opera sua consummavit, ut perfectum perfecta sequerentur, et aemularentur auctorem suum cuncta quae fecerat. Quidquid enim in tempore apparuit, ante tempora in aeternitate dispositum fuit; et ipsa dispositio aeterna, coaeternam habuit causam omnium rerum voluntatem Creatoris, qua factum est ut fieret quidquid factum est, et ipsa facta non est.

CAP. IX. Quod sapientia Dei cum et una sit in se, secundum nos diversa nomina sortitur.

Divina autem sapientia et scientia vocatur, et praescientia, et dispositio, et praedestinatio, et providentia. Scientia existentium, praescientia futurorum, dispositio faciendorum, praedestinatio salvandorum, providentia subjectorum. Et totum hoc una erat sapientia, et una dispositio, et ipsa aeterna erat; et cum ipsa coaeterna voluntas erat, et secundum voluntatem ipsa dispositio erat et tamen voluntate posterior non erat.

CAP. X. Quod voluntas Dei aeterna fuit de opere temporali.

Secundum voluntatem quippe disposuit quod voluntate facturus fuit; et voluntas aeterna fuit, et opus voluntatis aeternum non fuit. Semper enim voluit ut faceret, et non voluit ut semper faceret; sed ut aliquando faceret, quod semper voluit ut aliquando faceret. Sic voluntas aeterna fuit de opere temporali; quoniam et ipsum tempus in aeterna voluntate fuit, quando fieret quod futurum fuit. Duo itaque haec in Creatore pariter erant bonitas et sapientia, et haec aeterna erant; et aderat simul potestas coaeterna, et bonitate voluit, sapientia disposuit, potestate fecit. Et videtur quasi quaedam esse distinctio et successio temporalis; et demonstrat se considerationi prima bonitas, quia per eam voluit Deus, deinde sapientia, quia per eam disposuit, novissima potestas quia per eam fecit; quoniam ordo videtur esse, et fuisse voluntas prima, et post eam dispositio, et novissime operatio subsequuta. Nisi enim voluisset non disposuisset, et si non disposuisset, non fecisset. Et occurrit magna ratio, quia semper in hominibus praecedit voluntas consilium, et consilium opus subsequitur. Sed quid facimus? Nunquid audebimus inducere tempora in aeternitatem? Nam si haec in Deo sunt quemadmodum in hominibus, aliquid in eo prius fuit, aliquid posterius; et non totus Deus Deus aeternus est. Sed hoc nefas est confiteri.

CAP. XI. Quod tria in Deo coaeterna fuerunt.

Itaque aeterna bonitate semper voluit, et aeterna sapientia semper disposuit, quod coaeterna potestate aliquando facit. Et erant simul semper bonitas, sapientia, et potestas; nec dividi vel separari ab invicem tempore poterant quae substantialiter idem erant, et ab his formam dedit operi suo artifex Deus, quibus consummata sunt omnia ab aevo inchoationis, et aeternitatis principio ordinata.

***CAP. XII. Quod tria visibilia mundi, tria invisibilia Dei
demonstrant.***

Et inventa est in tribus in Trinitas ineffabilis quae in Creatore quidem unum sunt, sed per creaturae speciem divisum se ad cognitionem effundunt. Suscepit enim formam potestatis rerum immensitas; sapientiae pulchritudo, bonitatis utilitas. Et videbantur haec foris et concurrebant cum alio simulacro quod intus perfectius erat.

CAP. XIII. Quod similitudo Dei in rationali creatura perfectior est quam foris.

Rationalis enim creatura venit habens in se perfectiorem horum similitudinem in voluntate et consilio et potentia; et comparavit quae foris invenit cum his quae habuit intus, et conjunxit duo haec, ut per visibilia invisibilia videret. Et vidit Creatoris potentiam et sapientiam et bonitatem a semetipsa, per ea quae foris apparuerunt in agnitionem excitata. Et haec erant quasi admonitio et recordatio prima trinum esse Deum; sed nondum perfecta consummatio agnitionis, quoniam ad substantiam erant; nec poterant singulariter dividi quae unum erant. Non enim singulariter personae Patris potentia erat quae Filii erat et Spiritus sancti erat; neque singulariter sapientia personae Filii erat, quae Patris erat, et Spiritus sancti erat; neque singulariter personae Spiritus sancti bonitas erat, quae Patris erat, et Filii erat; sed praedicabatur Trinitas ex istis, non significabatur in istis; et tamen haec tria aeterna erant, et causa omnium erant et per haec facta sunt omnia, et ipsa non sunt facta; et assignavimus bonitati voluntatem, et sapientiae dispositionem; et potestati operationem. Et oboritur conquisitio gravis et investigatio profunda de voluntate Dei, et de praescientia illius, et providentia, et dispositione, et potestate. Haec enim, omnia in causis rerum consistunt, et objiciunt quaestionem investigationi propositae.

CAP. XIV. De scientia et praescientia Dei; et quod ex ea in rebus necessitas provenire videtur.

Videtur enim in Deum necessitas cadere rerum faciendarum, quasi Creator esse non posset nisi creatura esset. Deinde ex ipsa praescientia et providentia Dei alia necessitas in rebus factis vel faciendis provenire, quasi fieri non possit ut non eveniat quod praevisum est vel praescitum a Deo; quod utrumque pari inconvenientia animum pulsatur et considerationem perturbat. Primum ergo considerandum est qua ratione rerum faciendarum necessitas in Deum cadere videatur ex praescientia et providentia, ex dispositione et praedestinatione eorum quae facienda fuerant ab ipso. Omnis enim scientia, et praescientia, et providentia, et dispositio vel praedestinatio ad aliquid esse videtur, et alicujus esse videtur. Omnis quippe scientia sicut alicujus est quia in aliquo est; ita alicujus est quia de aliquo est. Omnis enim qui scit, aliquid scit; et non qui scit aliquid, nihil scit. Scientia quippe de nullo est; et ipsa nulla est. Omnis ergo scientia de aliquo est; quia si nihil esset de quo scientia esset, scientia nulla esset. Non ergo in Deo aeterna scientia vel praescientia esset nisi futurum esset aliquid de quo esset. Si ergo creatum nihil vel creandum fuisset, nihil in Creatore scitum vel praescitum fuisset. Ac per hoc scientia nulla vel praescientia fuisset. Si autem scientia nulla in Creatore fuisset, manifeste consequitur, quoniam nec ipse Creator fuisset; qui utique sine scientia esse non potuisset, cui idem est esse quod scire. Ut ergo scientia vel praescientia in Creatore esse potuisset, necesse erat aliquid esse vel futurum esse de quo esse potuisset: cum sicut dictum est si de nihilo esset nulla esset. Omnis enim scientia alicujus est scientia, et de aliquo est. Si ergo ex creaturis pendet praescientia Creatoris causaliter, prius esse videbitur quod creatum est, ipso qui creavit illud.

***CAP. XV. Quomodo omnia in Deo ab aeterno erant
priusquam in semetipsis subsisterent; et eorum
illic non praescientia, sed scientia erat.***

An dicemus quod omnia in Creatore ab aeterno increata fuerunt quae ab ipso temporaliter creata sunt, et illic sciebantur ubi habebantur; et eo modo sciebantur quomodo habebantur; et non cognovit aliquid extra se Deus qui omnia habebat in se? Nec ideo ibi fuerunt, quia hic futura fuerunt; nec causa illorum fuisse credatur ex istis, neque ideo huc venerunt quia ibi fuerunt, quasi esse non potuissent illa sine istis. Nam et illa fuissent etiam si ista ex illis futura non fuissent; tantum istorum causa non fuissent, si ista futura non fuissent.

CAP. XVI. Si res futurae non fuissent sapientia Dei scientia esset, sed praescientia non diceretur.

Et fuisset quidem scientia eorum quae essent; praescientia autem non fuisset eorum quae futura non essent. Nec idcirco minus aliquid in Creatore fuisset si praescientia eorum quae non essent futura non fuisset; quia ipsa quae praescientia est scientia fuisset, etiam si praescientia non fuisset, quoniam futurum aliquid non fuisset

***CAP. XVII. Quomodo utrumque aeternum est,
et praescitum esse et futurum esse.***

Nunc autem quod ab aeterno praescitum est ab aeterno futurum est; et non est aeternum ipsum quod futurum est. Quia si aeternum esset, futurum non esset sed praesens. Et non prius praescitum fuit quam futurum fuit sed prius praescitum fuit, et prius futurum fuit quam fuit. Et antequam fuit, quando adhuc futurum fuit, potuit esse secundum contingens ut non fieret; et hoc semper potuit esse, quandiu futurum fuit ut non fieret, sicut semper futurum fuit ut fieret. Quod futurum fuit ad hoc spectabat quod futurum fuit; quod esse potuit, ad hoc spectabat quod esse potuit et futurum non fuit. Et currebant simul ab aeterno duo haec quod futurum fuit; et quod esse potuit quod futurum non fuit.

CAP. XVIII. Quomodo si rerum eventus mutarentur, praescientia tamen non mutaretur.

Et si factum fuisset quod esse potuit, et tamen futurum non fuit, futurum fuisset et praescitum quod futurum non fuit, nec praescientia hujus futuri mutata fuisset; sed nunquam habita, quia futurum non fuisset. Quod autem praedestinavit Deus facturum se disposuit; nec praedestinavit nisi quod facturus fuit. Praescivit autem quaedam qui facturus non fuit; quia praescivit omnem quod futurum fuit, in quo quaedam futura fuerunt quae facturus fuit; quaedam quae permissurus, propter hoc aliquid amplius praedestinatio habere videtur quam praescientia, quia praescientia etiam de alieno est; praedestinatio autem nisi de proprio esse non potest.

CAP. XIX. De providentia Dei, et quod duplex est providentia Dei, in suis et alienis.

Si autem quaeras de providentia Dei, nos recte dicimus quod providentia est cura eorum quae exhibenda sunt subjectis, et quae commissis convenit impertiri. Scriptum est, quoniam ipsi cura est de omnibus (Sap. XII). Haec est ergo providentia illa qua Deus curat de omnibus quae fecit; et nihil derelinquit ex omnibus quae pertinent ad ipsum, et quae subjecta sunt ipsi, sed providet singulis ut habeat unumquodque quod sibi debetur et convenit. Secundum hanc itaque universalem providentiam cunctorum non solum suis quae bona fecit, sed alienis quoque quae ipse mala non fecit sed permisit; quod debitum est, dispensat, ut nihil in regno suo justam ordinationem evadat. Nam et ipsa iniquitas ex hac providentia stipem habet, et non potuit vel ipsa malitia in oblivionem venire apud provisorem omnium. Vis scire quae sunt iniquitatis et peccati stipendia? Scriptum est: Stipendia autem peccati mors; gratia autem Dei vita aeterna (Rom. VI). Stipendia peccati mors; stipendia justitiae vita. Peccato datur mors, justitiae vita; culpae poena, virtuti gloria. Unumquodque quod suum est accipit. Haec est providentia: utrinque operatur in suo et in alieno. In suo quod fecit, in alieno quod permisit. Cuncta Illi subjecta sunt, et providet omnibus, praesidens omnibus: creaturae gubernationem, justitiae glorificationem, malitiae damnationem.

CAP. XX. De dispositione divina.

Simili modo dispositio divina dupliciter consideratur. Bona quippe dispositionem desuper habent: et ut sint quia bona sunt, et ut sic sint quia ordinata sunt. Mala vero ex dispositione superna non habent quae sunt quia mala sunt; et tamen habent quod sic sunt, quia ordinata sunt. Deus enim malum non facit; sed cum factum est, inordinatum esse non permittit; quia malorum auctor non est, sed ordinator.

CAP. XXI. De praedestinatione divina.

Praedestinatio est gratiae praeparatio. Propositum ergo Dei in quo gratiam electis suis dare disposuit ipsum est praedestinatio, quae idcirco praedestinatio vocatur; quoniam in ea quod faciendum fuit, dispositum est priusquam fuit. Potest autem praedestinatio generaliter aliquando intelligi ipsa faciendorum dispositio; ut dicatur Deus quidquid sic facturus fuit ab aeterno praedestinasse. Quod autem facturus non fuit sed permissurus non praedestinasse, sed praescisse solum.

***CAP. XXII. De potestate Dei et quod potestas dupliciter
consideratur in Deo esse: et utroque modo
Deum omnipotentem esse.***

Sicut de sapientia Dei quaedam secundum tempus diximus, ita et de potestate ejus aliqua ad eruditionem legentium commemorare oportet. Potestas duplex est: altera ad aliquid faciendum, altera ad nihil patiendum. Secundum utramque Deus omnipotens verissime affirmatur. Quia nec aliquid est quod ei ad patiendum corruptionem possit inferre, nec aliquid quod ad faciendum impedimentum afferre. Omnia quippe facere potest, praeter id solum quod sine ejus laesione fieri non potest; in quo tamen non minus omnipotens est, quia, si id posset, omnipotens non esset. Dico ergo quod Deus omnia potest; et tamen se ipsum destruere non potest. Hoc enim posse posse non esset, sed non posse. Itaque omnia potest Deus, quae posse potentia est. Et ideo vere omnipotens est, quia impotens esse non potest. Eant ergo nunc et de suo sensu gloriantur qui opera divina ratione se putant discutere, et ejus potentiam sub mensura coarctare. Cum enim dicunt: Hucusque potest et non amplius; quid hoc est aliud quam ejus potentiam quae infinita est concludere et restringere ad mensuram? aiunt enim: Non potest Deus aliud facere quam facit, nec melius facere quam facit. Si enim aliud potest facere quam facit, potest facere quod non praevидit; et si potest facere quod non praevидit, potest sine providentia operari Deus; quia omne quod praevидit se facturum, facit, nec facit aliquid quod non praevидit. Si ergo non potest providentia ejus aut mutari ut aliud fiat quam praevisum est; aut cassari, ut non fiat quod provisum est, necesse est totum fieri quod provisum est, et nihil fieri quod provisum non est. Porro quidquid fit provisum esse constat; et quicquid provisum est, fieri dubium non est. Quod si praeter providentiam fieri aliquid impossibile est (omne autem quod provisum est esse, fieri necesse est) aliud fieri quam fit nulla ratione possibile est. Amplius quidquid facit Deus, si melius potest facere quam facit, in hoc ipso non bene facit, quod optime quidem non facit

quod facit. Melius enim faceret si quod facit melius faceret. Facere quippe et nolle melius facere, etiam bonum facientis male est facere. Sec hoc pia mens in Deum dici non sustinet; et ob hoc proximum videtur et consequens, quod melius facere non potest quam facit qui sic facit ut non faciat male in eo quod sic facit. Ejusmodi causis atque rationibus quidam inducuntur ut dicant Deum suorum operum mensura ac lege ita astrictum atque alligatum, ut praeter quam facit, quidquam nec aliud facere possit nec melius. Ac per hoc plane infinitam illam atque immensam divinitatis potentiam sub termino ac mensura alligare convincuntur, qui usque ad aliquid quod vere finem ipsum habet eam extendunt et ultra negant procedere. Certum est enim quod omne quod factum est in numero, pondere, et mensura (Sap. XI), legitimum terminum et finem suum habet. Et idcirco, si ad operis mensuram modumque Creatoris potentia componitur, ipsa procul dubio et fine et mensura terminari declaratur. Quapropter, ne vel his quae videntur rationes sine causa assensum negare videamur, vel omnino creduli sine consideratione falsum pro vero recipere, oportet pro compendio praesenti breviter ad ea quae dicta sunt respondere. Primum considerandum est utrum Deus ulla ratione neque mutata neque cassata sua providentia aliud facere possit quam facit. Constat enim quod omne quod fit ab aeterno praevium est futurum esse; quia ab aeterno futurum est, quod ipsum tamen ab aeterno non est. Et dicimus quod possibile est non fieri quod futurum est. Et si non fieret quod fiet, et non fieri possibile est, nunquam futurum fuisset nec praevium. Quod quia fiet, et futurum semper est et praevium est. Nulla ergo mutatio hic, aut cassatio providentiae apparet; quia, sicut praevium est, et fiet: sic si praevium non esset, non fieret. Sed jam, inquiunt, praevium est. Bene. Praevium est, quia futurum est. Et dicunt: Sed providentia mutari non potest nec cassari; eventus autem impediri potest ut non fiat quod futurum est. Si autem impediretur eventus rei (quod fieri potest) mutaretur, vel cassaretur providentia quod fieri omnino non potest. Sed nos ad hoc respondemus, quod si mutaretur eventus quod fieri potest, nec mutaretur nec cassaretur providentia; quia hoc omnino fieri non

potest. Sed potius nunquam fuisset praevisum quod nunquam fuerat futurum; et constaret providentia in eo ut non fieret; sicut modo in eo consistit ut fieret non mutata ut post aliam alia esset; sed ut nunquam alia esset. Ergo Deus aliud potest facere quam facit, ut tamen ipse aliud faciendo alius non sit. Sed sive idem sive aliud faciat; ipse tamen semper sit idem. Nunc illud restat ut discutiamus an ne melius aliquid facere possit quam facit Deus. Hic illi nostri scrutatores qui defecerunt scrutantes scrutationes, novum aliquid et vere novum, nec tam verum quam novum afferre se dicunt. Et dicunt singulas quidem creaturas per se consideratas a perfecto minus habere. Universitatem autem rerum omnium in tanta consummatione boni expressam, ut non possit esse melior quam est. Ubi mihi primum responderi exoptulo, cum dicunt universitatem rerum non posse meliorem esse quam est; qualiter id accipiendum sit quod dicunt meliorem eam esse non posse. Sive ideo non potest melior esse quia summe bona est ita ut nulla omnino boni perfectio ei desit, sive ideo non potest esse melior quia majus bonum quod ei deest capere ipsa non potest. Sed, si ita summe bona dicitur ut nulla ei boni perfectio desit, jam opus suum plane Creatori aequaretur; et vel extra metam extenditur quod intra est, vel infra immensitatem coarctatur quod summum est, quod utrumque pari inconvenientia impossibile est. Si vero ideo non potest melior esse, quia bonum amplius quod ei deest capere ipsa non potest, jam hoc ipsum non posse defectionis est non consummationis; et potest melior esse si fiat capax majoris boni, quia et hoc ipse qui fecit potest. Ergo in se non potest, in Deo potest; quia ipsa non potest, sed Deus potest et quantum ipse potest dici non potest. Ergo ipse melior esse non potest. Sed quod fecit omne melius esse potest, si tamen ipse voluerit qui potest. Et ipse quod fecit melius facere potest; non tamen corrigens male factum, sed bene factum promovens in melius; non ut ipse quantum ad se melius faciat, sed ut quod fecit ipso identidem operante et in eodem perseverante melius fiat. Ergo summe potens est qui potest omne quod possibile est; nec ideo minus potest, quia impossibilia non potest, impossibilia posse non esset posse sed non posse. Itaque omnia potest Deus quae posse

potentia est; et ideo vere omnipotens est, quia impotens esse non potest. Cum sint ergo tria in Deo: sapientia, potentia, voluntas; primordiales causae a voluntate quidem divina quasi proficiscuntur, per sapientiam diriguntur, per potentiam producuntur. Voluntas enim movet, sapientia disponit, potentia explicat. Haec sunt aeterna fundamenta causarum omnium et principium primum quae ineffabilia et incomprehensibilia sunt omni creaturae. Sicut enim aeternitatem Dei non aequat tempus nec immensitatem locus; sic nec sapientiam eius sensus, nec bonitatem virtus, nec potentiam opus. De voluntate Dei et providentia multa quaerenda restant. Primum utrum vim facit rebus praescientia et providentia Dei. De quo jam multa dicta sunt. Postea de voluntate Dei de qua quaedam dicenda sunt. Ita tamen ut prius ad ipsum fidei oculis contemplandum respiciamus quantum possibile est humanae fragilitati.

PARS TERTIA

DE COGNITIONE DIVINITATIS

CAP. I. Qualiter ab initio Deus agnitus est, et quod unus, et quod trinus.

Scriptura dicit: Deum nemo vidit unquam (Joan. I); tamen fides quod non videt credit. Et ex hoc meritum fidei constat non vidisse et credere. Unde pulchrum illud dictum est: Nam

“si vides, non est fides.”

Credit ergo fides quod non vidit; et non vidit quidem quod credit. Et vidit tamen aliquid per quod admonita est et excitata credere quod non vidit. Deus enim sic ab initio notitiam sui ab homine temperavit, ut sicut nunquam quid esset totum poterat comprehendi, sic quia esset nunquam prorsus posset ignorari.

CAP. II. Quare Deus nec totus sciri, nec totus ignorari potest.

Propterea quippe Deus a principio nec totus conscientiae humanae manifestus esse voluit, nec totus absconditus; ne si totus manifestus esset, meritum fides non haberet, nec infidelitas locum. Infidelitas enim de manifesto convinceretur: et fides de occulto non exerceretur. Si vero absconditus totus esset, fides quidem ad scientiam non adjuvaretur, et infidelitas de ignorantia excusaretur. Quocirca oportuit ut proderet se occultum Deus ne totus celaretur et prorsus nesciretur; et rursus ad aliquid proditum se et agnitum occultaret ne totus manifestaretur, ut aliquid esset quod cor hominis enutriret cognitum, et rursus aliquid quod absconditum provocaret.

CAP. III. Quibus modis cognitio Dei ad hominem venit.

Et illud nunc primum considerandum est quomodo primum Deus occultus et absconditus et latens interim a corde humano deprehensus est, ut sciri potuisset quia Deus est, vel quod erat credi. Modi sunt duo et viae duae, et manifestationes duae, quibus a principio cordi humano latens proditus est et iudicatus occultus Deus; partim scilicet ratione humana, partim revelatione divina. Et ratio quidem humana duplici investigatione Deum deprehendit; partim videlicet in se, partim in iis quae erant extra se. Similiter et revelatio divina duplici insinuatione eum qui nesciebatur vel dubie credebatur et non cognitum indicavit, et partim creditum asseruit. Nam humanam ignorantiam nunc intus per aspirationem illuminans edocuit, tunc vero foris vel per doctrinae eruditionem instruxit, vel per miraculorum ostensionem confirmavit. Utrumque manifestationis divinae modum quo vel ratione humana Deus ab homine cognitus est, vel revelatione divina homini manifestatus, exponit Apostolus dicens: Quod notum Dei erat, manifestum est in illis; Deus enim illis revelavit (Rom. I). Et deinde subjungit: Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur (Ibid.). Cum enim dicit: Quod notum Dei erat, id est noscibile de Deo, ostendit nec totum absconditum, nec totum manifestum. Cum vero dicit: manifestum est in illis, et non dicit, manifestum est illis, ostendit plane quoniam non solum revelatione divina quae facta illis fuerat, sed etiam ratione humana in illis quae erat, notum illis factum erat. Cum autem subjungit: Deus autem illis revelavit, ostendit quia ratio humana ad haec sublimia et alta investiganda et intelligenda infirma et insufficiens omnino fuisset, nisi divina revelatio illi in adiutorium et firmamentum cognoscendae veritatis adjuncta fuisset. Postea ostenso eo qui intus erat investigationis vel revelationis modo, statim de illo qui foris sit utroque, sententiam simul subjungit, dicens: Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur. Invisibilia enim Dei quae intus erant et abscondita erant, per ea quae foris erant et nota erant visibilia sunt

visa vel in conditione rerum a ratione humana, vel in gubernatione et administratione visibilia facta sunt revelatione divina.

CAP. IV. Quod Deus trinus et unus; et quid in unitate et quid in trinitate.

Ita ergo ab initio proditus est Deus conscientiae humanae et adjuta fides indiciis veritatis confessa est Deum esse, et ipsum unum. Deinde etiam trinum esse. Et in unitate quidem confessa est aeternitatem et immensitatem; in aeternitate autem incommutabilitatem; in immensitate autem simplicitatem, hoc est aeternitatem sine tempore, et immensitatem sine quantitate. In Trinitate vero confessa est communionem unitatis, aequalitatem immensitatis, coaevitatem aeternitatis. Et communionem quidem unitatis sine divisione; aequalitatem immensitatis sine diminutione; coaevitatem aeternitatis sine ordine vel successione. Hoc est singulis in unitate totum, in immensitate plenum, in aeternitate perfectum.

CAP. V. Explicatio propositarum discretionum.

Nunc oportet per singula quae proposita sunt currentem considerare, qualiter mens humana quae tam longe a Deo est, tanta de Deo potuerit comprehendere, vel ratione propria directa, vel revelatione divina adjuta. Et primum usquequo ipsa humana ratio ex insito sibi lumine veritatis convaluerit, dignum est consideratione; ne si vel totum homini detur negare convincamur gratiam, aut si tollatur totum ignorantiam excusare. Itaque utrumque modum humanae investigationis ordine prosequamur, quo ratio hominis vel per se directa vel ab iis quae extra se naturalia erant visibilia admonita, ad verum cognoscendum enisa est.

***CAP. VI. De illo cognitionis genere quo mens rationalis
in se Deum videre potest.***

Et primum quod in ea erat (quoniam et hoc illi erat primum et principale speculum veritatis contemplandae) inspiciamus. In eo igitur primum et principaliter invisibilis Deus (quantum ad manifestationem expositum est) videri poterat quod illius imagini et similitudini proximum et cognatum magis factum erat. Hoc autem ipsa ratio erat et mens ratione utens quo ad primam similitudinem Dei facta erat, ut per se invenire posset eum a quo facta erat.

CAP. VII. Quod se ipsam esse videt mens rationalis.

Non enim (ut id loquamur quod primum occurrit) et scientibus nihil minus esse potest, seipsam esse aliquid ignorare potest, cum ex his omnibus quae in se (hoc est in corpore suo) visibilia videt nihil se esse vel esse posse videt. Secernit ergo et dividit se per se ab eo toto quod visibile videt in se: et invisibilem omnino se esse videt; in eo quod se videt, et tamen videri se non posse videt. Videt ergo invisibilia esse; quae tamen visibiliter non videt, quia se invisibilem esse videt et tamen visibiliter non videt.

CAP. VIII. Et quod se coepisse intelligit.

Cum ergo de se dubitare non possit quoniam est (quia se ignorare non potest) cogitur ex se et hoc credere quod aliquando se coepisse meminit; quoniam non semper est, quia se nescire non potest cum est. Cum ergo per se et in se coepisse et initium habuisse videat, nec hoc ignorare potest. Quoniam cum non fuit, sibi ipsi ut esset initium et subsistentiam dare omnino non potuit.

CAP. IX. Quod Deus est et quod sine principio est.

Ut ergo inciperet quod non erat ab alio factum est qui erat. Quem idcirco ipsum esse ab alio non coepisse necesse est; quoniam qui ab alio esse accepit primus omnibus existendi auctor esse non potuit. Non ergo ab alio accipere esse potuit qui omnibus esse dedit, quem propterea semper fuisse et nunquam coepisse fateri oportet; quoniam omne quod aliquando esse incoepit auctorem habuit per quem coepit. Constat ergo nec dubitari ullo modo potest quod ille per quem coepit quod non semper fuit nunquam coepit, sed semper fuit. Illum autem rerum auctorem et primum principium hoc modo ratio investigat; et inventum pietas veneratur, et adorandum fides praedicat Deum.

CAP. X. Ejusdem rei argumentum foris in creaturis.

Hoc autem ratio inventum in se probat, et in his quae videt extra se; quia ortum et occasum habentia cuncta, sine auctore nec originem habere possent nec reparationem. Quae in toto aliquando coepisse idcirco dubium esse non potest; quia et in partibus suis sine cessatione quotidie et oriri videtur quod non est et praeterire quod est. Omne autem quod mutabile est, aliquando non fuisse necesse est; quia quod stare non potuit cum praesens fuit, indicat se aliquando non fuisse priusquam fuit. Sic respondent qui foris sunt iis quae intus videntur ad veritatem comprobendam et auctorem suum natura clamat quae se ab illo factam ostendit.

CAP. XI. Quod Deus est trinus et unus.

Itaque ratio per rationem Deum esse invenit; et venit alia ratio quae non solum esse Deum, sed unum esse et trinum comprobaret; et primum per se deinde per ea quae erant extra se facta secundum se. Una pietas, una devotio, una cultura, Dominum unum et Deum unum. Sic dixit ratio et comprobavit in se, ne schisma mentium fieret in plura principia: et non esset certa salus. Et melius esse et consonum magis veritati et consentaneum naturae principium unum et finem unum in quem habere possent conversionem quae ab illo existerent omnia. Alioqui dissipationem esse universitatis sine capite et principio et moderatore. Et clamavit illi natura foris, et contestata est ad eandem veritatem; et dixit opus unum et auctorem unum; et concordia una consilium unum, et una administratio providentiam unam. Et manifestatus est Deus unus, creator unus, moderator unus et rector; quia totum unum et unum totum.

CAP. XII. Quod Deus vere et summe unus.

Approbavit haec ratio et acquievit, et dixit quod unus, nec collectione diversorum ne turbam faceret; nec compositione partium, ne massam formaret; nec similitudine multorum, ne pluralitas superflua vel singularitas imperfecta appareret. Omnis enim unitas in similitudine sola consistens plurimorum, aut imperfectionem ostendit in parte si minus habent singula, aut superfluam geminationem in toto, si perfecta sunt universa. Et non est in his omnibus unitas vera, sed aemulantur solum haec unitatem, quia quodammodo appropinquant ei; sed non contingunt ad illam, quoniam unum non est; et quod sunt vere unum non sunt, sed uniuntur tantum et accedunt ad se. Et fit illis simul esse et convenire in unum, unum esse. Nec tamen unum vere sunt; quoniam essentialiter non sunt, nec est unum totum quod sunt. Deum autem unum oportet esse, et essentialiter unum esse, et immutabiliter unum esse, et summe unum esse. Quod enim essentialiter unum est, vere unum est: quod immutabiliter unum est, summe unum est. Quod autem in utroque bonum est, melius est utrumque quam alterum tantum. Et bonum est essentialiter unum esse; et immutabiliter unum esse; et utrumque esse melius est. Deus autem summum bonum est, et non potest deesse summo bono bonum quod melius est. Et suadet ratio optimo dare, quod melius est bonum. Et idcirco fatetur Deum suum et auctorem suum, et principium suum unum esse; quoniam hoc melius est, et vere unum esse; quoniam substantialiter est, et summe unum esse; quoniam invariabiliter est.

CAP. XIII. Quod immutabilis est Deus.

Et ascendit et transit et probat quoniam ita est, et quoniam variari et mutari non potest Deus omnino. Non enim augeri potest qui immensus est; nec minui qui unus est. Nec loco mutari qui ubique est; nec tempore qui aeternus est. Nec cognitione qui sapientissimus est; nec affectu qui optimus est.

CAP. XIV. Quod rationem creatura recte considerata adjuvat ad cognoscendum Deum.

Clamat creatura foris et probat ipsa rationem hanc, et commendat quoniam ita est. Et demonstrat summa pulchritudo operis perfectam esse sapientiam conditoris. Et apponit se perseverantia decoris ipsius. Et quod non minuitur quod institutum est primum bonum. Et dicit quod aeterna est sapientia ejus et minui omnino non potest; nec decrescit aliquando plenitudo sensus illius a consummatione. Et exit ratione cum attestazione alia; et videt quoniam voluntas Dei aeterna est; et ita sentire bonum est. Et quoniam hoc probat opus ejus quod non mutatur; et ordo universitatis idem perseverans. Et adjicit ipsa rationem, quoniam nihil novum Deo est ut illud tunc vel nunc amare incipiat quod prius non noverit; aut oblivisci sicut homo dilectionis antiquae, ut in memoriam non veniat quod prius cognitum fuerat; aut errare bonum existimans quod malum est, ut diligat illud quod non oportet; et postea, quasi poenitens et mutans cor et affectum varians cum coeperit agnoscere errorem suum. Quia haec digna Deo non sunt, nec probat ratio ut ita sentiamus de illo qui sapiens est et bonus et perfectus; et non invenitur mutabilitas in eo ulla, cum omnia genera mutabilitatis fuerint in consideratione adducta; sive quae in corporibus inveniuntur, sive quae spirituum naturam contingunt.

CAP. XV. Quibus modis corpora mutantur.

Omne enim corpus aut loco mutatur, aut forma, aut tempore. Et quae forma mutantur: aut augmentum suscipiunt, aut diminutionem, aut alterationem. Et quae alterationem quidem suscipiunt non illis accedere quidquam videtur quod non erat, aut quod erat recedere probatur; sed quod erat tantum alteratur, et aliter habetur. Et non fit sine loco hoc quoniam partes locum transmutant in eodem consistente toto; et non fit tamen nisi secundum locum; nec tamen dicitur secundum locum propter totum quod locum mutat, sed apparet tantum forma alia in toto propter partes quae locum mutaverunt. Et ideo haec mutatio secundum formam dicitur; quoniam haec in toto manifeste videtur. Et non dicitur secundum locum (cum tamen in partibus secundum locum sit) quoniam haec manifeste non videtur. Et non est forma aliquid omnino nisi dispositio partium in toto; et cum haec mutatur (quia partes locum mutant) mutatur forma in toto, quia dispositio partium mutatur quae est forma totius. Et ita mutatio formae in toto fieri non potest sine mutatione loci in partibus. Sed non dicitur mutatio loci nisi cum totum locum mutat consistentibus partibus in toto. Sic mutatio temporis sequitur mutationem loci et formae; et non est unquam sine ipsis in corpore. Quoniam secundum has solum ordo inest; et successio quae tempus vocatur. Item considerandum est quoniam ex his tribus mutationibus duae extrinsecus fiunt; quoniam non mutant esse rei, sed circa rem aliquid: hoc est mutatio loci et temporis. Iterum prima mutatio secundam et tertiam infert, quoniam causa illarum est. Secunda autem tertiam, quoniam causa illius est. Tertia vero tantum infertur et non infert, quoniam effectus solum est. Sola autem mutatio formae intrinseca vocatur; quoniam non circa rem, sed in ipsa re mutat aliquid; et ipsa tamen non fit sine mutatione loci et temporis.

CAP. XVI. Quibus modis spiritus mutantur.

Post has mutationes corporum (quibus subjacent quae corporaliter mutantur omnia) transimus ad spiritualem creaturam, mutabilitatem ipsius considerantes; si quarum mutationum illi conveniat, et si qua alia mutatio quae extra corporum naturam sit, in illam cadat. Et videmus quod spiritus omnino nec augmento partium crescere potest quoniam corpus non est, nec decrescere diminutione, quoniam simplex natura est; et tamen affectu et cognitione mutatur spiritus. Et transit de hoc in illud; et variatur et vicissitudinem suscipit gaudii, doloris et poenitudinis et voluntatis; et crescit scientia et oblivio in eum cadit; et variat cogitationes et succedenter intelligit; et est quasi formae mutatio ista in eo mutatio scientiae et affectus. Et sequitur istam temporalis mutatio; et subjacet tempori propter ista quae variantur in eo. Nec ambiguum hoc ulli est de spiritu creato, quoniam tempore variatur secundum haec quae eadem non permanet in ipso. De mutatione vero loci magna inter conquiritantes ambiguitas generatur; quoniam sunt qui dicunt nullum spiritum mutari loco posse; quoniam locus proprie corporis sedes sit et capacitas corporis quae determinatur secundum corpus; aliquando quod in illa est, aliquando in quo est ipsa. Et non est corpus locus; quoniam locus non est aliquid, nec ponit aliquid locus; sed quasi inane et vacuum ubi corpus est vel esse potest, et non est corpus ipse. Nec tamen vocatur locus nisi determinatus per corpus; vel quod in ipso est secundum finem dimensionis ubi desinit corpus et ultra non est; sive secundum corpus quod locum continet, sive secundum ipsius corporis circumscriptionem; quoniam intra ipsam corpus non est. Ita nihil posse esse in loco nisi quod dimensionem habet corporalem et circumscriptionem; quoniam locus secundum dimensionem corporis constat et circumscriptionem; et non posse ullo modo hoc spiritui convenire qui corporalis quantitatis expertus est. Propterea corpori soli in loco esse et loco mutari et tempore. Spiritui autem creato in loco non esse; quoniam corpus non est, nec loco mutari sed tempore. Spiritum autem creatorem nec in loco esse nec loco mutari, quoniam

corpus non est, nec tempore mutari, quoniam invariabilis omnino est. Propterea soli corpori recte assignari; et hoc aliquid esse quoniam definitum est, et hic alicubi esse quoniam circumscriptum est; et nunc aliquando esse quoniam variabile est. Spiritui vero creato convenire; et hoc aliquid esse quoniam definitus est, et nunc aliquando esse quoniam variabilis est; sed non hic alicubi esse quoniam circumscriptus non est, qui dimensionis capax non est. Creato rem vero spiritum: nec hoc aliquid esse quod definitus non est, nec hic alicubi esse quod circumscriptus non est, nec nunc aliquando esse quoniam invariabilis est; praesentem tamen veraciter et essentialiter omni quod hoc aliquid est, et omni quod hic alicubi est, et omni quod nunc aliquando est; quoniam in omnibus est, et ubique est et semper est. Semper sine tempore, ubique sine loco, in omnibus sine termino et definitione. Et nos quidem horum considerationem sublimem nequaquam falsitatis arguimus; verba tamen supra capacitatem et possibilitatem minorum, et simplicium intelligentiae fortia nimis iudicamus.

CAP. XVII. Quod Deus essentialiter est, et vere est; et in omni creatura sive natura, sine sui definitione; et in omni loco, sine circumscriptione; et in omni tempore, sine vicissitudine vel mutatione.

Censemus autem et omnino ita oportere approbamus multo sanius et commodius veraciter affirmandum quod Deus substantialiter sive essentialiter et proprie et vere: et in omni re sive natura, sive essentia est sine sui definitione; et in omni loco sine circumscriptione; et in omni tempore sine mutabilitate. Nam id quod quidam insipientes, imo solam carnem sapientes et quae carnis sunt solum considerantes existimant quasi corporalium sordium et pollutionum inquisitiones Deum contingere possint si rebus omnibus essentialiter vel substantialiter inesse dicatur; tam frivolum est ut nec responsione sit dignum cum et ipse Spiritus creatus corporeis sordibus inquinari non possit. Si enim spiritus sordes corporeae contingunt, dicant ipsi quomodo anima humana in carae posita immaculata esse possit, cum carnis humanae sordibus nulla inquinatio vel pollutio major inveniri possit? Dicant de carne leprosi (cujus etiam contactum homo sine horrore sustinere non potest) quomodo animam sanctam et justam non inquinet, quae in tantum in ea sine pollutione vivit, ut ex ea etiam a pollutione emundetur? Postremo respondeant utrum potius concedendum de Deo existimant, quod nusquam sit Deus, an quod ubique sit. Quod si absurdum est omnino confiteri quod Deus nusquam est, cogantur necesse est, ipsi suo iudicio id quod ad dictum etiam commodius et pulchrius suscipitur, confiteri quod alicubi est. Qui enim vocibus servire elegerunt potius quam veritati, et id solum respuendum putant quod aures vulgaritatis obhorrent, justum est ut in hoc quoque a sententia sua non declinent. Dicant ergo si hoc auribus efferre praesumant quod Deus nusquam est; et non statim ex eo consequi arbitrentur, quoniam quod nusquam est ipsum omnino nihil est. Si ergo convenienter dici non potest quod Deus nusquam est, quem esse et verius omnibus quae sunt esse necesse est credi, dicant ubi est. Si

enim alicubi est, et ubique non est, est ubi est, et est ubi non est; et jam localis fit Deus; et termino et fine concluditur quod omnino impossibile est. Fatendum est itaque et sine dubitatione confitendum quod divina natura quae pro immensitate sui nusquam deesse potest in omni loco veraciter et essentialiter est; nec tamen loco comprehenditur ullo, quoniam omnino incircumscribibilis est. Est ergo ubi est totum quae continet totum et penetrat totum; nec sine ea esse potest aliquid ex omnibus quae facta sunt ab ea, quae nec pro sui simplicitate dividi, nec pro sui puritate maculari, nec pro sui immensitate ullo modo comprehendi potest.

***CAP. XVIII. Quomodo spiritus creati locales sint;
et quomodo corpora.***

Sane de spiritu creato hoc commodius dictu et ad intelligentiam hoc accommodatius esse fatemur, ut non solum in loco esse, sed localem esse pronuntiemus sine dubitatione. In loco quidem quoniam hic alicubi praesens cernitur; localem vero quoniam cum sit alicubi non ubique invenitur. Omne enim quod definitum est, secundum aliquid locale est; quoniam in eo ipso quod finem et terminum habet locum habet, et determinat locum sicut determinatum est in loco. Sed corpus dimensionem habens loco circumscribitur; quoniam ei secundum locum principium medium et finis assignantur. Spiritus vero quoniam dimensionem non capit (sed definitione sola terminatur) circumscriptionem quidem non recipit loci; et tamen loco quodammodo concluditur, quoniam cum hic alicubi praesens sit totus, alibi non invenitur. Itaque corpus locale est, quoniam loco circumscribitur; spiritus autem quoniam in loco per praesentiam naturae et operationis concluditur, localis et ipse jure nominatur Spiritus autem increatus, quoniam omni loco praesens est, nec tamen ullo in loco concludi aut circumscribi potest, veraciter in omni loco esse dicitur; nec tamen localis aliquando ratione ulla appellatur. Non ignoro tamen quosdam ab omni spiritu locum universaliter remove voluisse; quoniam secundum dimensionem solum et circumscriptionem corporalem locum constare probaverunt. Sed horum, ut supra diximus, consideratio nimis a communi existimatione et possibilitate recessit. Magis autem ea ponenda in usum loquendi quae se sponte accommodant; et nihil a latere ingerant alienum a veritate.

CAP. XIX. Ratio qualiter Deus non solum unus sed trinus sit.

Nunc diximus quomodo ratio vera probat quod Deus unus est, et quae ad unitatem deitatis spectant vera esse considerat. Deinde etiam arguit et commendat quod non solum unus, sed et trinus est Deus. Et habet hujus quoque investigationis et considerationis bonae a Deo exemplaria vera. Deus enim qui in se videri non potuit, in suo opere manifestatus est; et vidit eum ratio humana non in se; quia invisibilis fuit; sed in similitudine sua quoniam ad hoc facta est ut videatur in ea Deus.

CAP. XX. De verbo extrinseco et intrinseco.

Nam sicut sapientia hominis non videtur nisi ab ipso homine donec exeat et manifestetur per verbum, ita sapientia Dei invisibilis fuit et non potuit cognosci nisi ab ipso solo cujus erat, donec manifestata est per opus suum. Et erat ipsa sapientia verbum. Sed quasi verbum intrinsecum et absconditum quod omnino sciri non posset nisi per verbum extrinsecum manifestaretur; quemadmodum cogitatio hominis quasi intrinsecum verbum illius est quod latet et absconditum est donec reveletur per prolationem oris; et est ipsa prolatio vocis verbum similiter ut verbum est cogitatio cordis. Sed verbum quod manifestum est prodit et revelat verbum quod occultum est. Sic et in Deo verbum intrinsecum et occultum et invisibile verbum fuit cordis ejus; et sapientia erat hoc verbum et invisibile, donec manifestatum est per verbum extrinsecum quod visibile factum est, quod erat opus ejus. Sicut per verbum oris manifestatum est verbum cordis; sic loquitur omnis natura ad auctorem suum, et indicat quod factum est opificem intelligendi sensum habentibus.

CAP. XXI. Quod imago Dei in rationali creatura expressior est, et vestigium Trinitatis invenitur in ipsa.

Et sunt in his simulacra quaedam quasi de longe significantia et habentia similitudinem pro parte. Quaedam vero expressa imagine, et perfecta aemulatione consignata, claram demonstrationem efficiunt. In his ergo citius quod invisibile Dei est agnoscitur in quibus evidentius manifesta declaratione demonstratur. Ea namque perfectius auctorem suum manifestant: quae illius similitudini vicinius appropinquant. Hoc autem est ipsa rationalis creatura, quae excellenter et proprie ad illius similitudinem facta est; quae tunc citius creatorem suum (quem non videt) agnoscit, cum seipsam ad illius imaginem factam intelligit. In hoc ergo primum Trinitatis vestigium inventum est cum agnoscere coepit ipsa quod erat in se, et ex eo consideravit quod erat supra se. Vidit enim quod ex ipsa nascitur sapientia quae est in ipsa; et diligit ipsa sapientiam suam; et procedit amor ex ipsa; et sapientia sua quo amat eam genitam de se, et in se manentem non dividit a se. Et apparent tria quaedam in uno: mens, sapientia et amor: et est mens et sapientia de mente; et de mente et sapientia amor; et surgit Trinitas quaedam, et unitas non recedit, et sunt simul Trinitas et unitas secundum potestatem et imaginis virtutem. Et conscendit mens ab istis per haec illuminata, et considerat creatorem suum sapientem esse et sapientiam habere, et ex ipso esse sapientiam suam; nec fuisse unquam sine sapientia, quoniam semper sapiens fuit. Et quod semper sapientiam suam ipse dilexit et semper amorem habuit ad sapientiam suam, et erat coaeternus amor aeterno et coaeternae sapientiae illius.

***CAP. XXII. Quomodo tres personae sint essentia
sive substantia una.***

Rursum considerat quod non potest in Deo esse aliquid diversum ab ipso, et quod unum est totum quod est; et propterea vere est Trinitas, et unitas manet. Quia enim ibi est qui a nullo est, et est ibi qui ab illo est, et pariter cum utroque qui ab utroque est, Trinitas est. Neque enim qui a nullo est, esse potest ille qui ab alio est; et qui ab utroque est, vel ille qui a nullo est, vel qui ab illo tantum est, esse potest. Itaque Trinitas est vera, et unitas manet perfecta, quoniam in Deo nihil esse potest quod Deus non est. Natura siquidem indivisa et unitas vera scissionem prohibet; discretio vero et proprietates Trinitatem docet.

CAP. XXIII. De discretione nominum in Trinitate.

Posuitque nomina fides quibus significaretur quod creditur; et dictus est Pater in Trinitate, quia ab ipso Filius erat, qui de ipsius substantia erat. Qui enim gignit et de sua substantia gignit; id quod ipse est, gignit. Et propterea a quo erat qui cum ipso erat idem quod ipse erat, Pater dictus est; quia ab ipso erat Filius Qui autem ab utroque erat, utriusque Filius non erat, ne duo essent patres unius Filii; et Pater qui Filius diceretur, et confunderetur Trinitatis discretio; sed Spiritus sanctus Patris et Filii, procedens a Patre et Filio. Et professa est fides catholica Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Et est Pater qui Filium habet; et Filius qui Patrem; Spiritus sanctus qui a Patre est et Filio. Et est quidem Pater Spiritus, quoniam Deus est. Et est Pater similiter sanctus, quoniam Deus est. Sed voluit fides unam in Trinitate personam distinguere, cum diceret Spiritum sanctum. Ipse enim est qui ad sanctificationem datur, cum inspiratur sanctificandis. Et non tantum venit sine Patre et Filio, quoniam Trinitas est indivisa.

CAP. XXIV. Quomodo Spiritus sanctus a Patre et Filio mittitur aeterna processione ab illis, et temporali adventu ad nos.

Sed inspirari a Patre et Filio: hoc est illi venientem esse a Patre et Filio. Quod aeternum illi est ne nomen sit perfunctionis qui datur ex tempore et accipitur; quia temporale non est illi esse a Patre et Filio, sed aeternum. Pro quo dari dicitur: cum venit a Patre et Filio; quia est a Patre et Filio quod aeternum est, et non temporale illi. Sicut Spiritus sanctus donum Dei est, quia donum est Patris et Filii. Et cum datur ex tempore datur et datur a Patre et Filio; et dari a Patre et Filio, non aliud illi est quam cum datur esse a Patre et Filio; ex eo quod aeternum illi est a Patre et Filio. Et est in Trinitate Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Pater a seipso; Filius a solo Patre; Spiritus sanctus a Patre et Filio. Et quia una natura est et una substantia; una trinitas est in una natura et una substantia. Et cum mens una quae discreta sunt et propria in trinitate considerat, tria invenit, et tres confitetur. Cum vero quod idem est tribus attendere coepit unum ostenditur.

CAP. XXV. Quare tria illa ineffabilia in deitate personae tres dicuntur, et tria in humanitate non dicuntur.

Et surgit rursus ex adverso alia dubietas, et pulsat mentem profundo rerum caligantium; et exit quaestio et interrogat seipsam ratio, quare tria illa quae in Deitate reperta sunt personae dicantur; cum in trinitate illa quam in semetipsa primum mens reperit tria similiter inventa sint, nec tamen tres personas in se mentem rationalem continere, aut tribus personis constare animam rationabilis consideratio patiatur. Et diligenter conquirat ratio quare ita sit, cum nec ita esse dubitare liceat, nec quomodo sit facile sciri possit. Et tamen videt aliquid ex eo quod totum non videt, nec ignorare permittitur quod non sinitur apprehendere. Videt enim quoniam quae in mente sunt non vere idem sunt quod est ipsa mens. Separantur enim a mente haec aliquando; et cum adfuerint recedunt, et redeunt iterum cum abierint et variantur circa ipsam, nec vere sunt idem cum ipsa, sed quasi affectiones quaedam et formae ipsius, quibus non sit hoc aliquid esse, sed ad esse tantum ei quod est hoc aliquid. Itaque cum sit homo ipse persona, haec autem tantum affectiones quaedam adhaerentes personae et circa ipsam existentes inveniantur; non est omnino eis proprium esse persona, sed personae inesse tantum. Cum autem quae in Deo sunt aliud ab ipso esse non possunt, quasi nec accidentia aut affectiones ex tempore mutabiles sive separabiles natura incommutabili essentiae, et cui idem sit totum esse quod est: Convenire tria in eo veraciter praedicantur, et tribus unum esse; et proprium idem esse aeternum et perfectum asseritur. Et dicuntur tria tres personae, non tres essentiae; quia natura in tribus est perfecta singulis, et tribus indivisa. Et ideo dicuntur personae singulae, quia Deus sunt et unus Deus tres, quia una deitas in tribus.

CAP. XXVI. Quare potentia Patri attribuitur, sapientia Filio, bonitas sive benignitas Spiritui sancto.

Attribuitur Patri potentia, et Filio sapientia, et Spiritui sancto bonitas sive benignitas. Et discernuntur quae communia sunt. In quibus non dicitur quidem quod non est; tamen quod est tacetur, ne credatur quod non est. Dicitur enim Pater potens: et est Pater potens; et non solus Pater, quia potens est Pater et Filius et Spiritus sanctus; et non tres potentes, sed unus potens. Quia potentia una in natura una, et substantia una. Et est Filius sapiens, sed non solus, quia sapiens est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; et non tres sapientes, sed unus sapiens. Quia sapientia una in natura una et substantia una. Et dicitur Spiritus sanctus benignus et bonus; et est quidem benignus et bonus Spiritus sanctus; sed non solus Spiritus benignus et bonus est, sed bonus est et benignus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Nec tamen tres benigni et tres boni, sed unus benignus et unus bonus; quia benignitas una, et bonitas una in natura una, et substantia una. Sed cavit Scriptura conscientiae humanae ne erraret in Deo suo similia hominibus quae non erant in ipso arbitrans, quoniam ab omnibus sumpta erant vocabula quaedam, non ad omnem similitudinem sed ad significanda quae Dei erant supra homines; et erat aliquid simile ibi ne imitatio aliena esset, sed non totum, ne idem crederetur quod in tantum differebat; et dictus in deitate Pater, quoniam ibi erat a quo erat qui de sua substantia erat. Sicut qui gignit de sua substantia gignit, et non est qui gignit ipse quem gignit, sed alter ab altero. Et non altera natura gignentis et geniti. Et erat in hoc similitudo inter divina et humana; et propterea ex hoc dictus est Pater et Filius, quia genuit ille, et iste genitus est. Et non est qui genuit Pater, iste qui genitus est Filius; et tamen quia natura una est gignentis et geniti; et substantia una non alius est gignens a genito, quia Deus est; et Deus unus, gignens et genitus, quia deitas una gignentis et geniti. Propterea unum inventi sunt in illo quod Deus erant; quia unum erant totum quod erant; sed non unus in uno, quia Pater erat qui a nullo erat; et Filius qui a Patre erat; et Spiritus

sanctus, qui ab utroque erat, qui Filius non erat; quoniam ab utroque erat et aequaliter erat, et dictae sunt tres personae tria haec; quia unumquodque trium totum hoc erat; et persona erat; nec tamen una persona, quia unum hoc totum; sed tres personae, quia tria in hoc uno, et hoc unum totum; et haec tria tres personae, et hoc unum unus Deus; et haec tria hoc unum, et tres personae unus Deus: Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Dictus est ergo Pater quia de sua substantia Filium genuit, et erat in hoc similitudo. Sed ne putaretur prior Pater Filio sicut semper in hominibus est; et nunquam aliter esse potest nisi Pater Filium antecedit; propterea potens dictus est Pater non quod solus erat, quia potens erat et Filius et Spiritus sanctus; sed solus dicendus erat potens, quia de ipso solo magis dubitari poterat quasi de priore et antiquo et annorum numerositate defecto. Et dictus est Filius sapiens, non quod solus erat, sed quia de ipsa solo magis dubitari poterat quasi de posteriore et aetate adhuc immaturo et sensu imperfecto. Idcirco dictus est pater potens, ne putetur prior Filio; et Filius sapiens, ne credatur Patre posterior; et Spiritus sanctus bonus sive benignus, ne crudelis existimaretur Deus et consternaretur ad eum conscientia humana, si Spiritum habere diceretur Deus, et non additum fuisset sanctus vel benignus. Quoniam spiritus per se rigorem quemdam significare videtur, et crudelem denotare.

CAP. XXVII. Alia ratio quare illa quae secundum substantiam dicuntur et communia sunt: personaliter sunt discreta.

Praeterea propter simulacrum suum quo est inventa Trinitas summa et ipsum similiter trinitatem praeferebat quasi vestigium quoddam et imaginem ineffabilis Trinitatis. Et in ipso hoc ita erat; quoniam in mente rationali quasi potentia quaedam et vis quaedam erat ex qua esse posset quod nondum erat. Et ex ea natus est intellectus qui solum sapientia ejus erat; et sine ipso mens sapientia non erat: et processit novissime amor sive gaudium mentis ad sapientiam suam; et ipse solum dilectio erat, quia sine ipso in mente et sapientia dilectio non erat. Et posita sunt haec nomina ad proprietatem, quia unumquodque per se erat; et distincta sunt tria haec: primum potentia a qua sapientia erat; deinde ipsa sapientia, quae de potentia nata fuerat; novissime amor qui de potentia simul et sapientia processerat. Et distinguebantur haec, quia prorsus haec idem non erant qui separabantur ad invicem, et non constabant in uno. Propterea in mente rationali aliud potentia erat quia prior erat sine sapientia et adhuc sapientia non erat. Et venit postea sapientia, et cum potentia esse coepit, quasi aliud in alio. Et erant jam duo, potentia et sapientia: et additum est tertium. Et tria esse coeperunt, potentia, et sapientia, et amor. Et non erat potentia de aliquo, et de ipsa sapientia erat; amor autem de potentia, et sapientia praecesserat. Et non erat potentia sapientia, quia potentia, ante sapientiam erat et de ipsa sapientia exierat. Neque rursus amor potentia vel sapientia dici poterat; quia processerat tantum ab ipsis, et ipsa aliquando sine ipso exstiterant. Et erant tria haec discreta in anima; et in his tribus Trinitas animae inventa est. Et ascendit anima ab his ad summam Trinitatem, et invenit ibi Patrem qui a nullo erat, sicut in se potentia; et filium qui a Patre erat, sicut in se sapientia; et Spiritum sanctum qui a Patre et Filio erat, sicut in se dilectio a potentia et sapientia processerat. Et ideo potentiam Patri tribuit, quia in se similitudo fuerat illius; et sapientiam Filio, quoniam haec in se imago illius erat, quae a potentia orta erat; et dilectionem Spiritui sancto attribuit,

quoniam in se a potentia et sapientia processit, sicut Spiritus sanctus a Patre et Filio, quae dilectio est Patris et Filii. Et sic quidem distinxit veritatem ad imaginem per quam invenerat veritatem, ut quod hic proprium inventum est ad significationem, illic quasi singulare diceretur ad proprietatem. Et tamen quia Deo totum quod est, esse unum est; et non potest diversum inveniri quod in simplici natura idem est, neque unius esse potest quod alterius non est, ubi idem est unus est quod alter est. Cum enim potentia Patris aliud non sit quam essentia ejus, neque sapientia Filii aliud quam essentia ejus, neque amor Spiritus sancti aliud quam essentia ejus, necesse omnino est ubi una est essentia unam esse potentiam, unam sapientiam, et unam dilectionem; et communem esse, et totam esse, et proprie esse, et aequaliter esse. Itaque potentia Patris est, et Filii est, et Spiritus sancti est, et proprie est, et aequaliter est. Et sapientia Filii est, et Patris est, et Spiritus sancti est, et proprie est, et aequaliter est; et amor sive bonitas Spiritus sancti est, et Patris est, et Filii est, et proprie est, et aequaliter est. Et quia Deo habere idem est quod esse, et omne quod in Deo est aliud quam Deus esse non potest, Pater potentia est et Filius potentia est, et Spiritus sanctus potentia est; et una potentia quia una essentia. Similiter Pater sapientia est, et Filius sapientia, et Spiritus sanctus sapientia: et una sapientia, quia essentia una. Et Pater est dilectio, et Filius dilectio, et Spiritus sanctus dilectio: et dilectio una, quia essentia una. Sed Pater potentia est, et potentia nullius est, quia a nullo est; similiter et sapientia est Pater et nullius sapientia est, quia a nullo est. Dilectio est Pater et nullius est dilectio, quia a nullo est. Filius autem potentia est et Patris potentia est, quia a Patre est. Sapientia Filius est, et sapientia Patris est, quia a Patre est. Spiritus sanctus est dilectio Patris et Filii, quia a Patre et Filio est. Ubi diligenter cavendum ne communionem confundatur quod distinguendum est, neque singularitate distinguatur, quod proprium est: hoc est cum personas in Trinitate distinguere volumus, non attribuamus uni quod alteri commune est, neque cum substantiae unitatem demonstrare assignemus alteri, quod uni proprium est.

CAP. XXVIII. Quod vestigium Trinitatis non solum in rationali creatura sed, etiam in corporea reperitur.

Ecce demonstravimus vestigium aliquod Trinitatis summae quantum valet ratio humana de modico quod suum est, et datum est illi et est in illa, et modicum est ad perfectum totum. Tria enim invenit in se et ex his Trinitatem deprehendit quae erat supra se. Et contestata est illi natura foris, sicut de unitate deitatis. Et apparuerunt tria foris signa Trinitatis, sed non imago ut illa quae intus erant: et haec ipsa imperfecta similitudine erant. Erat enim potentia intus, et sapientia, et amor. Et tria haec imago erant potentiae Creatoris; et sapientiae, et amoris, quia hic erant et ibi erant. Sed hic in imagine erant, ibi in veritate; tamen utrobique erant, et idem erant, quia hoc hic erat quod ibi erat. Sed quod hic erat imago erat, quod ibi erat veritas erat. Foris autem potentia non erat, sed signum tantum; neque sapientia sed signum tantum; neque amor vel bonitas, sed signum tantum; nec et ipsa signa, neque potentia erant neque sapientia neque amor sicut intus, sed signa tantum potentiae, sapientiae et amoris. Potentiae enim signum fuit rerum immensitas; sapientiae pulchritudo; bonitatis utilitas. Et non erant ipsa signa potentia vel sapientia, vel bonitas; sed tantum signa eorum attestantia, his quae intus erant propria. Et probata est Trinitas vera in operibus suis; nec potuit ratio his adjicere quidquam quae perfecta erant, neque tollere aliquid quae constabant discreta. Sunt enim tria haec quae omne rationale perficiunt, nec sine his perfectum est aliquid. Similiter ad omnem effectum concurrunt tria haec, quorum siquid defuerit, nihil absolvitur; et si adsint pariter omnia consummantur Haec sunt potentia, scientia et voluntas; ex quibus si tollas unum aliquod, perfectionem imminuis; si cuncta pariter constituas, nihil deesse confiteris. His ergo et ipse rerum conditor opera sua perfecit, et constat ipse perfectus, quoniam in ipso perfecta sunt quae neque in parte augeri possunt, quia plena sunt; neque in toto consummari, quia perfecta sunt; neque in unitate dividi, quia unum sunt.

CAP. XXIX. *Quod in his tribus omnia.*

Et quaecunque de Deo dicuntur, et creduntur veraciter in Deo: ad haec tria referuntur et constant in his tribus in ipso, quibus, ut dictum est, si quid tollas perfectum non est quod relinquitur; si quid adjicere coneris, majus non est quod explicatur. Si enim fortem dicis et incorruptum et incommutabilem et invincibilem et caetera quae similia sunt, hic totum hoc potentiae est; si providum, si inspectorem, si scrutantem occulta, et intelligentem, hoc totum sapientiae est; si pium, si mansuetum, si misericordem, si patientem, totum hoc bonitatis est. Et non potest his adjicere veritas quidquam, quia totum in his continetur quod perfectum est et verum: ideo tria haec veritatem monstraverunt in simulacro perfecto et persuaserunt nihil adjiciendum tribus; quia hoc perfectum est, et nihil tollendum quoniam sic constat consummatum: et tria haec in Deo erant unum; et Deo unum erant, sed distincta inventa sunt hic ubi non erant unum; et propterea Trinitatis imago facta sunt. Et secuta est consideratio proprietatem inventam hic usque ad ineffabilem Trinitatem; et distinxit ibi proprium quod proprium hic erat tantum, et differens inventum est; ibi autem in uno erat totum et unum totum.

CAP. XXX. Recapitulatio supradictorum.

Nunc ergo diximus quomodo ratio humana primum et in se Deum esse reperit et extra se approbavit et quomodo adjudicavit; quod unus est Deus, et simplex natura: et immensus et aeternus. Magnus et non quantitate; simplex, et non parvitate. Et quod trinus est sine divisione unitatis; et unus sine confusione Trinitatis. Et quomodo Trinitas summa inventa est per eam quae erat imago illius in nobis; et quomodo arguit non esse personas, tria in nobis; et in Deo tria esse personas, quia Deus sunt. Et quomodo tribus nihil adjici potest quia perfecta sunt; nec demi aliquid, quia discreta sunt. Et quomodo distincta sunt quae in Deo sunt et secundum ea quae discreta sunt in nobis; quoniam imago sunt ad illa et demonstraverunt Trinitatem; et haec quidem secundum rationis iudicium coniecimus in unum, quoniam ita veritatem approbavit. Siquidem additum est ex his quae supereminet rationi et non contigit ad ea sufficere, quoniam secundum rationem formantur. Alia enim sunt ex ratione, alia secundum rationem, alia supra rationem: et praeter haec quae sunt contra rationem. Ex ratione sunt necessaria, secundum rationem sunt probabilia, supra rationem mirabilia, contra rationem incredibilia. Et duo quidem extrema omnino fidem non capiunt. Quae enim sunt ex ratione omnino nota sunt et credi non possunt, quoniam sciuntur. Quae vero contra rationem sunt nulla similiter ratione credi possunt, quoniam non suscipiunt ullam rationem, nec acquiescit his ratio aliquando. Ergo, quae secundum rationem sunt et quae sunt supra rationem, tantummodo suscipiunt fidem. Et in primo quidem genere, fides ratione adjuvatur et ratio fide perficitur, quoniam secundum rationem sunt quae creduntur. Quorum veritatem si ratio non comprehendit, fidei tamen illorum non contradicit. In iis quae supra rationem sunt, non adjuvatur fides ratione ulla; quoniam non capit ea ratio quae fides credit, et tamen est aliquid quo ratio admonetur venerari fidem quam non comprehendit. Quae dicta sunt ergo, et secundum rationem, fuerunt probabilia rationi, et sponte acquievit eis. Quae vero supra rationem fuerunt ex divina revelatione

prodita sunt; et non operata est in eis ratio, sed castigata tamen ne ad illa contenderet. Nunc ergo sequitur demonstrare quantum his quae in ratiocinando proposita sunt, et conducta probabiliter revelatio divina adjecerit, et quae per inspirationem manifestata, et quae per doctrinam asserta sunt; et quae per miracula approbata, ex his quantum videbitur et possibile erit.

CAP. XXXI. Brevis summa eorum quae supradicta sunt cum adiectione quorundam.

Ante omnem creaturam Creator erat solus quidem, sed tamen non solitarius, quia cum ipso erat sapientia sua in qua omnia ab aeterno per providentiam fuerunt quae ab ipso in tempore per essentiam facta sunt. Solus fuit quando nihil praeter ipsum fuit; et tamen solitarius non fuit, quia aliena societate non eguit qui sibi sufficiens fuit; cui nihil defuit, quia, sicut dictum est, totum in ipso per providentiam fuit, quod ab ipso per essentiam faciendum fuit. Haec ergo duo diligenter et inter se distinguenda sunt et in se considerata; Creator scilicet et creatura; ne vel creatura aeterna credatur, vel Creator temporalis. In his enim duobus omnis cognitio constat veritatis. Primum ergo considerare oportet quae de Creatore dicenda sunt vel credenda.

Creatorem igitur omnium rerum unum confitemur et trinum, unum in essentia, trinum in personis; quia essentia deitatis una est, et in essentia una tres personae: Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Pater a nullo est, Filius a Patre solo est, Spiritus sanctus a Patre et Filio est. Quemadmodum in una anima mens et intellectus et gaudium; et mens quidem a se est; intellectus vero de sola mente est; de mente autem et intellectu gaudium: et haec tria ad substantiam quidem una sunt anima. Ita in corpore uno, et figura est, et forma et pulchritudo tria haec. Et videtur figura prima esse ad substantiam, deinde forma, et ex utroque pulchritudo: et haec tria in uno corpore et unum corpus, ut in utraque natura imago Creatoris eluceat. In prima quidem ad similitudinem; in secunda autem ad similitudinis imitationem. Si ergo Deum confitemur ibi essentia unum, et in personis trinum; et in unitate quidem agnoscimus aeternitatem et immensitatem. In aeternitate autem incommutabilitatem; in immensitate vero simplicitatem: hoc est aeternitatem sine tempore; immensitatem sine quantitate. In Trinitate confitemur communionem unitatis, aequalitatem immensitatis, coevitatem aeternitatis. Et

communionem quidem unitatis sine divisione, aequalitatem immensitatis sine diminutione, coaevitatem aeternitatis sine ordine vel successione. Et hoc est singulis unitate totum, immensitate plenum, aeternitate perfectum. Tres autem personas nihil aliud esse quam essentiam unam, quia tribus esse unum est et una essentia est. Quapropter tres unum sunt, sed tres unus non sunt; quia, si tres unum non essent una essentia trium non esset, et si tres unus essent non tres essent. Idcirco tres unus non sunt, ne substantia dividatur; et tres unum non sunt, ne personae confundantur. Quod ergo Pater est, Filius est; quia una est natura Patris et Filii. Sed non qui Pater est, Filius est; quia alia est persona Patris et Filii. Item quae de Deo secundum substantiam dicuntur, aequaliter dicuntur de Patre et Filio et Spiritu sancto. Quoniam substantia Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est et aequaliter est. Deus nomen est substantiae, et hoc Deo esse est quod substantiam esse. Ideo Pater Deus est, et Filius Deus est, et Spiritus sanctus Deus est: et non tres dii, sed unus Deus; quoniam una substantia. Et similiter alia quae de Deo secundum substantiam dicuntur, aequaliter dicuntur. Et de singulis singulariter et aequaliter dicuntur, et de omnibus simul; non pluraliter, sed singulariter dicuntur et aequaliter. Et cum de singulis singulariter dicuntur non minus dicitur; et cum de omnibus communiter dicuntur, non amplius pronuntiatur. Cum enim dicitur: Pater est Deus, non minus dicitur quam cum dicitur: Pater, et Filius, et Spiritus sanctus est Deus. Tota enim deitas in Patre, et tota in Filio, et tota in Spiritu sancto, nec minor in Patre solo, quam simul in Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Similiter et de Filio et de Spiritu sancto intelligendum est. Unum nomen solum est quod de singulis singulariter dicitur; in summa tamen non singulariter, sed pluraliter pronuntiatur, cum tamen ad substantiam dicatur. Dicitur namque: Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona; et tamen simul dici non potest, Pater et Filius et Spiritus sanctus est persona; sed, tres personae. Hoc enim solum ex his quae ad substantiam dicuntur de singulis singulariter dicitur. In summa tamen non singulariter, sed pluraliter pronuntiatur. Quae autem secundum relationem dicuntur,

ad se dicuntur; et de singulis singulariter dicuntur, in summa tamen nec singulariter nec pluraliter pronuntiantur; quoniam ad se dicta sunt, et ideo ad invicem dici non possunt. Item quod est Patrem esse, a seipso est esse: quod est Filium esse a Patre est esse; quod est Spiritum sanctum esse ab utroque est esse: Filius habet nasci, Spiritus sanctus procedere; et solius Filii est nasci, non Spiritus sancti. Quod enim nasci est, de alio est esse, non tamen in aliud. Quod autem procedere est, de aliquo est esse, et aliquoties in aliud. Quod enim spiratur ab aliquo spiratur, et spiratur in aliquo. Ideo sumpta sunt vocabula ad significandum id quod dicendum erat de Deo, ut intelligi aliquatenus posset quod comprehendi non poterat. Item sic ab initio suam notitiam Deus temperavit ab homine, ut nec totus manifestus esset nec totus absconditus. Si enim totus manifestus esset, fides non exerceretur et infidelitas convinceretur. Si vero totus esset absconditus, fides non juvaretur et infidelitas excusaretur. Item quatuor modis invisibilis Deus ad notitiam hominis egreditur: duobus intus, duobus foris. Intus per rationem et aspirationem; foris per creaturam et doctrinam. Ex his duo ad naturam pertinent, duo ad gratiam: ratio et creatura ad naturam pertinent; aspiratio et doctrina ad gratiam. Propterea post haec in doctrina aspicienda sunt quae auctoritas probat, quia ratio humana nisi verbo Dei fuerit illuminata viam veritatis videre non potest.

PARS QUARTA

DE VOLUNTATE DEI QUAE AETERNA EST ET UNA ET DE SIGNIS VOLUNTATIS EJUS

QUAE QUIDEM TEMPORALIA SUNT ET SECUNDUM FIGURAM VOLUNTATIS DICUNTUR, QUIA SIGNA SUNT VOLUNTATIS

CAP. I. De voluntate igitur Dei, quod justa est.

Prima rerum omnium causa est voluntas Creatoris quam nulla praecedens causa movit quia aeterna est; nec subsequens aliqua confirmat, quoniam ex semetipsa justa est. Neque enim idcirco juste voluit, quia futurum justum fuit quod voluit sed quod voluit, idcirco justum fuit, quia ipse voluit. Suum enim ac proprium voluntatis ejus est esse justum quod est, et ex eo quod in ea justum est quod ex ea justum est. Quoniam secundum eam justum est quod justum est quod utique justum non esset, si secundum eam non esset. Cum ergo quaeritur quare justum est quod justum est, convenientissime respondetur: quoniam secundum voluntatem Dei est, quae justa est. Cum vero quaeritur quare voluntas Dei justa est, hoc sanius respondetur: quoniam primae causae causa nulla est cui ex se est esse quod est. Haec autem sola est unde ortum est quidquid est; et ipsa non est orta, sed aeterna.

CAP. II. Quot modis Scriptura voluntatem Dei accipiat.

Hic non praetereundum nobis est, quod sacra Scriptura de voluntate Dei diversis quibusdam modis loqui consuevit; et non est voluntas diversa, sed locutio diversa est de voluntate quae non est diversa. Nam voluntas Dei in sacro eloquio aliquando accipitur illa quae vere est in ipso, et idem cum ipso, et coaeterna ipsi. Aliquando vero secundum quamdam dicendi figuram voluntas ejus vocatur quae secundum proprietatem non est voluntas ejus, sed signum voluntatis ejus. Et dicitur ipsum signum voluntatis voluntas, cum voluntas non sit sed signum tantum. Quemadmodum et signa irae ira dicuntur, et dilectionis signa dilectio appellantur. Et dicitur iratus Deus et non est ira aliqua in eo. Sed signa tantum, quae foris sunt quibus iratus ostenditur, ira ipsius nominantur. Et est figura dicendi secundum quam non est falsum quod dicitur sed quod dicitur similitudinis respectu obumbratur. Et secundum istos modos figurarum quasi diversae voluntates Deo attribuuntur, quia diversa sunt illa quae per figuram dicuntur voluntas ejus, cum ea quae secundum proprietatem dicitur una sit voluntas ipsius.

CAP. III. Prima voluntas Dei beneplacitum dicitur.

Igitur quae et primum et principaliter voluntas Dei dicitur, est illa quae vere est voluntas ejus. Et haec est una nec multiplicitatem recipit, nec mutabilitatem.

CAP. IV. Secunda operatio; tertia permissio.

Deinde sequuntur duae voluntates, et duo quae dicuntur voluntates. Et haec duo de Deo dicuntur, et Dei voluntates dicuntur, quia signa sunt voluntatis ejus. Harum voluntatum una permittens vocatur, altera faciens, hoc est permissio et operatio: quia permissio ejus dicitur voluntas ejus, et operatio ejus dicitur voluntas ejus, quoniam secundum voluntatem ejus fiunt et signa sunt voluntatis ejus. Et sunt duo ista quasi consequentia voluntatis summae, et quasi explicatio ejus et effectus illius et paria illi, non tamen coaeterna. Quidquid enim in illa semper est in istis aliquando est, et quidquid in istis aliquando non est in illa nunquam est. Omne enim quod est in illa semper est, et omne quod est in istis aliquando est; quia, nec aliquid est praeter ejus voluntatem, nec aliquid fieri potest extra operationem ipsius sive permissionem. Et sequuntur duo unam et una in ambobus invenitur, quoniam nec nolens operatur, nec permittit nisi volens. Et cum fit aliquid, dicitur hoc voluntas Dei, quia voluntate Dei factum est, ut hoc fieret vel permissum. Et voluntate fecit quod fecit et bene fecit et bonum fecit quod fecit. Et voluntarie permisit: etiam si illud bonum non fuit quod permisit.

CAP. V. Quod Deus bona fecit mala permisit.

Bona enim fecit et benefecit, et mala permisit et non fecit. Et bene fecit, quoniam utrumque bonum fuit. Et idcirco utrumque voluit, quia utrumque bonum fuit. Et fuerunt bona bona, et mala mala, nec bona fuerunt mala, nec mala bona; sed bonum fuit esse et bona et mala. Et voluit utrumque esse Deus, quia utrumque bonum esse fuit; et non utrumque bonum fuit, quia malum bonum non fuit. Et idcirco non voluit Deus malum, cum voluit ut esset et malum. Quod tamen non fecit in eo quod fecit bonum, sed permisit ut esset, quia bonum fuit quod voluit. Neque id bonum malum fuit, sed ex malo bonum fuit; neque malum bonum fecit, sed ex malo bonum fecit. Qui malis et bonis uti novit ad bonum.

CAP. VI. Quare Deus mala permisit

Fuitque majus bonum esse bonum ex bono et malo quam ex solo bono; pro quo voluit summum bonum ut esset hic bonum, et quod voluit fuit bonum. Sicut ergo aeternae sapientiae illius ignotum esse non potuit omne quod futurum fuit, sic coaeternae voluntati ejus displicere non potuit omne quod fuit. Et vidit totum quod futurum fuit, et bonum esse hoc totum ut esset totum, et voluit ut esset totum, quia bonum fuit ut esset totum. Et vidit mala quae erant procul futura cum bonis priusquam erant et consideravit, quod his malis adjunctis bona commendarentur, et pulchriora fierent comparatione malorum, et bona essent mala inter bona quae non erant bona. Quoniam ex eis ornarentur bona et commendarentur, et amplius bonum acciperent ad decorem et pulchritudinem universorum. Et respexit cuncta in ordine suo: et vidit bona ibi, et quae bona sibi bona fuerunt, et voluit sic esse omnia ut bonum fuit, quia ita bonum fuit ut vidit et voluit quod futurum fuit. Et pensavit aequo iudicio universa, quae vidit in complacito uno quo bonum fuit et justum totum esse, et nihil aliud esse; et voluit totum esse et aliud non esse. Et hac voluntate postea fecit ut bona essent quae esse bonum erat, sicut viderat et voluerat. Et permisit ut mala essent quae esse bonum erat, quae cum bonis futura esse praeviderat, et ut essent cum bonis voluerat quia bonum erat. Et erat quidem voluntas ejus aeterna et de bonis et de malis quae voluit ut essent; sed non erat notum hominibus donec complerentur et fierent, de quibus bonis et malis voluntas ejus erat ut essent.

CAP. VII. Quare operatio Dei et permissio voluntas ejus dicuntur.

Cum autem fecit bonum et permisit malum, apparuit nobis voluntas ejus de illo, quoniam esse vult quod facit vel permittit ut sit; et non incipit tunc cum illo quod fit voluntas ejus quae aeterna est, sed ostenditur ex illo quanto fit quae occulta est. Et ideo ipsum quod fit dicitur voluntas ejus, quia signum est voluntatis ejus. Et apparet quasi alia et alia voluntas, quia signa sunt alia et alia unius voluntatis.

CAP. VIII. Quod duplex sit discretio voluntatis Dei in beneplacito ejus et in signo beneplaciti ejus.

Et exit inde nobis discretio cognoscendae voluntatis divinae in beneplacito ejus et in signo beneplaciti ipsius, et dicimus quod beneplacitum ejus est voluntas ejus. Et signum beneplaciti ejus vocamus voluntatem ejus, Et verum est utrumque et utrumque vere dicitur; sed beneplacitum ejus aeternum est, nec potest non esse quidquid in illo est, et quidquid in illo non est, esse non potest. Nec contra ipsum, nec extra ipsum, nec sine ipso aliquid est, in omni quod est. Et constat ipsum et ratum est; nec cassari potest aliquando quod in ipso est, Omnia quaecunque voluit fecit (Psal. CXIII), in hoc probatum est, quia non cassatur voluntas ejus. Et voluntati ejus quis resistit? (Rom. IX.) In hoc probatum est quod non impeditur beneplacitum ipsius. Ita consonat rerum effectibus beneplacitum ipsius: et ipsi effectus rerum non discordant ab illo. Fit enim omne quod vult, et omne quod non vult non fit, et omne quod vult semper vult ut fiat, quod non semper est aliquando quod vult. Et hoc beneplacitum universale quod aeternum est, et omnia quae fiunt temporibus suis pariter simplici nutu justitiae suae approbat ut ad effectum procedant et fiant; perficitur et consummatur, et manifestatur duobus his quae subsequuntur in tempore permissione et operatione divina, quae et ipsa rerum omnium quae effectum capiunt vel subsistunt universitatem complectuntur, et respondent illi quod unum est in utroque, et indissimile ad dissimilia omnia beneplacitum Creatoris. Et propterea etiam ipsa duo voluntates dicuntur. Et est voluntas Dei beneplacitum ejus, et voluntas ejus operatio ejus, et voluntas ejus permissio ejus.

CAP. IX. Quarta est in praeceptione; quinta in prohibitione.

Et sequitur adhuc praeceptum ejus et prohibitio ejus, et dicitur utrumque voluntas ejus. Quia cum quid fieri praecipit monstrat se velle ut fiat; et cum quid fieri prohibet monstrat se velle ut non fiat. Et idcirco dicuntur haec similiter voluntas ejus; quia signa quaedam sunt voluntatis ejus, sicut operatio ejus et permissio ejus. Sed dissimiliter et alio quodammodo significantia voluntatem ejus et signa ex parte.

***CAP. X. Quod non sunt similia signa aeterni beneplaciti
praeceptio et prohibitio, sicut operatio et permissio.***

Non enim sicut operatio ejus et permissio ejus, per omnia tenduntur, quia sine illis non fit aliquid, sic et praeceptum ejus et prohibitio ejus. Sed ad rationalem creaturam diriguntur hic duo tantum, quae sola capax est praecepti et prohibitionis cauta secundum insitam rationem ad utrumque. Itaque signa sunt ex parte haec quae non pertinent ad omnia neque universaliter summam voluntatem et quae in ea sunt omnia educunt ad manifestationem, sicut operatio et permissio; sed ea tantum quae ad ipsos spectant quibus fiunt haec, hoc est praeceptum et prohibitio significant, quoniam haec sunt in summa voluntate et beneplacito aeterno. Neque similia signa sunt haec, quemadmodum operatio et permissio ejus certa sunt et vera signa beneplaciti aeterni. Haec autem, videlicet praeceptum et prohibitio, non omnino certum faciunt quid sit in beneplacito aeterno, donec operatione vel permissione probetur cum factum fuerit. Tunc enim certum est cum hoc fecerit Deus, sive permiserit ut fiat, et factum fuerit: quod in beneplacito aeterno ita fuit ut esset ut factum est, secundum quod voluntarie fecit sive permisit ut fieret quod factum est; quoniam bonum ita est esse, ut est. Cum autem praeceptum fuerit vel prohibitum aliquid, nondum constat adhuc quid de ipso definitum sit in beneplacito aeterno, donec illud rerum effectus educat in evidentiam sive operatione, sive permissione, ut bonum est esse et beneplacitum quod futurum est antequam est. Praeceptum autem et prohibitio innuunt tantum quod ita est in voluntate jubentis ut fiat, sive non fiat. Et demonstrationem faciunt quod justum est et pium non aliud credere illum cui fit etiam si aliud est in illo a quo fit. Et praecipitur saepe ut fiat quod futurum non est, nec fiet. Et prohibetur ut non fiat quod futurum est, et fiet, et non est in beneplacito nisi hoc solum ut sit quod fiet; quoniam bonum est ita esse et non aliud quam fiet sive operatione Dei quod bonum est, sive permissione quod malum est; quod totum esse, bonum est. Et non respondet praeceptum ejus et prohibitio ejus beneplacito ejus, sicut

operatio ejus et permissio ejus; sed procedunt ex adverso et dissimiliter ordinantur, et non consentiunt aliquoties secundum id quod futurum est, et fiet.

CAP. XI. Quomodo fallere videtur Deus praeceptione vel prohibitione aliud innuens quam sit in beneplacito suo.

Videntur autem praecepta Dei fallaciae obnoxia, et mentiri de veritate, cum aliud significant de voluntate ejus, et affirmant nobis aliena quaedam et extranea; et quae conducta non sunt neque constant secundum beneplacitum illius quod ratum est de his omnibus quae fient. Et graviter colluctatur conscientia humana in duobus adversantibus quae non conveniunt, vel quare praecepit Deus quod noluit, vel quare factum non est quod voluit. Si enim veritas est in praecepto, videtur omnino voluisse quod jussit; et si omnipotentia est in beneplacito, videtur factum esse quod voluit. Non est autem factum quod jussit, et factum est quod prohibuit. Quid ergo consequitur ad haec nisi vel noluisse id quod praecepit, vel non potuisse quod voluit? Quod enim factum est ab eo factum est, et si factum non est tamen permissum est, et si factum est voluntarie factum est, et si permissum est voluntarie permissum est; quia neque ad faciendum contra voluntatem suam compelli potuit, neque ad permittendum sine voluntate cogi. Igitur quod factum est voluntate ejus factum est, etiam si propter voluntatem ejus factum non est; quoniam alia factum est voluntate, quae voluntati ejus amica non est. Tamen omnino voluit quod factum est quoniam bonum est sic esse factum ut factum est; et sic esse, ut est. Quare ergo praecepit ut aliter esset et prohibuit ne sic esset, cum bonum sit ita esse, et ita futurum fuit priusquam fuit et beneplacitum, quia bonum fuit ita esse, et aliter non esse.

CAP. XII. Utrumque durum sonare vel quod Deus praecipiat quae fieri nolit, vel quod quae nolit fieri permittat.

Tali quaestione coarctamur et ducimur in ambiguum, ut non facile audeamus hoc vel hoc aliquid affirmare, vel quod Deus fieri praecepit quod noluit, vel quod quae noluit, fieri permisit. Et tamen e duobus unum facilius approbamus, quod voluit quod praecepit bonum, quam malum quod permisit, cum tamen quod praecepit factum non sit bonum, sed malum quod permisit. Leve enim est et sine conscientiae scrupulo dicitur: Deus vult bonum, et cum dicitur, bene sonat: Deus vult bonum Si vero dicitur: Deus vult malum, grave est auditu et non facile recipit hoc pia mens de bono quod malum vult. Videtur enim hoc solum dici cum dicitur Deus vult malum, quia bonus malum diligit et approbat quod pravum est, et amicam sibi reputat iniquitatem, et gaudet quasi de consimili et bonum putat quod malum est; et ideo refutat hoc mens pia; non quia quod dicitur non bene dicitur, sed quia quod bene dicitur non bene intelligitur.

CAP. XIII. Quod Deus non vult mala, quamvis velit ut mala sint, quia hoc bonum est.

Non enim hoc solum dicitur sed in eo quod dicitur aliquid intelligitur quod non dicitur, quoniam malum esse vult et malum non vult. Quod si hoc solum intelligendum est, in eo quod dicitur, vult Deus malum dicendum omnino non est, quoniam non approbat illud prorsus, neque existimat bonum; sed contrarium iudicat sibi bono malum, et a suo alienum, et non desiderat illud quasi conveniens, et concordiam habens cum eo quod ipse est, et cum eo quod ab ipso est, et cum eo quod simile sibi est; sed extraneum et longinquum et in omni dissimilitudine constitutum. Et tamen vult esse malum, et in eo non nisi bonum vult, quia bonum est malum esse; et non vult ipsum malum, quia bonum non est ipsum malum. Sed vult bonum tantum; et diligit et delectatur in eo, quasi in suo cognato et amico et proximo. Et propter hoc bene sonat et libenter accipitur cum dicitur Deus vult bonum, quia illud tantum diligit et non malum cum quo sibi participatio nulla est, neque similitudo, sine his quae sunt ab ipso et quae habent similitudinem cum ipso. Itaque vult Deus bonum, et non vult Deus malum; et vult omne bonum, et omne malum non vult. Et hoc totum suscipimus et approbamus et dicimus: quod verum est hoc totum, quoniam diligit quod suum est totum: et non diligit nisi quod suum est, neque odit nisi quod suum non est; et totum suum diligit, et odit totum non suum. Et ideo voluit bonum quod praecepit, et non voluit malum quod permisit, quia suum sui bonum et de suo, et amicum sibi et de suo, et dilexit suum et approbavit, et concupivit ad se et amavit in se desiderio aeterno. Et malum quod suum non fuit in se non dilexit, neque ad se concupivit; sed reprobavit et renuit animo dilectionis: et non suscepit in se consensu charitatis, ut locum ei daret in beneplacitis suis.

CAP. XIV. Quod semper impletur voluntas Dei.

Sed dicis mihi: Ergo si bonum voluit imo quia voluit bonum quod praecepit, et malum quod permisit non voluit, factum est quod noluit et quod voluit factum non est; quoniam factum non est quod praecepit, sed quod prohibuit factum est, quod permisit. Itaque factum non est quod voluit, sed quod noluit factum est. Imo factum est quod voluit et non factum est nisi quod voluit, quia sic voluit, fieri, et sic esse ut factum est, quia bonum erat sic fieri et sic esse ut factum est, et non aliter esse. Et sic esse bonum erat etiam in eo quod bonum non erat. Et ipsum quod bonum non erat non voluit, sed esse ipsum voluit quoniam id bonum erat. Et cum factum est, id factum est quod voluit; quoniam bonum erat, et hoc voluit. Tamen dicis: minus habuit voluntas ejus et minus adepta est et minus impleta, et imperfecta remansit; quia factum non est bonum quod voluit; et quod noluit malum factum est. Non ergo consideras quod sicut malum non habet quod factum est quod noluit; ita neque bono caret, quod factum non est quod voluit. Quod enim vult et diligit habet; et quod non vult et odit non habet. Et quod vult esse adipiscitur quia fit; et quod vult non esse similiter, quia non fit. Et nunquam cassa est voluntas ejus ut non fiat quod vult, neque infirma aliquando ut fiat quod non vult.

CAP. XV. Quomodo mali excusabiles non sint quamvis per eos voluntas Dei impleatur.

Sed fortassis iterum mali excusabiles videantur cum mala faciunt, quoniam voluntas Dei impletur etiam in malis quae faciunt. Sed voluntate sua mali judicantur, quia Dei voluntati contrarii sunt. Non quidem voluntati ejus resistendo ut fiat quod non vult quia non possunt; sed resistere volendo quia mali sunt. Et ipsa mala voluntas culpa est qua aliud volunt; facultas autem justa qua aliud non possunt. Et cum volunt quod Deus vult, non ideo boni sunt, quia non propter hoc volunt quia Deus vult. Et quod volunt ipsum Deus non vult, quoniam malum volunt et malum Deus non vult. Approbant enim et diligunt quod Deus odit; ac per hoc Deo contrarii sunt et mali, et peccatores, et rei. Non quidem faciendo quod Deus juste fieri noluit, sed amando et approbando quod Deus non diligit. Non igitur in eo quia fit quod fit voluntatem Dei impediunt; sed in ipso quod fit a dilectione Dei recedunt. Et mali sunt non efficiendo contrarium ipsius voluntati, sed amando contrarium ipsius dilectioni. Et sic quidem voluntas Dei semper impletur, et non excusantur mali propterea quoniam in eis et per eos voluntas Dei impletur. Quoniam non sua voluntate ad implendam Dei voluntatem diriguntur, sed occulta ipsius dispositione qua aliud non possunt ad implendam voluntatem ejus conducuntur. Sed dicis iterum: Si Deus voluit ita esse totum ut factum est quoniam bonum est ita esse totum, et non aliter esse quam factum est; cur ergo praecepit quod factum non est et prohibuit quod factum est, cum bonum sit utrumque, et factum non esse quod factum non est, et factum esse quod factum est? Quare non potius praecepit ut hoc fieret solum quod esse bonum erat; et ut hoc solum non fieret quod non esse bonum erat similiter?

CAP. XVI. Quare praecipit Deus omne quod praecipit.

Sed hic altius modum et causam praecepti considerare oportet et prohibitionis, secundum eundem modum. Omne enim praeceptum vel prohibitio aut propter ipsum fit cui fit; aut propter ipsum a quo fit; aut propter alium pro quo fit. Tota autem praecepti utilitas et bonum sive in eo quod faciendum praecipitur sive in eo quod cavendum mandatur, ad eum solum refertur pro quo fit: sive idem sit ille, sive alius ab eo cui fit, vel ab eo a quo fit. Finis autem mandati fructus est et utilitas et causa et bonum quod consequitur post consummationem praecepti. Et hoc bonum ad eum tantum refertur pro quo fit praeceptum; et illius bonum debet esse impletio praecepti.

CAP. XVII. Omne quod bonum dicitur vel secundum se, vel ad aliquid bonum est.

Iterum considerandum est, quod omne quod bonum dicitur, aut secundum se bonum dicitur, aut ad aliquid. Quod secundum se bonum dicitur substantialiter bonum dicitur, quia ipsum bonum est. Quod vero ad aliquid et non secundum se bonum dicitur, non substantialiter bonum dicitur quia ipsum bonum non est, sed accidentaliter et denominative, quoniam ex ipso bonum est. Quoddam ergo bonum, bonum est, quoniam ipsum bonum est. Aliud autem bonum est, quia alicui bonum est, et ipsum bonum non est. Quod ergo bonum est et sibi bonum est et alii bonum est, in toto bonum est. Quod autem bonum est et sibi bonum est et alteri bonum non est, ex parte bonum est, sicut quod bonum est et alteri bonum est et sibi bonum non est, ex parte bonum est.

***CAP. XVIII. Quod secundum se bonum dicitur
et universaliter dicitur vere et summe bonum esse.***

Est adhuc aliud bonum et excelsius bonis aliis quod et vere bonum est, quia in se bonum est, et universaliter bonum est, quia ad omnia bonum est, et omnium bonum est. Quod enim in se bonum est vere bonum est, et quod omnium bonum est universale bonum est. Et omne bonum ipsum est, quoniam omnium bonum ipsum est, nec extra ipsum bonum est. Quod autem ad se bonum non est non vere bonum est nec verum bonum est, sed bonum tantum dicitur, non quia ipsum bonum est, sed quia ex ipso bonum est et prodest.

CAP. XIX. De tribus generibus boni.

Bonum ergo summum est quod ipsum bonum est, et ad omne bonum, bonum est. Medium vero bonum est quod ipsum bonum est, et ad aliquid bonum est. Bonum autem infimum et quasi extrarium et denominative solum et conductum et non proprium bonum; quod ad aliquid bonum est, et ipsum bonum non est. Quod enim ipsum est bonum non est, sed quod ex ipso est bonum est. Et idcirco secundum aliquem modum et ipsum bonum est, quoniam ex ipso bonum est et prodest. Et ex ipso bonum est esse etiam quod ipsum bonum non est, quia nisi esset ipsum quod bonum non est, esset quod ex ipso bonum est. Neque idcirco praestant mala quoniam ex ipsis bonum est; sed serviunt praestanti et largienti, quia per ipsa non est quod ex ipsis est.

CAP. XX. Majus bonum esse illud quo majus bonum est.

Cum autem concurrunt duo ad unum quod est bonum et alicui non est bonum, et quod bonum non est et alicui bonum est et utrumque esse non potest, sed e duobus alterum solum esse necesse est; majus bonum est hoc esse quod bonum est alicui etiam si ipsum bonum non est, quam quod est bonum solum et alicui bonum non est. Ex eo enim quod bonum non est et alicui bonum est, illud etiam sequi necesse est quod bonum est et alicui bonum est: quod majus omnino bonum est quam quod solum bonum est et alicui non bonum est. Non enim bonum esset quod bonum non est et alicui bonum est, nisi ex eo esset quod bonum est et alicui bonum est. Itaque quod bonum est, quoniam ipsum bonum est, bonum non est alicui quoniam ex ipso bonum non est; et quod bonum non est, quoniam ipsum bonum non est, bonum est alicui quoniam ex ipso bonum est. Et contingit hoc aliquando, et in fine suo omnia judicantur sive bona sint sive mala. Quoniam Scriptura manifeste ostendit quod bonum unum et bonum ipsum aliis est odor vitae in vitam; aliis odor mortis in mortem (II Cor. II); quoniam ex bono malum et ex malo bonum, et bonum malis ad malum, et malum bonis ad bonum. Et quod bonum in toto est majus est quam quod in parte est solum: et hoc probatur in hunc modum. Omne enim universale bonum, majus est quam id quod in parte constat; et quod conducit magis et expedit, majus ipsum merito nominatur. Nunc autem congregemus in unum et colligamus quae dicta sunt, quoniam impletio omnis mandati bonum illi est propter quem factum est ipsum mandatum. Et quoniam omne bonum aut per se bonum est aut ad aliquid; et quod per se bonum non est et alicui bonum est, majus est bonum quam quod per se solum est et alicui bonum non est; et quod magis conducit et expedit, jure semper majus aestimatur bonum; quoniam in fructu suo est omne bonum, et est tantum omne quantum est bonum.

CAP. XXI. Quod Deus propter se, id est pro utilitate sua vel commodo, nihil praecipit.

Nunc ergo videamus omne quod praecipit Deus, utrum propter se praecipit, an propter illum cui praecipit. Si propter se praecipit ad bonum ejus est quod praecipit, et bonum illi est praecepti sui impletio. Sed quomodo praecipit propter se qui profectu non indiget in se, neque bono alieno adjuvari potest, qui melior esse non potest? Clamat hoc Scriptura, et perfectior mandati in Scriptura: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges (Psal. XV). Ergo propter se non praecipit Deus quod praecipit; sed propter illum cui praecipit, quoniam bonum est illi quod praecipitur cui bonum praecipitur.

CAP. XXII. Quod Deus hoc unicuique praecipere habet, quod bonum est ipsi cui praecipit; etiam si bonum omnium non est.

Quoniam ergo propter illum mandatum fit cui fit, ipsum mandatum; bonum ipsius esse debet cui mandatur mandatum. Neque aliud mandari debet nisi quod bonum illi est cui mandatur mandatum. Frustra enim mandatum fieret, si illi propter quem fieret bonum non esset; maxime cum a bono mandatum esset qui nihil praeter bonum mandare deberet. Neque enim Creaturae suae Deus auctor mali esse debet, neque causationem illius assumere sibi quasi docendo corruerit quod creaverat incorruptum. Non itaque habet aliud illi praecipere nisi solum quod bonum est illi; a quo habet illa totum quod bonum habet, et quod malum habet nihil: Quoniam igitur Creator nulli creaturae suae auctor mali esse potest: hoc solum illi praecipere habet quod bonum est illi, ut sincera sit ejus instructio, quemadmodum conditio incorrupta fuit.

CAP. XXIII. Quod bonum universitatis Deus impedire non habet etiam si illud alicui bonum non est.

Contingit autem quod bonum est alicujus, bonum esse illius, et non esse bonum ad omnia; et iterum quod malum est alicujus malum esse illius; et bonum omnium esse, quoniam ex eo bonum est omnium. Et quod bonum est et alicui bonum est, minus esse bonum quam quod malum est et alicui malum est; quoniam ex eo ipso majus bonum est: ex quo omnium bonum est. Et majus bonum est esse illud a quo majus bonum est, etiam cum illud alicui bonum non est; quoniam in toto bonum est. Non debet autem in compensatione minoris boni impediri quod majus est bonum ab illo qui optimus est. Et diximus quod majus bonum est esse bonum ex malo et bono, quam ex solo bono. Permitti itaque mala debuerunt ut essent, quoniam ut essent id bonum erat ex quibus bonum futurum erat. Praecepit itaque Deus quod bonum erat singulis et permisit quod bonum erat universis. Quoniam et majus erat bonum universitatis quod impedire non debuit, et non bonum erat quod malum erat alicui, cujus auctor esse non potuit. Et ideo praecepit unicuique quod bonum erat, et quod illi bonum erat; et praecipiendo illud significavit se velle illud; et sunt signa voluntatis ejus praecepta ejus, et vocantur voluntas ejus, quia signa sunt voluntatis ejus. Quoniam vult et approbat et diligit et amica sibi judicat bona quae praecipit, et mala quae prohibet odit et detestatur; et non invenit concordiam et amicitiam in illis, et vult tamen ipsa esse mala quae non vult, propter majus bonum quod ex illis est, quod magis vult. Sed non pertinet ad nos neque exigitur a nobis nisi quod nostrum est et quod bonum nostrum est, tantum ut faciamus et approbemus et diligamus in nobis, sicut et Deus diligit et approbat bonum nostrum in nobis; ut ei similes simus diligendo et faciendo bona, sicut et ipse bona tantum diligit et facit. Et cum praecipitur nobis quod bonum nostrum est, significatur nobis quod Deus hoc vult; et pertinet ad nos ita sentire et ita credere quod Deus hoc vult quod praecipit nobis ut faciamus. Et non fit tamen nisi tantum quod ipse vult fieri, sive faciamus sive non

faciamus quod praecepit nobis. Et si facimus bonum, voluit hoc Deus; et voluit quia factum est hic, et approbat quod factum est et quod factum est; vult quod factum est et bonum est. Et si facimus malum vult quod non facimus bonum; et approbat illud quoniam bonum est, et non approbat malum quod facimus quoniam malum est; et tamen vult quod factum est quia factum est, quoniam id bonum est quod factum est, et vult ipse quod bonum est. Et constat omnipotens voluntas ejus certa et firma in beneplacito suo, approbans bona et permittens mala propter bona, quae nec potest impediri ut non fiat quod in ipsa est, neque infirmari aliquando ut fiat quod in ipsa non est.

CAP. XXIV. Quod operatio et permissio Dei signa sunt quid esse bonum sit, etiam si illud bonum non sit; praeceptio et prohibitio signa sunt quid bonum sit, etiam si illud esse bonum non sit.

Et sequuntur post ipsam signa ejus, permissio ejus et operatio ejus; et ostendunt quod in illa est, quoniam in ipsis idem est. Et adduntur praecepta et prohibitiones, et sunt ipsa quoque signa et demonstrationes voluntatis summae et complaciti aeterni per approbationem et dilectionem; et non similia quidem signa prioribus, sed demonstrationes tantum et significationes approbationis et complaciti in eo quod bonum sit; et non in eo quid esse bonum sit, sive bonum ipsum sive malum sit. Et ideo significant ipsa non hoc quidem quod in summa sit voluntate, ut fiat, sed quid in complacito et approbatione sit si fiat; et tamen utrumque voluntatis esse et hoc bonum esse etiam si non fiat: illud autem sic bonum esse ut fiat.

CAP. XXV. Beneplacitum Dei esse aliquando ad rem; aliquando ad actum rei.

Quicumque ergo distinctionem facere voluerit, loquens de voluntate Dei, hoc dicere potest. Diligenter considerandum est quomodo quidem Deus in alio hoc vult quod ipsum est; in alio autem solum hoc, quia ipsum est. Et in eo quidem quod vult ipsum quod est rem approbat; in eo vero quo vult ipsum, quia est actum rei. In eo autem quo approbat rem et non actum rei, vult aliquid et nondum adhuc esse vult quod vult. In eo vero quod approbat actum rei et non ipsam rem aliquid esse vult, et nondum tamen ipsum vult quod esse vult. Neque enim bonum est esse omne quod ipsum bonum est; quemadmodum aliquando quod malum est esse ipsum malum non est. Et non vult Deus nisi quod bonum est, etiam cum ipsum esse bonum non est. Et non vult esse nisi quod esse bonum est, etiam cum ipsum bonum non est. Et cum vult aliquid quia bonum est, et ipsum esse non vult quia bonum non est, perficitur voluntas ejus et non remanet sine effectu, etiam cum res non perficitur, quia sic vult et bonum est quod vult. Et cum non vult aliquid, quia malum est; et ipsum esse vult, quia bonum est: perficitur voluntas cum res perficitur, quia sic vult et bonum est quod vult. Et semper impletur voluntas ejus; et nunquam cassum est beneplacitum illius, quia bonum est semper quod vult et est semper ut vult. Et haec sunt quinque proposita, beneplacitum, et permissio, operatio, et praeceptio et prohibitio. Et distinguitur beneplacitum in eo quo res approbatur, et in eo quo approbatur actus rei. Et distinguitur operatio in eo quod operatur, et in eo quod cooperatur; quia alia facit Deus operando quae solus facit, alia cooperando quae solus non facit. Et distinguitur praeceptio in eam quae fit extrinsecus per sermonem, et in eam quae fit intrinsecus per inspirationem. Et constat in his omnibus quod de voluntate Dei dicendum fuerat, quod est beneplacitum ejus et signum beneplaciti ipsius. Propter quod et multae dicuntur voluntates ejus cum sit una voluntas ipsius, quia sunt multa signa voluntatis ipsius. Sicut scriptum est: Magna sunt opera Domini exquisita in omnes

voluntates ejus (Psal. CX); propter ea quae ex ipsa et secundum ipsa sunt multa. Hic de voluntate Dei diximus, quoniam ipsa est prima causa rerum omnium sicut nobis propositum fuerat, et secundum intelligentiam prosecuti sumus. Et sunt alta multa fortassis quae comprehendi non possunt et fugiunt ab intelligentia et sermone nostro.

CAP. XXVI. De rerum ordine in primis et secundis et tertiis.

Sic igitur constat rerum ordo, ut post prima posteriora sequantur. Prima omnium rerum est voluntas Creatoris, quoniam ex ipsa sunt omnia. Post ipsam sequuntur quae sunt ex ipsa. Prima sunt quae sunt in ea; secunda sunt quae ex ea sunt. Quae in ea sunt aeterna sunt, nec gradum habent nec successionem, quoniam in unitate consistunt et in aeternitate non transeunt. Quae ex ea sunt creata sunt per eam, quae causam sumpserunt ex ipsa non substantiam in ipsa; quia divina natura substantialiter ex se non genuit quae causaliter creavit; quia non potest naturaliter idem esse qui fecit et quod factum est. Quae igitur facta sunt unum non sunt, et in his quaedam prima sunt, quaedam secunda; non prima ad prima sed ad secunda prima. Quae enim ad prima ante se secunda sunt ad secunda, a se sunt prima; et secunda ab ipsis; tertia sunt ad prima. Quae in voluntate Dei aeterna et invisibilia sunt, prima omnium sunt. Quae ex voluntate Dei temporalia et invisibilia sunt secunda sunt post prima, quae temporalia et visibilia tertia post secunda. Et in ipsis visibilibus quae rationalia sunt propinquiora sunt invisibilibus, quia in ipso invisibilia sunt quae rationalia sunt. Ponuntur ergo primo loco causae primordiales et invisibiles et increatae creandorum omnium in mente divina. Secundo loco angelica natura invisibilis quidem sed creata. Tertio loco humana visibilis et creata, secundum aliquid invisibilis et secundum aliquid visibilis. Quarto loco creatura corporea in toto visibilis et in toto temporalis. Post primas ergo causas increatas et invisibiles exhibit consideratio, et procedet ad angelicam naturam rationalem et invisibilem. Deinde ad humanam visibilem et rationalem, de qua propositum primum fuit ut consummetur. Nam de visibilibus quidem quae postrema sunt idcirco primam propositionem fecimus, ut de his quae patent ad latentium cognitionem humanam mentem commodius duceremus.

PARS QUINTA

DE CREATIONE ANGELORUM ET NATURA, ET CONFIRMATIONE ET LAPSU, ET CAETERIS QUAE AD IPSOS PERTINENT

CAP. I. Quae de angelis sint inquirenda.

De natura angelorum post alia quae dicta sunt de mundi exordio, et idcirco praemissa sunt ut de visibilibus ad invisibilia conscendamus, quaestionem proponitis, quando creati sunt angeli et quales facti sunt dum conderentur primum; deinde quales effecti sunt dum dividerentur aversione et conversione, et quomodo dispositi sunt dum judicarentur damnatione et glorificatione. Et de numero et de ordinibus, et de excellentia, et de hominibus, et de differentia donorum, et de officiis et de moderatione, et gubernatione Dei in illis; et multa alia quae consequuntur ad illa et quae continentur in illis. Propterea nos oportet de multitudine rerum latentium secundum nostram possibilitatem, doctrinam formare; et non promittere quod consequi non possumus.

CAP. II. Quod in principio creati sunt angeli.

Scriptura dicit quod primo omnium creata est sapientia (Eccli. I); et intelligimus sapientiam creatam rationalem creaturam dici; quoniam et ipsa sapientia est sicut lumen lucens ex lumine, non lumen illuminans. Nam illa sapientia quae sapit, sapientia ista creata non est, nec creatura est, nec aliunde esse habet sicut aliunde sapere non habet. Ista autem quae de semetipsa sapere non habet neque esse habet a semetipsa et ipsa creata est, et initium habet. Et dicit Scriptura quando facta est sapientia ista, quoniam primo omnium facta est sapientia. Et rursum alia Scriptura dicit: In principio creavit Deus coelum et terram (Gen. I). Et videntur quaedam contraria oriri assertionibus istis. Nam si primo omnium creata est sapientia, omnia post ipsam facta sunt. Et facta sunt post ipsam coelum et terra, et ipsa facta est ante coelum et terram. Iterum si in principio creavit Deus coelum et terram, nihil factum est ante coelum et terram nec facta est ipsa sapientia ante coelum et terram, quod simul stare non potest. Propter hoc ne divinarum Scripturarum testimonia contraria esse videantur, quod sentire fas omnino non est, requirimus intelligentiam veritatis quoniam in veritate non repugnat quod verum est.

CAP. III. Quod rationalis creatura prima omnium facta est dignitate; quoniam ad ipsam refertur conditio reliquorum sicut ipsius conditio ad Deum refertur; quoniam ad similitudinem Dei facta est sola.

Dicimus quod creatura rationalis prior facta est, et post eam facta est corporea creatura; non tamen tempore, sed causa solum et respectu et dignitate. Nam ipsius creaturae corporeae conditio ad ipsam refertur creaturam rationalem, et secundum ipsam perfecta est, sicut ipsius conditio ad solum creatorem refertur; quoniam secundum ipsum facta est sola. Sola quippe rationalis creatura ad similitudinem Dei facta legitur; et non dicitur quod creatura aliqua praeter solam rationalem ad similitudinem Dei facta sit, licet omnis creatura in ratione divina et in providentia aeterna ipsius causam et similitudinem habuerit ex qua et secundum quam perfecta sit in sua subsistentia. Sed magna differentia est et distantia magna similitudinem in Deo habere, et ipsum Deum similitudinem habere. Quamvis enim in Deo nihil esse possit quasi minus aut diversum aut aliud a Deo, longe tamen aliud est factum esse aliquid ad similitudinem ipsius quod in Deo est; et in ratione ejus et in providentia ipsius, et factum esse ad similitudinem Dei et Deo simile esse. Nam in Deo quidem omnia erant antequam essent in se secundum rationem et causam et providentiam ex qua futura erant; sed quasi minus erant singula perfecto et unumquodque hoc aliquid et non totum secundum rationem et discretionem uniuscujusque quae ratio omnia continebat; et major erat in toto et quasi superabundabat singulis. Et ideo non erant singula hoc totum, sed in toto erant singula, quoniam totum ad totum et singula ad singula. Et tamen Deo in parte nihil minus erat quam in toto, quia pars et totum unum erat; sed ratione et providentia una discreta sunt quae futura erant in parte et toto, et minus futura erant in parte quam in toto. Ideo et ipsa in ratione minus habuerunt, quoniam ex ratione minus futura fuerunt. Tamen Deus minus non habuit, qui in toto totus fuit et perfectus et unus. Propter hoc ergo rationali creaturae non unum aliquid aut hoc

aut illud in ratione divina pro exemplari sufficere potuit, ad cuius similitudinem formaretur; sed quasi totum assumpsit Deum ut ejus ipsius imago fieret, et expressa est ad totum aemulans perfectionem. Ut sicut Deus spiritus erat, et unus erat, et in ipso totum erat secundum rationem et providentiam et praescientiam et causam, sic ipsa spiritualis esset capax in uno praescientiae et providentiae et rationis et providentiae omnium. Et eluxit perfecta imago imitans auctorem suum, et apparuit quasi ipsum in altero, et idem unum. Et inventa sunt in secundo quoque quae et in primo secundum aemulationem et imitationem, et imaginem et similitudinem rationes et causae et similitudines et formae, dispositiones et providentiae futurorum quae facienda fuerant. Et cum facta sunt illa quae facta sunt ad similitudinem horum facta sunt quae erant in secundo facta; sicut facta sunt ad similitudinem illorum quae in primo erant non facta. Secundum hujusmodi rationem et considerationem corporea creatura post secundam tertio loco est creaturam rationalem, quoniam ad eam est facta, sicut rationalis ipsa ad primam facta est increatam naturam.

CAP. IV. Quod in principio primo simul facta sunt et corporea omnia in materia, et incorporea in angelica natura.

Quantum vero pertinet ad momenta temporum et intervalla et spatia, hoc interim commodius et veritati vicinius profiteamur, quod simul in tempore uno et in principio temporis quando tempora ipsa coeperunt, facta est sive creata pariter rerum omnium visibilium materia, et invisibilium in creatura angelica et spirituali natura. Nec fuisse in tempore nec coepisse alteram sine altera, nec prius unam quam alteram, sed utramque simul in tempore et cum tempore; et tamen priorem fuisse ad quam facta est altera in qua fuerunt exemplaria sapientiae quorum effectus sunt et expressiones quae visibilia condita sunt, ex hoc modo primo omnium creata est sapientia. Qui autem dicunt ante coelum et terram angelos creatos, et substituisse ante omnia quae mutabilia facta sunt, et computant spatia et annos et saecula quibus ante mundi constitutionem Deo servierunt, asserunt quod cum mundo tempus coepit, et non fuit tempus ante mundum, quoniam mutabilitas non fuit; et tamen fuisse angelos immutabiliter et intemporaliter priusquam mundus factus est; et cum mundus coepit tunc primum coepisse tempus, quoniam mutabilitas coepit; et factum mundum in principio temporis. Sed nos interim magis approbamus quod dictum est pro captu intelligentiae nostrae salva reverentia secretorum in quibus nihil temere asserendum putamus. Et ad hunc modum interim definivimus, quod simul facta sunt omnia visibilia et invisibilia (Gen. II); sicut Scriptura dicit: Qui vivit in aeternum creavit omnia simul (Eccli. XVIII).

CAP. V. Quod corporea et incorporea natura et secundum aliquid informis facta est; et secundum aliquid formata.

Omnia quippe simul condita sunt quoniam uno et eodem tempore pariter coepisse credimus et visibilium omnium materiam et invisibilium naturam utramque informem secundum aliquid et utramque secundum aliquid formatam. Sicut enim visibilium et corporalium omnium materia in exordio illo conditionis primariae et formam confusionis habuit et non habuit formam dispositionis donec postea formaretur et ordinem concederet ac dispositionem; ita spiritualis et angelica natura in sui conditione per sapientiam et discretionem secundum habitum naturae formata fuit; et tamen illam quam postea per amorem et conversionem ad creatorem suum acceptura erat formam non habuit, sed erat informis sine illa formanda ab illa.

CAP. VI. Quales fuerunt angeli quando primo facti sunt.

Amplius adhuc pro eo quales facti sunt angeli diligentius investigatam rationem proponimus. Nam diximus quando facti sunt, quod facti sunt in principio; et prima creatura antequam nihil factum est, secundum quam factum est, et quod factum est cum ipsa. Unde et secundum aliquid ante omnia facta est ipsa, quae forma est omnium et causa. Deinde autem oportet ostendere quales facti sunt angeli tunc in ipso primordio et prima subsistentia et initio conditionis suae; in eo quod primum esse coeperunt, et quale illud fuit, quod primum fuit in eis conditum esse.

CAP. VII. Quod non sunt facti de materia praejacente sicut corporea.

Non enim in materia praejacente creata est spiritualis natura, quemadmodum corpoream diximus conditam fuisse; quoniam non ita est, neque simul ipsa cujus substantiae simplicis non aliud esse potest id quod est, et id de quo est. Quia unum et simplex et individuum et immateriale est totum quod est; sed facta est in sua natura et esse quantum ad substantiam spiritualem perfecta; non ut massa aut confusa materia ut rudis moles, aut acervus, aut congregatio cumulata, aut ex his aliquid quod illam non contingit, sed personaliter distincta et expressa et consignata numero spiritualis et intelligibilis discretionis et multitudo rationalis et intelligibiles spiritus subsistentes, habentes ingenitam rationem et formam sapientiae concreatae et qualitatem spiritualem intelligentiae capacis secundum modum et mensuram conditionis profectus sublimioris et illustrationis superventurae in ipsos. Liberum quoque arbitrium mox exordio insitum innatum pariter possidentes quo poterant sine violentia ad utrumlibet propria voluntate deflecti; in altero adjuti sine coactione, in altero derelicti sine oppressione.

CAP. VIII. De quatuor proprietatibus naturae angelicae.

Si quis igitur quaerat qualis in exordio suo facta sit vel condita spiritualis natura, quatuor sunt ista quae proposuimus et diximus angelis in conditione sua attributa; hoc est primum substantiam simplicem et immaterialem; secundum, discretionem personalem; et tertium formam sapientiae et intelligentiae rationalem; quartum vero sive ad bonum sive ad malum liberam inclinandae voluntatis et electionis propriae potestatem. Et sequitur post hoc consideratio magna necessaria ad intelligentiam veritatis et de spirituali substantia eorum, et de sapientia ipsorum, et de libertate arbitrii, et de caeteris quae circa ista consistunt, utrum omnibus aequalia erant quae aequaliter omnibus inerant. Aequaliter enim omnibus inerant quae communia omnibus erant, de quibus nihil excipiebatur quod non erat in omnibus. Sed nondum constat an aequale erat quod aequaliter inerat. Et hic quaerendum est primum de substantia, postea de forma, ac deinde de potestate. In personis enim substantia est, in sapientia forma, in arbitrio potestas. Ad substantiam quidem pertinet naturae subtilitas; ad formam autem intelligentiae claritas. Ad potestatem vero motus intelligibilis et appetitus et voluntatis rationalis habilitas.

CAP. IX. De differentia substantiae spiritualis.

Hoc ergo quaeritur utrum essentiae illae rationales quae spiritus erant; et natura simplices, et vita immortales, unius subtilitatis vel puritatis sive vigoris ejusdem vel quolibet alio nomine significandum sit quaelibet essentia bona, sive alia melior aut decentior forma jure appellatur, creatae sunt. Sic enim corporum natura se demonstrat; et sunt quaedam corpora solida magis et firma, et alia puriora apparent et extensa magis et munda et clara et quasi meliorem et digniorem substantiam vel essentiam vel formam habentia; et alia levia et coaptata et prompta et integra et incorrupta magis; et alia fragilia et corruptioni proxima et infirma et feculenta et vilia et ponderosa et incongrua. Et est pulchra tamen in universitatis compage et ordine ista diversitas, in qua minus bonum malum non est, et differens bonum majus bonum est. Ad hunc ergo modum rationabile est illas quoque spirituales naturas quae universaliter bene conditae sunt, convenientes puritati suae et excellentiae; non indignas et in essentia et in forma differentias et gradus in ipso mox exordio cognitionis suae accepisse, quibus alii superiores, alii inferiores possent constitui secundum moderamen sapientiae cuncta bona creantis et bene ordinantis Dei.

CAP. X. De differentia cognitionis.

Qui enim subtiles natura magis et sapientia amplius perspicaces creati sunt, ii merito dignitate superiores sunt constituti. Qui vero et natura minus subtiles et sapientia minus perspicaces conditi sunt, merito dignitate inferiores sunt ordinati, ita tamen ut ii qui excellentiores constituti sunt sine superbia praelati essent, et qui inferiores positi sunt, sine miseria subjecti.

CAP. XI. De differentia liberi arbitrii.

Sed et ipsam arbitrii libertatem secundum differentem naturae virtutem et sapientiae et cognitionis et intelligentiae vim; si quis differentem assignare voluerit non est qui ex ratione occurrat. Quia sicut differens vigor et subtilitas naturae infirmitatem non adducit, minorque cognitio sapientiae ignorantiam non ingerit; sic libertas inferior nullam arbitrio voluntatis necessitatem imponit.

CAP. XII. In quo similes conditi sunt et in quo dissimiles.

Quod ergo spiritus erant, quod vita erant, quod indissolubiles vel immortales erant: aequales omnibus erant. Quod autem natura potentes erant, quod essentia subtiles erant, quod intelligentia sapientes erant, et libertate voluntatis prompti ad utrumlibet et habiles; non aequale omnibus erat, et tamen sufficienter erat. Istas discretiones invisibiles invisibilium et intelligibilium natura solus ponderare potuit et uniuscujusque mensuram et modum et terminum sapientia sua comprehendere, cujus potentia conditum erat totum, et providentia ordinatum. Nos vero caligante intelligentia timide incedimus ad illa, et palpamus sensu cognitionis infirmae quae virtute non comprehendimus. Quae igitur vis et quanta potentia fuerit invisibilium essentiarum; quaeve sapientia, qualisque libertas, et quantum in his commune omnibus, et quid singulis proprium vel singulare ac differens datum sit; valde ineffabile est et a sensu humano remotum. Sola enim divina potestas et sapientia divina nec termino nec mensura concluditur; et arbitrii libertas aeterni, atque incommutabilis voluntatis complacitum nulla unquam minoratione sive necessitatis angustia coarctatur; sed absolutum est et dominans et superexcellens et efficax et nutus sui libertate singulariter perfectum, ac propria potestate plenum. Omne autem quod creatum est ex parte est, et ex parte potens et sapiens et liberum ex parte; quia nec omnis effectus potestati creaturae subjicitur, nec omne occultum sapientiae manifestatur, nec omnis eventus electionem sequitur. aut voluntati famulatur; sed secundum aliquid tantum possunt et sapiunt, secundum aliquid et liberi sunt. Et propterea determinanda est potestas eorum et determinanda est sapientia, et determinanda est libertas. Potestas autem ad operationem pertinet, sapientia ad cognitionem, libertas ad voluntatem.

CAP. XIII. De triplici potestate illorum.

Et erat primum triplex discretio potestatis illorum, quoniam alia pars potestas quam acceperant ad se, alia quam acceperant ad invicem inter se, alia autem quam acceperant ad ea quae conditione ordinata fuerant sub se. Prima potestas virtutis erat, secunda dominationis, tertia administrationis. In ea potestate quam acceperant in se, omnes differentes erant; in ea vero quam acceperant inter se quidem excellentes; in ea autem quam sub se acceperant differentes et excellentes. In ea potestate quam in semetipsis singuli acceperant, unicuique ad effectum famulabatur natura propria. In ea vero quam ad se invicem habebant; quibusdam subjecta erat obedientia aliena. In ea autem quam ad inferiora possidebant potestate, unicuique secundum virtutem naturae et dignitatem officii ministerium exhibebat subjecta creatura. Haec de potentia prima rationalis naturae dicta, futurae investigationi primam occasionem exponunt.

CAP. XIV. De triplici cognitione angelorum.

De sapientia quoque illorum in prima consideratione triplex nobis discretio occurrit. Quoniam illuminabantur tripliciter, vel ad tria simpliciter; et erat trina cognitio in eis ut agnoscerent quod facti erant, similiter et a quo facti erant, et cum quo facti erant. In eo quod facti erant, mali et boni cognitionem acceperant, ut intelligerent quid appetendum sibi foret vel quid respuendum secundum potentiam virtutis in se et libertatem voluntatis. Sed et ipsius a quo facti erant cognitionem acceperant, ut intelligerent et scirent principium et finem suum a quo conditione processerant, et ad ipsum debuerant intentione converti. Illius vero cum quo facti erant cognitionem acceperant, ut scirent quid vel sibi invicem pro divina dispensatione et ordinatione deberent, vel quantum in his quae conditione sibi divinitus sine praesumptione valerent. Et in hunc modum sapientes conditae sunt et discernentes et intelligentes spirituales illae substantiae; et tantum in his omnibus sapientes quantum incipienti naturae congruum fuit, vel pro merito virtutis adipiscendo necessarium.

CAP. XV. Utrum perfecti facti sint angeli an imperfecti.

Multi enim nesciunt et ignorant existimantes superfluentem quamdam sapientiam eorum quae ad rem non pertinet cognitionem et providentiam et praescientiam futurorum, et eorum quae circa ipsos ventura erant fuisse in illis; et aliter imperfectos, et ignorantes, et non sicut oportuit consummatos et plenos; qualia facere omnipotentem non decuit et perfectum et bonum. Sed non discernunt quod ad perfectionem aliquid facere ut perficiatur quod est imperfectum; et ideo imperfectum, ut sit primo imperfectum; deinde autem perfectum, ut ab eo perficiatur a quo imperfectum factum est, ut perficiatur; non est imperfectio facientis neque turpitudine facti, quoniam et aliter facere potuit qui fecit, et non aliter fieri debuit quod factum est. Sed et hic dicendum quod perfectum est secundum aliquid habens totum quod habere debet, et si non habeat quod habiturum est totum.

CAP. XVI. Quod tribus modis perfectum dicitur: secundum tempus, secundum naturam, et universaliter.

Nam tribus modis his perfectio constat, et nominatur convenienter perfectum. Est enim secundum tempus perfectum, et secundum naturam perfectum, et universaliter perfectum. Primum perfectum est quasi initium perfectionis faciens secundum tempus perfectum; et sequitur quod majus est secundum naturam perfectum; et tertium est maximum et superexcellens universaliter perfectum. Secundum tempus perfectum est quod habet quidquid tempus requirit, et convenit secundum tempus haberi. Secundum naturam perfectum est quod habet omne quod vel datum est naturae suae, vel debitum est. Universaliter perfectum est cui nihil deest. Prima perfectio est naturae conditae; secunda perfectio est naturae glorificatae; tertia perfectio et vera est increatae naturae.

CAP. XVII. Quod angeli perfecti sunt secundum primam perfectionem.

Et ad hunc modum non mirabile est neque in quaestionem adducendum quare non fuerunt perfecti angeli conditi; quia in prima perfectione creati sunt, et ad secundam sub tertia venturi. Quoniam sicut non possunt ad tertiam pertingere, sic nec a secunda incipere debuerunt. Alioqui proficienti locum aditumque invenire non valuissent eundi in melius, nisi reliquum fuisset post prima dona naturae quo crescere potuissent vel deficere.

CAP. XVIII. Utrum angeli praescii fuerunt futuri eventus sui.

Hic quaeritur utrum angeli praescii fuerunt futuri eventus sui, et in sapientia data agnoverunt quid futurum esset super eos. Videtur enim utrinque aliquid inconvenientis occurrere. Si enim qui futuri erant mali, lapsum suum praescierunt, poenamque cognoverunt quae ruinam sequi debuerat, et finiri non debuerat, tanta sibi mala imminere praevidentes aut vitare voluerunt sed non potuerunt, et miseri erant; aut potuerunt et noluerunt et stulti erant, et maligni. Si autem nesciverunt caeci erant, neque agnoverunt quo pergerent; et in contingens ac fortuitum miserunt pedem ut ultra procederent quo nesciebant. Et videtur quasi aliquid absurditatis afferre si hoc dicatur, et melius sedere et aptum esse magis, ut scientes dicantur eorum quae futura fuerant. Et repugnat iterum alia ratio quam contra posuimus, et potest facile mentibus infirmis scandalum nasci in alterutrum nisi conveniat. Propter hoc dicimus quod non erant praescii eventus sui, neque eis data est cognitio eorum quae futura fuerant super eos. Quoniam non oportuit ut ita liberam haberent electionem voluntatis suae sine terrore et spe in utroque. Propterea monstratum est eis quid faciendum esset non quid esset futurum, ut nulla necessitate providentiae impelli viderentur, sed ratione dirigi et propria deflecti voluntate in ambobus. Et ita bonum fuit et conveniens; et non est sic reprehensione dignum opus Dei, quia ita fecit ut bonum fuit.

CAP. XIX. Quales conditi sunt angeli, boni an mali, justi an injusti, beati an miseri.

Sed et multa alia quaeruntur de illa natura spirituali, quibus curiositas humanae mentis quieta esse non sinitur. Interrogant utrum boni fuerunt an mali creati angeli, justi an injusti, beati an miseri; et fortassis alia quaedam his similia. Et, quia multa sunt alia quae in quaestione coacervantur, non possumus nos ad omnia proluxa responsione occurrere; sed breviter definimus quia tunc in illo principio primo et exordio inchoationis quod humana consideratio ita breve et momentaneum simplicisque instantis sine mora et intervallo primae subsistentiae de nihilo in aliquid apparentis accipiat, ut id quod primum omnium illis erat intelligat: hoc solum invenitur in conditis quod natura contulit conditionis. Quod enim ceperunt totum acceperunt. Et non poterat in illis ex illis esse quidquam, quoniam omne quod ex illis est posterius est illis. Itaque omne quod facti sunt non fecerunt ipsi; sed tantum facti sunt et quod facti sunt boni facti sunt totum. Si enim quod facti sunt mali facti sunt, culpa est facientis non facti; quia aliud esse non potuerunt neque facere ipsi cum facti sunt tunc ut aliud essent quam facti sunt. Itaque ex faciente erant quando primum erant totum quod erant, et acceperant totum quod erant, et a se nihil habebant qui et hoc quod erant, ex nihilo, et a Creatore acceperant quod erant. Non potuit autem Creator optimus, auctor mali esse; et ideo totum bonum erat quod ex ipso illis erat; et totum bonum erat, quoniam ex ipso totum erat. Hoc modo probamus quod boni erant angeli quando primum facti sunt, et quod boni facti sunt omnes, quoniam a bono facti sunt qui malum facere non potest. Sic itaque boni erant et non mali; et quemadmodum boni erant, ita et justi erant et beati erant. Sed ea bonitate et justitia et beatitudine quam natura incipiens acceperat, non quam fecerat ipsa vel meruerat faciendo. Si enim boni dicuntur boni erant, quemadmodum bonum erat quod bonus fecerat totum. Et si meliores erant (sicut erant) meliores erant pro eo quod facti erant, non pro eo quod fecerant ipsi vel faciebant. Similiter et quod justi dicuntur, solum hoc illis erat

injustos non fuisse; et quod beati, non miseros ex stitisse. Verumtamen neque justus ad meritum, neque injustus ad culpam, quemadmodum neque ad glorificationem vel consummationem beati, vel ad tormentum vel poenam miseri verissime affirmantur. Et forte expressius et ad intelligentiam evidentius sit, nec bonos nec malos, nec justos nec injustos nec conversos, nec aversos, nec beatos, nec miseros conditos, asserenti. Nam qui bonos dicit, significat virtutem; qui justos, meritum; qui conversos, dilectionem; qui beatos, glorificationem.

CAP. XX. De libero arbitrio illorum in primo conditionis principio, quando subsistere coeperunt.

In illis autem quod erat primum incipere, velle non erat aut facere, qui ad volendum et faciendum tantum facti erant non volentes aut facientes. Velle enim aut facere motum habet, et de hoc in illud, et successum et moram; quod incipientis principii esse non potest, quod incipit tantum amplius non est adhuc, sed primum est et non deinceps. Velle autem voluntate est velle, cum movetur voluntas et operatur jam aliquid; et est ibi hoc et illud; et de hoc in illud quod praecessit voluntas ex qua velle erat cum adhuc velle non erat; sed voluntas erat tantum ut ex ea velle esset quod incipientis non erat aut facere. Non ergo sic intelligendum est simplex principium et prima origo nascentis naturae. Sed unum ipsum et hoc tantum et non amplius sine spatio et motu et mora, quae omnia subsequuntur postea, in quibus velle constat et facere, et processus motuum et actionum post primum principium. Ex quo autem voluntas movebatur velle erat; et a voluntate erat, quae libere movebatur, quia per se movebatur et non impulsu alieno. Et hoc ipsum meritum erat et vocabatur bonum vel malum, quia liberum erat et ex se erat. Et extunc mereri coeperunt, ex quo voluntate moveri coeperunt. Et hoc post primum principium erat; et a primo principio erat; et non in ipso, quoniam ab ipso tantum erat. Ex quo autem voluntas erat, libertas erat, quia voluntatis est libertas; quoniam potens erat per se moveri ut ultra iret huc vel illuc sine coactione vel adjuta vel derelicta; quoniam libertas est voluntatis ex quo est voluntas ipsa in ipso primo principio. Propter hoc erat arbitrium liberum in illis, quoniam in illis erat voluntas potens moveri et ferri suo appetitu in utrumque.

CAP. XXI. Quid sit liberum arbitrium.

Quoniam spontaneus motus vel voluntarius appetitus liberum arbitrium est: liberum quidem in eo quod est voluntarius; arbitrium vero in eo quod appetitus. Sed et ipsa potestas et habilitas voluntatis est libertas qua movetur ad utrumque, et liberum arbitrium dicitur voluntatis. Voluntarie autem moveri et ferri spontaneo appetitu, hoc est potestate eligere et libertate judicare, in quo constat liberum arbitrium. Et propter hoc facti sunt liberi arbitrii, ut voluntario appetitu moverentur; sed secundum electionem voluntatis et inclinationem desiderii sui sine coactione. Verumtamen quod primum erat in illis, incipere moveri non erat; neque eligere, neque concupiscere, quoniam simplex erat et principium primum; et tamen liberum arbitrium jam tunc erat, quoniam voluntas erat cui inerat hoc et ex qua hoc subsequebatur; quoniam ex hoc mota est statim et spontaneo appetitu ducta in electionem propriam.

CAP. XXII. Quod semper liberum arbitrium non ad praesens spectat, sed ad futurum: nec ad omne, sed ad contingens tantum.

Sed et hoc sciendum quod liberum arbitrium quod diximus primi principii esse propter voluntatem quae erat in primo principio, hoc ipsum ad primum principium non erat; quoniam liberum arbitrium ad praesens tempus non refertur, sed ad ea quae futura sunt postea in contingenti. Omne enim quod est determinatum nec potest aliud esse, quam est dum ipsum est; et si aliud potest esse potest esse aliud postea; et non aliud esse tunc quando est hoc quod est, sed postea ut desinat hoc esse quod est, et incipiat aliud esse quod non est. Quod enim potest in praesenti quidem potest, sed de praesenti non potest; et si de praesenti potest, non tamen nisi ad futurum potest. Quod igitur primum facti sunt ipsi, non esse non potuerunt, quia facti sunt hoc totum; et non fecerunt ipsi et non potuerunt non esse hoc cum primum erant, quoniam tunc ipsum erant, et esse coeperunt solummodo. Et si potestas illis erat, ut aliud essent, quia liberum arbitrium erat, non erat tamen potestas illis ut tunc aliud essent; quia hoc erant, sed ut hoc esse desinerent quod tunc erant et aliud esse inciperent quod non erant. Non enim esse poterant quod non erant nisi prius esse desinerent quod erant, et tunc deinde esse inciperent quod non erant. Quoniam liberum arbitrium de praesenti esse non potest, tametsi ipsum in praesenti est; sed spectat semper ad futuros eventus, et solum qui in contingenti consistunt. Futura quippe quae ex necessitate futura sunt, liberum arbitrium non sequuntur; sed constant immobiliter ad unum tantum, nec recipiunt utrumlibet contingentis. Sic igitur liberum arbitrium erat tunc in illis, non quidem ut tunc aliud essent quam erant, sed potestate quam habebant in eo quod erant ut hoc esse desinerent, et aliud esse inciperent quod non erant. Et sic quidem studiosius inquirentibus ratio occurrit de statu primo angelorum, de primordio existentiae illorum, quales facti sunt primum et de natura, et de sapientia et de arbitrii libertate proposita.

***CAP. XXIII. De aversione et lapsu malorum;
et de conversione et confirmatione bonorum.***

Post hoc consideratio adducit inquirere quales effecti sunt dum dividerentur aversione et conversione. Quod enim primum erant secundum aliquid unum erant, quia omnes boni erant; et quod boni non facientes, sed facti erant. In hoc igitur unum erant quod boni facti erant et nondum ad aliud erant quam facti erant; quia tunc primum facti erant, et non ante quidquam fecerant. Coeperunt autem dividi ab eo quod facti erant, ut aliud jam essent, vel proficientes supra illud et boni essent; vel sub illo deficientes ut mali essent. Haec est conversio et aversio qua divisi sunt qui unum erant et boni natura ut sint alii supra illud boni per justitiam: alii sub illo mali per culpam. Conversio enim justos fecit et aversio injustos. Utraque enim voluntatis fuit, et voluntas utrinque libertatis. Et propterea utraque merito imputatur et utraque merito judicatur, sive pro bono merito judicatur, sive pro bono merito ad gloriam sive malo pro merito ad poenam.

***CAP. XXIV. Quomodo in labentibus culpa gratiam avertit;
et in stantibus gratia meritum adjuvit.***

Qui autem ad bonum convertebantur voluntarie movebantur gratia cooperante sine coactione. Qui autem a bono avertentur sponte praecipitabantur gratia deserente sine oppressione. Et qui convertebantur, idcirco bene movebantur quia gratiam cooperantem habuerunt. Sed qui avertentur non idcirco praecipitabantur quia gratiam cooperantem non habuerunt; sed a idcirco gratia deserebantur quia avertentur et praecipitabantur. Et qui avertentur non prius avertentur et postea deserebantur, quia cum gratia non ceciderunt; et qui convertebantur non prius convertebantur et postea assumebantur, quia sine gratia non profecerunt; sed qui avertentur in eo ipso deserebantur, et qui convertebantur in eo ipso assumebantur, pro aversione deserti et ad conversionem assumpti.

CAP. XXV. Quod in sola voluntate et justitia est et injustitia.

Quoniam vero in motu voluntatis rationalis justitia pariter et culpa inventa est, quia motu voluntatis factum est ut mali fierent aversi a bono in quo erant; et similiter motu voluntatis factum est ut boni essent conversi a bono in quo erant ad bonum in quo nondum erant, propterea in motu rationis voluntatis omne meritum constabat quo vel boni vel mali erant. Illic ergo et malum bonum quaerendum est ubi justitia et culpa est, quoniam justitia bonum et culpa malum est. Et ipsa culpa nec voluntas erat, quoniam voluntas malum non erat; quoniam a Deo data erat; nec motus voluntatis malum erat quoniam ex voluntate erat, et voluntatis erat, et moveri voluntas a Deo acceperat; nec id ad quod motus voluntatis erat malum erat, quoniam aliquid erat, et omne quod aliquid erat a Deo erat, et bonum erat.

***CAP. XXVI. Quod peccatum nec substantia est,
nec de substantia, sed privatio boni.***

Quid ergo illic malum erat nisi quia motus voluntatis non erat ad quod esse debuerat? et ideo non erat quia ad aliud erat ad quod esse non debuerat, nec tamen ad hoc esse sed ad illud non esse peccatum erat, quia si illud non esset etiam si hoc esset, peccatum non esset. Mens itaque rationalis sicut voluntatem acceperat, et moveri voluntate acceperat; sic et ad quae licite voluntate moveri posset acceperat, et ad illa moveri secundum mensuram erat moveri, et moveri secundum mensuram erat moveri secundum justitiam. Et si ad illa tantum mota fuisset secundum justitiam mota fuisset, et fuisset justa voluntas, quoniam secundum justitiam mota fuisset. Quando autem ad ea mota est quae concessa non fuerant, extra mensuram mota est, et in eo secundum mensuram mota non est. Et ibi malum illi erat secundum mensuram non moveri. Neque illi malum erat moveri ad quod mota est; sed secundum mensuram non moveri ad quod mota non est quia si secundum mensuram mota fuisset etiam ad hoc mota peccatum non fuisset. Extra mensuram autem moveri voluntate erat appetere quod concessum non erat; in quo secundum mensuram non moveri erat, et id malum erat; ipsum autem occasio mali. Quia enim extra mensuram voluntas mota est, secundum mensuram mota non est. Nes tamen illi malum erat moveri ad quod mota est, sed secundum mensuram non moveri secundum quod mota non est. Et hoc si non fuisset, malum nullum fuisset. Hoc itaque malum factum est voluntati avertenti se et transgrediendi mensuram, quod turpis facta est et prava et inordinata, effluens et non tenens modum et legem pulchritudinis suae. Quae autem recte movebatur et secundum Creatoris voluntatem conformabatur, convertebatur ad eum a quo regebatur; et illi bonum erat extra illius voluntatem non moveri a quo erat.

CAP. XXVII. Quomodo Deus omnem voluntatem et potestatem angelorum ad suae voluntatis ordinem et dispositionem intorquet.

Considerandum est etiam hoc quomodo invisibiles illas et spirituales naturas moderatur Deus. Si enim liberi arbitrii sunt, faciunt quod volunt; et si faciunt quod volunt, quomodo ex sententia Dei pendet quod faciunt? Nam si dicimus quoniam idcirco hoc faciunt quod vult Deus, quia non aliud volunt aut velle possunt quam quod vult Deus, qui et ipsum velle tribuit sicut posse concedit, hoc tametsi de bonis aliquando conceditur, de malis nulla ratione approbatur. Malis siquidem Deus potestatem tribuit solam non voluntatem; quia licet ex ipsius permissione sit quod malum possunt, ex inspiratione, tamen ejus non est quod malum volunt. Malarum enim voluntatum ordinator est Deus, non Creator. Quomodo ergo non faciunt nisi quod Deus vult, qui nunquam volunt nisi quod Deus non vult; quia semper malum volunt quod Deus nunquam vult? Si enim faciunt quod volunt, et volunt quod Deus non vult, quomodo faciunt quod Deus vult? Rursum si Deus non vult quod faciunt, quare permittit ut faciant quod non vult, cum fieri non possit nisi eo permittente, nec permitti nisi eo volente? Hinc coarctamur diligentius investigere quomodo rationalem naturam praecipue illam quae voluntate injusta a divina voluntate discordat; justa Dei moderatio gubernat. Hinc consideramus quatuor generales modos gubernationis divinae in ipsis quibus disponuntur et ordinantur in omnibus quae agunt, ut et ipsa mala quae contra Dei voluntatem sunt quod sunt (quia non approbantur a Deo quod mala sunt) extra ejus dispositionem non effluent, in quibus bonum est et placet quod ordinata sunt. Et moderatur ergo Deus et regis secundum voluntatem suam eos qui prava et injusta voluntate contra suam nituntur voluntatem, ut conducantur et disponantur secundum ipsam qui surgunt contra ipsam ad perficiendum quod illi fieri placet voluntate quae illi displicet.

CAP. XXVIII. Quod quatuor modis Deus coercet voluntatem et potestatem malorum angelorum.

Hoc autem moderamen, ut diximus, quatuor perficitur modis. Aut termino naturaliter collatae potestatis, aut miraculo temporaliter illatae impossibilitatis, aut obstaculo extrinsecus adhibitae difficultatis, aut iudicio intrinsecus operantis dispositionis. Terminus naturaliter collatae potestatis est quantum naturaliter posse conceditur. Miraculum temporaliter illatae impossibilitatis est quando id ipsum naturale posse subita et occulta virtute divinae praesentiae sine exteriori impedimento comprimitur. Obstaculum extrinsecus adhibitae difficultatis est quando nutu divino per alias potestates extrinsecus obviantes aliarum voluntates ne ad effectum venire possint impediuntur. Iudicium intrinsecus operantis dispositionis est quando ipsa vis divina, quae intus omni creaturae praesidet; illas etiam voluntates quae contra suam voluntatem ortae sunt, ad perficiendam suam voluntatem intorquet. His ergo quatuor modis pravas voluntates angelorum et hominum Deus ad imperium suae voluntatis disponit, ut in eo etiam in quo displicet id quod est quia malum est placeat quia est quod ordinatum est.

CAP. XXIX. De occulta dispositione Dei qua malas etiam voluntates ad suam voluntatem intorquet, et disponit secundum suam voluntatem.

De illo autem modo divinae moderationis, quo malas etiam voluntates praesidens occulta et invisibili operatione ad suum arbitrium temperat et inclinatur, hoc sentiendum est, ut credatur Deus malis voluntatibus non dare corruptionem sed ordinem. Omnis enim voluntas prius est quam velle; et velle quidem semper ad aliquid est, quia omnis qui vult aliquid vult. Voluntas autem non semper ad aliquid est donec velle est, quia non omnis qui voluntatem habet, ad aliquid habet, donec ipsa voluntate velle incipit et aliquid velle, sicut non omnis qui visionem habet statim ad aliquid habet, donec ipsa visione videre incipit et aliquid videre. Visionem vero habere aliquis et in tenebris potest quando non videt; videre autem non potest nisi in luce quando aliquid videt. Sic et voluntatem potest habere aliquis, et nondum ad aliquid; velle autem non potest nisi ad aliquid. Omnis ergo voluntas est alicujus, sed non semper ad aliquid est, donec velle incipiat. Velle autem omne et alicujus est quia in aliquo est; et ad aliquid est quia de aliquo est. Omnis autem voluntas aut bona est si vel ex natura est vel secundum justitiam: aut mala est si praeter naturam est vel contra justitiam. Voluntati ergo malae vitium est ex ipsa quo mala est; ordo autem ex Deo est, quo per velle sive ad hoc sive ad illud est. In voluntate ergo vitium est, et ipsum malum est, et ex ipso voluntas mala est. In velle autem et vitium est in quantum velle ex voluntate mala; et ordo est, in quantum ad hoc vel ad hoc ex disponente est. Et cum ipsum velle ad hoc aliquid est, malum est quod ad hoc est; quia mala voluntate est. Quod autem potius ad hoc quam ad illud est, bonum est; quia ordo est, et ex bene disponente est. Potest ergo voluntas mala in se corrumpi, et resolvi per proprium vitium, quod ei aliunde non datur; sed non potest per velle extra se praecipitari nisi qua ei via aperitur. Et qui praecipiti qua vult ad ruinam viam aperit, quodammodo ipsam inclinatur; non impellendo sed permittendo et non tenendo, nec auctor illi est ruendi, sed incedendi

ordinator. Dominus, inquit David, praecepit illi ut maledicat (II Reg. XVI), et ego, ait, vocavi servum meum Nabuchodonosor ut disperdat terram (Jerem. XXV); et in die illa sibilabit Dominus muscae quae est in extremo flumine Aegypti; et api quae est in terra Assur; et venient et requiescent omnes in torrentibus vallium et cavernis petrarum (Isa. VII). In quibus omnibus manifeste ostenditur Deus ad judicia sua justa complenda, malas voluntates hominum sive daemonum quibus ipse vult modis et occasionibus sive intus sive foris et excitare ad volendum, et dirigere ad perficiendum, et ordinare ad subsistendum; in quibus quod sint malae Dei non est, sed quod sint ordinatae. Haec autem dispositio interna invisibiliter praesidentis, tam occulta est ut etiam ipsas voluntates malas in quibus sit lateat, quae putant suo se solum arbitrio dirigi; quia se sentiunt praeter coactionem proprio appetitu moveri. Quia enim non impelluntur, nequaquam intelligunt quod diriguntur, et nesciunt se habere coram praecedentem ut ordinentur, quia non sentiunt retrorsum impellentem ut praecipitentur. De aliis modis divinae gubernationis non multa hic disputare volumus, quia per se magis patent, nec tantam quaestionem adducunt.

***CAP. XXX. De ordinibus angelorum quot
in principio a Deo conditi sunt.***

De ordinibus angelorum hoc auctoritas promulgavit, novem in principio conditos a Deo ordines angelorum, id est angelos, archangelos, principatus, potestates, virtutes, dominationes, thronos, cherubim, et seraphim, ut addito homine denarius consummaretur perfectionis coelestis. Non enim ut quidam putant conditio hominis ita ad restaurationem angelorum provisa est, quasi homo non fuisset factus, nisi angelus cecidisset; sed idcirco ad restaurandum et supplendum lapsorum angelorum numerum factus homo dicitur; quia cum homo postmodum creatus illuc unde illi ceciderunt ductus est, illius societatis numerus qui in cadentibus diminutus fuerat, per hominem reparatur. Novem enim ordines angelorum ab initio conditi sunt, et ex illis qui ceciderunt (quia in una simul omnes malitia consenserunt) quasi unum ex se perversae societatis ordinem effecerunt. Habet autem traditio ex singulis ordinibus aliquos cecidisse. Unde et Apostolus Paulus cum de malignorum spirituum tyrannide mentionem faceret, principatus et potestates tenebrarum (Ephes. VI) nominavit. Ut videlicet ostenderet quod idem nunc quisque in malo ministerium ex perversitate exercet, quod ad bonum perficiendum ex conditione accepit. Nusquam tamen in Scriptura nequam spiritus seraphim appellatos invenio; quia licet caetera dona post ruinam adhuc in malo possideant, charitatem tamen in dilectione Dei nequaquam potuerunt habere.

CAP. XXXI. *Utrum plures remanserunt, quam ceciderunt.*

De numero autem lapsorum certa auctoritas nulla reperitur. Omnino tamen probabile videtur plures remansisse quam cecidisse. Propbeta enim cum demonstraret currus igneos, consolans ait: Plures sunt qui nobiscum sunt quam qui cum illis (IV Reg. VI). Hinc conjicimus plures esse electos angelos quam reprobos. Sunt qui dicunt tot electos ex hominibus ad numerum angelorum ascensuro; quot ibi constat remansisse electos angelos, propter Scripturam quae ait: Statuit terminos populorum, juxta numerum angelorum Dei . Quod si verum est cum multo plures sint in hominibus reprobi quam electi, plures invenientur homines reprobi quam electi angeli. Si autem homines reprobi plures sint quam angeli electi (cum electi angeli plures sint quam reprobi angeli), plures erunt homines reprobi quam reprobi angeli. Quomodo ergo verum est quod dicitur unusquisque hominum duos angelos habere deputatos sibi, unum malum ad impugnationem et unum bonum ad defensionem, cum numerus hominum transcendat numerum angelorum? Si enim in hominibus mali plures sunt quam boni et in angelis boni plures quam mali, cum positum sit tot electos futuros homines quot sunt angeli boni; constat sine ulla dubitatione plures esse homines bonos quam sint angeli mali, multoque plures homines malos quam angelos malos, quia plures sunt homines mali quam boni, cum plures sint homines boni quam mali angeli. Nisi forte dicatur idcirco quia simul non subsistit genus hominum; sed per temporum successionem alii post alios sequuntur, posse eos qui in hominibus simul subsistunt angelis comparari numero, licet universitate praecedant. Quod tamen quia certum esse non potest, melius inter occulta deputatur, ubi ignorantia non culpatur, praesumptio arguitur.

CAP. XXXII. De discreta cognominatione angelorum.

De cognominatione spirituum hoc hic praecipue commemorandum putamus, quia nomina illis non propter se sed propter nos data sunt. Qui enim sibi noti sunt contemplatione, nobis innotescunt cognominatione. Illa ergo dona gratiarum in singulis denotantur ex nomine; non quae singulariter sed quae excellenter data sunt in participatione. In illa enim coelesti patria ubi plenitudo boni est, licet quaedam data sint excellenter, nihil possidetur singulariter. Omnia enim in omnibus sunt non quidem aequaliter (quia alii aliis quaedam sublimius possident), sed communiter, quia omnes omnia habent. Item sciendum quod omnia dona gratiarum superiores ordines sublimius et perfectius perceperunt, et tamen ex praecipuis tantummodo nomina sortiendo caetera sequentibus post se ordinibus ad cognominationem relinquunt. Ut verbi gratia Seraphim (qui ordo excellentissimus omnium existimatur) tam dilectionem quam cognitionem divinitatis, et caetera virtutum dona caeteris omnibus sublimius percipit, tamen ab excellentiori dono, id est charitate vocabulum trahens, caetera sequentibus post se ordinibus ad denominationem reliquit. Proximus post hunc ordo a proximo dono, id est cognitione veritatis cherubim appellatus est, quod plenitudo scientiae similiter interpretatur, sicut seraphim propter ignem dilectionis ardens vel succendens dicitur. Ad hunc modum etiam de sequentibus intelligendum est ordinibus.

CAP. XXXIII. Utrum omnes spiritus coelestes mittantur.

Quaeritur et hoc, utrum omnes illi spiritus coelestes ad exteriora nuntianda mittantur. Quidam putat alios esse in illa multitudine qui foras pro officio ad exteriora nuntianda exeunt, alios qui intus assistunt, sicut scriptum est: Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei (Dan. VII). Apostolus autem excellentiam Filii commendans pro angelis omnes administratorios spiritus esse in ministerium missos, propter eos qui haereditatem capiunt salutis (Hebr. I) confirmat. Hinc quaestio nascitur quomodo omnes mittantur si quidam semper assistunt, et si omnes nuntii sunt, quomodo quidam semper assistere dicuntur. Si omnes nuntii sunt, omnes angeli sunt; et si omnes angeli sunt, quomodo unus tantum inter novem ordines ordo hoc nomine censetur? Quidam putant in illa coelesti curia, omnes quidem mitti, sed alios ex officio qui proprie angeli sive archangeli nominantur; alios ex tempore et causa extra communem dispensationem oborta. Qui et ipsi quoque cum angelorum ministerium ex tempore suscipiunt, nomen in ministerio assumunt. Sicut scriptum est: Qui facit angelos suos spiritus (Psal. CIII). Quia videlicet qui semper natura spiritus sunt, pro tempore et officio aliquando angeli, id est nuntii fiunt. Alii dicunt tres ordines supremos, id est seraphim et cherubim, et thronos ad sola divina et interiora conversionem habere, semperque Creatori assistere. Inferiores autem tres ad exteriora agenda et nuntianda mitti. Tres autem medios non solum dignitate vel loco, sed officio etiam inter utrosque consistere; qui praeceptum Domini a superioribus accipiunt et deferunt ad inferiores. Ac per hoc cum supremi mediis, mediis imis atque hi nobis praeceptum divinum nuntiant - omnes merito angeli nominantur.

CAP. XXXIV. De ministeriis angelicis.

Ministerium angelorum et officia quidam ita interpretantur, ut totum mundum, id est, non solum vitam humanam sed omnia quae ad humanam vitam pertinent secundum Dei dispensationem ab angelis ministrari putent, sub Deo et secundum Deum. Malos autem ex officio potestatem non habere, sed aliquando ex permissione potestatem accipere.

PARS SEXTA

DE CREATIONE HOMINIS ET STATU EJUS ANTE PECCATU

CAP. I. Quare Deus hominem ex anima et corpore fecit.

Quae in prima parte hujus operis de conditione hominis prosequenda diximus, ordine nunc suscipimus explananda. Quatuor enim erant a principio proposita. Primum quare creatus sit homo, secundum qualis creatus, et qualiter institutus; tertium qualiter lapsus sit; quartum qualiter sit reparatus. Horum quidem quod primum positum est, id est, causa creationis humanae superius jam secundum possibilitatem nostram tractavimus. Et idcirco nunc superest ut ad secundam partem in qua propositum est qualis creatus sit homo, et qualiter dispositus: discutiendam transeamus. Deus omnipotens cujus beatitudo nec augeri potest omnino, quoniam perfecta est, nec minui, quoniam aeterna est, sola charitate, nulla sui necessitate, rationalem Spiritum creavit, ut eum illius boni quod ipse erat, et quo ipse beatus erat, participem faceret. Verum quia hoc ad felicitatis illius augmentum pertinuit ut gratiam conditoris sui per quem glorificandus erat agnosceret, voluit ipse conditor prius ei in sua conditione ostendere quod postmodum in ipso facturus erat ex dignatione. Creaturam ergo rationalem quam fecerat, jussit partim in sua puritate persistere; partim eam corporeis indumentis et terrenis mansionibus copulans, luteam materiam fecit ad vitae sensum vegetare. Hoc siquidem pro exemplo futurae societatis quae inter ipsum et Spiritum rationalem in glorificationem ejusdem perficienda fuerat proposito ut videlicet ostenderetur quia quod tunc erat in conditione corpus spiritui: hoc secundum aliquid postmodum futurus erat ex dignatione assumptus spiritus sibi. Comprobavit ergo Deus potentiam suam et gratiam ostendit. Primo fingendo hominem, quam

postea exhibiturus erat hominem glorificando. Ut sciret homo quod si potuit Deus tam disparem naturam corporis et animae ad unam foederationem atque amicitiam conjungere, nequaquam ei impossibile futurum, rationalis creaturae humilitatem (licet longe inferiorem) ad suae gloriae participationem sublimare. Rursus si tantum gaudium est et tanta jucunditas vita ista mortalis quae constat ex praesentia spiritus in corpore corruptibili, quanta jucunditas foret et quantum gaudium, vita illa immortalis ex praesentia Divinitatis in spiritu rationali? Quia ergo in parte pro exemplo universitatis humiliatus est rationalis Spiritus usque ad consortium terreni corporis, ne forte hoc ipsum ad depressionem ejus pertinere videretur, adjunxit providentia Dei ut postmodum cum eodem corpore glorificato ad consortium illorum qui in sua puritate perstiterant sublimaretur, ut quod minus ex dispensatione creatoris sui acceperat conditus, per gratiam ejusdem postmodum acciperet glorificandus. Sic ergo conditor Deus rationales spiritus quos fecerat, varia forte pro arbitrio omnipotentis voluntatis suae disposuit; illis quos in sua puritate reliquerat, sursum in coelo mansionem constituens; illos vero quos corporibus terrenis sociaverat deorsum in terrena habitatione disponens. Utrisque regulam proponens obedientiae, quatenus et illi ab eo ubi erant non caderent, et isti ab eo ubi erant ad id ubi non erant ascenderent, ut cum isti pervenissent et illi non cecidissent, supra id quod facti erant ad id ad quod facti erant pertingerent, ut cum eo essent a quo facti erant. Fecit itaque Deus hominem ex duplici substantia: corpus secundum materiam de terra sumens; animam vero sine materia de nihilo fingens.

***CAP. II. Qualiter homo ad imaginem
et similitudinem Dei factus est.***

Factus est homo ad imaginem et similitudinem Dei, quia in anima (quae potior pars est hominis, vel potius ipse homo erat) fuit imago et similitudo Dei. Imago secundum rationem, similitudo secundum dilectionem; imago secundum cognitionem veritatis, similitudo secundum amorem virtutis. Vel imago secundum scientiam, similitudo secundum substantiam. Imago, quia omnia in ipsa secundum sapientiam; similitudo, quia una et simplex ipsa secundum essentiam. Imago quia rationalis, similitudo quia spiritualis. Imago pertinet ad figuram, similitudo ad naturam. Haec autem in anima sola facta sunt, quia corporea natura similitudinem capere non potuit Divinitatis, quae ab ejus excellentia et similitudine in hoc ipso longe fuit quod corporea fuit.

CAP. III. De creatione et origine animae.

Quaeruntur autem quam plurima de origine animae, quando creata fuit, et unde creata fuit, et qualis creata fuit, nos vero in praesenti abbreviatione tam multiplices opiniones prosequi supervacuum et infructuosum existimamus; et hoc solum nobis sufficere putamus si ea tantum quae sentienda et asserenda sunt proponimus. In his ergo fides catholica hoc potius elegit et veritati magis consentaneum iudicavit, ut credamus animam primi hominis quando facta est non de praejacenti aliqua materia factam; sed de nihilo creatam, neque factam a principio quando angeli facti sunt, sed postea (cum corpus ipsum cui infundenda fuerat formatum est) ab ipso creatore simul et factam et corpori sociatam. Utrum vero in corpore an extra corpus creata sit, quanto difficilius est scire, tanto minus est periculosum ignorare. Neque vero in hoc ingenium hominis approbandum existimetur, si in iis quae difficilia sunt pertinaciter insistit; sed potius si ea quae scienda sunt prudenter discernit. Aequalis enim est stultitiae praesumere in iis quae non possunt sciri, et deficere in iis quae non debent ignorari. Propterea quantum sanae fidei satis est, quaeramus agnoscere, et ea quae curiositas sola scrutari suadet, desistamus investigare. Creavit Deus animam primi hominis de nihilo, et inspiravit eam corpori de terra per materiam sumpto et formato, dans ei sensum et discretionem boni et mali; ut corpus ipsum sibi sociatum per sensum vivificaret, per rationem regeret, et in ipso homine sensus esset subjectus rationi; ratio creatori, ut secundum rationem corpus moveretur per sensum; ratio autem libero arbitrio moveretur secundum Deum.

CAP. IV. De libero arbitrio.

Porro tres sunt motus in homine, motus mentis, motus corporis, motus sensualitatis. Motus mentis in voluntate est, motus corporis in opere, motus sensualitatis medius in delectatione. In motu mentis solo, liberum arbitrium est; in motu corporis et sensualitatis, illa sunt quae sequuntur liberum arbitrium. Sic enim prima fuit dispositio naturae; nam motus mentis voluntarius est appetitus, in voluntario liberum, in appetitu arbitrium. Mens igitur per se movetur, et est primus voluntatis motus. Motum voluntatis sequitur motus corporis. Mens itaque sicut dixi per se moveri habet; sed secundum se moveri non debet, imo secundum voluntatem creatoris sui quae forma illi est, et exemplar, et proposita regula quam sequatur. Et propter hoc si secundum Deum movetur, hoc est justitia; si praeter Deum movetur, vel contra Deum, hoc est injustitia. Ergo motus mentis justitia semper est vel injustitia; motus autem corporis semper est obedientia. Quod enim mens movetur, libertate movetur, quia voluntarie movetur, et per se movetur; et ejus est quod movetur, vel ad meritum si bene, vel ad culpam si male. Quod autem corpus movetur necessitate movetur, qui ab alio movetur hoc est a mente. Nec suum est quod movetur; sed illius a quo movetur, sive ad meritum si bene, sive ad culpam si male. Ita motus mentis dominatur motui corporis lege naturae subjecto; et quando abutitur illo, vitium est imperantis, debitum obedientis. Nec culpatur qui ducitur quia necessitate ducitur; sed culpatur qui ducit, quia in subjectum abutitur libertate. Porro voluntas si justitiam tenuisset, haberet non solum motum corporis obedientem, sed motum sensualitatis consentientem. Nunc vero quoniam rectitudinem suam ipsa non tenuit, habet quidem adhuc ex indulgentia Creatoris motum corporis obedientem; ex vindicta autem motum sensualitatis contradicentem. Cujus violentiam aliquando infirmata sequitur; aliquando autem corroborata coercet et moderatur. Si autem motus sensualitatis dominatur motui mentis, dominatur et motui corporis, qui subjectus est illi, et tunc peccatum regnare incipit in nostro mortali corpore. Si

autem non dominatur, utitur mens servitio corporis sui; et exhibet membra sua arma justitiae, et sunt simul motus mentis et motus corporis, seorsum motus sensualitatis, et perficitur justitia, et iniquitas cohibetur.

CAP. V. De duplici sensu animae.

Anima autem rationalis idcirco duplici sensu instructa est, ut visibilia foris caperet per carnem et invisibilia intus per rationem quatenus et visibilia et invisibilia ad laudem Creatoris illam excitarent. Neque enim in omnibus operibus suis Deus a rationali creatura laudaretur, si non opera Dei omnia a rationali creatura cognoscerentur. Ut ergo perfecta esset laus Dei, monstrata sunt rationali creaturae opera Dei, ut eum intus et foris miraretur, et per admirationem proficeret ad dilectionem. Facta est creatura una cujus sensus intus totus erat, et creatura altera facta est cujus sensus totus foris erat. Sensus angelorum intus erat, et sensus brutorum animalium foris erat. Angeli quorum sensus intus erat, contemplabantur quae intus erant, et per ea quae foris erant. Bruta animalia quorum sensus foris erat contingebant visibilia quae foris erant, sed non per ea similiter invisibilia quae intus erant, quoniam qui invisibilia vident, in ipsis visibilia vident; quoniam visibilia invisibilibus cognoscuntur, sed non aequè qui visibilia vident invisibilia in eis vident, quia sensus quo invisibilia percipiuntur in summis infima comprehendit, sed sensus quo visibilia continguntur in infimis summa non capit. Sic itaque una creatura erat cujus sensus totus intus erat, et alia creatura erat cujus sensus totus foris erat. Et positus est in medio homo ut intus et foris sensum haberet. Intus ad invisibilia, foris ad visibilia. Intus per sensum rationis, foris per sensum carnis, ut ingrederetur et contemplaretur; et egrederetur et contemplaretur, intus sapientiam, foris opera sapientiae, ut utrumque contemplaretur, et utrinque reficeretur; videret et gauderet, amaret et laudaret. Sapientia, pascua intus erat; opus sapientiae, pascua foris erat. Et admissus est sensus hominis ut ad utrumque iret, et in utroque refectionem inveniret. Iret per cognitionem, reficeretur per dilectionem. Sapientia liber erat scriptus intus, opus sapientiae liber erat scriptus foris. Voluit autem postea adhuc, aliter scribi foris sapientia ut manifestius videretur et perfectius cognosceretur, ut oculus hominis illuminaretur ad scripturam secundam, quoniam

caligaverat ad primam. Fecit ergo secundum opus post primum et illud evidentius erat, quoniam non solum demonstravit sed illuminavit. Assumpsit carnem non amittens divinitatem, et positus est liber scriptus intus et foris; in humanitate foris, intus in divinitate, ut foris legeretur per imitationem, intus per contemplationem; foris ad sanitatem, intus ad felicitatem; foris ad meritum, intus ad gaudium. Intus: In principio erat Verbum (Joan. I); foris, Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (ibid.). Liber ergo unus erat semel intus scriptus, et bis foris. Foris primo per visibilium conditionem, secundo foris per carnis assumptionem. Primo ad jucunditatem, secundo ad sanitatem; primo ad naturam, secundo contra culpam; primo ut natura foveretur, secundo ut vitium sanaretur, et natura beatificaretur.

CAP. VI. De duobus bonis ipsius hominis.

Quia vero homo ex duplici natura compactus fuerat, ut totus beatificaretur, duo ejus illi bona; conditor a principio praeparabat unum visibile, alterum invisibile. Unum corporale, alterum spirituale. Unum transitorium, alterum aeternum. Utrumque plenum et utrumque in suo genere perfectum. Unum carni, alterum spiritui, ut in uno sensus carnis ad jucunditatem foveretur, in altero sensus mentis ad felicitatem repletur. Carniabilia, spiritui invisibilia; carni ad solatium, spiritui ad gaudium. Ex his bonis unum dedit, alterum promisit. Unum ut gratis possideretur, alterum ut per meritum quaeretur. Quod visibile bonum erat, gratis dedit, quod invisibile erat merito quaerendum proposuit, ut ex dono gratuito probaretur et excellentia promissionis, et fides promittentis. Si enim tale et tantum est quod gratis dedit, quale et quantum esse putandum est illud pro quo servitium quaerit? Rursum si bonitas tanta illi inerat ut nihil meritis tam multa daret, quomodo malitia ei inesse poterit ut servientes non remuneraret? Ad hoc spectabat quodabilia omnia gratis data sunt homini; et continuo creatus, dominus rerum constitutus est. Post ea vero obedientia injuncta est illi, et praeceptum datum, ut primum mereretur, deinde remuneraretur. Non remuneraretur in his quae jam data fuerant in dono, sed in iis quae proposita fuerant in dono, sed in iis quae proposita fuerant in praemio. Neque vero idcirco servitium ab homine quaesitum est, quod omnipotens conditor hominis a se facti servitio indigeret, sed ut ipse homo vera bona merito acquisita gloriosius possideret. Et quia plus erat summae bonitati et meritum dare et praemium, quam sine merito solum praemium; pro temporalibus autem et transitoriis homo servire non debuit ne dignitas humanae conditionis ad utilitatem deduceretur, si pro his quae subjecta illi fuerant, servire cogeretur. Propter hoc invisibilia quasi vera bene servienti post meritum promittuntur; ista autem quasi modica et transitoria gratis inter merendum adjiciuntur. Ista interim ad solatium, illa postea ad gaudium; ista ad sustentationem, illa ad glorificationem. Sine illis

non potest homo beatificari in patria, sine istis non potest sustentari in via. Propter quod talis factus est homo ut interim nunc ad tempus istis indigeret, quatenus per ista indigentiam suam in illis agnosceret, et ut intelligeret ipsa quia quod erat bonum sibi sufficiens, non erat nisi illud quoque habere mereretur bonum a quo erat. Hoc autem bonum illi fuit, quod ipse sibi sufficiens non fuit. Magna quippe dignitas humanae conditionis, quod talis facta est, ut nullum ei bonum praeter summum sufficeret. Et rursus magna libertas, quod interim arbitrio suo dimissa est ut ad ipsum bonum summum cogi non possit, quatenus sola voluntate ad illud iret, quod sola dilectione possidere deberet. Ut ergo interioris vitae bonum quaerere addisceret; exterior vita ejus talis est facta ut ad tempus per se stare non sufficiens alio praeter se et extra se bono sustentante indigeret.

CAP. VII. De duobus praeceptis naturae et disciplinae.

Bonum homini a Deo vel datum vel promissum nihil profuisset, nisi et ad illud quod datum fuerat apponeretur custodia ne amitteretur, et ad illud quod promissum fuerat aperiretur via ut quaereretur et inveniretur. Propterea ad bonum datum posita est custodia, praeceptum naturae; et ad bonum promissum aperta est via, praeceptum disciplinae. Duo ista praecepta data sunt homini: praeceptum naturae et praeceptum disciplinae. Praeceptum naturae fuit quod intus aspiratum est per naturam; praeceptum vero disciplinae quod foris appositum est ad disciplinam: intus per sensum, foris per verbum. In his duobus mandatis totum continetur quidquid bonum vel faciendum vel cavendum, praecipitur. In praecepto naturae tria sunt: praeceptio, prohibitio, concessio. Praeceptum autem naturae nos nihil aliud intelligimus, quam ipsam discretionem naturalem quae intrinsecus inspirata est ut per eam homo erudiretur de his quae sibi vel appetenda vel fugienda fuerunt. Quasi enim quoddam praeceptum dare erat, discretionem et intelligentiam agendi, cordi hominis aspirare. Quid ergo cognitio faciendorum fuit, nisi quaedam ad cor hominis facta praeceptio? et quid rursus cognitio vitandorum fuit nisi quaedam prohibitio? quid vero cognitio eorum quae media fuerunt existimanda est, nisi quaedam concessio? ut illic homo suo libero arbitrio relinqueretur ubi quamcunque partem elegisset non laederetur Deo igitur praecipere, erat docere hominem quae sibi necessaria forent. Prohibere autem demonstrare noxia. Concedere vero insinuare ad utrumlibet se habentia.

CAP. VIII. De tribus generibus rerum.

In rebus enim visibilibus quae per inferiorem vitam conditae sunt, tria rerum genera creata inveniuntur. Quaedam scilicet ad usum ipsius vitae necessaria in tantum ut laedatur si non eis utatur. Quaedam vero noxia quibus si utitur laeditur. Alia autem media sunt, quibus uti et non uti sine laesione potest. Nam quia vita ista inferior superioris vitae imago est, congruum erat ut in illis quae ad hanc vitam facta sunt, eorum quae ad superiorem vitam spectant documentum homini proponeretur. Sunt autem quae per ista foris demonstrare debuerunt, quaedam intus noxia vitae spirituali, quibus ipsa similiter uti sine laesione non potest, ut sunt vitia omnia quae animae corruptionem adducunt. Sunt item intus quaedam salubria et necessaria, quibus sine laesione carere non potest, qualis est cognitio Dei et cognitio sui, et virtutes omnes quae ad sanitatem animae operantur, et nutrimentum praestant. Sunt item alia quae adesse et abesse sine laesione possunt, et haec ad utrumlibet se habent, quia salutem non impediunt quasi noxia, nec velut necessaria operantur, qualis est cognitio rerum extrinsecarum et alia quaedam huiusmodi. Ad necessaria ergo et salubria pertinet praeceptio; ad noxia prohibitio; ad media concessio.

CAP. IX. De gemina custodia vitae inferioris.

Data est homini ratio et providentia per quam hanc vitam suam inferiorem custodiret; eadem providentia naturali fugiendo noxia, salubria expetendo, mediis ad utrumlibet utens. Hac ergo custodia munitus negligentiam vitare potuit, violentiam repellere non potuit. In providentia enim hominis erat omnem negligentiam cavere, sed non aequè in potestate hominis erat omnem violentiam repellere. Propterea rationi humanae adjuncta est providentia divina, quatenus ratio humana in parte una vigilaret contra negligentiam, providentia divina in parte altera staret contra violentiam. Hac itaque gemina custodia munita civitas vitae humanae, nullis adversis laederetur, quia si ratio humana non tepuisset adversus negligentiam, providentia divina nunquam in homine violentiae locum dedisset. Quia vero ratio primum per negligentiam locum suum deseruit, divina postmodum providentia juste se a custodia subtraxit, ut jam in vita hominis nonnunquam violentia praevaleat, et ratio ipsa jam nunc etiam invita cogatur sustinere, quod prius sponte cavere neglexit.

CAP. X. De tribus statibus hominis.

Sed fortassis alicui quaerendum videatur qualiter homo ante peccatum violentiam aliquam pati potuisset, qui si non peccasset (sicut videtur) omnino pati non potuisset? Si ergo omnino pati non potuit, violentia ei nocere non potuit: Neque opus habuit custodia ne violentiam pateretur qui quodcunque illatum sibi fuisset nihil omnino pateretur. Nam si violentiam pati potuit, quomodo etiam mori non potuit? Si autem mori potuit, quomodo immortalis fuit? Propter hujusmodi rationes solvendas quae ab iis qui diligentius secreta scrutari solent objiciuntur tres status vitae humanae prima consideratione distinguimus, et in his qualis homo fuerit sive in corpore sive in anima (quantumque ab eo quod primum factus est mutatus sit, aut in quo idem persistit) necessario determinandum putamus. Primus status hominis fuit ante peccatum in eo in quo fuit conditus. Secundus status est post peccatum (si tamen status dicendus est, et non potius ruina) in quem per peccatum et poenam peccati post peccatum sequentem, est lapsus. Tertius status erit hominis post resurrectionem a mortuis, quando plene et perfecte tam a peccato quam a poena peccati liberabitur; et non solum in id in quo fuit conditus, sed supra id etiam usque ad illud ad quod conditus fuit restituetur. In primo statu divisit Deus et homo; in secundo statu divisit diabolus et homo; in tertio statu, Deus totum accipit. In primo statu, laus Dei erat, et aliquid praeter laudem, nihil tamen contra laudem Dei; in secundo statu nihil ad laudem, sed totum contra laudem Dei; in tertio statu totum ad laudem: nihil praeter laudem, nec contra laudem Dei. Ad laudem Dei charitas, praeter laudem Dei necessitas, contra laudem Dei iniquitas. In primo statu charitas et necessitas; in secundo statu necessitas et iniquitas; in tertio sola charitas.

CAP. XI. De primo statu hominis ante peccatum.

Quaeruntur autem plurima de primo statu hominis ante peccatum, qualis fuit homo priusquam peccaret, et qualis futurus fuisset si non peccasset et in corpore et in anima, mortalis an immortalis; passibilis an impassibilis. De termino inferioris vitae, et de transitu ad superiorem; de qualitate et modo vivendi, et de propagatione filiorum, de vita et de meritis nascentium ab ipso, et sequentium post ipsum, et multa alia quae, licet aliquando cum curiositate quaeruntur, utiliter tamen sciuntur, si cum discretione discutiantur. Nos vero in tam multis praecipue quae a nostra intelligentia et capacitate remota sunt, responsionem nostram moderari oportet, et ab iis quae dubia non sunt, ea quae probabiliter dicuntur tantum distinguere. Ita periculum diligentis inquisitionis nullum erit, si praesumptio temerariae assertionis non fuerit.

CAP. XII. De scientia hominis ante peccatum.

Si ergo quaeritur de primo homine qualis ante peccatum fuerit, secundum animam quidem rationalis fuit, habens discretionem boni et mali; scientiam quoque rerum, quantum ad principium conditionis pertinuit perfectam. Nam sicut (quantum pertinet ad perfectionem staturae et aetatis humani corporis) primum hominem perfectum credimus factum, ita quoque (quantum ad animam) cognitionem veritatis et scientiam (eam duntaxat quae primae perfectioni congrua fuit) perfectam mox conditum accepisse putamus, et ad illam non studio aut disciplina aliqua per intervalla temporis profecisse; sed simul et semel ab ipso sui conditionis exordio una ac simplici divinae aspirationis illuminatione illam percepisse. Triplici autem cognitione primum hominem eruditum constat, cognitione scilicet creatoris sui ut cognosceret a quo factus erat, et cognitione sui ut cognosceret quid factus erat, et quid sibi faciendum erat. Deinde cognitione quoque illius quod secum factum erat, et quid sibi de illo et in illo faciendum erat.

CAP. XIII. De cognitione rerum visibilium.

Rerum enim omnium visibilium quae cum homine et propter hominem factae erant, perfectam cognitionem hominem accepisse nulli dubium esse debet, quantum videlicet sive ad animae eruditionem, sive ad corporalis usus necessitudinem pertinere videbatur.

Nam idcirco ipse creator non a se aut ab angelo aliquo singulis quibusque animalibus, sed ab homine nomina formari voluit, ut manifeste ostenderet quod singulorum naturam et usum et officia ex insita sibi ratione homo agnovit. Quae enim propter illum creata erant, ab illo regenda et disponenda erant, et idcirco horum omnium Deus illi et scientiam tribuit et providentiam reliquit. Ait namque Apostolus: Nunquid cura est Deo de bobus? (I Cor. IX.) Curam etenim bonum et providentiam caeterorum animalium Deus homini reliquit, ut dominationi illius subjicerentur, et ratione illius regerentur, ut a quibus debuerat obsequium accipere, sciret etiam illis necessaria providere. Hanc autem scientiam (quemadmodum et illam qua carnis suae commoda et necessaria providere debuerat) quia homo peccando non perdidit; idcirco Deus postmodum illum per scripturas suas de ejusmodi erudire non curavit. De scientia vero animae sola idcirco homo cum reparabatur erudiendus fuit, quoniam solam illam prius peccando amisit.

CAP. XIV. De cognitione creatoris.

Cognitionem vero creatoris sui primum hominem habuisse dubium non est. Quoniam si pro vita temporali conservanda in rebus transitoriis tam magnam scientia accepit, multo magis pro vita aeterna adipiscenda excellentiorem et abundantiore in coelestibus cognitionem habere debuit. Cognovit ergo homo creatorem suum, non ea cognitione quae foris ex auditu solo percipitur, sed ea quae potius intus per inspirationem ministratur. Non ea quidem qua Deus modo a credentibus absens fide quaeritur; sed ea qua tunc per praesentiam contemplationis scienti manifestius cernebatur. Sciendum tamen est quod illam primam cognitionem hominis quam de creatore suo habuit, sicut majorem et certiore illa cognitione quae nunc in sola fide constat, veraciter dicimus: ita etiam illa quae postmodum in excellentia contemplationis divinae manifeste revelabitur, minorem necesse est confiteamur. Cognovit ergo creatorem suum homo, non tamen ita excellenter sicut postea cognoscere debuisset si perstitisset. Sicut enim inobedientia hominis per subsequentem ignorantiam primae cognitioni multum abstulit, sic eidem cognitioni si inobedientia homo perstitisset per subsequentem revelationem plurimum addendum fuit. Modum vero cognitionis divinae quam illae primus homo, habuisse creditur explicare difficile est, excepto eo quod diximus quod per internam inspirationem visibiliter edoctus, nullatenus de ipso creatore suo dubitare potuit.

CAP. XV. De cognitione sui. Homo utrum a principio praescierit lapsum et ruinam suam, et caetera omnia mala quae in ipsum et per ipsum in posteros transierint, et utrum etiam praescierit bona quae habiturus fuisset, si in obedientia perstitisset.

Porro cognitionem sui eundem hominem a prima cognitione sua talem accepisse credimus, ut et debitum obedientiae suae erga superiorem agnosceret, et debitum providentiae suae erga inferiorem non ignoraret. Hoc siquidem erat semetipsum agnoscere, conditionem et ordinem et debitum suum sive supra se, sive in se, sive sub se non ignorare; intelligere qualis factus esset et qualiter incedere deberet, quid agere, quid cavere similiter. Hoc totum erat semetipsum agnoscere. Si horum cognitionem et discretionem homo non habuisset semetipsum non cognovisset: neque praeveraricationis horum postmodum exstitisset reus, si prius ad eorum cognitionem non fuisset illuminatus. Si autem quaeritur utrum homo tunc a principio cognitionem eorum quae circa ipsum ventura fuerunt habuerit, id est lapsum et ruinam suam praescierit, et caetera omnia mala quae primum in ipsum; postea per ipsum in omnes qui fuerunt ex ipso transierunt, et similiter utrum praescierit bona quae habiturus fuisset si in obedientia perstitisset. Illud omnino probabile, et consequens esse videtur, quod ad institutionem et formam recte vivendi spectabat magis ut ei facienda indicerentur potius quam ut futura praedicerentur. Illud namque et arbitrii libertatem et obedientiae puritatem minuere omnino videretur, si ipse homo ante meritum futurorum praescius diceretur; quia nec bona sperare cum praescientia malorum potuisset, neque cum praescientia bonorum mala ventura timuisset. Propter hoc igitur magis conveniens iudicatur primum hominem eorum quidem quae facienda fuerant, scientiam et praeceptum accepisse; sed eorum quae futura erant praescientiam non habuisse, ut liberum ad utramque partem arbitrium staret. Et haec quidem de scientia hominis quantum ad primum statum pertinet, dixisse sufficiat.

CAP. XVI. De qualitate liberi arbitrii per tres status.

De arbitrii vero libertate quantum ad eundem statum spectat, in praesenti adjicimus. Liberum arbitrium hominem habuisse ante peccatum nullatenus ambigendum est, ea sane libertate qua potuit sive ad bonum sive ad malum voluntatis suae appetitum inclinare. Ad bonum quidem adjuvante gratia; ad malum vero solum Deo permittente non cogente. Prima ergo libertas arbitrii fuit posse peccare et posse non peccare, sicut ultima erit libertas posse non peccare et non posse peccare. Prima libertas ad bonum quidem adjutorium habuit, sed ad malum infirmitatem habuit; sic tamen ut nec ad bonum cogeretur, nec contra malum teneretur. Ultima libertas in bono gratiam habebit, in malo infirmitatem non habebit, nec solum gratiam in bono adjuvantem, sed etiam contra malum confirmantem; adjuvantem, ut sit posse non peccare: confirmantem, ut sit non posse peccare. Media libertas post peccatum quidem ante reparationem gratiam non habet in bono, sed infirmitatem in malo, et idcirco in ea est posse peccare, non posse non peccare. Posse peccare, quia libertatem habet sine gratia confirmante; non posse non peccare, quia infirmitatem habet sine gratia adjuvante. Media libertas post reparationem, ante confirmationem habet gratiam in bono, infirmitatem in malo: gratiam in bono adjuvantem propter libertatem; et gratiam contra malum adjuvantem propter infirmitatem, ut sit in ea posse peccare propter libertatem et infirmitatem, et posse non peccare propter libertatem et gratiam adjuvantem, nondum tamen non posse peccare propter infirmitatem adhuc perfecte non ablatam; et propter gratiam confirmantem adhuc perfecte non consummatam. Cum autem infirmitas tota e medio sublata fuerit, et gratia confirmans fuerit consummata, erit non posse peccare. Non quia vel tunc aut arbitrii libertas aut naturae humilitas destruat, sed quod gratia confirmans (qua praesente peccatum nequaquam inesse potest) amplius non auferatur.

CAP. XVII. De virtute hominis ante peccatum.

Si autem quaeritur an virtutes aliquae in ipso primo homine ante peccatum fuerint, et si in ipso virtutes fuerint. Utrum in eis aliquid meruerit, cum certe videantur virtutes sine merito esse non posse. Nos quidem virtutes dupliciter haberi respondemus, secundum naturam et secundum gratiam. Virtus namque nihil aliud est quam affectus mentis secundum rationem ordinatus, qui secundum varias ejusdem mentis applicationes plurimi esse dicuntur, unam tamen radicem et originem habentes, voluntatem. Una enim voluntas secundum quod se ad varia vel appetendo vel fugiendo inclinatur, varios format affectus, et diversa secundum eosdem affectus nomina sortitur, cum tamen omnia haec in una sint voluntate, et una voluntas. Voluntas autem aliquando per naturam fugit, aliquando excitatur per gratiam, et est ipsa quidem natura per gratiam, sed alia est gratia creatrix, alia salvatrix. Per creatricem gratiam facta sunt quae non erant, per gratiam salvatricem reparantur quae perierant. Gratia creatrix primum naturae conditae quaedam bona inseruit, gratia salvatrix et bona quae natura primum corrupta perdidit restaurat, et quae imperfecta nondum accepit aspirat. Per prima bona liberum arbitrium reparatur, per secunda bona liberum arbitrium operatur. In primis bonis, Deus in homine operatur; in secundis bonis, Deus homini cooperatur. Prima bona donum Dei sunt non meritum hominis; secunda bona et Dei sunt per donum, et hominis per meritum. Prima dona gratia sunt; secunda dona gratia pro gratia. Quando ergo voluntas hominis secundum naturam solum movetur, extra naturam non meretur; quando vero secundum Deum movetur, supra naturam meretur: quoniam illum meretur per quem et propter quem movetur. Omnis enim qui vult, aliquid vult; et propter aliquid vult quod vult. Quicumque ergo vult aliquid et propter ea solummodo vult quod vult quia natura hoc vult, velle habet ex natura; qui autem aliquid vult, et propterea vult quod vult, quia Deus hoc vult, id velle habet ex gratia, et hoc meritum hominis est quod propter Deum vult quod vult, et propter Deum facit quod facit.

Hoc namque Deus reddere habet quod propter ipsum fit, sive voluntate sola in volendo, sive voluntate et opere in faciendo. Bona igitur naturae et affectus ordinati secundum naturam virtutes sunt naturales, quae et si laudabiles sunt quia bonae sunt et a natura sunt, non sunt tamen dignae merito illo quod est supra naturam, quia nihil in se habent praeter naturam. Nihil tamen mereri etiam hujusmodi virtutes non mihi convenienter dici posse videtur, quamvis extra bona haec quae propter naturam condita sunt nihil mereantur, quae ex sola sunt natura. Virtutes autem quas gratia reparatrix naturae superaddita format quia in merito aliquid supra naturam accipiunt, in praemio et supra naturam remunerari dignae sunt, ut quibus amor Dei causa est in opere, praesentia Dei praemium sit in retributione. Sed in his virtutibus quae per gratiam reparatricem sunt primum Spiritus sanctus bonam voluntatem operatur; deinde bonae voluntati moventi se et operanti cooperatur. Primum bonam voluntatem aspirat ut sit, deinde bonae voluntati inspirat ut moveatur, et operetur ut vacua non sit. Primum operatur eam, deinde operatur per eam. Bona enim voluntas instrumentum est, Spiritus sanctus est artifex. Quemadmodum autem artifex primum instrumentum operatur, deinde per instrumentum. Et quod instrumentum operatur primum solus ipse operatur; quod vero postmodum per instrumentum operatur non solum ipse operatur, sed instrumentum etiam ipsum per quod ipse operatur. Sicut Spiritus sanctus quod primum bonam voluntatem operatur in homine solus ipse operatur, quod vero postea per bonam voluntatem operatur, etiam non solus ipse operatur, sed et voluntas per quam operatur. Tamen opus bonum ex spiritu est qui operatur, non ex voluntate hominis per quam operatur. In ipsa quidem est bonum, sed ex ipsa non est. Ex ipsa non est quoniam aliunde accepit. In ipsa tamen est quoniam habet quod accepit. Et idem ipsum et suum est, in quantum habet; et non suum, in quantum a semetipso non habet. Tali igitur distinctione facta (quod quaedam virtutes ex sola natura sunt, quaedam ex gratia) si quaeritur utrum primus homo in illo primo suae conditionis statu virtutes aliquas habuerit, nullatenus ambigendo putamus affectus bonos et secundum

justitiam ordinatos naturae illius a prima sua origine insertos per quos ad bonitatem et justitiam exsequendam naturali appetitu trahebatur. Et in his quidem affectibus bonis naturales virtutes constituisse quibus a principio natura hominis formata est et instructa. De illis autem virtutibus quae voluntate bona ex amore divino mota perficiuntur, nihil temere circa ipsum (quantum ad primum illum statum pertinet) definire volumus, praecipue cum de opere charitatis illius nullum sive ex auctoritate sive ex ratione argumentum certum habeamus. Etsi quidem amare creatorem suum coepit, hoc tamen omnino laudabile non fuit, quia non perseveravit; quia motus incipientis virtutis exstinctus est et abolitus per teporem culpae subsequens.

CAP. XVIII. Qualis creatus sit primus homo secundum corpus.

Nunc superest ut consideremus etiam qualis primus homo secundum corpus factus sit; hoc est, an mortalis, an immortalis, passibilis an impassibilis, et caetera quae de statu corporis humani quaerenda videntur. Primus igitur homo quantum ad naturam corporis terreni, et immortalis factus est secundum aliquid, quia potuit non mori; et secundum aliquid mortalis, quia potuit mori. Sicut enim in illo primo statu habuit posse peccare et posse non peccare, quia haec fuit prima arbitrii libertas, ita etiam in eodem statu habuit posse non mori, et etiam posse mori, quia ista fuit prima corporis humani immortalitas. In secundo statu habet posse mori et non posse non mori, sicut etiam posse peccare et non posse non peccare habet; quoniam in hoc statu est et moriendi et peccandi necessitas. Moriendi necessitas quandiu adest vita; peccandi necessitas quandiu abest gratia. In tertio statu habebit posse non mori et non posse mori, sicut etiam posse non peccare et non posse peccare; quoniam ad hunc statum pertinet et moriendi et peccandi impossibilitas. Utraque tamen ex gratia non ex natura; quia si gratia non adesset, in altero moriendi, in altero peccandi naturae possibilitas non deesset. Si ergo ultima immortalitas ex gratia erit, ubi moriendi possibilitas non erit; quanto magis prima immortalitas ex natura non fuit ubi moriendi possibilitas fuit? Ergo primus homo ante peccatum immortalis fuit; quoniam in corpore ejus corruptio et infirmitas nulla fuit, et extrinsecus praeter caetera fomenta ciborum quibus corporalem vitam nutrire et sustentare debuit specialem in ligno vitae medicinam acceperat, qua eandem vitam contra mortis defectum sanam atque incorruptam potuit conservare, donec ad veram immortalitatem ubi jam mori non posset, transferretur, et translatus confirmaretur. Sicut ergo immortalem non dicimus primum hominem fuisse ante peccatum ut mori omnino non posset; sic etiam nequaquam impassibilem fuisse credere debemus, quasi nihil omnino pati potuisset quia naturam in se passibilem habuit. Sed tamen si non peccasset sicut non mortuus, ita etiam sive ad molestiam voluntatis in mente, sive ad corruptionem

integritatis in corpore passus omnino aliquid non fuisset. Nam quod primus ille homo non secundum qualitatem corporis terreni, sed ex beneficio vitalis edulii non mori potuit, manifeste Scriptura ostendit, ubi eum ab eodem ligno ejectum ne vitam ipsam perpetuam conservare posset, testatur dicens: Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum. Nunc ergo ne forte mittat manum suam et sumat etiam de ligno vitae et vivat in aeternum: eiecit Dominus Deus Adam de loco voluptatis (Gen. III). Qui ergo de ligno vitae eiectus dicitur ne semper viveret, manifeste ostenditur ex ipsius ligni beneficio hoc habiturus, si semper viveret. Sic itaque primus homo ante peccatum natura mortalis et passibilis fuit, qui tamen ex beneficio Creatoris praecedente, et proprio studio subsequente facere potuisset ut nec moreretur, nec in vita corruptionem pateretur. Quia ergo homo naturam passibilem habuit contra passionem custodia ei necessaria fuit, ut videlicet per rationem propriam contra negligentiam cavendam excitaretur, et per providentiam divinam contra violentiam omnem illaesus conservaretur, et sic utrinque munitus, nec moreretur nec pateretur.

***CAP. XIX. Quandiu homo si non peccasset,
in hac vita inferiori manere debuisset.***

Quandiu autem in hac vita terrena homo manere debuisset, argumentum aliud haberi non potest, nisi quia probabile omnino est quod post peractam obedientiam si in ipsa obedientia perstitisset, statim ad praemium ipsius obedientiae transferri debuisset, quatenus sine mortis interpositione de primo statu ubi habuit posse non mori, ad alium statum transiret ubi amplius mori omnino non posset.

CAP. XX. De alimento ejus.

Interim vero vitam terrenam fructibus terrenis nutriret, donec ad illam vitam transferretur ubi nullis prorsus alimentis indigeret. Sicut scriptum est: Factus est primus homo in animam viventem; secundus in spiritum vivificantem (I Cor. XV). Quia enim quod vivit vitam habet, quam autem vivificat vitam dat; plus est omnino vivificare quam vivere. Propter quod (quia vita prima per se stare non potuit, vita autem novissima aliunde sustentari opus non habebit) primus homo in animam viventem factus dicitur, quae vitam quidem in se habuit, sed corpori per se solam, vitam dare non potuit; secundus autem in spiritum vivificantem, qui et vitam habebit in se, et corpori dabit per se.

CAP. XXI. De studio ejus.

Si autem quaeritur quo studio vita humana si homo non peccasset colenda et exercenda fuisset; non inconvenienter dicitur praeter interna et spiritualia studia sapientiae et divinae contemplationis, foris etiam in terra culturas sive in arando, sive in seminando, sive in plantando, et caeteris ejusmodi operibus quibus natura bona excolta profectum capit in melius, primum homines non ad laborem, sed ad delectationem exercendum, ut et opus esset ad delectationem, et exemplum ad eruditionem. Sic namque exterior homo exercendus erat ab ipso studio exterioris operis, ut forma sumeretur studii interioris; et in eo quod foris faceret, agnosceret quid sibi intus faciendum esset. Nam et intus similiter quaedam terra erat quae bona quidem creata erat, et tamen si bene excoleretur adhuc melior esse poterat; quae culta fructus bonos daret, neglecta vero mala et noxia germina proferret.

CAP. XXII. Si non peccasset homo quales filios genuisset.

Post ista quae jam dicta sunt etiam illud quaerendum videtur, qualiter homo filios procreare potuisset si non peccasset, qualesque futuri essent qui ex eo nascituri essent. In hujusmodi ergo, sicut jam saepe diximus, diligenter considerare oportet, ut ab iis quae dubia non sunt, ea quae probabiliter tantum dicuntur discernamus. Quae enim nec auctoritas probat, nec ratio arguit manifesta, inter dubia relinquuntur; tamen ista non inutiliter aliquando in quaestionem admittuntur, ut vel inveniatur quod verum est, vel saltem quod falsum est non concedatur.

CAP. XXIII. Utrum justi an injusti nascerentur.

Quia ergo conjugium inter masculum et feminam ante peccatum a Deo institutum, eisque ut crescerent et multiplicarentur dono benedictionis concessum atque injunctum legimus: commistionem carnis in generatione prolis, sine turpitudine et concupiscentia futuram nullatenus dubitare debemus. Qui ergo sine peccato generantur, consequens omnino est quod etiam sine peccato nascerentur, quemadmodum ii qui modo generantur cum concupiscentia, quasi ex ipso radicis suae vitio corruptionem trahentes, nascuntur cum culpa.

CAP. XXIV. Utrum paternae justitiae haeredes essent.

Illud etiam dignum inquisitione videtur an paternae obedientiae meritum per incorruptam originem ad posteros omnes transire debuerat, quemadmodum nunc inobedientiae illius culpa, per eandem originem vitiatam in universos se effundendo dilatat. Quod si verum est ita tunc in nascentibus foret ex merito parentum originalis justitia, sicut nunc invenitur in eisdem ex solo paternae transgressionis reatu originalis culpa. Idcirco tamen asserendum non est temere, quia non similiter videtur quod quemadmodum nunc natura per inobedientiam ad corruptionem mutata cernitur, ita etiam tunc per obedientiam observatam (nisi usque ad tempus praediffinitum a Deo conservata fuisset) ad incorruptionem mutaretur. Semel enim transgredi plena inobedientia fuit; sed non similiter perfecta obedientia fuisset, si in ipsa obedientia, homo usque in finem non perstitisset. Propterea sicut inobedientia uno tempore consummata naturam ad corruptionem mutavit, ita obedientia naturam ad incorruptionem non mutasset, donec tempore suo usque in finem servata fuisset perfecta. Qui autem interim generarentur, a natura nondum adhuc ad veram incorruptionem transformata seminarentur, neque nascendo originalis justitiae meritum acciperent; quoniam et ipsi a quibus nascerentur, nondum adhuc perfectae obedientiae justitiam haberent. Non autem potuit natura nascentibus dare quod in generantibus nondum adhuc possidebat, quemadmodum et ii qui nunc in peccato generantur, non aliud nascendo trahunt quam vitium quod a natura a qua seminantur accipiunt. Sic itaque primus homo tempore obedientiae suae casto conjugio ad propagationem posteritatis institutioni divinae serviens filios generaret sine peccato quidem, quoniam ex natura ab omni vitio libera, sed non similiter paternae justitiae haeredes; quoniam ipsa natura nondum foret ad incorruptionis praemium (quod nisi post peractam obedientiam dandum non erat) transformata. Postquam autem a vita aeterna ad coelestem et spiritualem statum transformatus fuisset, amplius generare non debuerat; sicut modo per inobedientiam

mortalitati subjectus a carnis tamen propagatione non cessat. Propterea igitur non videtur una esse utrobique conditio, quia eadem ratio utrinque non apparet. Sunt tamen qui credunt veraciter asserendum quod primus homo si non peccasset nullos nisi bonos filios genuisset, et nemo omnium qui ex ejus carne nasceretur damnaretur. Tamen illud merito quaeritur utrum sola primi hominis obedientia probata, omnibus posteris ex eo nascituris ad meritum sufficere debuisset; an si singuli quique post eum temporibus suis (quemadmodum ipse primus probatus est) sive ejusdem sive alterius cujuslibet mandati observantia probandi fuissent. Et potest fortassis non absurde credi quod idem mandatum quod primo parenti datum est, posteris quoque illi observare debuerunt, ut singuli propria obedientia probarentur, et singuli pro meritis suis digna remuneratione glorificarentur. Primam tamen obedientiam observatam causam fore gratiae adjutricis in omnes sequentes et ipsam obedientiam obediendo imitantes.

CAP. XXV. Utrum simul transferendi fuissent; an per successiones.

De termino autem hujus vitae inferioris in qua usque ad tempus definitum homo manere debuerat, donec coelesti ac vere immortalis vita super indueretur, et post peractam obedientiam ad praemium obedientiae sine mortis interpositione transferretur, hoc magis rationi consentaneum et fide dignum videtur, quod sicut in hac vita mortali aliis per mortem decedentibus alii per nativitatem victuri succedunt, ita quoque tunc praecedentibus post terminum hujus vitae temporalis ad vitam aeternam translatis, hi qui ex eis nati fuissent, decedentibus succederent; et ipsi quoque tempora sua impleturi et obedientiam servaturi donec tandem numerus ad vitam praedestinatorum impleretur, et tempus huic inferiori vitae genere humano deputatum consummaretur.

CAP. XXVI. *Utrum perfecti nascerentur statura et scientia.*

Si vero quaeritur quales homo generare filios debuisset si non peccasset, utrum videlicet quemadmodum ipse primus homo secundum staturam corporis et secundum sensum mentis perfectus mox conditus est, ita quoque qui ex eo nascituri fuissent, tam corpore quam sensu in ipso mox nativitatis suae exordio perfecti esse deberent. Nos secundum existimationem nostram id magis approbamus, ut primus quidem homo, sicut diximus, et corpore et sensu perfectus mox factus fuisse credatur; illos vero qui ex ipso nascerentur eadem lege qua et nunc nativitatem humanam ordinatam cernimus parvos nascituros; ac deinde per intervalla temporum tam in sensu animi quam in statura corporali incrementa accepturos. Sic enim in omni genere rerum aliam legem primam conditionem habuisse cernimus: atque aliam subsequentem propagationem. Prima enim omnia perfecta facta sunt; caetera autem omnia quae ex ipsis oriuntur et post ipsa subsequantur, nisi per intervalla temporum crescendo ad perfectionem venire non possunt. Hoc in arboribus et plantis et germinibus cunctis; hoc in bestiis et cunctis viventibus cernimus. Quia a modico universa incipiunt; ac deinde paulatim per incrementa ordine ad perfectionem evadunt. Quocirca nequaquam pro vitio humanae naturae deputandum est si in principio suo a perfecto inchoata, per subsequentem propagationem a modico ad majora et meliora proficiat. Et de corpore quidem humano fortassis difficile non erit, neque inconveniens videtur hoc in existimationem recipere. Verum de sensu et cognitione veritatis fortasse minus probabile existimabitur. Quod scilicet ii qui sine peccato nascerentur sensu et intelligentia mentis imperfecti nascerentur, propterea quod omnis ignorantia in rationali creatura non nisi ex poena peccati esse videatur. Sed qui hoc dicunt, non satis diligenter considerant quod non omnis qui aliquid nescit aut aliquid minus perfecte scit, statim ignorantiam habere sive in ignorantia esse dicendus est; quia ignorantia non dicitur nisi tunc solum cum id quod ignorari non debuisset, nescitur. Talis itaque ignorantia non nisi ex poena peccati

inesse cognoscitur, cum mens a lumine veritatis excaecata ne ea quae scire deberet, cognoscere valeat, proprio vitio obscuratur. Illam vero quae in nascentibus cunctis et nunc a principio inesse videtur, et tunc quoque inesse debuisse creditur, sensus sive cognitionis imperfectionem, naturae esse non culpae: ex hoc manifeste liquet quod Dominus in Evangelio cum sub typo animae Samaritanam de occultis suis conveniret; primum eam quinque viros habuisse ac deinde quem tunc habebat virum ejus non esse testatus est, dicens: Quinque enim viros habuisti; et nunc quem habes, non est tuus vir (Joan. IV). Qui sunt quinque viri quibus anima rationalis primum legitime copulata dicitur, nisi quinque sensus corporis, secundum quos prima aetas vitae humanae sine rationis discretionem gubernatur; secundum quorum videlicet sensuum affectus incedere si illi aetati non natura, sed vitium esset; nequaquam ipsi sensus viri, sed adulteri potius appellati fuissent. Praeterea cum post ea subjunctum est, quod ille quem habebat vir ejus non esset; manifeste demonstratum est quod ii quos prius habuerat quinque ejus, hoc est legitimi, et non alieni fuissent. Naturale siquidem humanae naturae est, in prima aetate secundum solos sensuum affectus moveri atque incedere.

Cum vero ad annos discretionis pervenerit, si relicta veritate errorem sequitur; ejus error tunc non maritus, sed adulter appellatur. Quod autem prius secundum solum motum sensuum incedens operatur, nec malum ei ad culpam, nec bonum ad meritum reputatur. Non igitur infantibus etiam in peccato natis vitium est sine cognitione nasci, sed hoc eis vitium est cum tali scilicet vitio nasci unde postmodum (cum ad annos discretionis pervenerint) contingat eos si gratiam adjuvantem non habuerint a cognitione veritatis (illa praesertim quae ad salutem pertinet) praepediri. Quod si verum est, neque vitium fuisset illis qui sine peccato nascerentur, sine cognitione etiam nasci; quia nihil in se nascendo haberent unde postea cum ad tempus cognoscendi pervenissent, potuissent a cognitione veritatis praepediri. Et nos quidem secundum hunc modum in rebus occultis ea quae magis probabilia nobis videbantur

eligimus, ita tamen ut in nulla parte dubia pro certis asserere praesumamus. Pro eo autem quod propositum fuit nobis tractare qualis primus homo conditus est; hoc praesenti abbreviationi volumus sufficere. Nunc autem restat ut id etiam quod sequitur, hoc est scilicet qualiter institutus sit a Deo quantum interim animo occurrerit, et proposito nostro convenire videbitur, explicemus.

CAP. XXVII. De institutione primi hominis.

Qualiter primus homo institutus sit a Deo et ad recte vivendum informatus, ut plenius valeamus agnoscere quod jam dictum est superius oportet nos ad medium revocare. Diximus namque superius duo bona a principio a Deo homini praeparata: unum corporale, alterum spirituale. Unum visibile, alterum invisibile; unum transitorium, alterum aeternum; unum corpori, alterum spiritui; unum inferiori vitae, alterum superiori, ut utraque vita jucunditatem suam haberet. Alia ad fomentum, alia ad gaudium; alia ad necessitatem, alia ad felicitatem; alia ad usum temporis, alia ad fructum aeternitatis. Horum itaque bonorum quae ad utramque vitam pertinebant spiritui (qui ipsi carni in homine praesidebat) cura injuncta est, quatenus scilicet alterum hoc est corporale bonum ad usum inferioris vitae per providentiam disponderet, alterum vero hoc est spirituale bonum ad fructum vitae superioris per obedientiam quaereret.

Utrumque ergo ad spiritum rationalem pertinuit, ut et carni suae provideret et sibi. Carni quidem suae in bono quod sibi ad usum ejusdem carnis erat subditum: sibi autem in bono illo quod non solum carni, sed ipsi quoque qui in carne superior fuit exstitit dignitate praelatum. Quapropter ad inferius quidem bonum conservandum providentia pertinuit; ad superius autem bonum obtinendum obedientia necessaria fuit. Providentia ex ratione, obedientia ex praeceptione; providentia in praecepto naturae, obedientia in praecepto disciplinae. Sic itaque primus homo institutus est, ut vitae inferioris bonum per providentiam custodiret; vitae superioris bonum per obedientiam quaereret. Si ergo secundum hanc institutionem incessisset, perfectam justitiam tenuisset; et sicut alienus fuisset a culpa, ita etiam liber et immunis permansisset a poena. Ut autem hujus institutionis modum utrinque perfectius agnoscimus, utriusque vitae rationem et formam, et ea quae ad utramque vitam spectare videntur bona, eorumque usum diligentius

non considerare oportet.

CAP. XXVIII. De institutione hominis secundum inferiorem vitam.

Duo igitur bona quae superius distinximus, Deus homini ab initio praeparaverat. Alterum temporale et alterum aeternum: utrumque plenum et perfectum. Alterum, id est temporale bonum, plenum statim condito apposuit; alterum, id est aeternum plenum post meritum dandum proposuit. Illi quod dederat custodiam apposuit cum providentia sua praeceptum naturae; ad alterum quod proposuerat viam aperuit cum sua gratia praeceptum disciplinae. Praeceptum autem naturae tria continet, praeeptionem, prohibitionem, concessionem. Praeceptio naturalis est discretio naturalis, per quam inspiratum est homini quae sunt naturae suae necessaria. Prohibitio vero est per quam insinatum est illi quae sunt noxia. Concessio autem est discretio eorum quae media sunt, id est quibus uti vel non uti sine periculo vel incommodo potest. Si ergo homo per naturale praeceptum instructus negligentiam cavere voluisset, divina providentia nulla eum violentia opprimi vel offendi permetteret.

CAP. XXIX. De institutione hominis secundum superiorem vitam.

Poterat itaque homo per praeceptum naturae conservare bonum naturale quod habuit, sed per illud non potuit aeternum bonum (illud quod necdum habuit) adipisci. Neque enim ad vitam superiorem obtinendam meritum illi foret, si aut vitaret huic vitae noxia, aut quae salubria sunt appeteret, sive ad utrumlibet mediis uteretur, quoniam in his omnibus non tam praecipientis affectum quam commodum obedientis attenderet. Itaque ut homo super hanc vitam aliquid mereretur, necessarium fuit ut praecepto naturae praeceptum disciplinae adderetur; et ut in ipsius praecepti executione homo non tam praecepit utilitatem quam praecipientis dilectionem amplecti probaretur. Sed quid erit amplius quod ad experiendam obedientiam hominis illi praecipiat, cum totum quod ad vitam pertinet humanam, in praecepto naturae contineatur? Quaecunque enim propter hominem facta sunt: aut necessaria sunt vitae humanae, et pertinent ad praeceptionem; aut noxia, et pertinent ad prohibitionem; aut media, et pertinent ad concessionem. Mandatum autem disciplinae neque de praeceptione neque de prohibitionem naturali sumi poterat; ne si vel eadem praeciperet Deus aut prohiberet quae prius praeceperat et prohibuerat meritum, ut dictum est, ad vitam obedienti non esset. Si vero in utrolibet mutaret mandatum, ut vel necessaria prohiberet vel noxia praeciperet naturam a se factam injuste laederet. Et in repugnantia mandatorum ejus quaecunque pars ad effectum duceret hominem in necessitatem praevaricationis praecipitaret, cum e duobus contrariis alterum sine alterius transgressione implere non posset. Oportuit ergo ut de concessionem naturali praeceptum disciplinae sumeretur, quia solummodo meritum esse potuit ubi liberum arbitrium fuit, et ubi homo ad utrumlibet se pro voto inclinare potuit. Sed tamen oportebat ut de ipsa concessionem praeceptum disciplinae sumeretur, quatenus per praeceptum concessio ipsa non mutaretur, id est ut praeceptum naturam rei de qua fieri debebat non corrumperet, neque contra primum institutum vitae humanae noxiam faceret, quatenus sola

inobedientia praevaricatori non ipsius in qua praevaricabatur rei natura noceret. Cum autem de concessione naturali praeceptum disciplinae formandum fuisset congruum fuit magis ut secundum prohibitionem hoc fieret non secundum praeceptionem ne diabolus posset obedientiam hominis calumniari, et in uno tantum non in pluribus; ne inobedientia ipsa valeret ab homine excusari. Si enim dixisset Deus homini ut de ligno scientiae boni et mali manducaret, haberet diabolus adversus hominem aliquid quod dicere posset, quod videlicet in executione mandati commodum suum magis quam praeceptum creatoris sui respexisset, et ad perficiendum id quod praeceptum fuerat non amore Dei, sed delectatione cibi adductus fuisset. Rursum si multa de his quae naturaliter concessa fuerant Deus homini prohibuisset, et pauca concessisset, praevaricationis suae homo adversus Deum excusationem habere videretur, pro eo quod necessitate magis quam voluntate ad praevaricationem impulsus demonstraretur. Propterea Deus hominem ad experiendam obedientiam mandato informans multa concessit et pauca prohibuit ut ipsa obedientia esset libera, et quae prohibuit idcirco potius prohibuit quam praecepit, ut obedientia ipsa esset pura. De omni, inquit, ligno paradisi comede; de ligno vero scientiae boni et mali ne comedas (Gen. II), ut scilicet prius infirmitatem sensus humani per concessionem consolaretur, ne forte postea ad prohibitionem terreretur. Si ergo homo in hac obedientia perstitisset, post tempus definitum a Deo ad illud bonum quod ei in coelis praeparatum fuerat sine mortis dolore transferri debuisset cum omni prole sua post ipsum subsequente in consortio beatorum angelorum vita coelesti sine fine victurus.

CAP. XXX. De loco in quo positus est primus homo.

Plantaverat autem Dominus Deus, sicut dicit Scriptura, paradisum voluptatis a principio in quo posuit hominem quem formaverat (Gen. II). Qualis autem paradiscus fuerit ubi homo probandus et exercendus positus est, subsequitur Scriptura et dicit: Produxitque Dominus de humo omne lignum pulchrum visu, et ad vescendum suave: lignum etiam vitae in medio paradisi lignumque scientiae boni et mali. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradiscum, qui inde dividitur in quatuor capita (Gen. II). Patet ergo quantae amoenitatis locus ille fuit in quo natura hominis adhuc a corruptione aliena foveri ac nutriri debuit, qui fontibus et fluminibus irriguis, arboribus omnis generis frondosus et nemorosus, fructu tam pulchro ad videndum quam suavi ad vescendum refertus praedicatur.

CAP. XXXI. De ligno vitae.

Ubi inter caetera Dei dona ad jucunditatem vitae humanae praeparata, etiam illud mirandum commemoratur quod lignum ibi vitae esse dicitur, cujus virtus tam mirabilis fuisse perhibetur, ut in certis temporibus sumptum vitam corporalem in homine (quandiu ipse homo illo uteretur) non solum a morte, sed ab omni etiam defectu illaesam custodire potuisset.

CAP. XXXII. De ligno scientiae boni et mali.

Lignum etiam scientiae boni et mali ibi fuisse narratur, quod non similiter quidem ex natura sua scientiam boni et mali homini dare potuit, quemadmodum lignum vitae vitam in homine corporalem ex natura sua et virtute sibi indita a Deo potuit conservare, sed idcirco tantum lignum scientiae boni et mali dicitur; quia ad probandum obedientiam hominis, sive inobedientiam experiendam parabatur. Erant enim quaedam bona quae necdum homo per experientiam cognoverat; et erant similiter quaedam mala quae per experientiam adhuc nescierat. Et positum est quasi in medio lignum scientiae boni et mali, ut per illud homo vel obediendo ad bona gustanda et cognoscenda transiret, vel non obediendo ad mala sentienda et percipienda pertingeret. Sic igitur in loco isto sive boni sive mali cognoscendi occasionem accipere debuit; non tamen ex natura ligni quae hoc homini ex se dare non potuit, sed quia in eo vel obediendo boni vel non obediendo mali pro debita remuneratione accepit occasionem. Si vero aliter vim hujus nominis interpretari voluerimus, dicere poterimus, quod Adam ante peccatum bonum et malum scivit; bonum quidem per scientiam et per experientiam, malum vero per solam scientiam. Postquam autem lignum vetitum tetigit, malum jam etiam per experientiam cognoscere coepit, atque per experientiam ipsius mali bonum quoque quam stricte fuerat tenendum agnovit. Sic igitur lignum istud per virtutem obedientiae vel inobedientiae culpam, prodesse aut nocere homini potuit. Quantum autem spectabat ad naturam ipsius, tale fuisse creditur ut sive ederet sive non ederet homo fructum ejus, non laederetur. Convenienter autem lignum vitae ex sua natura virtutem tribuit; lignum vero scientiae boni et mali virtutis tantum occasionem praestitit, quia bona inferioris vitae ex natura sunt; bona vero superioris vitae ex gratia.

CAP. XXXIII. Quod homo in paradiso positus est: non creatus.

In tali ergo loco et talibus deliciis referto positus est homo non creatus, quatenus beneficium Dei non naturae imputaret sed gratiae, sicut scriptum est: Tulit Dominus Deus hominem quem fecit et posuit eum in paradiso voluptatis (Gen. II). Quem enim tulisse et postea in paradiso posuisse dicitur, quod alibi creatus sit, et ut hic poneretur aliunde assumptus manifeste demonstratur.

CAP. XXXIV. Quare unus primum creatus est.

Creavit ergo Deus primum hominem unum, ut unum esset generis humani principium, quatenus in hoc et diaboli superbia confunderetur, et humanae naturae humilitas divinae imaginis similitudine glorificaretur. Diabolus namque aliud a Deo principium esse concupierat, et ut idcirco magis ejus superbia confunderetur, hoc homo in dono accepit quod ille perverse rapere voluit et obtinere non potuit, ut in hoc imago Dei in homine appareret, quod sicut Deus omnibus rebus creationis principium exstitit; ita iste omnibus hominibus principium esset generationis, et omnes homines dum se ab uno et unum esse cognoscerent, omnes se quasi unum amarent.

CAP. XXXV. Quare mulier de viro facta, et quare de latere.

Postea vero in adiutorium generationis de ipso viro mulier facta est. Quoniam si aliunde fieret, unum profecto principium omnium hominum non esset. Facta est autem de latere viri ut ostenderetur quod in consortium creabatur dilectionis, ne forte si fuisset de capite facta praeferenda videretur viro ad damnationem, aut si de pedibus, subjicienda ad servitutem. Quia igitur viro nec domina nec ancilla parabatur sed socia; nec de capite, nec de pedibus, sed de latere fuerat producenda ut juxta se ponendam cognosceret; quam de juxta se sumptam didicisset.

CAP. XXXVI. Quare dormienti costa abstracta est.

Et dormienti viro potius quam vigilanti costa de qua mulieris corpus fabricaretur, subtracta est, ne in eo poenam aliquam sensisse putaretur, et divinae simul potentiae opus mirabile probaretur, quae hominis dormientis latus aperuit, et eum tamen a quiete soporis non excitavit. Quantum vero pertinet ad spiritualem intelligentiam, idcirco primus Adam dormiendo materiam unde illa sponsa crearetur de latere suo praestitit; quoniam secundus Adam postea in cruce somno mortis soporatus ut sponsa illius Ecclesia formaretur, sanguinem cum aqua de latere suo fundendo sacramenta ministravit. Porro quod de costa viri mulieris corpus factum dicitur ita intelligendum est, ut de sola ipsius costae substantia sine omni extrinseco additamento, per divinam potentiam in semetipsa multiplicata idem corpus factum credatur, eo sane miraculo quo postea de quinque panibus in manibus Jesu coelesti benedictione multiplicatis quinque sunt hominum millia satiata.

CAP. XXXVII. De sex modis operandi.

Sane sex sunt opera quibus omnia quae fiunt ad effectum perducuntur. Primum opus est de nihilo aliquid facere. Secundum opus est de aliquo aliqua facere secundum substantiam et quantitatem in majus. Tertium opus est de aliquibus aliquid facere secundum substantiam et quantitatem in minus. Quartum opus est de aliquo aliqua facere, non tamen secundum substantiam et quantitatem in majus. Quintum opus est de aliquibus aliquid facere, non tamen secundum substantiam et quantitatem in minus. Sextum opus est de aliquo nihil facere. Ex his sex operibus quatuor soli Deo possible sunt; duo reliqua tantum creaturae possibilitati conveniunt. De nihilo enim aliquid facere, et de aliquo aliqua facere in majus, et de aliquibus aliquid in minus sive de aliquo nihil, solus Deus potest. Duo reliqua, id est de aliquo aliqua non in majus, sicut cum totum in partes dividitur, vel de aliquibus aliquid non in minus quemadmodum cum partes in toto uniuntur, creatura facere potest. Cujus opus recte propterea nihil esse dicitur, quia per ejus opus essentiis rerum sive in conjungendo divisa, sive in dividendo conjuncta nihil tollitur vel confertur. Ubi autem de nihilo aliquid fit aliquid fit; quia hoc ipsum aliquid ut sit in eo fit, quod nisi fieret idipsum quod est, aliquid non esset. Rursum cum de aliquo plus fit aliquid fit, quia nisi in eo quod jam aliquid est aliquid fieret: ipsum quod postea plus ibi est, non esset. Rursum cum de aliquibus aliquid fit, quia nisi illud quod prius ibi plus fuit aliquid factum esset in eo quod minus modo est, illud omnino non esset. De nihilo aliquid factum est, quando id quod prius nihil erat ut aliquid esset factum est. Cum autem postea id quod prius parvum factum erat majus factum est, de aliquo aliquid in majus factum est. Cum vero quod magnum factum est, minus aliquando fit, de aliquo aliquid in minus fit. Primum est opus creationis; secundum est opus multiplicationis; tertium est opus unionis sive collectionis. In primo opere fit aliquid et de nihilo. In secundo opere fit aliquid et de aliquo; in tertio opere fit aliquid quidem sed non de nihilo, quia quod fit habet materiam neque de aliquo; quia cum fit ipsum habet in

materia formam, sed cum duo sint unum fit aliud et transit in illud ut sit illud, et desinit quidem esse quod est; et tamen non desinit esse, quia incipit esse quod non est. Et cum fit illud quod esse incipit aliquid fit, quia illud aliquid est quod esse incipit, et quod fit; et tamen non de nihilo illud fit quod fit, quia priusquam hoc fieret aliquid fuit, nec rursus de aliquo illud fit quod fit quia desinit esse quod prius fuit, quando esse incipit hoc quod prius non fuit. Quod dicimus pro exemplo in aliquo exprimamus. Omne quod est unum et omne quod unum esse desinit in hoc ipso esse etiam desinit quod unum esse desinit. Ita sine unitate nihil sustinere potest. Verum ex his quae sunt et unum sunt, alia unitatem suam ex multis colligunt, qualia sunt composita et ex partibus consistentia quae unum quidem esse habent; sed ex uno non habent quia constant ex pluribus. Alia unitatem suam ex uno habent, et in uno habent; quia unum et idem est ipsum ex quo sunt et ipsum quod sunt, qualia sunt simplicia omnia et ex partibus non consistentia. Compositis ergo unum esse, aliud non est quam unita esse; et ideo vere unum esse non est, quia ex multis et in multis est. Quibus autem simplex est esse vere unum esse est, quia unum est totum et quod est, et ex quo est. Sed ex his rursus quae ex simplicitate unum sunt, alia unitatem suam ex multis non colligunt quia non sunt composita; nec unitatem suam in multa effundunt, quia multiplicari non possunt, neque esse materia. Quales sunt incorporei spiritus qui neque ex materia sunt, quia simplices sunt, neque materia esse possunt, quia corpora non sunt. Alia quidem unitatem suam simul ex multis non colligunt, quia sunt simplicia; sed tamen unitatem suam in multa effundunt, quia multiplicantur et fiunt materia. Qualia sunt corpora simplicia, quae atomos dicunt; quae quidem ex materia non sunt, quia simplicia sunt; sed tamen materia fiunt, quia in semetipsis multiplicantur et in augmentum excrescunt. Quando ergo simplex materia sive atomus simplex factus est, de nihilo aliquid factum est. Quando vero idipsum simplex corpus in semetipso multiplicatur et multiplex excrescit, fit aliquid de aliquid in majus. Quod licet mirabile videatur, majus tamen est de nihilo aliquid facere quam de aliquo plus facere. Hoc modo operandi de

substantia costae in se divina virtute absque extrinseco additamento multiplicata, corpus mulieris factum est. Neque enim convenit ut costam illam extrinsecus additamentum accepisse dicamus quatenus in eam quantitatem excresceret, quae corporis mulieris formando sufficere potuisset; quoniam si hoc verum esset, non de costa quidem, sed de illo quod praeter costam additum est (quod utique multo majus fuit) corpus mulieris factum esse convenientius dici debuisset. Hoc siquidem in materia majus et principalius fuisset et principalis materia vocari debuisset. Non itaque costae illi aliquid extrinsecus est additum, sed ipsa ex semetipsa divina virtute cooperante multiplicata est, quemadmodum postea naturam humanam a primis parentibus in subsequentem generationem seminatum a modico jam in tantum multiplicatam cernimus, ut multa hominum millia ex ea jam excrevisse videamus. Et hoc totum ad secundum opus pertinet quando de aliquo fiunt aliqua in majus. Cum autem per collectionem et unionem multa in simplicem essentiam redeunt (sicut prius crescendo per multiplicationem a simplici essentia plurima exiverunt) tertium opus est, quod utrum in occulto naturae sinu circa aliquas essentias divina potentia operatur, ut scilicet aliqua a multiplicitate ad simplicitatem reducat quae prius a simplicitate ad multiplicatam produxerat, sicut scire non possumus, ita etiam pertinaciter negare non debemus. Hoc tantum considerandum est quod aliud opus est cum simplex essentia multiplicatur; aliud cum multiplex in simplicitatem reducit. Post ista tria opera quae soli Deo possible sunt, sequitur quartum et quintum opus etiam quae creaturae conveniunt; in quibus nihil aliud est facere quam vel conjuncta disjungere, vel separata conjungere. Sextum opus hoc est aliquid in nihilum redigere. Soli Deo possibile est. Quod sive aliquando faciat Deus, hoc tamen omnino certum est; quod qui potuit de nihilo omnia creare, posset etiam si vellet, creata in nihilum redigere. Post senarium operibus deputatum septenarius sequitur, cui non opus sed quies debetur. Haec opera idcirco distinximus propter eos qui mirari solent, imo potius dubitare quomodo de costa viri mulier fit, et quomodo de modico paterno

semine tam numerosa proles excrescere possit.

PARS SEPTIMA

DE LAPSU PRIMI HOMINIS

CAP. I. Quomodo invidia diaboli lapsus est.

Domino igitur mundi homine providentia divina in loco deliciarum quasi in parte potiori constituto, et ad conservanda bona quae habebat eadem Dei providentia rationi humanae adjuncta munito, atque ad illa bona quae habiturus erat quaerenda et obtinenda praecepto obedientiae cum gratia operante instructo; vidit diabolus et invidit quod homo illuc per obedientiam ascenderet, unde ipse per superbiam corruisset.

CAP. II. Quare diabolus in forma aliena venit.

Quia vero per violentiam nocere non potuit ad fraudem se convertit, ut dolo hominem supplantaret quem virtute superare non posset. Ne autem fraus illius omnino nulla esset, si nimis manifestaretur; in propria forma venire non debuit, ne manifeste cognosceretur, et nullatenus reciperetur. Iterum ne nimis violenta esset ejus fraus si prorsus occultaretur et homo simul (si Deus eum tali fraude quae caveri non posset decipi permitteret) injuriam pati videretur, in aliena quidem forma venire permissus est; sed tali in qua ejus malitia prorsus non celaretur. Ut igitur in propria forma non veniret sua voluntate factum est, ut autem aliam formam nisi talem quae malitiae suae conveniret habere non posset, divina ordinatione dispositum. Venit ergo ad hominem in serpente callidus hostis, qui fortassis si permissus fuisset in forma columbae venire maluisset. Sed hoc vas Spiritus sanctus sibi reservavit, quia profecto dignum non erat ut spiritus malignus illam formam homini odiosam faceret, in qua postmodum eidem Spiritus sanctus apparere debuisset.

CAP. III. Quare prius ad feminam venit.

Libet considerare quam timenda fuerit in principio ad tentandam virtutem hominis hujus hostis malitia. Quasi enim parum de suis viribus praesumens humanam naturam in eam partem ubi debilior videbatur aggressus est, ut si forte illic aliquatenus praevalere potuisset, postmodum cum majori fiducia ad alteram quae robustior fuit pulsandam aut posterius subvertendam accederet. Sciens ergo quod verum esset (quamvis adhuc dictum non esset) Vae soli, quia cum ceciderit non habet sublevantem (Eccle. IV). Et si quispiam praevaluerit adversus unum duo resistunt ei; primum diligenter solitariam feminam exploravit, et inveniens; in ea primum omnem suae tentationis conatum experiri disposuit.

CAP. IV. Quare ab interrogatione exorsus est.

Considerate quanta est confusio et timiditas nequitiae in conspectu virtutis. Stans coram et coram femina hostis superbus ex sola malitia cogitata nondum dicta confunditur; et quasi se jam prius quam etiam loqueretur deprehensum metuens, non audet exire in verba persuasionis, donec animum tentandae interrogatione praesentiat. Cur, inquit, praecepit Deus vobis ut non comederetis de omni ligno paradisi? Cui respondit mulier: De fructu lignorum quae sunt in paradiso vescimur; de fructu autem ligni quod est in medio paradisi praecepit nobis Deus ne comederemus et ne tangeremus illud, ne forte moriamur. Dixit autem serpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini (Gen. III). Considerate incrementa perditionis. Primum dixerat Deus: In quocunque die comederis ex eo, morte morieris (Gen. II). Deinde mulier dixit: Ne forte moriamur (Gen. III). Novissime serpens dixit: Nequaquam morte moriemini (ibid.). Deus affirmavit; mulier dubitavit; diabolus negavit. Nequaquam autem diabolus coram muliere verba Dei negare praesumpsisset, si non prius ipsam mulierem dubitantem invenisset. Quae ergo dubitavit ab affirmante recessit, et neganti appropinquavit. Ipsa igitur secundum aliquid inchoavit malitiam, quae tentatoris iniquae persuasionis dedit audaciam.

CAP. V. Quod non soli viro praeceptum datum sit.

Sane hic considerandum quod non quemadmodum superius videtur soli viro praeceptum datum sit. Ipsa enim mulier hic testatur sibi quoque mandatum, ut lignum scientiae boni et mali non tangeret. Scilicet voluit Scriptura ostendere quod mulier quae viro subjecta fuit divinum mandatum non nisi mediante viro accipere debuit, ut sermo Dei primum quasi immediate ad virum fieret, deinde mediante viro ad mulierem quoque, quae subjecta viro fuit et consilio viri instituenda perveniret.

CAP. VI. De modo tentationis.

Hoc autem diligenter considerandum quam callide hostis primum quod mulier timuit malum negando removit, ac deinde quod ipse intendit malum libere persuasit. Novissime autem ad ipsam persuasionem fulciendam promissionem adjunxit, et ut eadem persuasio citius reciperetur promissionem duplicavit. Qui enim unam tantum comestionem suasit, per una duo reponens in praemio similitudinem Dei scientiamque boni et mali spondit. In persuasione igitur cibi hominem tentavit gula. In promissione divinitatis et cognitionis vana gloria et avaritia. Immoderata namque edendi concupiscentia, gula est. Desiderium autem inordinatum excellendi, vana gloria. Nihil vero appetitus habendi vel possidendi avaritia.

CAP. VII. Quae mala fuerunt in originali peccato.

In originali igitur peccato tria vitia fuerunt, inobedientiae duae, et peccatum unum. Tria vitia fuerunt: superbia, avaritia, gula; duae in obedientiae: una in praecepto naturae, altera in praecepto disciplinae. Et haec omnia quia in uno actu sunt completa, unum peccatum dicuntur. In vitiis prima fuit superbia, secunda avaritia, tertia gula. In superbia et avaritia, inobedientia fuit de praecepto naturae; in gula sola, inobedientia fuit de praecepto disciplinae. Nusquam enim legitur Deus prohibuisse homini ne similitudinem divinitatis, vel scientiam boni et mali concupisceret. Quia tamen inordinate hoc concupiscens, contra suam rationem fecit, quodammodo naturalis praecepti praevaricator exstitit. De solo ligno scientiae boni et mali legimus quod prohibuit Deus homini ne illud contingeret; et idcirco dum mulier illud appetendo tetigit, de praecepto reatum disciplinae inobedientiae incurrit.

CAP. VIII. Quod mulier delectatione promissionis persuasioni assensum dedit.

Idcirco autem superbiam et avaritiam in originali peccato priusquam gulae vitium mentem hominis deceptam obtinuisse dicimus; quia nisi prius mulier id quod promittebatur appetivisset nequaquam postmodum in eo quod suadebatur assensum praebuisset. Sed, quia prius perverse delectata est in promissione, postmodum stultum assensum praeiuit in persuasione. Primum enim promissam excellentiam per superbiam appetiit; deinde promissam abundantiam (et qualis talem excellentiam decebat) per avaritiam concupivit. Postremo ut haec duo pro voto obtinere mereretur cibum vetitum gulae vitio corrupta gustare consensit. Primum quidem consensit propter alia quae dilexit; postmodum respiciens et concupiscibile videns tantum in concupiscentiam exarsit, ut iam etiam si praemium nullum esset propter se tamen placeret quod vidit. Primum igitur quasi conducta pretio est ad consensum, postea propria delectatione attracta descendit ad actum. In superbia et avaritia pretii cupiditate allecta se vendidit; in gula autem postea delectata libenter iam gratis servire coepit. Nam cum amore promissionis prius mens stulta flecteretur: Vidit, inquit Scriptura, mulier lignum quod esset pulchrum visu et ad vescendum suave, et tulit de fructu ejus et comedit (Gen. III).

Primum per superbiam et avaritiam videre consensit, postea in visu speciem agnovit, deinde in specie suavitatem apprehendit. Per suavitatem autem in concupiscentiam gulae exarsit, novissime per concupiscentiam devicta accepit et comedit. Sic igitur primum pro pretio ad serviendum peccato se vendidit, postea propria delectatione evicta libenter iam gratis etiam coepit servire. Ita nonnunquam mens justa in sua perfectione primum quodam proposito praemio ad serviendum Deo excitatur; deinde in amorem bonitatis cum excrescere coeperit in ejus servitute sola voluntaria delectatione tenetur.

CAP. IX. De duobus generibus tentationum.

Porro sciendum est duo esse tentationum genera, unum exterius, alterum interius. Exterior tentatio est quando nobis extrinsecus malum sive visibiliter sive invisibiliter faciendum suggeritur. Interior tentatio est quando ex motu pravae delectationis intus animus ad peccandum sollicitatur. Haec autem tentatio difficilius vincitur, quia interius oppugnans de nostro contra nos roboratur. Propterea diabolus veniam non meruit, quia sine ulla tentatione peccavit. Homo vero quia sola exteriori tentatione pulsatus cecidit, tanto gravius plectendus erat, quanto leviori impulsu prostratus fuerat; et tamen, quia aliquam (quamvis modicam) ad cadendum occasionem habuit, idcirco hunc tandem ad veniam Dei gratia erexit. Nos vero quanto graviorem in peccando tentationis violentiam patimur, tanto leviori piaculo ad gratiam amissam renovamur.

CAP. X. Uter plus peccavit Adam an Eva.

Quaerunt etiam quidem, uter plus peccaverit Adam an Eva. Sed sicut dicit Apostolus: Mulier seducta est, non vir (I Tim. II). Eva quippe seducta est, quia verum esse credit quod diabolus dixit. Et idcirco non solum inordinate similitudinem Dei cum scientia boni et mali appetiit, sed in tantam prolapsa perversitatem verisimiliter putatur, ut Deum ex invidia lignum scientiae boni et mali homini vetuisse crederet, ne ipse homo ex eo gustando ad aequalitatem ipsius proficere potuisset. Haec est enim illa perversa similitudo quae creaturae non convenit, quae ex imitatione non quaeritur, sed ex comparatione. Hanc ergo mulier in superbiam elata appetiit; et ne hanc habere potuisset, ipsum Creatorem invidia tactum lignum hoc vetuisse putavit. Voluntaria ergo malitia se contra creatorem suum erexit; perverse contra ipsum volendo, et impie de ipso sentiendo. Adam vero non est seductus, quia quod diabolus promisit falsum esse sciebat. Neque idcirco pomum vetitum comedit, quasi per illam comestionem Deo parificari se posse crederet, vel etiam parificari vellet; sed tantum ne mulieris animum quae sibi per affectum dilectionis sociata fuerat, ejus petitioni et voluntati resistendo contristaret. Maxime quia putavit se et mulieri morem gerere; et postea per poenitentiam et veniae postulationem Creatori posse placere. Vere igitur dictum est quia minus peccavit qui de poenitentia et misericordia cogitavit; peccavit tamen quia peccanti consensit et peccantem non correxit. Et idcirco quae in peccato originali est culpa (quamvis dissimiliter) ad utrumque tamen tota redundat; in illam quidem quia peccavit in istum, quia peccanti consensit et peccatum illius consentiendo suum fecit. Et hoc quidem modo prius homo a diabolo seductus est ut peccaret. Si autem interius considerare voluerimus quomodo peccatum in eum venit, quid aut etiam fit ipsum peccatum quod naturam bonam vitiat, et tollit pulchritudinem et integritatem illius, quaedam de interioris hominis qualitate quae ad hanc considerationem necessaria videantur in medium proponere oportet.

CAP. XI. De appetitu justi et appetitu commodi.

Duo quaedam posuerat Deus in homine a principio, quibus natura illius tota regeretur et conduceretur ad consummationem finis sui. Duo hic erant, appetitus justus et appetitus commodus. Unum, id est appetitum justum dederat, ut inesset ad voluntatem. Alterum, id est appetitum commodum dederat ut inesset secundum necessitatem. Unum voluntarium, alterum necessarium. Appetitum justum propterea voluntarium esse voluit, ut in eo promeretur homo sive bonum, si videlicet eum retineret cum posset deserere, sive malum, si eum desereret cum posset retinere. Appetitum autem commodum propterea necessarium voluit esse Deus, quatenus in eo remuneraretur homo sive ad poenam, si alterum, id est appetitum justum desereret, sive ad gloriam, si eundem appetitum, scilicet justum, retineret. In appetitu justo Deus meritum hominis constituit; in appetitu vero commodi praemium. Propterea appetitum justum solum voluntati hominis subiecit, quia nisi in voluntate et libero arbitrio meritum esse non potuit. Post hos duos appetitus duo effectus illorum subsequerentur: justum et commodum, dissimiliter tamen et ordine contrario. Appetitus quippe justus sive affectus separabilis est, quia secundum voluntatem inest; sed effectus illius, id est justum sive justitia inseparabilis ab illo est, quia appetitus justus sine justitia esse non potest. Ipsam enim justitiam appetere, secundum aliquid justitiam habere est. Affectus ergo justus a voluntate separari potest, sed effectus ejus, id est justitia, ab affectu ipso separari non potest. Rursum appetitus commodus inseparabilis est, quia secundum necessitatem inest, et a voluntate rationali nunquam separari potest. Effectus autem ejus, id est commodum, ab eo separabilis est; quia desiderari commodum, cum non habetur, potest. Et in hoc summa constat poena cum creatura, poena addicta, neque commodum suum fastidire potest propter immutabilem naturam, nec habere potest propter irremissibilem culpam. Propterea igitur Deus affectum justitiae homini separabilem dedit, et ipsi affectui cum inesset, effectum suum, hoc est, justitiam inseparabiliter adesse instituit. Affectum

commodi inseparabilem tribuit, et effectum illius, hoc est commodum, non aequè inseparabiliter adesse praecepit quatenus homo, vel illo solo, scilicet appetitu justis amisso, hujus et illius effectum perderet, vel, illo solo retento, unius et alterius effectum retineret. Sed homo solum quod potuit fecit; et quia appetitum justis sponte dereliquit, idcirco merito et justitiam et commodum perdidit, solum appetitum commodi ad augmentum infelicitatis retinens. Sicut enim augmentum gloriae fuisset in justitia perseveranti non posse ab amore et desiderio habiti boni tepescere, ita cumulus miseriae est ab appetitu boni non posse sese (quamvis illud adipisci nequeat) cohibere.

CAP. XII. Utrum homo volens an nolens appetitum justi perdidit.

Sed mirum videtur si homo prius appetitum justitiae habuit, quomodo postmodum illum amisit. Utrum videlicet nolens an volens illum deseruit. Si enim nolens deseruit, vel potius si nolens perdidit necessitatem passus est, iniquitatem non fecit. Neque violentia patientis culpa dicenda est, sed inferentis. Si autem voluntas in eo praecessisse dicitur, quia justitiae affectum spontanea quadam deliberatione abiecit; jam ipsa desertio justitiae primum peccatum fuisse negatur, quia voluntas mala illam praecessit per quam facta est. Nec potest inveniri unde voluntas talis homini advenerit, qua vellet bonum quod habuit deserere, quoniam neque a semetipso velle habere potuit, neque a Deo quidquam praeter commodum et justum velle accepit. Sed considerandum est quod, cum justum appetere nihil aliud sit quam justitiam velle, appetitum justi deserere idem est quod justitiam velle desinere: qui autem velle desinit, non volendo velle desinit, sed a voluntate cessando, quod quemadmodum ille qui aliquid facere desinit; non faciendo desinit, sed cessando et quiescendo ab eo quod facit. Quia ergo homo appetitum justi deserens non velle coepit quod prius noluit, sed tantummodo quod prius voluit velle desiit, non necesse est ut hoc aut volens aut nolens fecisse dicatur. Voluit tamen aliquid, quod, quia cum isto velle non potuit, desiit istud velle quod voluit. Nec imo illud voluit, quia istud velle desiit; sed potius ideo istud velle desiit, quia illud voluit. Peccatum tamen et iniquitas ejus propterea non ex eo pendet, quia illud voluit, sed quia istud velle desiit, quoniam si hoc velle non desineret, sive illud sive aliud volendo nunquam peccare potuisset. Quid autem illud fuisse dicitur quod volendo justum velle desiit, nisi quod aliquid extra mensuram voluit in qua sola justitia fuit? Quidquid enim extra mensuram est, justum esse non potest. Sed quae fuit ista mensura in qua voluntas hominis esse debuerat, ut bona esset et malum in ea non esset, hoc diligenter considerare oportet.

CAP. XIII. Quod justitia sit mensura.

Duo bona praeparaverat Deus homini, unum temporale, alterum aeternum, ut temporali uteretur et aeterno frueretur. Sed quia bonis uti vel frui laudabile non est, nisi bene utaris et fruaris: definita est homini mensura secundum quam bonis suis temporalibus bene uteretur, aeternis bene frueretur.

CAP. XIV. De mensura inferioris boni.

Modus autem mensurae in usu inferioris boni quadripertitus constabat. Primo, ut uteretur his tantum quibus uti deberet; secundo, ut qualiter deberet; tertio, ut quantum; quarto ut quando, horum quodcumque homo praeteriret, mensuram amitteret.

CAP. XV. De mensura boni superioris.

Modus autem mensurae in fructu superioris boni bipertitus tantum inveniebatur. Primo, ut sciret homo qualiter illo bono frui deberet. Secundo, ut etiam quando eum illo bono frui conveniret agnosceret. Nam quo bono ibi fruendum esset idcirco quaerendum non erat; quoniam non nisi bonum unum solum ibi erat. Similiter et quantum illo bono fruendum esset omnino quaerendum non erat: cum sine dubitatione constaret, quia quanto magis illo frueretur quis tanto utique felicius esset. Illic autem solum mensura quantitatis quaerenda est; ubi parum aut nimium esse potest. Fructus autem hujus boni ita se habet ut in eo qui minus possidet plenum sit; et qui amplius, non sit superfluum. In hoc ergo solo mensura constabat ut agnosceretur qualiter illo bono frui deberet, ne inordinate illud (non quidem ad imitationem sicut creaturae convenit; sed ad aequalitatem quod creaturae possibilitatem transcendit) possidere concupisceret. Similiter ut attenderet ne illud ante tempus praecipere festinaret; cum illud priusquam obedientiam consummasset accipere non deberet. Sicut igitur in his bonis commodum hominis constitutum erat, sic in mensura utendi vel fruendi bonis his justitia ejus esse debuerat. Et quemadmodum voluntas ei data fuerat, qua bona sua et in bonis suis commodum suum appeteret; ita et voluntati ejus insitum fuerat ut ipsa ei mensura secundum quam eisdem bonis suis uti vel frui debuerat non displiceret. In eo igitur quod bona sua amavit; consideramus appetitum commodi. In eo autem quod mensuram commodi in bonis suis dilexit: intelligimus appetitum justitiae. Si ergo mensuram semper homo dilexisset, justitiae appetitum non amisisset. Mensuram autem semper dilexisset, si extra mensuram nihil voluisset. Ex quo autem extra mensuram aliquid velle coepit, mensuram velle cessavit. Postquam autem cessavit velle mensuram, destitit amare justitiam. Et in ipso justitiam perdidit, quo ipsum justitiae amorem amisit. Sicut enim justitia amatori suo non deesse potest, ita illi a quo non amatur nullatenus adesse potest. In hoc igitur injustitia hominis fuit, quod appetitum suum extra mensuram

extendit et secundum qualitatem, cum creatori suo parificari voluit, et secundum tempus, cum ante meritum praemium praeripere festinavit. Cum igitur summum bonum appetiit, bonum appetiit, sed bene non appetiit, quia illud et immoderate et intempestive apprehendere concupivit.

CAP. XVI. Quodnam malum fuit in homine.

Videte ergo quod ibi fuit malum. Nam bonum quod appetebatur malum non fuit, et voluntas qua appetebatur similiter in quantum voluntas fuit; et in quantum ad bonum fuit malum non fuit, sed quod sine mensura appetebatur hoc solum malum fuit. Ergo voluntati hominis nec hoc malum est quod voluntas est, quia aliquid est, et omne quod aliquid est, bonum est, nec hoc malum est ad quod est, quia similiter aliquid est, et omne quod aliquid est bonum est, sed quod sine mensura est, hoc malum est. Hoc enim esse non est aliquid esse, sed est aliquid non esse quod esse deberet. Et ideo malum nihil est cum id quod esse deberet non est. Hoc ergo malum, id est non esse: quod esse deberet cum alibi vel poena sit vel ad poenam sit, in rationali voluntate culpa est, quia quoties in ipsa est, ex ipsa et per ipsam est. Ex ipsa quia libero, per ipsam quia arbitrio ipsius factum est. In quo a similitudine Dei quadam perversa imitatione recedit, ex quo et per quem et in quo est omne quod est, quia cum prava efficitur; ex ipsa et per ipsam et in ipsa hoc solum est quod nihil est. Et hoc illi peccatum est et injustitia et culpa, ex qua turpis apparet et reprehensibilis et digna reprobatione, quia non habet formam suam, nec decorem nec pulchritudinem pro qua amari debuisset et adduci ad gloriam.

CAP. XVII. Quod homo, quia in appetitu justii peccavit, in appetitu commodi punitus est.

Quia ergo homo appetitum justii deserens peccavit, in retento appetitu commodi punitus est. Nam et ille propterea sic datus est ut inseparabiliter rationali voluntati adesset, quatenus in eo vel puniretur si a justitia recederet, vel remuneraretur si in justitia permaneret, cum utique poenam omnino pati non posset: si commodum nullum appeteret. Incommodum quippe nihil aliud esse constat, nisi quod voluntati suae sive appetitui contrarium esse probatur. Quia igitur homo appetitum justitiae deseruit; appetitus commodi solus, illi ad poenam remansit. In quo quidem dupliciter punitur, sive cum ab iis quae ordinate appetit restringitur, sive cum ad alia commoda quae ordinate appeti non possunt appetenda relaxatur. In altero est poena, in altero poena et culpa. Mensura autem superioris appetitus in libero arbitrio posita fuerat. Mensura vero inferioris appetitus concessa in dono. Quapropter illam tenere velle, virtutis fuisset; istam autem retinere posse, felicitatis. Unde sicut culpa fuit illam non tenuisse, ita poena facta est illam amisisse. In qua tamen poena etiam culpa fuit, quia et hoc quoque mensuram non tenere contra injustitiam fuit. Haec autem culpa praecedentis culpa poena fuit, quia nisi spiritus in appetitu suo mensuram deseruisset, caro subjecta spiritui adversus ipsum spiritum in suo appetitu terminum mensurae non transiret.

CAP. XVIII. Quare inferior appetitus mensuram non tenet.

Deus etenim primi hominis corpus sanum et integrum condiderat. Sanum, quia nihil illi inerat ad corruptionem. Integrum, quia nihil ei deerat ad perfectionem. Sed in utroque talem conditionem posuerat, ut nec integritas nec sanitas sine adminiculo posset conservari. Itaque in rebus creatis forinsecus quaedam ordinavit, quae ad conservandam atque tuendam incolumitatem sive integritatem ejus valere potuissent.

CAP. XIX. Quod spiritui cura carnis injuncta est.

Horum autem providendorum curam et officium spiritui qui corpori praesidebat injunxit. Nam sicut Deus praesidebat spiritui, ita spiritus praesidebat carni, et ipsa caro jumentum spiritus erat. Propterea ad sessorem pertinebat ut jumento suo pabulum provideret ne deficeret: et hoc solum fortassis tunc sufficere potuisset. Nam modo praeter pabulum, et freno et calcaribus opus habet. Freno quidem ut ferventem, et praecipitem a malo cohibeat; calcaribus autem ut ad bonum faciendum excitet pigrum. Tunc ergo solum pabulum ministrans sine freno et calcaribus suaviter portaretur; et si forte frenum ibi esset quo per se nescia incedere regeretur, neque pungi tamen opus haberet quia non esset pigra; nec cohiberi, quia non esset impetuosa. Quia ergo spiritus sessor erat, injunctum est ei officium ut jumento suo pabulum provideret. Ne ergo in illo exsequendo (si sola praeceptione non etiam amore implet) servili conditione premeretur; dedit ei Deus affectum quo corpus suum amaret, ut sicut ejus integritatem et sanitatem diligeret, sic etiam omnia quae ad illam servandam valerent libenter provideret. Rursum ne vel in illis quaerendis labor esset vel in sumendis periculum; indigentiam simul et appetitum carnalem certa mensura temperavit, quatenus ei ad fomentum et pauca sufficere potuissent, et ad satietatem modica. Itaque providentia carnis non tam labor quam oblectamentum et exercitatio futura foret, si homo justitiam tenuisset. Sed, quia spiritus supra se elatus appetitum suum intra mensuram cohibere noluit, idcirco ad laborem et miseriam illius factum est ut jam in appetitu carnis suae mensuram tenere non posset. Propter peccatum enim spiritus puniendum fregit Deus mortalitate integritatem corporis humani; et ob hoc pluribus jam fomentis indiget quam prius tam ad reparandam incolunitatem quantum periit quam ad conservandam, quantum remansit. Hinc illa dira necessitas gignitur, ut extra ordinem primae dispositionis necessario appetitum extendat, quatenus scilicet non solum naturam custodiat, sed etiam ut ipsius naturae vitium et corruptionem expellat. Spiritus enim sicut

naturaliter datum est ei commodum carnis suae diligere, sic naturaliter etiam habet ut ejus incommodum non possit amare.

CAP. XX. Quod necessitas concupiscendi non excusat, quia a voluntate venit.

Sciendum vero est quod haec necessitas concupiscendi non ideo culpa non est, quia necessitas est; quia ut esset haec necessitas, non necessitas causa fuit sed voluntas. Sed quid dicemus? Si hoc naturaliter habet homo ut incommodum suum amare non possit neque commodum suum fastidire. Ergo quidquid appetit commodum illi est, et non appetit nisi commodum suum unquam. Quod si verum est, quare reprehenditur aliquando vel accusatur pro eo quod appetit, cum non appetat unquam nisi commodum suum et hoc ei appetere naturaliter datum sit intantum ut ipsa natura in eo quod facta est immobiliter consistente: aliud omnino praeter commodum suum appetere non possit.

CAP. XXI. Quod commodum et ordinatum appetendum est.

Sed aliud est id quod aliquo modo commodum est appetere eo modo quo commodum non est, atque id aliud quod commodum est desiderare eo modo quo commodum est. Omne enim quod commodum est, aliquo modo commodum est; et similiter omne quod incommodum est, aliquo modo incommodum est, et non universaliter. Qui ergo appetit quod aliquo modo commodum est et non appetit eo modo quo commodum est, tamen putans commodum esse eo modo quo appetit; iste non nisi commodum appetit, quamvis commodum non sit illud quod appetit, quia propter commodum appetit quod appetit; et putat commodum suum esse in illo quod appetit. Non ergo decipitur in eo quod commodum suum appetit; quia scit commodum suum esse quod appetit, sed decipitur in eo quod commodum suum esse putat ubi non est: in illo videlicet quod propter commodum suum appetit. Qui autem appetit quod commodum est, et eo modo appetit quo commodum est, ordinatum tamen non est; non in eo malum constat quod appetit quod commodum est, sed in eo quod ordinatum non est. Sicut enim datum illi est quod commodum est appetere, ita etiam prohibitum est illi appetere quod inordinatum est. Cum ergo in unum concurrunt quod aliquomodo commodum est et quod ordinatum non est, si appetitus est ad commodum in affectu (quia hoc naturae est insitum) refrenandus est tamen ab effectu propter debitum rationis cui ad inordinata ire non est concessum. In hoc enim pulchritudo apparet et dignitas rationis quod affectum suum ab inordinatis cohibet. Quoniam ideo plura commoda esse debuerunt, a quibus dum ratio praesidens affectum quantum in se erat effluentem restringeret, quanta foret dignitas et excellentia illius appareret.

CAP. XXII. Quod nihil appetitur nisi commodum.

Si ergo dicimus quod nihil omnino natura appetere potest praeter commodum, non ideo falsum existimandum est quod quaedam appetit in quibus commodum ejus non est quando decipitur, vel etiam quod quaedam appetit in quibus aliquod commodum est, sed ordinatum non est quando praevaricatur. Videmus quod aliquando infirmus potionem appetit vel sectionem; non tamen amaritudinem appetit vel dolorem, sed sanitatem. Et sunt quaedam dulcia quae appetuntur et male appetuntur, quia inordinata sunt, nec tamen mala sunt quia dulcia sunt, sed quia inordinata sunt. Et rursum sunt quaedam amara quae appetuntur et bene appetuntur, quia ordinata sunt, nec tamen bona sunt; quia amara sunt, sed quia ordinata sunt. Et fit nonnunquam ut ea quae dulcia sunt aliquid in se boni habeant, et multum mali generant ex se; et sic bonum parvum in illis et magnum malum ex illis. Et rursum fit ut ea quae sunt amara aliquid mali habeant in se, et multum boni generent ex se; et sic parvum in illis malum, et bonum magnum ex illis. Et propterea imprudentes qui praesentia vident futura non praevident; parva mala fugiunt et magna incurrunt; et parva similiter bona eligunt et magna perdunt. Et in omnibus tamen non nisi commodum appetitur, quando ordinate quidem bene, quando vero inordinate male. Nec tamen idcirco male quia commodum, sed ideo male quia inordinatum.

CAP. XXIII. Quomodo necessitas ex voluntate venit.

Si autem excusabilis videtur homo pro eo quod natura infirmitate mortalitatis corrupta affectum suum jam ex necessitate ultra mensuram effluentem per se cohibere non potest, considerandum est quod non potest excusare illa necessitas quam praecedens operata est voluntas. Culpa enim voluntaria poenam meruit; poena autem operata est infirmitatem: infirmitas vero induxit necessitatem. Et idcirco quia necessitatem operata est voluntas, voluntatem ipsam excusare non potest necessitas. Transgressionem ergo superioris appetitus quae solum fuit culpa, subsecuta est transgressio inferioris quae est et poena et culpa. In spiritu solo culpa: in carne, et poena, et culpa. Concupiscentia spiritus inordinata, culpa: concupiscentia carnis poena et culpa; poena praecedentis culpa, et culpa subsequenter poenae.

CAP. XXIV. Quid generati trahimus et quid regenerati amittimus.

Quando igitur caro mortalis per coitum ad generandam prolem seminatur in concupiscentia, ad nascituram prolem in carne per concupiscentiam transit poena et culpa. Quando vero per sacramentum redemptionis regenerantur qui generati sunt in poena et culpa; emundandis per spiritum regenerationis in ipso originali vitio tollitur non poena, sed culpa. Culpa quippe idcirco tollitur ut justificentur, poena vera idcirco remanet ut exerceantur.

CAP. XXV. De originali peccato.

De originali peccato multae ac difficiles oboriuntur quaestiones, quae utrum credendo melius quam discutiendo (si tamen discussionem aliquam admittunt quae plenam solutionem habere non possunt) tractentur ignoro. Primum quaeritur quid sit originale peccatum, deinde quomodo a patribus, praecipue ab iis in quibus per sacramentum regenerationis solutum est in filios, traducatur, utrum per solam animam, an per solam carnem, an per animam simul et carnem. Et si per solam animam, utrum per creationem, an per traductionem. Si autem per solam carnem quare in animam redundat quod non est ex anima.

CAP. XXVI. Quot modis originale peccatum dicatur.

Originale peccatum dupliciter intelligi potest, sive videlicet prima illa inobedientia hominis quae prima omnium peccatorum fuit et subsequentium origo omnium exstitit, sive vitium illud cum quo ab illo traducto universi oriuntur, qui ab illo per carnis propagationem traducuntur. Hoc autem vitium originis humanae duplici corruptione naturam inficit; ignorantia scilicet mentem, et concupiscentia carnem. Haec duo mala in primo quidem parente poena fuerunt praecedentis culpae et culpa actualis; in nobis autem culpa subsequentis poenae, et culpa simul et poena originalis. Quando ergo originale peccatum quantum ad primum hominem dicimus, intelligimus primam culpam inobedientiae illius quae illi quidem originalis dicitur; non quod ab illa vel cum illa originem acceperit natura illius, sed quod ex illa quasi prima omnium postmodum orta sint, et exierint subsequencia omnia mala illius. Quia autem in illo a prima origine nullum peccatum descendit, illud etiam peccatum quod in illo originale dicitur actuale illius fuit. Quia profecto qui nascendo peccatum non traxit, peccatum non habuit nisi quod agendo perpetravit.

***CAP. XXVII. Quod primo homini actuale fuit,
hoc nobis est originale.***

Nos autem qui ab illo nascendo originem traximus, quod illi actuale fuit, originale habemus, quia in nos per solam nativitatem descendit quod in illo per actionem fuit. Natura enim nostra corruptionem quam in illo per ipsius actionem concepit, per nostram solum ad nos nativitatem traduxit. Et ideo nos nascendo peccatum concipimus, quod ille non nascendo sed agendo habuit, a quo per nativitatem venimus. In illo quippe spiritus per superbiam contra Creatorem tumens obedientiam non tenuit; et idcirco creato ad ulciscendam injuriam suam spiritum quidem ignorantia, carnem vero concupiscentia damnavit, ut in se bonum agendum non videat; in carne autem sua malum agere concupiscat. Haec duo vitia ad puniendam superbiam hominis juste in ipso confirmantur. Ignorantia quidem, dum ab animo subtrahitur lumen veritatis; concupiscentia vero, dum caro percutitur poena mortalitatis. Hanc igitur originalem corruptionem natura primum vitiata ad posteritatem traduxit - ignorantiam animae, carni vero concupiscentiam ad corruptionem ministrans.

CAP. XXVIII. Quid sit originale peccatum.

Si ergo quaeritur quid sit originale peccatum in nobis intelligitur corruptio sive vitium quod nascendo trahimus per ignorantiam in mente, per concupiscentiam in carne.

***CAP. XXIX. Quomodo originale peccatum
a patribus in filios transeat.***

Postquam igitur demonstratum est quid sit originale peccatum, consequens est ut etiam investigemus qualiter a patribus traducatur ad filios, id est utrum secundum solam animam, an secundum solam carnem, an secundum utrumque. Quidam originale peccatum non solum per carnem sed etiam per animam a patribus in filios descendere putaverunt, quoniam non solum carnem sed animam quoque ex traduce materiae esse crediderunt. Sicut enim in generatione prolis de carne paterna substantialiter caro trahitur, ita de gignentis anima, anima geniti essentialiter deduci ab istis existimatur, propter quod sicut de corrupta carne caro corrupta seminatur, ita et de anima peccatrice anima peccatrix corruptione originali infecta, trahitur.

CAP. XXX. *Quod anima non sit ex traduce.*

Hic autem quidam doctorum multas hinc inde rationes et auctoritates opposuisse inveniuntur, quibus non animam sed solam carnem ex traduce esse astruere conati sunt. Et haec quidem ratio prima est quod spirituali naturae non convenit, neque ex materia esse, quoniam essentialiter simplex est sed neque materiam esse, quoniam in unitatis suae simplicitate individue semper consistens augeri vel multiplicari omnino non potest. Simplex enim natura propagationem non facit, ubi ad illud quod propagandum est ex eo a quo propagandum est pars sumi non potest nisi totum transierit. Quod ergo unum est inter duo si totum transierit, nihil ex eo remanet illi a quo est. Si autem totum permanet, nihil confertur illi ad quod est. Si igitur anima ex anima gignitur sicut caro ex carne, dicant quomodo simplex illa substantia aut tota in gignente remaneat si in genitum transierit, aut tota in genitum transeat si in gignente remanserit. Nisi forte omnes animas consubstantiales dicere velint, et illam naturam simplicem in propagatione filiorum personaliter quidem multiplicari, sed essentialiter non dividi. Non attendentes quanta inconvenientia hanc assertionem sequantur si una et eadem essentia simul beatitudini et damnationi, gloriae et poenae addicta credatur. Postremo dum dicat auctoritas: Revertatur pulvis in terram de qua sumptus est; et spiritus redeat ad Dominum qui fecit illum (Eccle. XII); manifeste ostenditur quod non spiritus de spiritu, sed caro de carne materialiter traducatur. Quamvis enim nostra corpora primo loco materialiter de terra sumpta non sint; idcirco tamen non inconvenienter de terra sumpta esse dicuntur, quia primi hominis corpus a quo nostra corpora materialiter de materia descenderunt de terra per materiam sumptum est. Quod licet sub eodem intellectu de spiritibus quoque nostris etiam si ex traduce esse crederentur posset dici, quod a Deo dati sunt in eo quod a Domino datus est primus ille spiritus a quo per materiam descenderunt. Tamen in hoc probabilius constat animas ex traduce non esse, quod sicut in primo homine corpus de terra sumptum; spiritus vero a Deo datus legitur, ita et ratio

expostulat ut in sequentibus quoque hominibus caro quidem de carne descendere, spiritus autem a Domino venire credatur. Verumtamen cum spiritum rationalem a Domino datum sive inspiratum legimus, nequaquam eum quasi materialiter de divina essentia sive substantia sumptum credere debemus. Sed quod corpus per materiam de terra venit; spiritus autem sine praejacente materia per solam Creatoris potentiam esse accepit. Sicut corpus ab illo est ex quo materiam traxit, sic spiritus ab illo est per quem et a quo esse incoepit. Per illum videlicet cum fecit, ab illo autem cum dedit. Dicit autem rursus Psalmista: Qui finxit sigillatim corda eorum (Psal. XXXII). Corda quippe, id est rationales spiritus sive animas Deus sigillatim fingere dicitur; quia ea (non alia ex aliis quemadmodum in corporali natura apparet, sed singula per se) de nihilo creare perhibetur. Propterea cum in lege scriptum sit: Si quis percusserit mulierem praegnantem et illa abortivum fecerit; si non fuerit formatum, reddat animam pro anima (Exod. XXI); aperte declaratur quod cum caro ex carne seminatur, anima similiter ex anima non trahitur. Si enim cum carne anima seminatur, quare in abortivo et non formato anima pro anima non redderetur? Cum ergo in abortivo tantum formato anima pro anima reddi jubetur, quid nisi in eo quod necdum formatum est animam adhuc non esse ostenditur? Ut videlicet quemadmodum in primo homine prius corpus formatum, deinde animam infusam legimus; ita etiam in subsequentibus omnibus prius in vulva corpus humanum formari, deinde animam infundi credamus. Quod si cui forte mirum videatur quomodo paternum semen in vulva ante animationem vel crescere possit vel vegetari vel etiam usque ad ipsam humani corporis effigiem promoveri; videat quomodo arbusta et plantae et germina universa ejusmodi animam non habentia sola viriditate vegetantur et crescunt, et motu suo in formam proprio generi convenientem producantur. His igitur et hujuscemodi rationibus probabile factum est, animas ex traduce non esse; sed novas de nihilo creatas novis quotidie corporibus de paterno semine sunt, et rursus in vulva formati ad vivificationem infundi. In quibus tamen omnibus nulla unquam ratio sive auctoritas in tantum

praevalere potuit ut dubietatem tolleret quaestionis, excepto eo solo quod fides catholica magis credendum elegit animas quotidie corporibus vivificandis sociandas de nihilo fieri quam secundum corporis naturam et carnis humanae proprietatem de traduce propagari. Si autem animae ex traduce esse ducerentur, non tanta quaestio esset, quia manifestior justitia esset in eo quod peccatum originale a patribus in filios transire dicitur. Sed nos si occulta Dei judicia ratione comprehendere non possumus, tamen pro solvendis dubiis dubia alia asserere non debemus. Quaeritur tamen si animae ex traduce non sunt, quomodo peccato parentum filii obnoxii efficiuntur? Quod enim in parente peccatum est per illam utique naturam solam in filium descendit, quae sola per generationem a patre in filium transit. Si ergo sola caro seminatur, per solam utique carnem peccatum originale traducitur. Quod si verum est duo nobis quaerenda occurrunt. Unum scilicet quomodo per solam carnem sine anima peccatum a patre in filium transeat, alterum quomodo anima illius peccati quod per solam carnem et in sola carne descendit, particeps fiat. Nam caro sine anima quomodo peccatum habere potest, quae sine anima peccare omnino non potest? Si ergo in carne sine anima peccatum non fuit, quomodo per carnem aut in carne ad animam peccatum transire potuit? Quod enim aliquando in carne non fuit, ex carne illud postmodum anima non accepit.

CAP. XXXI. Quomodo per carnem peccatum transit ad animam.

Duo vitia humana natura a prima sui corruptione concepit, a quibus subsequenter omnium malorum propago postmodum pullulavit. Haec autem erant ignorantia boni et concupiscentia mali, quorum unum, id est ignorantia, mentem infecit; aliterum, id est concupiscentia, carnem maculavit. Ignorantia poena fuit elationis, concupiscentia effectus mortalitatis. Ita quatuor mala in homine apparent: superbia, ignorantia, mortalitas, concupiscentia. Superbia mentis culpa tantum; mortalitas carnis poena tantum; ignorantia culpa et poena in mente; concupiscentia poena et culpa in carne. Propter elationem animus obscuratus est per ignorantiam, propter mortalitatem caro emollita per concupiscentiam. Quia enim animus per elationem contra Deum tumuit, ignorantia percussus lumen veritatis amisit. Quia vero caro mortalitate percussa est, ipsa sui languoris infirmitate dissoluta extra mensuram primae dispositionis desideria sua extendit. Haec est enim ipsa quae carnis concupiscentia vocatur, naturalis scilicet appetitus sive affectus ordinem transgrediens et mensuram transcendens. Ordinem transgrediens, quando movetur ad ea quae non debet; mensuram transcendens, quando movetur aliter quam debet. Ordinem enim appetitus transgreditur, quando ea appetimus quae appetere non debemus. Mensuram autem appetitus non tenet, quando etiam ea quae appetenda sunt aliter appetimus quam debemus. Sic igitur ex culpa prima et poena ultima duo media orta sunt, culpa et poena. Ignorantia boni, culpa et poena in mente; concupiscentia mali, culpa et poena in carne. In quibus peccati originalis radix consistit. Quia igitur caro humana a parentibus cum mortalitate seminatur, in eo ipso quod seminata subjacet mortalitati vivificata postmodum carnalis concupiscentiae subjecta invenitur necessitati, quia ipsa mortalitatis infirmitas causa est quam consequitur concupiscendi necessitas. Caro igitur quae in concupiscentia seminatur cum mortalitate concipitur, cum necessitate concupiscendi nascitur. In eo a quo seminatur culpam habet et actum culpae. In eo quod seminatur nec culpam

habet nec actum culpae, sed causam. In eo quod nascitur causam culpae et culpam habet, sed actum non habet. Causa culpae corruptio mortalitatis est, culpa concupiscentia est. Actus culpae concupiscere est, causa culpae radix est. Culpa ipsa arbor, actus culpae fructus. In eo itaque quod seminatur, corruptio mortalitatis est. In eo autem quod nascitur, vitium concupiscentiae est. In eo autem quod movetur per concupiscentiam, actus qui a motu voluntatis inchoatur, motu operis perficitur. Non itaque nascentes propterea sine vitio esse existimentur, quia non concupiscunt, quoniam radicitus vitium concupiscentiae in ipsis est, per quod postea cum operantur concupiscunt.

CAP. XXXII. Quomodo ignorantia vitium sit.

Ignorantia autem non propterea vitium est in eis, quia cum nascuntur veritatem non agnoscunt quando non debent; sed, quia tunc cum nascuntur vitium in eis est, quo postea impediuntur ne veritatem agnoscant quando debent. Nasci quippe sine cognitione natura est, non culpa. Sed in eo vitio nasci quo postea a cognitione veritatis impediuntur, culpa est non natura. Hoc autem vitium in corruptione carnis est et in corruptione sensus carnalis, qui sensus carnalis si integritatem suam haberet proventus et exercitatus, iudicium veritatis per ea quae foris viderentur admonitus, sine labore conciperet. Quia vero ex carne corrupta integritate sua privatus est, puram sine confusione erroris veritatem haurire non potest.

CAP. XXXIII. Quod angeli facti sunt ut intus erudirentur, homines foris.

Angeli quippe quia perfecti facti sunt ab intus eruditi sunt; homines autem excepto duntaxat primo illo, qui sicut suo modo perfectus factus est, ita et ipse quoque ab intus eruditus est, quia per intervalla temporum ad cognitionem promoveri debuerunt, per species rerum temporalium et visibilium foris ad cognitionem veritatis excitandi et erudiendi fuerunt. Quae tamen excitatio et eruditio naturaliter et sine labore homini adesset, si sensus hominis in carne mortali per peccatum corruptus non fuisset, ut tunc plenum ac perfectum constaret, quod ait Apostolus: Invisibilia ejus a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur (Rom. I).

CAP. XXXIV. Unde concupiscentia nascitur et unde ignorantia.

In carne igitur mortali ex sensualitate corrupta nascitur vitium concupiscentiae, ex sensu corrupto vitium ignorantiae. Ibi quia appetitus quaerendae necessitatis ultra mensuram se extendit; hic autem quia instrumentum concipiendae veritatis ab integritatis vigore deficit. Hoc autem difficultatem quaestionis maximam adducit, quod originale peccatum, non nisi in solo carnalis corruptionis vitio assignari videmur, quod tamen usque ad participationem animae rationalis extendi necesse est confiteamur.

CAP. XXXV. Quomodo anima peccati originalis particeps fiat.

Quomodo autem anima quae munda ac sine vitio creatur, particeps fiat illius vitii quod per solam carnem adducitur, dignum inquisitione esset, si aliqua hoc diligentia investigari posset. Nunc autem quia scientiae humanae expositum non est ad cognitionem; fide a nobis credendum est, non curiositate inquirendum. Nam si dicimus animam quando corpori commiscetur voluntate quadam ad delectationem culpae inclinari; jam non originali tantum sed actuali quoque peccato obnoxiam esse demonstramus. Si vero necessitate aliqua ad consortium corporis et ad contagium vitii corporalis detrusam confitemur, ex ipsa necessitate a reatu absolutam esse ostendimus. Quod enim omnino necessitatis est, imputabile non est; quod autem voluntatis est non originale est, sed proprium est. Constat igitur quod anima rationalis corpori humano infusa nec voluntate corrumpitur ne peccatum sit actuale, nec necessitate corrumpitur ne vitium sit non imputabile. Non itaque malum illi est aut mala voluntas quia nondum velle accepit, aut opus malum quia nondum adhuc bene vel male agere potuit; sed malum illi est quia talis est quae nisi per gratiam adjuvetur, neque cognitionem veritatis accipere, neque concupiscentiae carnis suae resistere possit. Hoc autem illi inest non de integritate conditionis, sed de societate carnis corruptibilis. Quae videlicet corruptio quia a primo parente in omnem posteritatem per carnis propagationem traducitur, originalis peccati maculam in vitio ignorantiae et concupiscentiae ad universos dilatatur. Quod si quaeritur qua justitia animae imputentur quae neque ex creatione accepit, neque ex voluntate perpetravit; sed ex sola carnis societate contraxit, quam tamen societatem non ipsa suo arbitrio vindicavit, sed in praecepto et dispositione creatoris sui suscepit. Nos tandem id quod verum est profiteri oportet, justitiam divinam in hoc irreprehensibilem quidem esse, sed comprehensibilem non esse.

CAP. XXXVI. Ratio quorundam de animabus incorporandis.

Nam ii qui dicunt Deum a principio proposuisse animas corporibus vivificandis sociare, et corporum quidem generandorum homini officium injunxisse, animarum autem creandarum potestatem sibi retinuisse, ut homo justus corpora munda generaret: Deus autem justus animas mundas crearet et corporibus sociaret. Et si homo opus suum corrumpit, Deus propositum suum mutare non debuit. Proptereaque Deus secundum propositum bonum animas mundas crearet et corporibus sociaret, dum in quibus corruptionem inveniunt et corruptionem trahunt non hoc ex Deo esse qui sine corruptione illas facit; sed ex homine qui corporum naturam corrumpit. Qui ergo hoc dicunt rationem divinae justitiae non exponunt; quia, sicut ad divinam bonitatem non pertinuit ut eas malas faceret, sic nec convenire videbatur ut proponeret illic collocare ubi malas fieri necesse esset. Non igitur magnopere insistendum est ut ratione investigetur, quod fide magis quam ratione scrutari oportet.

CAP. XXXVII. Quomodo a patribus justis peccatores filii nascuntur.

Quaeritur tamen quomodo originale peccatum contrahunt, qui generantur ab iis qui originalis peccati, sive per sacramenta fidei, sive sola fide remissionem acceperunt. Quomodo enim a patribus in filios transire potest, quod in ipsis patribus non est? Sed sciendum est quod originale peccatum quod a patribus per carnis generationem traducitur ad filios, quamvis in his qui gignunt quantum ad culpam remissum sit, quantum ad poenam tamen permansit. Quantum ad culpam, remissum, quia non imputatur. quantum ad poenam, retentum, quia non tollitur; Hoc enim est quod ait Apostolus: Jam nihil damnationis est his qui sunt in Christo Jesu (Rom. VIII). Ut videlicet ostenderet, quia his qui sunt renati in Christo Jesu, quamvis infirmitas originalis corruptionis non tollitur, interveniente tamen regenerationis sacramento ad damnationem non imputatur. Quibus fomes quidem peccati inesse potest, sed peccatum dominari non potest quandiu libertatem suam custodiunt, et spiritum adoptionis voluntarie peccando non amittunt. Liberati enim a servitute peccati sub corruptione quidem mortalitatis necessitate tenemur, sed dominio peccati non nisi ex voluntate subjicimur. Propter quod idem Apostolus dicit: Non regnet peccatum in vestro mortali corpore (Rom. VI). Corpus quidem nostrum necessitate mortale in ipsa corruptionis radice fomitem peccati portat; sed ubi spiritus libertatis est, peccatum ipsum ad regnandum surgere non potest. Sic itaque originale peccatum quod in parentibus per regenerationem deletum est quantum ad culpam, quia tamen ad poenam remanet; ad eos qui generantur transiens non solum ad poenam constat, sed etiam imputatur ad culpam, donec percepto lavacro regenerationis in ipsis quoque culpa deleatur, etiam si poena remaneat.

CAP. XXXVIII. Utrum omnia peccata praecedentium patrum ad filios transeant.

Quaeritur autem utrum omnia peccata praecedentium patrum ad filios transeant, sicut illud primi parentis delictum in omnes qui ex ipso nati sunt redundasse videmus? Quod si verum est, quanto posteriores tanto utique sunt miserabiliores. Nec aequa videtur conditio ut tempus praedecidat veritati, nisi forte natura quanto magis corrumpitur, tanto deterior seminatur. Cum enim dicat Scriptura: Reddam peccatum patrum in filios usque in tertiam et quartam generationem (Exod. XX); manifeste ostenditur quod a filiis peccata patrum requirantur. Sed quare usque in tertiam et quartam generationem et non usquequaque, non facile est demonstrari nisi forte ea quae per justitiam in omnes generationes exquiri potuerunt; per misericordiam in tertia et quarta generatione terminantur, ne forte iudicium importabile fieret, si cuncta praecedentium peccata in subsequentibus ultio divina puniret. Quod autem in alio loco dicitur: Filius non portabit iniquitatem patris et pater non portabit iniquitatem filii (Ezech. XVIII); de illa veraciter iniquitate intelligitur, quam personaliter discreti et essentialiter et ab invicem divisi pater et filius operantur. Ex quo enim filius a patre et pater a filio est alius in persona effectus, sicut uterque proprio arbitrio operari habet, sic quod alter facit deinceps alteri imputari non debet. Quod autem dictum est: Reddam peccata patrum in filios, de illis peccatis intelligi oportet quae patres commiserunt priusquam de ipsis nascerentur ii ad quos peccata eorum redundare debuerunt. Quare ergo usque in quartam generationem, nisi quia vel per misericordiam rigor justitiae temperatur, vel per tertiam et quartam generationem omnis generatio intelligitur, vel (quod magis probabile videtur) cuncta peccata patrum in filiis puniri dicuntur, quo ipsi filii eorumdem patrum peccata videntes imitantur. Ut intelligamus nunquam filios in peccatis parentum fieri participes, nisi prius fuerint peccando effecti imitatores, ut suo quisque peccato non alieno damnetur, dum alienum suum facit quod amando et sequendo imitatur. Sic enim generaliter

dictum convenientius intelligitur. Filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii, ut nunquam peccata aliena noceant nisi iis qui ea peccando imitantur. Cum enim contra id quod dictum fuerat: Patres comederunt uvam acerbam et dentes filiorum obstupescunt (Ezech. XVIII), oppositum sit: Filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii. Anima quae peccaverit ipsa morietur (ibid.). Necesse est ut si in priori sententia praecedentium patrum peccata ad subsequentes filios transire significatum accipimus, in subsequenti assertione suo quemque peccato teneri, neque praecedentia peccata patrum ad subsequentes filios redundare intelligamus. Quod si verum est, constat quod peccata patrum actualia ad filios non transeunt, sed originale solum, quod caeteris omnibus tanto majus fuit quanto magis prae caeteris omnibus naturam ipsam mutare potuit. Quod quidem in eadem corruptione seminatur ad posteritatem pertransit, qua in prima radice sua naturam humanam corruptam infecit.

PARS OCTAVA

DE REPARATIONE HOMINIS

CAP. PRIMUM. De eo quod tria sunt consideranda circa reparationem hominis.

Prima culpa hominis fuit superbia, quam triplex poena subsecuta est. Una quae poena est tantum, id est mortalitas corporis. Duae reliquae et poenae sunt et culpa, quarum una est concupiscentia carnis; altera est ignorantia mentis. Quod igitur homo tali poena percussus est per quam culpa non purgaretur sed augetur, nisi per gratiam postmodum liberatus fuisset; per poenam temporalem ad poenam aeternam descenderet. Ne autem damnandus inveniretur si statim judicaretur dilatum est iudicium ejus. Et quia divina eum misericordia ad salutem praeordinavit; in hoc tempore expectationis et dilationis locum poenitentiae ei et correctionis assignavit, quatenus eum interim per gratiam suam talem efficeret, quem tandem non solum misericorditer sed etiam juste ad salutem judicare valeret. Tria ergo hic in reparatione hominis primo loco consideranda occurrunt: tempus, locus, remedium. Tempus est praesens vita ab initio mundi usque ad finem saeculi. Locus est mundus iste. Remedium in tribus constat: in fide, in sacramentis, in operibus bonis. Tempus longum, ne imparatus praeoccupetur. Locus asper, ut praevaricator castigetur. Remedium efficax, ut infirmus sanetur.

CAP. II. De quinque locis.

Quinque sunt loca. Unus in quo est solum bonum et summum bonum. Unus in quo est solum malum et summum malum. Post haec alia duo. Alter sub summo in quo est solum bonum, sed non summum. Alter supra imum in quo est solum malum, sed non summum, in medio unus, in quo est et bonum et malum, neutrum summum. In coelo est solum bonum et summum; in inferno est solum malum et summum; in paradiso est solum bonum sed non summum; in igne purgatorio solum malum, sed non summum; in mundo est bonum et malum, neutrum summum. Paradisus est locus inchoantium et in melius proficientium; et ideo ibi solum esse bonum debuit, quia creatura a malo initianda non fuit. Non tamen summum esse debuit, quia si summum ibi esset bonum illic positus profectus non esset. Coelum locus est confirmatorum bonorum et per disciplinam ad summum profectum pertinentium. Unum solum summumque bonum in eo collocatum est. Infernus est locus confirmatorum malorum et disciplinam irrecuperabiliter deserentium; et ideo ibi solum et summum malum positum est. Purgatorius ignis est locus in prima correctione minus correctorum, et in secunda perficiendorum; et ideo solum malum habere debuit ut priore pejor esset ubi et malum simul et bonum consistit. Mundus est locus errantium et reparandorum; et ideo simul bonum et malum in eo ordinatum est, ut per bonum quidem consolationem accipiant; per malum vero correctionem. Non tamen summum bonum aut summum malum ibi est, ut sit quo et persistentes in malo deficere, et recedentes a malo proficere possint. Sic igitur coelum in summo est, post coelum paradisus, post paradisum mundus, post mundum ignis purgatorius, post purgatorium infernus. Diabolus ergo qui a summo ceciderat, in imum detrusus est, propterea quia reparandus non erat. Homo autem quia non a summo corruit, non est positus in imo, sed in medio collocatus, ut ei locus esset quo ascendere posset per meritum justitiae, vel descendere per reatum culpae.

CAP. III. Quomodo dispositus est homo ad poenitentiam.

Positus est ergo homo in mundo isto in loco poenitentiae, spatio poenitendi indulto, ut mala corrigeret, bona repararet, ut tandem correctus ad iudicium veniens; non pro culpa poenam, sed pro iustitia gloriam sibi praeparatam acciperet. Restat ergo ut dum tempus est consilium exquirat et auxilium requirat correctionis et liberationis suae. Sed quia ipse per se ad neutrum sufficiens invenitur, necesse est ut ille qui per gratiam suam differt iudicium, interim per eandem gratiam ostendat evadendi consilium; et post consilium conferat auxilium. Sic itaque oportet ut interim deponat personam iudicis, assumat personam prius consiliatoris, postea auxiliatoris, ita duntaxat ut primo hominem totum sibi dimittat, quatenus et ipse homo et ignorantiam suam experiatur et intelligat se indigere consilio, deinde etiam defectum suum sentiat, et agnoscat se opus habere auxilio. Tali igitur ratione in tempore naturalis legis totus homo dimissus est sibi; postea in tempore scriptae legis cognoscenti ignorantiam suam datum est consilium; postremo in tempore gratiae confitenti defectum suum praestitum est auxilium. Consilium erat in ratione satisfactionis. Auxilium erat in effectu redemptionis. Ut ergo rationem satisfactionis quam pro peccato suo homo debet resolvere Creatori evidentius cognoscere possimus: causam hominis prius necesse est paulisper attentius consideremus. Causa vero haec inter personas tres agenda formatur, scilicet Deum, hominem et diabolium.

CAP. IV. De causa hominis adversus Deum et diabolum.

Hi ergo tres in causa veniunt, homo, Deus et diabolus. Diabolus injuriam Deo fecisse convincitur, quia servum ejus hominem et fraudulententer abduxit, et violenter tenuit. Homo similiter Deo injuriam fecisse convincitur, quia et praeceptum ejus contempsit et se sub manum alienam ponens suae servitutis damnum illi intulit. Item diabolus homini injuriam fecisse convincitur, quia illum et prius bona promittendo decepit, et post mala inferendo nocuit. Injuste ergo diabolus tenet hominem, sed homo juste tenetur; quia diabolus nunquam meruit ut hominem sibi subjectum premeret, sed homo meruit per culpam suam ut ab eo premi permetteretur. Licet enim ignoraret falsum esse quod diabolus promisit, non tamen ignoravit quod etiam si verum esset contra Creatoris voluntatem concupiscere non debuit. Juste ergo subjectus est homo diabolo quantum pertinet ad culpam suam: injuste autem quantum pertinet ad diaboli fraudulentiam. Si igitur homo talem patronum haberet cujus potentia diabolus in causam adduci posset, juste dominio ejus homo contradiceret; quia nullam diabolus justam causam habuit quare sibi jus in homine vindicare debuerit. Patronus autem nullus talis inveniri poterat nisi solus Deus, sed Deus causam hominis suscipere noluit, quia homini adhuc pro culpa sua iratus fuit. Oportuit ergo ut prius homo Deum placaret, et sic deinde Deo patrocinate cum diabolo causam iniret. Sed Deum rationabiliter placare non poterat, nisi et damnum quod intulerat restauraret, et de contemptu satisfaceret. Homo vero nihil habuit quod digne Deo pro oblato damno recompensaret. Quia si quid de irrationali creatura redderet, pro rationali sublata, minus esset. Sed nec hominem pro homine reddere potuit, quia justum et innocentem abstulerat, et neminem nisi peccatorem invenit. Nihil ergo homo invenit unde Deum sibi placare posset, quia sive sua, sive seipsum daret digna recompensatio non esset. Videns ergo Deus hominem sua virtute jugum damnationis non posse evadere, misertus est ejus; et primum gratuito praevenit eum per solam misericordiam ut deinde liberaret per justitiam. Hoc est

quia homo ex se justitiam evadendi non habuit; Deus homini per misericordiam, justitiam dedit. Neque enim ereptio hominis perfecte rationabilis esset, nisi ex utraque parte justa fieret; hoc est sicut Deus justitiam habuit hominem requirendi, ita et homo justitiam haberet evadendi. Sed hanc justitiam homo nunquam habere potuisset, nisi Deus illi per misericordiam suam illam tribueret. Ut ergo Deus ab homine placari posset, dedit Deus gratis homini quod homo ex debito Deo redderet. Dedit igitur homini hominem quem homo pro homine redderet, qui ut digna recompensatio fieret priori non solum aequalis sed major esset. Ut ergo pro homine redderetur homo major homine, factus est Deus homo pro homine; et dedit se homo homini, ut se assumeret ab homine. Incarnatus est Deus Dei Filius, et datus est hominibus Deus homo Christus. Sicut Isaias sit: Puer datus est nobis (Isa. IX), etc. Quod ergo homini datus est Christus, Dei fuit misericordia. Quod ab homine redditus est Christus, fuit hominis justitia. In nativitate enim Christi juste placatus est Deus homini; quia talis homo inventus est pro homine qui non solum, ut dictum est par, sed etiam major esset homine. Ideo in nativitate Christi angeli mundo pacem nuntiabant, dicentes: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis (Luc. II). Sed adhuc super erat homini, ut sicut restaurando damnum placaverat iram, ita quoque pro contemptu satisfaciendo dignus fieret evadere poenam. Sed hoc convenientius fieri non poterat, nisi ut poenam quam non debebat sponte et obedienter suscipere, ut de poena quam per inobedientiam meruerat eripi dignus fieret. Hanc autem poenam homo peccator solvere non poterat, qui quamcunque poenam suscipere non nisi digne et juste propter contemptus primi reatum sustineret. Ut ergo homo juste debitam poenam evaderet, necesse fuit ut talis homo pro homine poenam suscipere qui nihil poenae debuisset. Sed talis nullus inveniri poterat nisi Christus. Christus ergo nascendo debitum hominis patri solvit, et moriendo reatum hominis expiavit, ut cum ipse pro homine mortem quam non debebat sustineret, juste homo propter ipsum mortem quam debebat evaderet, et jam locum calumniandi diabolus non inveniret; quia et ipse homini dominari

non debuit, et homo liberari dignus fuit. Idem itaque et iudicium nostrum et causam fecit, sicut scriptum est: Quoniam fecisti iudicium meum et causam meam (Psal. IX). Causam nostram fecit, quia debitum Patri pro nobis solvit, et moriendo reatum expiavit. Iudicium vero quia descendens ad inferos et portas mortis frangens captivitatem quae ibidem tenebatur liberavit. Iudicium ergo diaboli adversus Deum factum est statim ab initio saeculi. Iudicium hominis adversus diabolum, in passione Christi. Iudicium hominis adversus Deum differtur usque in consummationem saeculi. Et ideo homo si prius per Christum Deo conciliari voluerit, post iudicium sui sine timore damnationis exspectabit.

CAP. V. De discretione judiciorum.

Quatuor sunt judicia, secundum praescientiam, secundum causam, secundum operationem, secundum retributionem. Secundum praescientiam judicati fuimus antequam essemus. Secundum causam judicamur ex quo esse incipimus, quando boni vel mali sumus. Secundum operationem judicamur, quando operibus foris ostendimus quales intus apud nos sumus. Secundum retributionem judicabimur, quando in percipienda mercede operum cognoscemus quales ab aeterno apud Deum praevisi fuimus. Ex his quatuor judiciis duo sunt occulta: iudicium scilicet secundum praescientiam, et iudicium secundum causam; et ideo in eis iudicium humanum non recipitur. Duo manifesta, id est iudicium secundum operationem; et iudicium secundum retributionem. In quorum altero, id est iudicio secundum operationem, hominibus a Deo in praesenti iudicandi potestas datur. Alterum vero, hoc est iudicium secundum retributionem, non ab hominibus, sed a Deo coram hominibus iudicabitur. Sed iudicium secundum praescientiam occultum est et immutabile; iudicium secundum causam occultum est et mutabile; iudicium secundum operationem manifestum et mutabile; iudicium secundum retributionem manifestum et immutabile. Iudicium secundum operationem imago quodammodo est, et sacramentum iudicii secundum retributionem. Quia illud manifestat causam et praescientiam innuit, hoc vero manifestabit causam, et confirmabit praescientiam. Item considerandum est quod iudicium aliter fit ubi sententia dicitur, aliter ubi profertur. In dictanda quidem sententia omnis iudicii iudicat simul Pater et Filius et Spiritus sanctus. In proferenda autem iudicat solus Filius, quia in divinitate sua cum Patre et Spiritu sancto omnis iudicii sententiam dictare habuit; in humanitate sua omnis iudicii sententiam proferre solus accepit. Propterea humanitas (quae sententiam dictare non habet) quantum ad dictandam sententiam dixit: Ego non iudico quemquam (Joan. VIII); sed tamen quia proferre habet secundum quod dictata est subdit: Sicut audio iudico (Joan. V). Quod enim intus audit ubi sententia

dictatur, foris iudicat ubi profertur. His itaque breviter de discretione iudiciorum propositis, nunc ad ipsam narrationis nostrae seriem revertamur.

CAP. VI. Cur Deus homo.

Factus est itaque Deus homo ut hominem quem fecerat liberaret, ut idem esset creator hominis et redemptor. Missus itaque Filius, ut in adoptione paterna assensum suum demonstraret. Venit sapientia ut vinceret malitiam, ut hostis qui astutia vicerat, prudentia vinceretur.

CAP. VII. Quid ad nos pertinuit passio Christi.

Suscepit de natura hostiam pro natura, ut de nostro esset holocaustum offerendum pro nobis, ut in hoc ipso ad nos pertineret redemptio; quia de nostro sumpta erat immolatio. Cujus quidem redemptionis participes efficimur, si ipsi redemptori per carnem nobis sociato per fidem unimur. Natura quidem humana tota per peccatum corrupta fuerat, et tota propter peccatum damnationi debita erat; et idcirco si tota damnata fuisset, injustitia non fuisset. Venit autem gratia et elegit quosdam de massa universitatis per misericordiam ad salutem; quosdam autem per justitiam deseruit ad damnationem. Et quos per misericordiam salvavit, non sine justitia salvavit, quia in ejus potestate erat ut hoc juste facere posset, quos tamen si non salvasset juste fecisset; quia in eorum merito erat ut si hoc faceret injustum non esset.

CAP. VIII. De justitia potestatis et aequitatis.

Justitia enim alia est secundum debitum facientis, alia secundum meritum patientis, justitia secundum debitum facientis est potestatis, justitia secundum meritum patientis est aequitatis. Justitia potestatis est qua sine injustitia licet facienti si velit quod ejus potestati debetur. Justitia aequitatis est qua retribuitur patienti (etiam si nolit) quod ejus merito debetur. Cum ergo Deus punit peccatorem, juste facit; quia ejus potestati debetur ut hoc possit si velit, et juste punitur qui patitur; quia secundum meritum suum ei retribuitur quod ejus merito debetur, et est illic potestas justa qua Deus juste facit et ipse justus est. Et hic retributio aequa qua peccator juste patitur, qua tamen ipse non est justus, sed poena ejus justa est. Cum vero Deus justificat peccatorem juste agit, et justus est justitia potestatis qua ei hoc licet. Qui vero justificatur justus est justitia quam accipit, sed non in eo quod contra meritum suum accipit; sed tamen injustus non est, quia non facit ipse quod accipit, quia per se non accipit, sed patitur tantum quod accipit, et est qui facit quia facit, et justitia qua facit: et est justus qui accipit justitiam quam accipit, non tamen quia accipit, quia sine justitia sua per solam gratiam justitiam accipit.

CAP. IX. De justitia patiente et cogente.

Item sciendum est quod justitia alia patiens, alia cogens. Justitia patiens est qua si fiat aliquid justum est; si non fiat, injustum non est. Justitia cogens est qua sic aliquid juste fit, ut si non fieret injustum esset. Propter quod justitia patiens dispensationem habet, justitia cogens necessitatem. Sic igitur Deus de massa generis humani quosdam ad salvationem assumens justitia utitur debitae potestatis, quosdam vero ad perditionem deserens, justitia utitur licitae aequitatis. Illic de debito suo, hic de merito nostro. Si vero eos quos nunc ad salvationem assumit desereret injustitia non esset, quoniam secundum merita sua reciperent justitiam aequitatis. Si autem eos quos nunc deserit assumeret, similiter injustitia non esset; quia in eorum salvatione uteretur justitia potestatis. Sive igitur in his qui salvantur sive in his qui damnantur justitia patiens est per quam illud quod fit sic justum est, ut etiam si aliter fieret injustum non esset. Nam et ii qui secundum merita sua juste damnantur, per gratiam Dei juste salvari potuissent si Deus voluisset. Et rursum qui per gratiam Dei juste salvantur, secundum merito sua juste damnari potuissent si Deus eos salvare noluisset. Sic igitur quod voluit utrumque justum fuit, ut etiam si aliter voluisset injustum non fuisset, quia potestas est in voluntate ejus, quia sine injustitia facere illi licet quodcumque voluerit.

CAP. X. Quod aliter Deus redemisse potuisset hominem si voluisset.

Propter quod veraciter profiteamur quod redemptionem generis generis humani etiam alio modo Deus perficere potuisset si voluisset. Sed quod iste nostrae infirmitati convenientior fuit ut Deus homo fieret, et pro homine mortalitatem hominis assumens ad spem suae immortalitatis hominem reformaret. Ut non diffidat jam homo se ad bona illius posse ascendere, quem ad sua mala toleranda videt descendisse; et ut in Deo humanitas glorificata exemplum esset glorificationis hominibus. Ut in eo quod passus est videant quid ei retribuere debeant, in eo autem quod glorificatus est considerent quid ab eo debeant exspectare. Ut et ipse sit via in exemplo, et veritas in promisso, et vita in praemio.

CAP. XI. Qua ratione instituta sunt sacramenta.

Postquam primus parens generis humani propter inobedientiae culpam a paradiso exsulans venit in hunc mundum; diabolus jus tyrannicum in illo exercens, sicut eum prius fraudulenter seduxerat, ita postmodum violenter possidebat. Sed Dei providentia quae hunc ad salutem disponebat sic justitiae rigorem per misericordiam temperavit, ut eum quidem ad tempus ab illo premi permetteret; et tamen ne ab illo in aeternum premeretur ex ipsa ei poena remedium praepararet. Itaque tunc ab ipso mundi exordio sacramenta salutis suae homini proposuit quibus eum ab exspectatione futurae sanctificationis consignaret, quatenus ea quisquis fide recta et spe firma propter obedientiam institutionis divinae perciperet, etiam sub iugo positus ad consortium libertatis pertineret. Proposuit itaque edictum suum informans hominem et erudiens, ut quicumque eum salvatorem exspectare eligeret, ejusdem suae electionis votum in perceptione sacramentorum ejus approbare debuisset. Proposuit et diabolus sacramenta sua quibus suos sibi alligaret, quatenus ab illis qui ejus imperium detractabant quanto manifestius eos discerneret tanto securius possideret. Coepit ergo genus humanum mox in partes contrarias dividi; aliis diaboli sacramenta suscipientibus, aliis vero suscipientibus sacramenta Christi. Et factae sunt duae familiae, una Christi, altera diaboli. Quid enim verbum incarnatum dixerim, nisi regem qui hunc mundum intravit per assumptam humanitatem cum diabolo bellaturus, et eum exinde quasi tyrannum et violenter in alieno dominantem expulsurus? Et quid omnes priores sanctos qui ante incarnationem verbi ab initio fuerunt electi appellaverim, nisi milites quosdam optimos regem venturum in acie praecedentes ipsis quibus tunc sanctificabantur sacramentis quasi quibusdam armis muniti atque praecinctorum? Quid item eos qui post incarnationem usque ad finem electi subsequuntur, nisi milites alios, non tamen alium, sed ipsum suum regem praecedentem unanimiter atque alacriter subsequentes, habentes et ipsi novi arma nova, tamen ab eodem armati et contra

eumdem pugnaturi? Sive igitur praecedentes sive subsequentes, unius regis sacramenta portantes, uni regi militantes, et unum tyrannum superantes; illi venturum praecedentes, isti praecedentem subsequentes. Unde patet quod ab initio et si non nomine, re tamen Christiani fuerunt. Tria enim sunt tempora per quae praesentis saeculi spatium decurrit. Primum est tempus naturalis legis; secundum tempus scriptae legis; tertium tempus gratiae. Primum ab Adam usque ad Moysen. Secundum a Moyse usque ad Christum. Tertium a Christo usque ad finem saeculi. Similiter tria sunt genera hominum; id est homines naturalis legis, homines scriptae legis, homines gratiae. Homines naturalis legis dici possunt qui sola naturali ratione vitam suam dirigunt. Vel homines potius homines naturalis legis dicuntur qui secundum concupiscentiam in qua nati sunt ambulant. Homines scriptae legis sunt ii qui exterioribus praeceptis ad bene vivendum informantur. Homines gratiae sunt ii qui per inspirationem Spiritus sancti afflati et illuminantur ut bonum quod faciendum est agnoscant, et inflammantur ut diligunt, et corroborantur ut perficiant. Et ut idem manifestiori distinctione signemus: homines naturalis legis sunt aperte mali, homines scriptae legis fecte boni, homines gratiae vere boni. Fecte boni, sunt tecti; aperte mali, sunt detecti; qui per Gog et Magog significati sunt; quod interpretatur tectus et delectus. Et in persecutionem populi, Dei venturi praedicantur, quia haec duo genera hominum semper vere bonos persequuntur. In primo genere continentur pagani; in secundo genere, Judaei, in tertio genere, Christiani. Ista tria genera hominum ab initio nunquam ullo tempore defuerunt. Tempus tamen naturalis legis ad aperte malos pertinet, quia illi tunc et numero plures et statu excellentiores fuerunt. Tempus scriptae legis, ad fecte bonos, quia tunc homines in timore servientes opus mundabant non animum. Tempus gratiae ad vere bonos pertinet, qui modo etsi numero plures non sint, tamen statu sunt excellentiores, et Dei gratia publice ante feruntur, etiam ab iis qui eis moribus contradicunt. Scias ergo quocumque tempore ab initio mundi usque ad finem, nullum fuisse vel esse vere bonum, nisi justificatum per gratiam, gratiam autem nunquam aliquem adipisci

potuisse, nisi per Christum. Ita ut omnes sive praecedentes sive subsequentes uno sanctificationis remedio salvatos agnoscas. Aspice ergo castra regis nostri et acies exercitus ejus fulgentes in armis spiritalibus, quanta praecedentium subsequentiumque populorum multitudine stipatus incedat.

CAP. XII. De tempore institutionis sacramentorum.

Tempus institutionis sacramentorum ab eo incoepisse creditur, quo primus parens merito inobedientiae a gaudiis paradisi expulsus, in hujus vitae mortalis exsilium cum tota posteritate usque in finem primae corruptioni obnoxius tenetur. Ex quo enim homo a statu primae incorruptionis lapsus in corpore per mortalitatem et in anima per iniquitatem aegrotare coepit; continuo Deus reparando in sacramentis suis medicinam praeparavit. Quae quidem (prout ratio postulabat et causa) diversis temporibus et locis ad curationem illius exhibuit; alia ante legem, alia sub lege, alia sub gratia: diversa quidem in specie unum tamen effectum habentia et unam sanitatem perficientia. Si quis igitur quaerat tempus institutionis sacramentorum, sciat quia quandiu morbus est, tempus medicinae est. Praesens igitur vita a principio saeculi usque in finem per mortalitatem decurrens, tempus est morbi, et tempus remedii. In ipsa et propter ipsam instituta sunt sacramenta; et quaedam a principio ipsius, quae suo tempore cucurrerunt et ad sanitatem (quantum ipsis datum erat, et per ipsa dandum erat) restituendum valuerunt. Et ista sacramenta suo tempore expleto cessaverunt; et alia pro illis ad eandem sanitatem perficiendam successerunt. Et rursus post illa alia quasi novissime adjuncta sunt, quibus alia succedere non debuerunt. Vel ut medicamenta perfecta quae morbum ipsum consumerent et perfectam sanitatem plene restaurarent. Et haec omnia facta sunt secundum iudicium et dispensationem medici, qui morbum ipsum vidit, et qualia ei remedia singulis temporibus adhibenda essent agnovit. Porro unum sacramentum etiam ante peccatum hominis institutum invenitur. Conjugium namque prius etiam quam homo peccaret sancitum legitur ubi teste Scriptura: Mulier facta in adiutorium viro ei sociata memoratur (Genes. II). Cujus tamen institutionis causa tunc ad remedium non fuit, sed ad officium; quia morbus in homine non fuit qui sanaretur, sed virtus quae exercetur. Propter quod ex tribus causis institutionis sacramentorum duas tantum hic invenimus; eruditionem scilicet et

exercitationem. Humiliatio enim ibi necessaria non fuit ubi superbia nulla fuit; sed ratio quae erudiretur ad majorem cognitionem et virtus quae promoveretur ad majorem perfectionem. Invenitur itaque hoc sacramentum singularem habens legem quemadmodum singularem habet institutionem. Et videtur ordo postulare priusquam ad ea quae de caeteris dicenda sunt sacramentis discutiendo accedamus; de isto singulariter quaedam quae ad primam institutionem spectare videbuntur praemittamus; his quae ad secundam ejus institutionem pertinent sequenti narrationi reservatis. Habet enim hoc sacramentum duplicem institutionem; unam ante peccatum ad officium, alteram post peccatum ad remedium. Et secundum illam qua singulariter institutum est singulariter tractari debet; et postea secundum illam qua caeteris in tempore conjungitur a caeteris in narratione non separetur.

CAP. XIII. De institutione conjugii ante peccatum.

Sacramentum conjugii solum ex omnibus sacramentis quae ad remedium hominis instituta sunt, ante peccatum hominis legitur institutum; non tamen propter peccatum, sed ad sacramentum solum et ad officium. Ad sacramentum propter eruditionem, et ad officium propter exercitationem. Erant enim duo haec in conjugio ipso: conjugium ipsum, et conjugii officium, et utrumque sacramentum erat. Conjugium constabat in consensu foederis socialis, officium conjugii constabat in copula carnis. Conjugium sacramentum fuit cujusdam societatis spiritualis quae per dilectionem erat inter Deum et animam in qua societate anima sponsa erat et sponsus Deus. Officium conjugii sacramentum fuit cujusdam societatis quae futura erat per carnem assumptam inter Christum et Ecclesiam, in qua societate Christus sponsus futurus erat et sponsa Ecclesia. Et qui sponsus erat utrobique superior erat, et ejus dilectio per pietatem trahebatur ad inferiorem. Quae autem sponsa erat, utrobique inferior erat; quia sibi sufficiens non erat, et per se stare non poterat. Et propterea ejus dilectio necessitate magis convertebatur ad superiorem. Superior diligendo beneficium praestitit, inferior diligendo beneficium accepit. Hujus ergo societatis quae utrinque dilectione mutua constabat, sacramentum formatum est, quando conjugium institutum est alterius societatis sacramentum, in conjugio, alterius societatis, sacramentum in conjugii officio. Propterea natura humana duplici qualitate distincta est, ut in viro quidem robustior, in femina vero infirmior et aliena epe egens appareret. Et juncti sunt duo in unum, una dilectione et societate una, ut in una dilectione essent, et per dilectionem unam in una societate manerent. Et vir quidem, ut imago Dei fieret in hoc sacramento, pietate ad dilectionem inclinaretur. Femina vero, ut formam animae rationalis exprimeret, necessitate magis et quasi respectu commoditatis cujusdam amare persuaderetur. Sic tamen ut utrinque voluntaria esset dilectio, quia si voluntaria non esset neque vera dilectio nec verae dilectionis sacramentum esse posset. Iterum ut

aliud sacramentum in hac societate formaretur praecepit Deus ut masculus et femina in una carne jungerentur, ut sicut prius in sacramento conjugii per dilectionem unum erant, ita postmodum in officio conjugii unum fierent per unam carnis commistionem. Ut ostenderetur quod qui prius in divinitate per dilectionem junctus erat animae, postmodum per assumptam carnem junctus est Ecclesiae suae. Iterum ne etiosa esset societas conjugalitatis inter masculum et feminam, propterea post sacramentum conjugii additum est officium quod in commistione carnis expleri debuerat, ut in eo conjuncti exercerentur per obedientiam ad virtutem, et fructificarent per proles generationem. In quo officio masculo quidem (qui superior erat) datum est quod propagandum fuisset de suo seminare, feminae autem concipere et parere, ut in eadem similitudine demonstraretur quod in illa invisibili societate anima rationalis nullatenus fructificare posset, nisi prius semen virtutis a Deo conciperet. Erat adhuc aliud in natura humana quod per societatem conjugii monstrari debuisset. Sic quippe conditus est homo, ut quiddam in eo supremum esset, et in homine nihil altius esset. Post illud autem aliud sub illo esset et subjectum illi; deinde aliud novissimum in imo constitutum, et in caeteris duobus subjectum. Erat quippe in homine ratio supremo loco constituta, solis divinis et invisibilibus intendens et divinae voluntati se conformans. Post haec alia quaedam ratio ad corporalia et visibilia respiciens, quae subiciebatur superiori, et ab illa informata subjectae sibi sensualitati dominabatur, quae tertio et imo loco fuerat constituta. Sic itaque tria inventa sunt in homine: sapientia, prudentia et sensualitas. Sapientia scilicet hoc est ratio ad divina, prudentia autem hoc est ratio ad humana; sensualitas vero hoc est affectus sive appetitus ad terrena. Equibus prima, scilicet ratio, regebat tantum et non regebatur. Sensualitas ultima regebatur tantum et non regebat. Media vero ratio et a superiori regebatur et inferius regebat. Ad hanc similitudinem tria animalia foris facta sunt. Unum rationale quod dominabatur, secundum irrationale quod subiciebatur, tertium rationale similiter quod a superiori quidem regebatur, et cum superiore inferiori dominabatur. Erat igitur vir imago sapientiae,

femina forma prudentiae, bestia autem similitudo sensualitatis et concupiscentiae. Propterea serpens feminam peccatum suadendo deceptit, femina vero virum. Decepta ad consensum inclinavit, quia concupiscentia prudentiae carnis primum delectationem peccati suggerit: deinde prudentia carnis per delectationem peccati decepta, rationem ad consensum iniquitatis trahit. Propter has et hujusmodi rationes discreta est humana natura ut in altera parte robustior esset, in altera vero infirmior demonstraretur, ut in ea unum inveniretur quod regeret, et totum quod regeretur. Adjuncta est deinde foris in carne etiam discretio sensuum, quae quidem quantum ad virtutem sacramenti in conjugio necessaria non fuit, sed quia sine ea in officio conjugii ministerium generandi impleri non potuit. Sic igitur ante peccatum institutum fuit conjugium et conjugii officium, utrumque ad sacramentum, ut conjugium quidem sanctificaretur pura mentis dilectione; officium quoque conjugii impleretur sine carnis pollutione. Nunc vero quia per peccatum hominis caro humana corrupta est, jam post peccatum, carnis commistio sine carnali concupiscentia fieri non potest. Fortassis autem aliquem movere potest, quare post peccatum homo hoc potissimum opus sine peccato explere non potest. Sed diligenter consideranti ratio manifesta occurrit. Quandiu enim spiritus rationalis creatori suo subjectus fuit, nullam in carne sua contradictionem invenit; et erant membra corporis imperio animae subjecta, ut nec praeter ipsam aliquando moverentur, nec ad aliud contra ipsam. Postquam autem spiritus adversus creatorem suum per superbiam intumuit, merito in suo inferiori jus antiquae damnationis amisit, ut membra corporis jam ejus imperio ad injuriam creatoris ulciscendam contradicerent, quae illi nisi per creatorem suum subjecta esse non deberent. Quia vero vita humana nullatenus subsistere posset si in membris corporis sui nullam spiritus rationalis potestatem haberet, vindictam suam Deus in parte per justitiam exercuit, et in parte misericorditer temperavit, quatenus simul et culpa plecteretur, et natura foveretur. Ut igitur inobedientia manifesta fieret unum in corpore humano membrum potestati animae subtrahit, per quod posteritas in carne seminanda

fuit, ut omnes qui per illud generentur se filios inobedientiae esse intelligant, et ex sua origine quales et ex qualibus generentur agnoscant. Quia ergo in hoc membro per quod humana propagatio transire debuit signum inobedientiae positum est, cunctis per illud transeuntibus manifeste ostenditur quod cum culpa inobedientiae generantur. Quasi enim in ipso titulo qui portae inscriptus est per quam transeunt, agnoscunt unde veniunt et quo vadunt Propter hoc ergo caetera membra corporis quae imperium rationis sequuntur sine culpa operari possunt; hoc vero membrum in quo concupiscentia praecipue regnat, quia nutum voluntatis non sequitur; sine culpa non operatur. In tantum enim hoc membrum corporis imperium animae non sequitur ut sicut aliquando non movetur quando vult, sic saepe etiam quando non vult moveatur. Exinde ergo carnale commercium ab homine exerceri non debuit; ex quo illud sine turpi concupiscentia et carnis libidine exerceri non potuit. Ipse enim sibi hoc illicitum fecit, ex quo se talem fecit qui illud licite implere non possit. Sed quia carnis humanae infirmitas turpius ad omnem concupiscentiam efflueret si non in parte aliqua licite exciperetur; concessum est postea ad remedium, quod prius ad officium solum fuerat institutum. Ut dum per indulgentiam pro majori malo evitando agitur, ipsum quod inest ei malum infirmitatis, per pudicitiam conjugalem excusetur. Et de prima quidem institutione conjugii haec in praesenti loco dicta sufficere possunt.

PARS NONA
DE INSTITUTIONE
SACRAMENTORUM

CAP. PRIMUM. Quatuor esse considerata in institutione sacramentorum.

Tractare volentibus de sacramentis, quatuor primum considerata sunt. Primum videlicet quid sacramentum. Secundum, quare instituta sint sacramenta. Tertium, quae sit uniuscujusque materia sacramenti in qua conficitur et sanctificatur. Quartum, quot sint genera sacramentorum. Hoc est diffinitio, causa, materia divisio. Haec enim quatuor si diligenti prosecutione discussa fuerint, intelligentiam facere potuerunt de his quae proposita sunt. Primum ergo primo tractandum suscipimus.

CAP. II. Quid sit sacramentum.

Quid sit sacramentum, doctores brevi descriptione designaverunt:

“Sacramentum est sacrae rei signum.”

Quemadmodum enim in homine duo sunt, corpus et anima, et in una Scriptura duo similiter, littera et sensus, sic et in omni sacramento aliud est quod visibiliter foris tractatur et cernitur, aliud est quod invisibiliter intus creditur et praecipitur. Quod foris est visibile et materiale, sacramentum est; quod intus est invisibile et spirituale, res sive virtus sacramenti est; semper tamen sacramentum quod foris tractatur et sanctificatur; signum est spiritualis gratiae, quae res sacramenti est et invisibiliter percipitur. Sed, quia non omne signum rei sacrae sacramentum ejusdem convenienter dici potest (quoniam et litterae sacrarum sensuum et formae sive picturae sacrarum rerum signa sunt, quarum tamen sacramenta rationabiliter dici non possunt) idcirco supra memorata descriptio ad interpretationem sive expressionem vocis magis quam ad diffinitionem referenda videtur. Si quis autem plenius et perfectius quid sit sacramentum diffinire voluerit, diffinire potest quod

“sacramentum est corporale vel materiate elementum foris sensibiliter propositum ex similitudine repraesentans, et ex institutione significans, et ex sanctificatione continens aliquam invisibilem et spiritalem gratiam.”

Haec diffinitio ita propria ac perfecta agnoscitur, ut omni sacramento solique convenire inveniatur. Omne enim quod haec tria habet, sacramentum est, et omne quod his tribus caret, sacramentum proprie dici non potest. Debet enim omne sacramentum similitudinem quamdam habere ad ipsam rem cujus est sacramentum, secundum

quam habile sit ad eandem rem suam repraesentandam. Institutionem quoque per quam ordinatum sit ad illam significandam. Postremo sanctificationem per quam illam contiueat, et efficax sit ad eandem sanctificandis conferendam. Hoc autem interesse videtur, quod omne sacramentum similitudinem quidem habet ex prima eruditione, institutionem ex superaddita dispensatione, sanctificationem ex apposita verbi vel signi benedictione. Ut ergo in uno sacramento ea quae de omnibus dicta sunt tria haec qualiter sint agnoscamus, aquam baptismatis pro exemplo assumimus. Ibi enim est aquae visibile elementum quod est sacramentum, et inveniuntur haec tria in uno: repraesentatio ex similitudine, significatio ex institutione, virtus ex sanctificatione. Ipsa similitudo ex creatione est; ipsa institutio ex dispensatione; ipsa sanctificatio ex benedictione. Prima indita per Creatorem; secunda adjuncta per Salvatorem, tertia ministrata per dispensatorem. Est ergo aqua visibilis sacramentum, et gratia invisibilis, res sive virtus sacramenti. Habet autem omnis aqua ex naturali qualitate similitudinem quamdam cum gratia Spiritus sancti; quia, sicut haec abluet sordes corporum, ita illa mundat inquinamenta animarum. Et ex hac quidem ingenita qualitate omnis aqua spiritalem gratiam repraesentare habuit, priusquam etiam illam ex superaddita institutione significavit. Venit autem Salvator et instituit visibilem aquam per ablutionem corporum ad significandam invisibilem, per spiritalem gratiam emundationem animarum. Et ex eo jam aqua non ex sola naturali similitudine repraesentat, sed ex superaddita institutione significat gratiam spiritalem. Sed quia haec duo, sicut diximus, nondum adhuc sufficiunt ad perfectionem: accedit verbum sanctificationis ad elementum et fit sacramentum, ut sit sacramentum aqua visibilis ex similitudine repraesentans, ex institutione significans, ex sanctificatione continens spiritualem gratiam. Ad hunc modum in caeteris quoque sacramentis haec tria considerare oportet.

CAP. III. Quare instituta sint sacramenta.

Prima ergo propositionis parte exposita, ad secundam transeamus. Triplici ex causa sacramenta instituta esse noscuntur. Propter humiliationem, propter eruditionem, propter exercitationem. Propter humiliationem quidem ut dum homo rationalis creatura insensibilibus elementis (quae natura infra ipsum condita fuerunt) ex praecepto Creatoris sui subjicitur, ex hac ipsa sua humiliatione Creatori suo reconciliari mereatur. Homo namque ita factus erat ut bonum ejus solus ille esset a quo erat; caetera omnia sub ipso facta sunt, non ut in eis esset ejus bonum, sed ut ex eis esset illius obsequium. Omne enim bonum majus est illo cujus est bonum; quia vere bonum non est, nisi quod bonum facit illum cujus est bonum. Omnis ergo qui bonus est, et ex bono suo bonus est; inferior est ipso bono quo bonus est, quia sine ipso bono bonus non est. Si ergo bonum hominis supra hominem erat, solus ille bonum hominis erat qui supra hominem erat. Huic ergo bono homo quandiu in ordine conditionis suae perstitit immediate jungebatur et ex eo libere fruebatur, quia et voluntate ad illud ibat, et libertate in illo stabat. Postquam autem per concupiscentiam abstractus a superiori avertebatur; ad inferiora conversus praecipitabatur, et illi se subjiciebat quod bonum suum faciebat. Justa igitur recompensatione qui suo superiori per obedientiam subjectus esse noluit; per concupiscentiam suo se inferiori subjecit, ut jam ipsum inter se Deum medium inveniatur divisionis, non mediatorem reconciliationis. Hoc enim medio dividente humana mens et obnubilatur ne Creatorem suum agnoscere valeat: et refrigescit ne ipsum per dilectionem requirat. Justum ergo est ut homo qui prius Deum superbiendo deserens, se terrenis per concupiscentiam subdidit; nunc per humilitatem Deum requirens (ut plenius affectum suae devotionis insinuet) eisdem se propter praeceptum Dei per obedientiam inclinet. Sicut enim pernicioosa fuit elatio superiori nolle subjici, sic laudabilis et fructuosa devotio est propter superiorem etiam inferioribus inclinari. Et quemadmodum damnabilis fuit superbia praesentem

despicere, sic laudabilis humilitas est absentem quaerere, et perseveranti amore usque ad inventionem ab inquisitione non cessare, ut sit devotio in humilitate, et humilitas in devotione. Nemo siquidem est qui nesciat hominem rationalem mutis et insensibilibus elementis conditione superiorem existere; et tamen cum idem homo in his salutem quaerere jubetur ad experiendam obedientiae ipsius virtutem; quid aliud quam suo inferiori superior subjicitur? Hoc propter quod infidelium oculi (qui visibilia solum vident) sacramenta salutis venerari despiciunt, quia in eis tantum quod foris est contemptibile in specie visibili cernentes, invisibilem virtutem intus et fructum obedientiae non agnoscunt. Non enim sciunt quod fideles salutem ex istis elementis non quaerunt, etiam si in istis quaerunt; sed ex illo et ab illo quaerunt in istis a quo jubentur quaerere et credunt se percipere in istis. Non enim ista tribuunt quod tribuitur per ista, sed ille per ista salutem praebet qui in istis salutem quaerere jubet. Hoc modo igitur intelligendum est quod invisibilia sacramenta propter humiliationem hominis diximus instituta. Propter eruditionem quoque instituta sunt sacramenta, ut per id quod foris in sacramento in specie visibili cernitur, ad invisibilem virtutem quae intus in re sacramenti constat agnoscendam mens humana erudiat. Homo enim qui visibilia noverat, invisibilia non noverat; divina agnoscere nullatenus posset nisi humanis excitatus. Et idcirco dum ei bonum invisibile quod amiserat redditur, foris ei ejusdem significatio per species visibiles adhibetur, ut foris excitetur; et intus reparetur, ut in eo quod tractat et videt, agnoscat quale sit quod percipit et non videt. Dona enim gratiae spiritualia quasi quaedam invisibilia antidota sunt, quae dum in sacramentis visibilibus quasi quibusdam vasculis homini porriguntur, quid aliud quam ex patenti specie virtus occulta ostenditur? Aeger enim medicamentum videre non potest, sed vas in quo medicamentum datur videre potest. Et propter hoc in ipsa vasis specie virtus exprimitur medicinae, ut agnoscat quid accipit, et per ipsam agnitionem proficiat ad dilectionem. Sic itaque intelligendum est quod diximus propter eruditionem sacramenta instituta. Propter exercitationem similiter instituta sunt sacramenta, ut

dum mens humana per varias operum species foris exercitata colitur, ad multiplicem virtutis fructum interius fecundetur. Bonum quidem hominis unum erat; et quandiu homo illi per dilectionem adhaesit non eguit hac multiplicitate. Postquam autem mentem suam per concupiscentiam ad multiplicia haec et transitoria dividi permisit; stabilis esse non potuit, quia sicut multa diligens in his per affectum dividitur, sic mutabilia sequens variatur. Quidquid enim in his omnibus ad requiem et consolationem appetit, ipsa ei mutabilitatis conditio ad laborem et dolorem convertit. Unde fit ut sicut ad haec ne deficiat ire compellitur, sic ab his postmodum ut requiescat exire cogatur, ut appareat alter Cain vagus et profugus super terram (Gen. III). Vagus in variis quaerens consolationem. Profugus, inventam ubique declinans afflictionem. Ambulat homo, si semper ambulaverit deficit. Sedet ergo vel stat ne deficiat, et tamen si semper sederit, deficit. Esurimus et deficiamus, manducamus ne deficiamus, et tamen si semper manducaremus deficeremus, et vertitur ad dolorem quod quaesitum est ad consolationem. Sic omnis mutabilitas hominis defectum habet non profectum; et deficiamus quia mutamur, qui tamen nunquam mutari cessamus ne deficiamus. Quia ergo vita hominis hic sine mutabilitate esse non potest, contra illam (quae defectum generat) mutabilitatem alia ei mutabilitas quae profectum parit opponitur; ut, quia stare non potest ut semper idem sit, moveatur et promoveatur semper ut melior sit. Primum enim bonum erat in summo stare. Secundum est bonum ad superiora ascendere. Et idcirco vita mutabilis ne sua mobilitate dissoluta ad deteriora semper deficeret; talibus studiis nutrienda fuerat in quibus et rerum varietate foris excitata, et aemulatione virtutum intus accensa, proficiendi occasionem inveniret. Divisa sunt tempora et distincta loca, propositae species corporales, injuncta studia et opera exercenda, ut medicinam interioris hominis exterior homo praepararet, et ei subesse et prodesse addiceret. Nam cum prius humana vita per duo exercitationum genera cucurrisset in altero ad necessitatem, in altero ad voluptatem, in altero ad usum, in altero ad vitium; ad usum pro natura, ad vitium pro culpa, alterum ad sustentationem, alterum ad

subversionem, congruum erat ut tertium quoque exercitationis genus adjungeretur, ut per illud unum e duobus primis evacuetur, quia erat nocens; alterum perficeretur, quia non erat sufficiens. Proposita sunt ergo homini foris opera virtutum ad aedificationem interiorum exercendam, ut illis praeoccupatus, nec unquam vacaret ad opera iniquitatis, nec semper ad opera necessitatis. In his autem virtutum studiis mirabili dispensatione Deus et multipliciter praevidit, et varietatem, et intermissionem, ut humana mens et in multipliciter exercitationem, et in varietate delectationem, et in intermissione recreationem inveniat. Sacrata sunt quaedam loca, aedificatae basilicae, et determinata tempora certa, quibus populus fidelis in unum congregetur, et unitas commendetur ut gratias reddat preces offerat, vota persolvat. Illic Deus nunc in silentio simpliciter exoratur, nunc consonis vocibus devote collaudatur, ut vicissim fidelium corda nunc componantur ad requiem, nunc excitentur ad devotionem. In ipsis quoque divinis praeconiis non eadem semper exhibetur forma collaudationis; nunc psalmodiae accendunt ad devotionem, nunc hymni et cantica ad divinam excitant jucunditatem, nunc lectiones recitantur ad formam morum et vitae bonae instructionem. Ipsae etiam actiones nostrae in divinis obsequiis, non eadem semper institutionis forma procedunt. Nunc erecti, nunc prostati, nunc inclinatione, nunc conversione ex gestu corporis statum mentis exprimimus. Sed et ipsa in quibus se operando exercet, et divinum cultum adornat fidelium devotio; multa et multifaria simili ratione provisum sunt, ut sint plurima et sacra et sacramenta, quatenus fides in eis et materiam exercitationis et causam recreationis perfectam inveniat. Sic enim fidelis animus dum foris ad varia sanctae exercitationis studia ducitur, magis semper ac magis intus ex ipsa sua devotione ad sanctitatem innovatur. Et ad hunc modum quidem intelligendum putamus, quod dictum est, sacramenta propter exercitationem instituta.

CAP. IV. De distinctione trium operum et trium operantium.

Est igitur triplex causa haec institutionis sacramentorum omnium: humiliatio, eruditio et exercitatio hominis. Quae causae si non essent, sacramenta omnino, id est sacrorum signa vel instrumenta, elementa per se esse non possent. Quod enim elementa sacramenta sunt, non natura prima facit; sed apposita institutio per dispensationem, et gratia infusa per benedictionem, quae duo si elementa post primam naturam non accepissent, sacramenta proprie esse non possent. Dedit primo natura habilitatem ut hoc esse possent; adjunxit secunda institutio auctoritatem ut hoc fierent; superaddidit tertia benedictio sanctitatem ut haec essent. Prima facta per Creatorem; secunda proposita per Salvatorem; tertia administrata per dispensatorem. Primum Creator per majestatem vasa formavit, postea Salvator per institutionem eadem proposuit; postremo dispensator per benedictionem haec ipsa mundavit; et gratia implevit. Et apparet mirabile, quod qui major fuit, quod minus erat fecit; et qui minor fuit, fecit quod majus fuit. Plus enim contulit sanctificatio quam creatio, quoniam in creatione naturam acceperunt ut essent; in sanctificatione gratiam, ut bona et sancta essent. Si ergo Deus creat et sacerdos sanctificat, plus homo facere videtur quam Deus, quod omnino absurdum et inconveniens esset, si non quod homo facit hoc etiam faceret et Deus. Deus enim sine homine creat, sed homo sine Deo non sanctificat. Ut gratia quodammodo a summo incipiat, et in imo consummetur; et in hoc ipso descensus gratiae nobis significetur, quia nisi gratia descenderet, jacentes non elevaret. Creavit primum Deus per se et in suo, hoc est, solus et in majestate. Instituit postea Salvator per se quidem sed in nostro, hoc est solus et in humanitate. Sanctificat postremo sacerdos neque per se neque in suo, quia nec solus ipse est qui operatur, nec virtus ipsius est quae ad sanctificationem tribuitur. Ipse enim ministranti cooperatur, cujus virtute per ministerium ministrantis quod sanctificandum est sanctificatur, ut sit quidem una virtus per unum opus ad unum effectum, quae quidem virtus in duobus simul operantibus sic

discernitur; quoniam per alterum datur, per alterum ministratur. Alter est a quo datur, alter per quem mittitur. Et cum venit ipsa gratia ad nos, per illum venit a quo venit; quoniam ministranti cooperatur auctor muneris, sed non similiter ab illo venit per quem venit, quia auctor muneris esse non potest qui solum est minister dispensationis. Nemo igitur dicat quomodo homo sanctificat, quando Deus per hominem sanctificat; quoniam in hoc verius homo facit quod Deus per eum facit. Nam quod facit per se, et in suo facit homo, vere non facit, quoniam veritatem non facit; quoniam per se et in suo non nisi malum facit; sicut ergo Deus solus mirabilia facit, quoniam de ipso Scriptura dicit: Qui facit mirabilia magna solus (Psal. LXXI); quoniam sine ipso nullus facit, et omnis qui facit per ipsum facit et per omnem qui facit ipse facit. Ideoque solus facit, quoniam ipsius solius est, quod omnis facit qui facit; et tamen de servo Dei scriptum est: Fecit enim mirabilia in vita sua (Eccli. XXXI); quoniam ex Deo fecit et per eum Deus fecit; nec contrarietas ulla ex his procedit, sic Deus solus sanctificat et benedicit; quoniam ab ipso omnis sanctificatio et benedictio est, et tamen sacerdos minister Dei sanctificat et benedicit; quoniam per ipsum quaedam sanctificatio et benedictio est, quae et ipsa quoque a Deo est, qui auctor est in dono, et per Deum qui cooperatur est in ministerio. Tali consideratione rationabiliter distinguitur quid in sacramentis omnibus sigillatim, vel creatio quantum ad naturam elementi, vel institutio et sanctificatio quantum ad virtutem sacramenti operatur; et in ipsa sanctificatione quantum ex illo qui dator est muneris, et quantum ex ipso vel potius per ipsum qui solum minister est dispensationis. Postremo quinque discreta et distincta ab invicem ad cognitionem procedunt: Deus medicus, homo aegrotus, sacerdos minister vel nuntius, gratia antidotum, vas sacramentum. Medicus donat, minister dispensat, vas servat quae sanat percipientem aegrotum gratiam spiritalem. Si ergo vasa sunt spiritalis gratiae sacramenta, non ex suo sanant, quia vasa aegrotum non curant, sed medicina. Non ergo ad hoc instituta sunt sacramenta ut ex eis esset quod in eis esset; sed ut peritiam suam medicus ostenderet in illo remedium praeparavit, a quo languidus

occasionem morbi accepit. Quia enim homo visibilia concupiscens corruptus fuerat, congrue reparandus in eisdem visibilibus salutis occasionem recipere debebat, ut per eadem resurgeret per quae corruerat.

CAP. V. Institutionem sacramentorum quantum ad Deum dispensationis esse, quantum ad hominem necessitatis.

Institutio sacramentorum quantum ad Deum auctorem dispensationis est, quantum vero ad hominem obedientem necessitatis. Quoniam in potestate Dei est praeter ista hominem salvare, sed in potestate hominis non est sine istis ad salutem pervenire. Potuit enim Deus hominem salvare etiam si ista non instituisset, sed homo nullatenus salvari posset si ista contemneret. Dicit enim Scriptura: Non potest salvari qui baptizatus non fuerit (Joan. III); qui hoc vel hoc non fecerit salvari non potest, et confitemur quod verum est, et quia salvari non potest homo qui caret his sine quibus ab homine salus haberi non potest. Homo sine his salvari non potest, sed Deus sine his salvare potest. Homo quippe sine his salvari posset si sine his salvari in potestate hominis esset, etsi posset homo pro arbitrio suo ista quae ad salutem obtinendam proposita sunt relinquere, et secundum suam electionem alia ad salutem via pervenire. Quod quia homini omnino impossibile est, propterea rectissime dicitur, quod homo sine his omnino salvari non potest. Deus autem sine his hominem salvare potest, qui virtutem suam et sanctificationem et salutem quocunque ipse voluerit modo homini largiri potest. Illo namque spiritu quo docet hominem sine verbo, justificare etiam valet si voluerit sine sacramento; quia virtus Dei ex necessitate elementis non subditur, etiam si gratia Dei ex dispensatione per sacramenta donetur. Hinc est quod quosdam etiam sine hujusmodi sacramentis justificatos legimus et credimus salvatos. Quemadmodum Jeremias in utero sanctificatus legitur, et Joannes Baptista ex utero matris de Spiritu sancto implendus prophetatur, et qui sub naturali lege justis Deo placuerunt: haec sacramenta habuisse non legimus, de quorum tamen salute nequaquam dubitamus, et qui ex illis sacramenta ista post justificationem susceperunt signa magis justitiae suae habuerunt in istis quam causam ex istis. Qui vero per spiritum Dei qui quidquid confertur in istis, sine istis perceperunt, damnabiliter istis non caruerunt, quia ut ista non perciperent, vel

ratio temporis non poposcit, vel necessitas non permisit, nunquam contemptus religionis effecit. Nullus ergo in elementis sic legem divinae justitiae constituat, ut dicat hominem nec justificari posse sine his etiam si gratiam justificantem habuerit, nec salvari posse sine his etiam si justus fuerit, cum ab his percipiendis vel articulus necessitatis excludit vel sicut diximus, ad haec percipienda ratio temporis non constringit. Quemadmodum ii qui sub naturali lege erant justii, ejusmodi sacramentis non imbuebantur, sicut et praeceptis ejusmodi non tenebantur. Quicumque ergo rem sacramenti in fide recta et charitate vera habuerunt, sacramentis istis damnabiliter non caruerunt; quia ea vel pro tempore suscipere non debuerunt, vel pro imminente necessitate suscipere non potuerunt. Quid igitur tibi videtur, tu quicumque sacramenta Dei veneraris, et cum te sacramenta Dei honorare putas Deum inhonoras? Sacramentis indicis necessitatem, et auctori sacramentorum tollis potestatem, et negas pietatem. Dicis mihi quod qui non habet sacramenta Dei salvari non potest, et ego dico tibi qui habet virtutem sacramentorum Dei perire non potest. Aut nega virtutem esse posse ubi sacramentum non est, aut si concedis virtutem nega damnationem. Utrum est majus sacramentum, an virtus sacramenti? Utrum est majus, aqua an fides? Si vis dicere verum, dic fides. Si ergo sacramentum aquae quod minus est salvat quosdam non habentes fidem; et non imputatur eis quod fidem non habent, quia eam habere non possunt. Quomodo fides quae major est non liberat habentes fidem et sacramentum aquae non habentes; et non multo magis parceretur eis pro eo quod sacramentum aquae non habent, quod quidem habere voluerunt, sed non potuerunt? Sed dicis: Quomodo ergo intelligimus quod scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum coelorum? (Joan. III.) Et ego te interrogo quomodo intelligendum putas quod scriptum est: Qui credit in me mortem non videbit in aeternum? (Joan. XI.) Tu dicis quod qui non facit hoc non salvatur, et ego dico quod qui hoc facit non damnatur. Quis ergo erit medius locus ejusmodi homines capiens, nec salvandos quia aquam non habent, nec damnandos quia fidem habent? Est homo qui habet

fidem, et cum fide dilectionem, aquam non habet; non tamen aquam contemnens, sed aquam habere volens et non valens. Hunc ergo aqua absens damnabit, et non potius fides et devotio praesens salvabit? Quid ergo, dicis, mihi est cum sacramentis? Habebo fidem et dilectionem et virtutes alias; et bonus ero, et sufficiet mihi. Vide ergo si dilectionem Dei habere potes, et praecepta ejus contemnere? Si ergo dilectionem Dei habes, stude, satage, conare, quantum potes perficere mandata ejus; et si incidis in necessitatem, quaere pietatem. Si enim necessitas non est quae praetendatur: contemptus non excusatur. Vide ergo quod sacramenta Dei medicinae sunt spirituales; quae foris corporibus adhibentur per visibilem specimen, sed intus animas sanant per invisibilem virtutem. Quorum quidem institutio quantum ad praecipientem, dispensationis est, susceptio vero quantum ad obedientem necessitatis. Vis scire quod in istis visibilibus speciebus ad curandos morbos spiritualis remedium Deus non sumit, sed solum sacramentum constituit? Accipe sacramentum de sacramento. Aegrotavit Ezechias et missus est ad eum Isaias propheta, qui ei mortem imminens praediceret. Quo audito terrore et dolore compunctus, lacrymas cum prece fudit et misericordiam impetravit. Remittitur continuo Isaias, ut quindecim annos vitae illius adjiciendos annuntiet, et ad virtutem amplius sacramenti commendandam vulnere ejus curando novam novo modo medicinam praeparet. Apposita est medicina foris, ut virtus occulta intus operaretur et non erat sanitas ex medicina, quoniam secundum se contraria sanitati erat medicina, ut aperte monstraretur, quoniam ex illa non erat quod per illam erat. Magnum de sacramentis sacramentum commendatum est. Aeger est genus humanum, quod languet et intus per iniquitatem, et foris per mortalitatem. Ad quem sermo propheticus mittitur, ut ei mors imminens non solum praesens, sed et futura annuntietur. Qui terrentur confitentur, plorant et orant, et misericordiam impetrant. Remittitur sermo propheticus qui nos de longioris vitae spatio indulto certos efficiat. Quia eadem nos scriptura aeternae vitae promissione consolatur poenitentes quae de perpetuae mortis damnatione terret in peccato persistentes. Apponitur medicina

curandis ulceribus nostris, quae cum ex sui qualitate morbo contraria ostenditur; in curatione aegroti non medicinae, sed medentis virtus evidentissime declaratur. Ipsa medicina, ipsa sunt sacramenta, quae dum foris nobis per ministros sacrae dispensationis corporaliter adhibentur, vulnera animarum nostrarum invisibiliter curantur, ut curati et sanati ad perpetuae vitae repromissionem portingere possimus. Quae quidem vita quindecim annorum numero signata est, quae et in praesenti per requiem mentis septenario inchoatur, et in futuro per mortalitatem carnis octonario perficitur. Quae tamen medicina quantum ad suam naturam spectat, augere morbum habuit non curare, quia terrena omnia (quantum ad illorum qualitatem et nostram infirmitatem pertinet) corruptionem animarum operari solent potius quam curationem. Per quae tamen Deus cum nostram sanitatem perficit, quid aliud quam suae virtutis potentiam evidenter ostendit; cum in eodem nostrum procurat remedium a quo infirmitatis et corruptionis traximus morbum? Non itaque istis ascribatur, quod per ista nobis administratur, neque in illis visibilem ita veneramus speciem, et invisibilem eis subjicere veritatem convincamur. Hac consideratione diligenter intuentibus manifestum fit, quantum vel illi debeant quod foris in specie sacramenti visibiliter cernitur, vel illi quod in virtute sacramenti intus invisibiliter operatur. Et haec quidem omnia ad hoc spectant quod propositum erat investigandum, quare videlicet instituta sint sacramenta.

CAP. VI. De materia sacramentorum.

Restat nunc tertia pars de quatuor quae proposita fuerant, discutienda. In triplici materia omnia divina sacramenta conficiuntur, scilicet aut in rebus, aut in factis, aut in verbis. Quia enim totus homo corruptus erat, totum quod hominis foris erat ad sacramentum sumendum erat, ut totum in sacramento foris sanctificetur, et in toto virtus sacramenti intus remedium operetur. Itaque in rebus sacramenta sanctificanda erant. Ut sanctificaretur hominis materia, in factis ut opera; in dictis ut verba, ut totum videlicet sanctum sit, et quod homo est, et quod hominis est. In rebus conficiuntur sacramenta, sicut videlicet sacramentum baptismi in aqua, sacramentum unctionis in oleo, sacramentum corporis et sanguinis Christi in pane et vino, et quaecunque sunt aliae corporales species in quibus sacramenta divina conficiuntur. In factis etiam sacramenta inveniuntur, quemadmodum videlicet cum signum crucis vel pro munimine contra adversas potestates opposentes, vel pro sanctificatione quibuscunque rebus sanctificandis imprimentes facimus, vel cum etiam expansis manibus sive elevatis in oratione, inclinatione sive erectione, sive conversione, sive alio quocunque gestu vel motu, vel actu, sacrum aliquid et sacrae rei signum exprimimus. In dictis sacramentum invenitur, quemadmodum est invocatio Trinitatis, et caetera huiusmodi, quotiescunque cum verborum prolatione sacrum aliquid et sacramentum exprimimus et significamus. Porro sciendum est quod cum his tribus modis sacramenta conficiantur; illa tamen magis proprie et principaliter sacramenta dicuntur in quibus virtus est per sanctificationem, et effectus salutis per operationem. His breviter de materia sacramentorum praelibatis ad sequentia transeamus.

CAP. VII. Quod tria genera sunt sacramentorum.

Tria genera sacramentorum in prima consideratione discernenda occurrunt. Sunt enim quaedam sacramenta in quibus principaliter salus constat et percipitur, sicut aqua baptismatis, et perceptio corporis et sanguinis Christi. Alia sunt quae etsi necessaria non sunt ad salutem (quia sine his salus haberi potest) proficiunt tamen ad sanctificationem, quia his virtus exerceri et gratia amplior acquiri potest, ut aqua aspersionis, et susceptio cineris, et similia. Sunt rursum alia sacramenta quae ad hoc solum instituta esse videntur, ut per ipsa ea quae caeteris sacramentis sanctificandis et instituendis necessaria sunt, quodammodo praeparentur et sanctificentur, vel circa personas in sacris ordinibus perficiendis, vel in iis quae ad habitum sacrorum ordinum pertinent initiandis et caeteris hujusmodi. Prima ergo ad salutem, secunda ad exercitationem, tertia ad praeparationem constituta sunt. His igitur prout ratio postulare videbatur pertractis, ad ea quae restant explicanda transimus.

CAP. VIII. De tribus quae necessaria sunt ad salutem.

Tria sane sunt quae ab initio sive ante adventum Christi, sive post ad salutem obtinendam necessaria fuerunt, id est fides, sacramenta fidei, et opera bona. Quae tria ita cohaerent ut salutis effectum habere non possint si simul non fuerint. Fides enim sine operibus, teste Scriptura, mortua est (Jacob. II). Rursum ubi non est fides, opus bonum esse non potest. Item qui fidem operantem habent, si sacramenta Dei suscipere renuunt, salvari non possunt, quia dilectionem Dei non habent cujus praecepta in sacramentis ejus contemnunt. Verumtamen ubi fides cum dilectione est, sicut non minuitur meritum etiam si opus quod in bono proposito devotionis est exterius non perficitur, sic salutis effectus non impeditur etiam si sacramentum quod in vera voluntate et desiderio est, articulo necessitatis excluditur. Ubi autem tria simul haberi possunt, sine periculo salutis nullatenus abesse possunt, quia nec fides meritum habet si dum potest operari negligit, nec opus bonum est aliquid si sine fide fit. Et rursum fides operans hominem sanctificare non sufficit, si eam quae in sacramentis Dei constat sanctificationem suscipere contemnit. Tria ergo simul sunt, fides, sacramentum, et opus. In fide, Christiano fortitudo tribuitur, in sacramentis, arma; in operibus bonis, tela contra diabolum pugnatur.

PARS DECIMA

DE FIDE

CAP. PRIMUM. De fide septem esse inquirenda.

De fide tractare volentibus, septem inquirenda proponimus. Quid sit fides. In quo constat fides. De incremento fidei. De his quae pertinent ad fidem. An ab initio secundum mutationem temporum, mutata sit fides credentium. Quid sit quo nihil minus vera fides unquam habere potuit. De sacramento fidei et virtute ipsius. Singula suo ordine prosequamur.

CAP. II. Quid sit fides.

Fides est, ut ait Apostolus, substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium (Hebr. XII). Si per fidem ea quae creduntur fide, significata intelligimus (sicut per visionem nonnunquam non eam qua videmus, sed quod videmus accipimus) convenienter fides substantia rerum sperandarum dicitur, quia fide ea quae vere subsistunt bona sperantibus et exspectantibus illa ventura creduntur. Secundum quam acceptionem non irrationabiliter etiam argumentum non apparentium dicitur; quia quae ratione humana non comprehendimus, sola fide nobis credibilia esse et vera persuademus. Quod si hanc diffinitionem alio modo exponimus possumus dicere quod fides non in eo quod sit, sed quod faciat diffinitur, ut sit sensus. Fides est substantia, id est subsistentia, rerum sperandarum, id est futurorum bonorum, quae ventura sperantur a nobis, et quae sola digna sunt spe et exspectatione nostra, quoniam in ipsis constat bonum nostrum. Est ergo fides substantia rerum sperandarum; quia bona invisibilia quae per actum nondum praesentia, sunt jam per fidem in cordibus nostris subsistunt; et ipsa fides eorum in nobis subsistentia eorum est. Cum enim res quaelibet apud nos subsistant; vel per actum, quando videlicet praesentes sensu comprehenduntur, vel per intellectum, quando absentes; vel etiam non existentes in similitudine sua et in imagine per intellectum capiuntur; vel etiam per experientiam, quando ea quae in nobis sunt sentiuntur a nobis, ut est gaudium, tristitia, timor et amor, quae subsistunt in nobis et sentiuntur a nobis: nullo horum modorum invisibilia Dei comprehenduntur a nobis quae credi solum possunt, comprehendi omnino non possunt. Neque enim actu praesentia sunt ut sensu comprehendantur, quia nec corpora sunt nec in corporalibus subsistunt. Neque in similitudine aliqua imaginabiliter ab animo comprehendi possent, quia longe omnem similitudinem et corporum et corporalium suae divinitatis et puritatis excellentia transcendunt. Neque quemadmodum illa quae in nobis sunt et sentiuntur a nobis; quoniam neque de substantia animi sunt, neque de his quae in animo

subsistunt. Ergo fide sola subsistunt in nobis; et subsistentia eorum est fides eorum, qua creduntur quia sunt, sed non qualia sunt comprehenduntur. Ergo Deus credi potest, comprehendi omnino non potest. Dicis mihi: Quid dicam? Quid est Deus? Ego tibi respondeo quod indicibile omnino est quid est Deus. Saltem, inquis, quid cogitabo quando cogitare volo quid est Deus? Amplius dico quia incogitabilis est Deus. Quidquid dicitur vel cogitatur, secundum aliquid dicitur vel secundum aliquid cogitatur. Quod enim secundum aliquid dici vel cogitari non potest, dici omnino et cogitari non potest. Quid ergo dices vel cogitabis, cum id quod Deus est dicere vel cogitare volueris: Si terram cogitas, si coelum cogitas, si omnia quae in coelo sunt et in terra cogitas, nihil horum est Deus. Denique si spiritum cogitas, si animam cogitas: non est hoc Deus. Scio, inquis, quod hoc non est Deus, tamen hoc simile Deo est, et similitudine sua Deus demonstrari potest. Vide quale simile si spiritum demonstrare velles et corpus ostenderes, qualis similitudo haec esset, et tamen plus longe est Deus et spiritus quam spiritus et corpus. Omne enim quod creatum est minus ab invicem distat, quam ille qui fecit ab eo quod fecit. Non potest cogitari Deus quid est, etiam si credi potest quia est, non qualis est comprehendi. Quod, inquit Apostolus, nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (I Cor. II); hoc est illud quod dicere volumus, si tamen dicere possumus quod cogitare non possumus. Quod nec oculus vidit, nec auris audivit, quia sensu non percipitur. Nec in cor hominis ascendit; quia cogitatione non comprehenditur.

Erant enim tria quaedam: corpus et spiritus et Deus: corpus quidem mundus erat, anima spiritus. Et ipsa anima, quasi in medio quodam erat habens extra se mundum, intra se Deum, et acceperat oculum quo extra se mundum videret et ea quae in mundo erant: et hic erat oculus carnis. Alium oculum acceperat quo seipsam videret et ea quae in ipsa erant, hic est oculus rationis. Alium rursus oculum acceperat quo intra se Deum videret et ea quae in Deo erant, et hic est oculus contemplationis. Hos igitur oculos quandiu anima apertos

et revelatos habebat, clare videbat et recte discernebat; postquam autem tenebrae peccati in illam intraverunt, oculus quidem contemplationis exstinctus est, ut nihil videret; oculus autem rationis lippus effectus ut dubie videret. Solus ille oculus qui exstinctus non fuit in sua claritate permansit, qui quandiu lumen habet clarum, iudicium dubium non habet. Oculus vero rationis quandiu lumen ejus est nubilum, iudicium certum habere non potest; quia quod clare non videt discernit ambigue. Hinc est quod corda hominum facilius sibi consentiunt in his quae oculo carnis percipiunt, quam in his quae acie mentis et sensu rationis attingunt, quia ubi in videndo non caligant, in iudicando non discrepant. Homo ergo quia oculum carnis habet mundum videre potest, et ea quae in mundo sunt. Item quia oculum rationis ex parte habet, animum similiter ex parte videt et ea quae in animo sunt. Quia vero oculum contemplationis non habet, Deum et quae in Deo sunt videre non valet. Fides ergo necessaria est qua credantur quae non videntur, et subsistant in nobis per fidem, quae nondum praesentia nobis sunt per speciem. Sic itaque substantia illorum est fides, quia per solam fidem subsistunt nunc in nobis: et argumentum similiter illorum est fides, quia per solam fidem probantur a nobis. Non enim aliud argumentum majus de illis dubitantibus proferre possumus, quam quod illa quae creduntur fide, ratione non comprehenduntur. Quod enim aliud argumentum ad illa esse potest, quibus simile et comparabile nihil esse potest? Cum utique argumentum nullatenus esse posset, nisi aliquam cum illo ad quod argumentum esset similitudinem etiam haberet. Quae igitur omnem similitudinem et comparisonem transcendunt, qua similitudine argui et comprobari possunt? nisi quia ex fide et devotione praecedentium sanctorum colligimus, quoniam ad illa quae futura praedicantur bona increduli esse non debemus. Magna enim est ratio haec et omnino fide digna; quia nequaquam sancti et justi omnes pro aeternae vitae desiderio tanta constantia praesentem vitam despicerent, si non amplius aliquid et ultra nostram intelligentiam de illius veritate praesensissent. Sic itaque fides est substantia rerum sperandarum; quia per eam jam quodammodo quae futura sunt

subsistunt in nobis, et argumentum non apparentium; quoniam per ea quae occulta sunt approbantur a nobis. Sed quia in hac descriptione non quid sit fides, sed quid faciat fides ostenditur; nec ea quae de praeteritis vel de praesentibus habetur fides diffinitur, si quis plenam ac generalem diffinitionem fidei signare voluerit dicere potest:

“Fidem esse certitudinem quamdam animi de rebus absentibus, supra opinionem et infra scientiam constitutam.”

Sunt enim quidam qui audita statim animo repellunt et contradicunt his quae dicuntur: et hi sunt negantes. Alii in iis quae audiunt alteram quamcunque partem eligunt ad existimationem, sed non approbant ad affirmationem. Quamvis enim unum ex duobus magis probabile intelligunt, utrum tamen adhuc idipsum verum sit asserere non praesumunt: hi sunt opinantes. Alii sic alteram partem approbant, ut ejus approbationem etiam in assertionem assumant: hi sunt credentes. Post ista genera cognitionis illud perfectius sequitur cum res non ex auditu solo, sed per suam praesentiam notificatur. Perfectius enim agnoscunt qui ipsam rem ut est in sua praesentia comprehendunt, hi sunt scientes. Primi ergo sunt negantes, secundi dubitantes, tertii opinantes, quarti credentes, quinti scientes.

Ex his ergo conjici potest quare fidem certitudinem appellamus, quoniam ubi adhuc dubitatio est fides non est. Patet etiam quare ipsam certitudinem quam fidem appellamus supra opinionem vel aestimationem, et infra scientiam dicimus esse constitutam. Quia nimirum aliquid credere sicut minus est quam scire; sic plus est quam opinari et aestimare. Minus dico non quantum ad meritum, sed quantum ad cognitionem. Nisi enim credere aliquando quantum ad meritum plus esset quam vera videre, nequaquam visio subtraheretur ut fides mereretur. Nec dictum fuisset: Beati qui non viderunt et crediderunt (Joan. XX). Propterea dixi credere aliquando plus esse quam videre, sed quantum ad

meritum non quantum ad gaudium. Alioquin quantum ad cumulum felicitatis et perfectionem veritatis plus est praesentem videre quam absentem credere, sicut et plus est fide stare quam opinione nutare. Recte igitur dictum est:

“Fides est certitudo rerum absentium supra opinionem et infra scientiam constituta.”

Quamvis etiam nonnunquam ipsa quae ex praesenti contemplatione nascitur certitudo, abusive fides appelletur. De illa autem quae proprie appellatur fides, dictum est:

“Nam si vides, non est fides.”

CAP. III. Quae sint illa in quibus fides constat.

Duo sunt in quibus fides constat: cognitio et affectus, id est constantia vel firmitas credendi. In altero constat quia ipsa illud est; in altero constat quia ipsa in illo est. In affectu enim substantia fidei invenitur; in cognitione, materia. Aliud enim est fides qua creditur; et aliud quod fide creditur. In affectu invenitur fides; in cognitione id quod fide creditur. Propterea fides in affectu habet substantiam, quia affectus ipse fides est; in cognitione habet materiam, quia de illo et ad illud quod in cognitione est, fides est. Credere igitur in affectu est, quod vero creditur in cognitione est. Cognitionem autem hic intelligimus scientiam rerum non illam quae ex praesentia ipsarum comprehenditur, sed illam quae auditu solo percipitur, et ex verborum significatione manifestatur. Cum illud quod dicitur et ab illo qui audit, intelligitur, quod dicitur, etiam si nesciat utrum sit an non sit ita ut dicitur; scientia tamen est in quantum intelligit et scit quid est quod dicitur. Haec autem scientia cognitio est, quae sicut sine illa scientia esse non potest qua res esse vel non esse scitur, ita sine fide esse potest qua res esse vel non esse creditur. Ad hanc cognitionem si fides accedat ut credatur quod audiebatur et intelligebatur, est credulitas in cognitione, et invenitur in credulitate fidei substantia, in cognitione materia. Potest autem cognitio hujus sine omni fide esse; fides autem sine omni cognitione esse non potest, quoniam qui audit aliquid et intelligit, non semper credit; qui autem nihil intelligit nihil credit, quamvis aliquando credere possit quod non intelligit. Nam et fides etiam est de fide qua creditur quod nescitur, quia scienti et credenti creditur. Ille enim qui credenti credit, non inconvenienter credere dicitur quod ille credit cui credit; et si nesciat illud quid scit quod credit, et scit cui credit. Tales sunt simplices in sancta Ecclesia qui perfectioribus credentibus et cognoscentibus credunt, qui nimirum in sua simplicitate salvantur, nec ab illorum merito alieni sunt, quamvis ad cognitionem illorum non pertingunt. Scriptum est: Boves arabant et asinae pascebantur juxta eos (Job I). Simples quippe in sancta Ecclesia quamvis cum

perfectis occulta sacramentorum Dei rimari non valeant; quia tamen se ab illorum societate non dividunt quasi juxta eos positi in eadem fide et spe bene operando se pascunt. Sic ergo fides aliquando cum cognitione est, quando scitur quod creditur; aliquando sine cognitione, quando scienti tantum et credenti creditur. Necesse est tamen semper aliquam cognitionem esse cum fide quae ipsam fidem per intentionem dirigat; quia si nihil ex his quae credenda sunt cognosceretur, non haberet fides quo se per intentionem in bono opere dirigeret, neque ad quid bene operando spem suam excitaret. Sed aliud est in quibusdam cognitionem fide transcendere; aliud illa quae nunquam ignoranda sunt credenda nescire. Illic meritum fides habet ubi etiam cognitione non discernit; hic quia a cognitione omnino destituitur cadit ipsa, et fides ejus desistit.

CAP. IV. De incremento fidei.

Duo sunt secundum quae fides crescere dicitur: cognitio et affectus, id est constantia vel firmitas credendi. Secundum cognitionem fides crescit, quando eruditur ad scientiam. Secundum affectum crescit, quando ad devotionem excitatur et roboratur ad constantiam. Quorundam fides cognitione magna est; affectu parva. Quorundam vero affectu magna, cognitione parva. Alii fidem et cognitione et affectu magnam habent. Alii et cognitione et affectu parvam. Verumtamen affectum magnum in fide magis laudabilem esse quam cognitionem magnam Dominus manifeste ostendit ubi fidem grano sinapis comparavit, quod quantitate quidem parvum est sed non fervore. Hinc mulieri Chananaeae parum quidem adhuc scienti sed multum confidenti, dictum est: Mulier magna est fides tua (Matth. XV). Illa namque apud Deum fides magna reputatur, quae etsi minus vigeat scientia, per constantiam tamen foris ostenditur. Cum ergo fides cognitione crescit, adjuvatur, cum vero affectu crescit promeretur. Item secundum incrementum fidei, tria genera credentium inveniuntur. Quidam enim fideles sunt qui sola pietate credere eligunt, quod tamen utrum sit credendum an non credendum sit ratione non comprehendunt. Alii ratione approbant quod fide credunt. Alii puritate cordis et munda conscientia interius jam gustare incipiunt quod fide credunt. In primis, sola pietas facit electionem: in secundis, ratio adjungit approbationem; in tertiis, puritas intelligentiae apprehendit certitudinem. Quartum genus hominum est quibus credere est, solum fidei non contradicere, qui consuetudine vivendi magis quam virtute credendi fideles nominantur. Solis enim transeuntibus intenti nunquam mentem ad futura cogitanda sublevant; et quamvis fidei Christianae sacramenta cum caeteris fidelibus usu percipiunt, quare tamen Christianus sit homo vel quae spes Christiano sit in exspectatione bonorum futurorum non attendunt. Hi, quamvis nomine fideles dicantur, re tamen et veritate longe sunt a fide. Tamen hujusmodi aliquando divina gratia visitantur; et ad sui considerationem excitantur, ut quare homo natus

sit, an alia post hanc vitam sequatur inquirant; an praemia justis et peccatoribus tormenta reposita sint; et an post finem operis sequatur praemium justae retributionis. Tali consideratione in corde oborta, magno mox trepidationis motu de dubio vitae mortalis conscientia ipsa concutitur; et quanto magis sibi erranti periculum imminere cernit, tanto magis ad cognitionem veritatis pervenire satagit. Considerat in hoc mundo tam diversas esse hominum existimationes, super his in quibus salus hominis constat. Pagani in plures unitatem divinitatis scindunt. Judaei creatorem confitentur, salvatorem non agnoscunt. Et in his omnibus mens fluctuat; et nisi pietate in suo teneretur, fortassis abjecta veritate falsitatem sequeretur. Accedit ad haec (Spiritu sancto suggerente) ratio, quoniam in multis dubiis si unum aliquid relinquatur ut unum aliud eligatur, dubietas non tollitur, sed mutatur. Accedit ad hanc alia ratio major, melius est confiteri unum principium quam multa; quia ubi multitudo est, aut pluralitas superflua est, aut unitas imperfecta. Adhuc amplius, melius est creatorem confiteri pariter et salvatorem quam creatorem solum, qui creatorem dicit majestatem confitetur; qui Salvatorem intelligit, pietatem veneratur. Et maximum bonum hominis est ut in Deo suo et majestatem inveniat quam oculo cordis contempletur; et humanitatem quam oculo carnis speculetur, ut totus homo in Deo beatificetur. His rationibus animus confortatus, ad ampliorem religionis divinae devotionem excitatur; devotione autem mundatur et purificatur ut mundo corde jam quodammodo praegustare incipiat, id ad quod fide et devotione cognoscendum festinat. Ita munda conscientia invisibilibus documentis, et secreta et familiari visitatione de Deo suo quotidie eruditur et certificatur; in tantum ut jam quodammodo eum per contemplationem praesentem habere incipiat; et nulla jam ratione ab ejus fide et dilectione (etiam si totus mundus in miracula vertatur) avelli queat. Isti ergo sunt tres gradus promotionis fidei, quibus fides crescens ad perfectum conscendit. Primus per pietatem eligere; secundus per rationem approbare; tertius per veritatem apprehendere.

CAP. V. De iis quae ad fidem pertinent.

Quaeritur etiam quae res ad fidem pertineant, quas credere oportet eum qui fidelis jure nominatur. Nam fides illa qua aliquid creditur hoc modo ut qui credit fide illa, fidelis non dicitur; praesentis propositi non est. Sine fide enim etiam infideles non vivere manifestum est, ex hoc quod omnis homo in hac vita vivens, sicut habet quaedam quae per experientiam sentiat, ita quaedam etiam habet quae nec visa nec experta, sola fide credat. Fidem tamen quae in Deum est nequaquam habere dicitur, nisi qui illa credit quae credendo et amando homo Deum promeretur. Haec sunt ergo quae ad fidem pertinere dicuntur quae credendo homo fidelis nominatur. Quae vero ista sint si diligenter inquirimus, in duobus haec principaliter constare invenimus. Sunt enim quaedam duo, et haec duo in uno sunt; et unum sunt haec duo. Creator et salvator duo nomina sunt et res una; tamen aliud notat creator, aliud salvator. Creator quia fecit nos, salvator quia redemit nos. Primum non eramus et facti sumus; postea perieramus et redempti sumus, et ab uno utrumque factum est, ut bonum nostrum totum esset ab uno, et totum in uno, et unum. Creatori debemus quod sumus, salvatori quod reparati sumus. Haec ergo sunt duo quae fidei proposita sunt credenda, creator et salvator, et quae pertinent ad creatorem et quae pertinent ad salvatorem similiter. Creator et quae pertinent ad creatorem: hic est una pars fidei. Salvator et quae pertinent ad salvatorem: hic est altera. In prima parte discernit fides inter Creatorem et opera sua; in secunda parte discernit fides inter Salvatorem et sacramenta sua. Ad Creatorem pertinent opera conditionis quae sex diebus facta sunt. Ad Salvatorem pertinent opera restorationis quae complentur sex aetatibus. In prima parte ad fidem pertinet confiteri unum creatorem, et ab eo facta esse omnia quae habent esse. In secunda parte ad fidem pertinet venerari unum salvatorem, et credere ab eo reparata esse perditam, quibus datum est vel dandum beatum esse. In prima parte recta fides inter creatorem et creaturam ita discernere debet ut unicuique horum quod suum est

tribuat; et vicissim alterius proprietatem in alterum non transfundat, id est nec creaturae attribuat Creatoris majestatem; nec Creatori ascribat creaturae infirmitatem, nec Deum concludat tempore, nec creaturam extendat aeternitate. Ita fides si unicuique quod suum est tribuit, recte offert; si inter utrumque bene discernit recte dividit, et non peccat. Si vero in quolibet horum delinquitur, fides sane necesse est ut detrimentum patiat. Nam illi qui creaturam pro Deo coluerunt gemino errore decepti, vel creaturam aeternam, vel Deum temporalem esse crediderunt; quid isti aliud dicendi sunt fecisse quam excellentiam factoris operi et infirmitatem facturae tribuisse Creatori? Rursus philosophi gentilium quamvis inter Creatorem et opus ejus recte discernent; nequaquam tamen fideles appellandi sunt, quia fidem de Salvatore non habuerunt. Sequuntur ergo deinde ea quae in secunda parte posuimus, ubi primum in Salvatore agnoscimus redemptionem; in sacramentis ejus redemptionis praeparationem. Prima pars fidei spectat ad debitum naturae; secunda pars fidei spectat ad debitum gratiae. Illa credere debemus, quia per naturam conditi sumus. Ista credere debemus, quia per gratiam reparati sumus.

CAP. VI. An secundum mutationes temporum mutata sit fides.

Sequuntur de hinc duo illa quae in prima distinctione hujus tractationis proposuimus quinto et sexto loco post quatuor ista de quibus hactenus tractatum est prosequenda. Quorum unum est an secundum mutationem temporum ab initio fides credentium mutata sit; sive una eademque fidei forma et in iis qui ab initio fuerunt et qui usque in finem credentes futuri sunt sanctis consistat. Alterum vero quid sit quod ab initio nihil minus unquam fides recta habere potuit, id est quid sit illud cui nihil unquam demi potuit, ut fides recta constaret, etiam si aliquid adjici potuit ut cresceret. Haec duo ratione cohaerent, et ideo indivise pertractari exposcunt. Nec levi consideratione in hujusmodi opus esse putemus, ubi tam multae sunt existimationes et opiniones hominum et tam diversa fide de recta fide disputatur, nec parvum hoc esse periculum putandum est. Quomodo enim de iis quae credenda sunt fide bene sentire possumus, si de ipsa fide male sentimus? Propterea consideranda sunt diligenter singula quae dicuntur, ut ea dicamus et sentiamus in quibus dum fidem rectam asserere nitimur sanae fidei obviare non vincamur. Sunt homines qui quasi quadam pietate impii in Deum efficiuntur, et dum ultra id quod in veritate est sentiunt in ipsam veritatem offendunt. Haec autem ignorantia multos parit errores, tam de bonitate quam de veritate. Dicunt alii bonitati divinae non esse conveniens ut in opera sua crudelis esse dicatur, et ut aliquid ex his quae fecit perire permittat qui nihil ad hoc fecit ut pereat. Ita dum se honorare putant bonitatem, offendunt veritatem. Qui enim pius fuit ut non existentia crearet, justus est ut errantia et delinquentia judicet.

Alii dicunt ad justitiam hominis pertinere ut in hac vita sine pugna vivat, cum potius justus esse non possit si non pugnet. Neque enim ad justitiam hujus vitae pertinet non tentari, sed a tentatione non superari, nec ut qui bonus est nunquam cadat; sed, cum ceciderit ut resurgat. Similiter sunt qui dicunt fidelem non esse qui vel aliter credit quaedam, quia per infirmitatem comprehendere non valet

qualiter in ipsa veritate est, vel non omnia credit, quia per ignorantiam capere non potest quantum est. Et beatificandam putant hi fidem veram in multitudine cognitionis potius quam in magnitudine devotionis, cum pietas divina non attendat quanta cognitione credatur, sed magis quanta devotione id quod creditur, diligatur.

Hoc idcirco commemoramus, quia agnovimus quosdam esse minus discretos, qui humanae possibilitatis mensuram nesciunt; quia suam passibilitatem non attendunt, et si attendunt, majori stultitia existimant hoc omnes esse debere, quo se prae caeteris vident amplius aliquid accepisse. Affirmant fidelem nulla ratione esse dicendum, qui non magna quaedam et multa et sublimia fidei sacramenta agnoverit; et de majestate creatoris, et de humilitate Salvatoris quorundam disputationem, profunditatem, rerum gestarum seriem memoria comprehenderit. Ipsam quoque divinitatis naturam rudibus animis, et vix ad ea quae vident sufficientibus explicandam, et corpoream ab incorporea natura subtili quadam consideratione proponunt discernendam.

Sed illa quoque quae de sacramentis redemptionis nostrae in nativitate, et passione, et resurrectione et ascensione Salvatoris nostri mundo jam manifestata sunt, omnibus ab initio mundi justis et fidelibus, tam majoribus quam minoribus, eadem cognitione patuisse ventura; qua a nobis nunc cognoscuntur praeterita. Alioquin non vere dicendum fidem horum omnium habuisse qui ista non agnoverunt. Ista autem omnia quae in sacramento nostrae redemptionis completa sunt eos et credidisse et agnovisse non solum hac ratione probare se putat, quod quemadmodum nos modo ad illam redemptionem non pertineremus nisi haec omnia jam et facta agnosceremus, et agnita crederemus; sic quidem illi per haec salvati non fuissent, nisi haec omnia facienda agnovissent et agnita credidissent. Verum etiam quia aliquoties Scripturae testantur, nullum ab initio sine fide Christi esse salvatum; et beatus Augustinus de hoc ipso loquens sic ait: Eadem

fides mediatoris salvos justos faciebat antiquos pusillos cum magnis: non Vetus Testamentum quod in servitutem generat; non lex quae non sic est data ut possit vivificare, sed gratia Dei per Jesum Christum. Quia sicut nos credimus Christum in carne venisse, sic illi venturum; sicut nos mortuum, ita illi moriturum; sicut nos resurrexisse, ita illi resurrecturum; et nos et illi venturum ad iudicium vivorum et mortuorum.

Haec si vera sunt (sicut ab illis existimantur, et sicut a propositis auctoritatibus affirmari videntur) aut in antiquis temporibus fuit perrara salus; aut nimium numerosa perfectio, quorum quidem quodlibet sapere, discretionis terminos excedere est. Quod si videtur tolerabilius, imo etiam Deo dignius iudicatur, ipsum replese potius et ditasse saecula illa multitudine perfectorum quam salvandorum tanta fuisse paucitate contentum, quatenus et salvi non pauci tunc fierent, et omnes nihilominus repleti Spiritu prophetico necdum revelata mysteria jam tunc penetrarent; si, inquam, hoc recipitur benedicimus quidem Deum in donis suis, sed quid tempori gratiae reservatum sit non videmus, nisi quod tempus gratiae illud potius juxta scientiam hanc fuerit appellandum; in quo tot et tantae Dei populo divitiae spiritus affluebant, ut illud prorsus incredibile felicitate cerneretur impletum, quod Moyses optabat cum diceret: Quis dabit ut omnes prophetent? (Num. II.) Quaeso, quid simile attulit Evangelium? Frustra gloriatur Paulus de primitiis spiritus quas putat cum suis coapostolis accepisse, cum nihil tale in diebus suis potuerit experiri. Denique aiebat: Nunquid omnes prophetae? (I Cor. XII.) Frustra, inquam, gloriatur de Evangelio suo, quia non ab homine, neque per hominem illud acceperit; sed quasi speciali quadam praerogativa per revelationem Jesu Christi, cum et ante ipsum fuerit per spiritum etiam populis revelatum. Sed nec apostolus Petrus illud propheticum ad sua tempora retorqueret: Effundam de Spiritu meo super filios et filias vestras: et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae (Joel. II; Act. II); si abundantior jam praecesserat transactis saeculis effusio spiritus. Aut certe propheta, vel potius in

propheta Deus, si vere tempora illa apostolica cum hic diceret intuebatur, non plane effundam; sed subtraham magis de Spiritu meo dixisse debuerat. Quid enim? Si filiis Evangelii omnes veteres justos pares facimus in scientia, nunquid non et superiores omnes in gratia, consequenter fateri necesse est? Utpote quos non lectio sicut nos aut praedicatio, sed ipsa unctio docuerit omnes de omnibus? Esto tamen, toleremus nos nostram injuriam, et apostoli quoque suam, ut et ipsi quoque minimi antiquorum justorum comparent in scientia, proferantur minores in gratia. Sed est sane quod ullo omnino pacto merito non ferimus, ut Dominus videlicet gloriae sentiatur, vel falli unquam potuisse, vel fallere voluisse, et quidem ipse protestatus est: Inter natos mulierum non surrexisse majorem Joanne Baptista (Matth. II). Vide autem si non vere falsum fateri cogimur veritatis hoc testimonium; si tantum tribuamus veteribus, quantum nec Joanni vindicare valemus. Non utique fit injuria Joanni si quis ignorasse creditur, aut dicitur: nimirum quod et ipse non diffitetur. Sed si quod praeconi veritatis negamus, contra praeconium veritatis alteri damus; non tantum injuria, sed blasphemia est, et plane contradicere non Joanni, sed veritati. Quid ergo? Amicus Sponsi dubitat et quaerit: Tu es qui venturus es, an alium exspectamus? (Ibid.) Et nos millibus hominum certitudinem de omnibus nostro mendacio confirmamus. Nec ipsos de se ita veteres sensisse, paucis advertere possumus. Moyses scribit Deum ad se loquentem dixisse sic: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, et nomen meum Adonai non indicavi eis (Exod. VI), subaudi sicut tibi. Ostendit ergo se de Dei notitia plus aliquid praecedentibus patribus accepisse. David quoque supra doctores suos et seniores donum intelligentiae sibi audacter praesumit ita dicens: Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est (Psal. CXVIII). Et rursum: Supra senes intellexi (ibid.). Sed et propheta Daniel: Pertransibunt, ait, plurimi, et multiplex erit scientia (Dan. XII); ampliorem, scilicet notitiam promittens, et ipse posteris. Sed, ut ait etiam sanctus Gregorius, secundum incrementa temporum, crevit et scientia spiritualium Patrum; et quanto viciniore adventui Salvatoris

exstiterunt, tanto mysterium salutis plenius perceperunt. Non est dubium quin his etiam qui praesentes fuerunt multo amplius contulerit rerum ipsarum exhibitio, atque praesentia exhibentis. Denique et audiunt: Beati oculi qui vident quae vos videtis (Luc. X). Item: Vos autem dixi amicos, quia omnia quae audivi a Patre meo nota feci vobis (Joan. XV). Multi, inquit, reges et prophetae voluerunt videre quae vos videtis, et non viderunt; et audire quae auditis et non audierunt (Luc. X). Quare? ut videlicet clarius largiusque perciperent quod vix tenuiter obscureque praesenserant. Alioqui, quid opus erat foris videre carnem, et carnis audire sermones, si jam a Spiritu intus fuerant perfecte instructi de omnibus; praesertim cum Dominus dicat: Caro non prodest quidquam; Spiritus est qui vivificat (Joan. VI). Quod si prophetae et qui illustriores videbantur in illo populo non omnes omnia aliquando aequaliter cognoscere valuerunt; sed alii plus, alii minus, prout spiritus dabat, dividens singulis prout volebat; idque absque praejudicio suae sanctitatis atque perfectionis, quanto magis simpliciores quique justi sine detrimento salutis, salvationis tempus modum et ordinem nescire potuerunt, quam tamen certa spe et fide uti promissa fuerat firmissime tenuerunt. Quanti hodieque in populo Christiano vitae aeternae saeculique futuri, quod indubitanter credunt et sperant, et ardentem desiderant; formam tamen ac statum ne cogitare quidem vel tenuiter norunt; ita ergo multi ante Salvatoris adventum, Deum omnipotentem tenentes et diligentes, suae salutis gratuitum promissorem, credentes in promissione fidelem, sperantes certissimum redditorem, in hac fide et expectatione salvati sunt; licet quando et qualiter et quo ordine salus repromissa fieret, ignorarent. Nam et ipsis apostolis quos justos fuisse nemo est qui ambigat; praesente salvatore et regnum coelorum manifesta jam luce praedicante, mysterium passionis in tantum adhuc ignotum fuisse atque occultum legitur, ut ipso Domino hoc aperte praedicante et praedicente, illi nec intelligere possent quae dicebantur. Duo quoque illi discipuli quibus euntibus et dubitantibus in via Jesus apparuit; ad ipsius interrogationem pulsati, inter caetera dixisse referuntur: Nos

sperabamus quod ipse erat redempturus Israel (Luc. XXIV). In quo aperte ostendunt quod redemptionem Israel per passionem Christi venturam non crediderant, qui in ipsa passione de redemptione desperabant. Propter quod et illis ibidem dicitur: O stulti et tardi corde ad credendum. Nonne oportuit Christum pati et resurgere a mortuis, et ita intrare in gloriam suam? (Ibid.) Postremo quod est mysterium a saeculis absconditum; et ne forte putetur solis malis absconditum, subjecit novissimis temporibus sanctis revelatum. Si omnes hoc ab initio boni cognoverunt, quomodo vel mali hoc ignorare potuerunt, maxime cum ab ipsis bonis qui hoc percepissent, qui vere boni vel mali essent; quibus hoc revelandum vel celandum foret discerni non potuisset. Atque in hunc modum consequens esse manifeste agnoscimus, ut si bonis omnibus haec revelata confitemur, malis quoque non ignota fuisse non dubitemus. Porro si hoc stare debet, quis non videat quam ineffabiliter priora illa tempora posterioribus saeculis praeferenda sint, cum fides quae hic foris solo auditu verborum percipitur, illic per contemplationem propheticae aspirationis, intus ab omnibus plena et manifesta veritatis luce legeretur? Quid fides nostra comparatione fidei illorum, nisi, ut ita dicam, non fides, sed opinio quaedam dicenda est? quos in tantum certiores agnoscimus fuisse de futuro quam nos de praeterito; quoniam illi quod in re non viderunt, agnoverunt per spiritum; nos quod non vidimus, auditu solo percipimus per verbum. Quod si verum est, quis non videat quod adventus Christi non solum illuminationem fidelibus non attulit, sed certiores et meliorem agnitionem abstulit? Quocirca rectam fidem consulentes, commodiora saluti et propinquiora veritati confiteamur: et cognitionem eorum quae ad fidem pertinent, sicut in uno eodemque tempore secundum capacitatem diversorum differentem agnoscimus, ita quoque per successionem temporum ab initio incrementis quibusdam auctam in ipsis fidelibus non dubitemus. Unam tamen et eandem fuisse fidem praecedentium et subsequantium: in quibus tamen eadem cognitio non fuit, sic indubitanter confitemur, quemadmodum in his quos in nostris temporibus fideles cernimus

eamdem fidem, et tamen non eamdem fidei cognitionem invenimus. Crevit itaque per tempora fides in omnibus, ut major esset, sed mutata non est, ut alia esset. Ante legem, Deus creator credebatur; et ab eo salus et redemptio exspectabatur, per quem vero et quomodo eadem salus implenda ac perficienda foret, exceptis paucis quibus hoc scire singulariter in munere datum erat; a caeteris etiam fidelibus non cognoscebatur. Sub lege autem persona redemptoris mittenda praedicebatur, et ventura exspectabatur. Quae autem ipsa persona haec foret homo, an angelus, an Deus nondum manifestabatur. Soli hoc cognoverunt, qui per spiritum singulariter ad hoc illuminati fuerunt. Sub gratia autem manifeste omnibus jam et praedicatur et creditur, et modus redemptionis et qualitas personae redemptoris. Semper tamen in Ecclesia Dei ab initio fidem et cognitionem fuisse credimus incarnationis et passionis Christi; quia ab initio nunquam defuerunt, qui hoc cognoverunt. Alii salvabantur, quia horum perfectioni fide simplici jungebantur; et eos bene operando sequebantur.

CAP. VII. Quid sit quo nihil minus unquam fides vera habere potuit.

Haec sunt quibus ab initio nihil minus unquam recta fides habere potuit. Credere videlicet unum esse Deum creatorem omnium, Dominum et rectorem universorum; ipsum quidem non esse mali auctorem, eorum tamen qui in malis suis ejus misericordiam quaerent vel exspectarent futurum redemptorem. Haec simplicium fidei in initio suffecisse credimus, quibus, etsi nihil amplius additum est ad cognitionem, multum tamen collatum est ad devotionem. Isti quidem venturum in carne redemptorem, et in eadem carne moriturum, resurrecturum, et ascensurum; sive alia quaedam quae illis temporibus abscondita fuerunt, manifeste non cognoverunt. Et tamen fidem nativitatis et passionis, sive resurrectionis et ascensionis ejus, in hoc eos verissime habuisse dicimus; quia credentibus et scientibus haec fide et devotione sub spe et exspectatione ejusdem redemptionis adhaeserunt, quamvis modum ejusdem redemptionis suae similiter non cognoverunt. Sic ergo intelligendum putamus quod dicit beatus Augustinus, quod eadem fides mediatoris salvos justos faciebat antiquos, pusillos cum magnis; quia eamdem fidem mediatoris justus antiqui habuerunt pusilli cum magnis. Alii quidem quae ventura erant, sicut ventura credentes et cognoscentes; alii vero non quidem cognoscentes, sed credendo et desiderando, cognoscentibus et credentibus adhaerentes. Quod vero subjungit, quia sicut nos credimus in carne venisse, sic illi venturum, sicut nos mortuum, sic illi moriturum, etc., vel non ad omnes referendum est, sed ad eos tantum quibus ventura haec praescire singulariter datum est, ut omnes quidem eamdem fidem sed non eamdem fidei cognitionem habuisse dicantur; aut si de omnibus hoc dictum intelligitur, omnes qui futuram redemptionem crediderunt, haec etiam in quibus redemptio constabat credidisse, non inconvenienter affirmantur. Inquantum enim ipsam quae omnia haec continebat redemptionem venturam crediderunt, haec crediderunt, quamvis eamdem de ipsis omnes in credendo cognitionem non habuerunt.

Hoc modo igitur sano intellectu dici potest omnes ab initio justos fidem Salvatoris habuisse, et omnes in fide redemptionis venturae justificatos fuisse, quia eandem redemptionem vel venturam crediderunt, vel credentibus et cognoscentibus crediderunt; et cum fide sacramenta ipsius redemptionis, quae ab initio instituta sunt, ad sanctificationem susceperunt; et in ipsis eandem redemptionem suam, quasi in umbra et figura portaverunt. Quod bene illi duo viri signaverunt, qui botrum in vecte suspensum, de terra promissionis ad filios Israel in desertum portaverunt. Botrus siquidem in vecte Christus in cruce est, cujus mysterium in sacramento duo populi portant. Qui praecesserunt, portaverunt quidem: sed non viderunt, quia praecedentes adventum ejus; sacramenta passionis ejus, omnes quidem per fidem portaverunt, sed non omnes per cognitionem, quod portaverunt intelligere meruerunt. Sequentes autem et portant et vident: quia fideles qui post adventum ejus in carne subsequuntur; sacramentum passionis ejus, et per fidem suscipiunt, et per revelatam jam cognitionem agnoscunt. Unde Beda in eandem quaestionem: Unum, inquit, idemque Dominicae crucis trophaeum, prius prophetae et Moyses, quam apostoli noverant et praedicabant, sed prophetae hoc aliquoties figuratis velatisque sermonibus; apostoli autem apostolorumque successores patefacta luce Evangelii semper aperte praedicabant; ita ut nunc omnis populus Christianus scire et confiteri debeat fidem, quam eo tempore pauci admodum, et perfectiores quique noverunt, quamvis omnis Dei populus etiam tunc ejusdem mysteria fidei in legalibus caeremoniis typice portaret.

CAP. VIII. Recapitulatio supradictorum.

Duo igitur sunt in quibus constat vera fides. Creator et redemptor. Unum tibi sine altero non sufficit. Utrumque agnosce, utrumque confitere. Si Creatorem credis agnoscisque quod factus es; si redemptorem confiteris, agnoscis quod reparatus es. Unus est creator et redemptor. In suo te fecit, in tuo te refecit; et utrumque unus fecit. Si ipse te fecisset, et alter te refecisset; deberes illi quod factus es, et deberes alteri quod refectus es. Et sic esset divisa intentio tua et dilectio et obedientia tua; et non esses unius totus. Et de duobus illum plus diligeres, a quo plus haberes. Qui creavit te, dedit tibi esse; qui redemit te, dedit tibi beatum esse. Propterea ne plus a te diligeretur alter quidam redemptor, quam ipse creator, voluit ipse creator esse redemptor, et sustinuit tuam passionem ut emeret tuam dilectionem. Missus est naturalis filius pro adoptandis, quia sine ipso alieni introducendi non fuerant in haereditatem. Venit sapientia, ut hostis non potestate, sed ratione vinceretur; et in his omnibus fides tua in uno constat, et ad unum et una, quia cum duo nominantur, unus significatur; quoniam unus creator est et redemptor. Creator ad naturam, salvator ad gratiam. In his duobus totum est et unum, hoc est in quo ab initio fides credentium una est, quamvis in eadem fide in aliis major, in aliis minor de istis cognitio fuerit, secundum diversitatem temporum, sicut uno et eodem tempore, in aliis major in aliis minor invenitur cognitio de his ipsis secundum capacitatem personarum. Quamvis ergo fides creverit, ut aliquando et in aliquibus major esset; non tamen mutata est, ut alia esset. Sed omnes fide una crediderunt unum, et omnes una fide justificati sunt, qui justificari meruerunt. Sine fide enim, ut ait Apostolus, impossibile est placere Deo (Hebr. II). Et sicut dicit beatus Augustinus: Ubi fides non erat, bonum opus non erat.

CAP. IX. De sacramento fidei et virtute.

Sacramentum fidei dupliciter potest intelligi. Sacramentum enim fidei vel ipsa fides intelligitur quae sacramentum est, vel sacramenta fidei intelliguntur quae cum fide percipienda sunt, et ad sanctificationem fidelium praeparata sunt. Nam et quaedam sacramenta militaria dicuntur, quibus milites in sua conditione imperatori suo ad fidem conservandam obligantur; et infideles quoque sacramenta quaedam habent, quae sacramenta dicuntur, quamvis nec sacra sint, nec sacrae rei signa. Sed execrationes potius et abominationes: quibus non sacrantur homines, sed polluantur. Tamen ad horum differentiam sacramenta fidei dicta intelligi possunt quae a fidelibus tractantur, et cum fide ad sanctificationem suscipiuntur. Primum ergo consideremus qua ratione ipsa fides sacramentum dicatur, vel cuius rei sacramentum esse intelligatur. Apostolus dicit: Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem (I Cor. XIII). Nunc scilicet quando per fidem videmus, videmus per speculum in aenigmate; tunc autem quando videbimus per contemplationem videbimus facie ad faciem. Quid est per speculum videre? Imaginem videre. Quid est facie ad faciem videre? Rem videre. Puta aliquem esse post te, vel supra te, aversus es ab illo, nec vides facie ad faciem, facie tua ad faciem illius. Aversa est enim facies tua ab illo: et si forte ille respicit ad te, non tamen tu similiter ad illum. Quandiu igitur sic eris, non poteris illum videre facie ad faciem. Exhibe speculum et pone ante te, statim videbis in eo imaginem illius, qui est ad dorsum tuum, vel supra verticem tuum, et dices: Video te. Quid vides? Jam aliquid vides, sed imaginem solam. Vides illum, sed in imagine sua, nondum in facie sua. Nondum cognoscis sicut cognosceris; nondum vides, sicut videris. Videris in te, vides in imagine. Ille ad te respicit qui te videt; tu autem aversus es ab illo. Converte te ad illum, et pone faciem ad faciem; et videbis jam non imaginem, sed ipsam rem. Prius vidisti illum, sed in imagine sua: modo vides illum in facie sua. Tamen cum ipsam rem videre incipis, agnoscis quia aliquid similitudinis fuit illi quod visum est in

imagine, ad id quod videtur in re. Quod videtur in imagine sacramentum est: quod videtur in re, res sacramenti est. Quod ergo videmus nunc per speculum in aenigmate, sacramentum est ad illud quod videbimus facie ad faciem in manifesta contemplatione. Sed quod est aenigma, et quod est speculum in quo videtur imago donec ipsa res videri possit? Aenigma est Scriptura sacra. Quare? quia obscuram habet significationem. Speculum est cor tuum, si tamen mundum fuerit et extersum et clarificatum. Imago in speculo fides in corde tuo. Ipsa enim fides imago est, et sacramentum. Contemplatio autem futura, res et virtus sacramenti. Qui fidem non habent nihil vident; qui fidem habent jam aliquid videre incipiunt, sed imaginem solam. Si enim fidelis nihil videret, ex fide illuminatio non esset, nec dicerentur illuminati fideles. Si autem jam ipsam rem viderent, et non amplius videndum aliquid exspectarent, non per speculum in aenigmate, sed facie ad faciem viderent. Ergo qui per fidem vident, imaginem vident; qui per contemplationem vident, rem vident. Qui fidem habent, sacramentum habent; qui contemplationem habent, rem habent. Fides ergo sacramentum est futurae contemplationis; et ipsa contemplatio res et virtus sacramenti; et accipimus nunc interim sacramentum sanctificandi, ut perfecte sanctificati rem ipsam capere possimus. Si ergo summum bonum hominis contemplatio creatoris sui merito creditur, non inconvenienter fides per quam absentem videre quodammodo incipit, initium boni, et principium restorationis ejus memoratur. Quae videlicet restauratio secundum incrementa fidei crescit, dum homo per agnitionem amplius illuminatur, ut plenius agnoscat, et inflammatur per dilectionem, ut ardentius diligit. Sic ergo justus, quando in hoc corpore existens, peregrinatur a Domino, vivere habet ex fide, quemadmodum cum eductus de hoc ergastulo fuerit, et introductus in gaudium Domini sui, vivere habebit ex contemplatione. Sed mira Dei dispensatione agitur quod nunc malitia interim hostis antiqui ad persequendos et impugnandos fideles relaxatur, quatenus videlicet hoc homini reputetur pro merito; si nunc per fidem ambulans, viam veritatis etiam impugnatus non deserat, qui prius visione praesentis Dei

roboratus, sola persuasione prostratus erat. Ut autem in hoc praelio invictus stare possit, et bonum suum illaesum custodire, dantur ei ut dictum est in sacramentis arma, quibus se muniat; in operibus bonis tela quibus hostem prosternat, ut scilicet fidei charitate et spe adjuncta, interius pariter roboretur et vivat.

PARS UNDECIMA
DE NATURALI LEGE

CAP. I. De sacramentis naturalis legis.

Post fidem de sacramentis fidei tractare debemus. Sacramenta ab initio ad restaurationem et curationem hominis instituta sunt; alia sub naturali lege, alia sub scripta lege, alia sub gratia. Et in his semper quae tempore posteriora fuerunt, effectu gratiae spiritualis digniora inveniuntur. Omnia enim illa superioris temporis sacramenta, sive sub naturali lege, sive sub scripta; signa quaedam fuerunt et figurae eorum quae nunc sub gratia exhibita sunt sacramentorum. Et ideo effectum spirituales quem suo tempore operabantur, posita pro istis; illa virtute et sanctificatione operabantur, quam sumpserunt ab istis. Si quis igitur sacramenta priora effectum sanctificationis habuisse negaverit, non mihi recte sentire videretur.

***CAP. II. De prima differentia praecedentium
et subsequentium sacramentorum.***

In hoc tamen dignitatem sequentium indubitanter praeferimus, quod illa et visibilia, et signa visibilium fuerunt; ista vero cum sint ipsa quidem visibilia, tantummodo invisibilis gratiae signa et sacramenta existunt. Ideo sacramenta gratiae, primum per benedictionem virtutem in se sanctificationis suscipiunt, ac deinde quam continent in se sanctificationem conferunt, ut sint ex sanctificatione sanctificantia, atque haec ex sua sibi que coelitus indita sanctificatione conferant, quod illa per haec ex sola horum significatione conferre consueverant. Passio namque Salvatoris quae primo loco sacramenta gratiae ad effectum salutis sanctificat, mediantibus istis etiam illa prioris temporis sacramenta sanctificabat, ut eadem salus esset, et his qui recta fide signa futurorum in illis venerati sunt, et his qui effectum salutis in istis percipiunt.

CAP. III. Alia differentia.

Illud quoque inter ipsa primi temporis sacramenta quae sub naturali lege erant, et ea quae vel sub lege scripta, vel sub gratia instituta sunt sacramenta interesse perspicimus, quod illa voluntatis magis esse videntur, ista necessitatis. Illa ex voto celebrata, ista ex praecepto. Neque enim existimandum est illa prima naturalis legis sacramenta, sive decimas videlicet, sive sacrificia, sive oblationes; ita homini ex necessitate indicta, ut qui ea non exsecutus fuisset, reatum praevaricationis incurreret, quemadmodum ille qui fideliter ea coleret meritum devotionis suae inveniret. Nusquam enim legimus quod ante legem scriptam, Deus homini dixerit, qui decimas non dederit, qui sacrificia non obtulerit: sicut postea per legem dixit: Masculus cujus caro praeputii circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo (Gen. XVII). Et sicut sub gratia terribiliter intonuit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei (Joan. III). Unde conjicimus quod sacramenta illa prima magis ad exercendam devotionem proposita fuerant, quam ad obtinendam salutem indicta. Nam qui nihil possidebat, unde decimas offerre debebat? qui nihil habebat, quae sacrificia et quas oblationes offerre poterat? Votum vovit Jacob Deo dicens: Si Dominus Deus meus fuerit mecum (Gen. XVIII), etc. Ac deinde subjungit: De universis quae dederis mihi decimas et hostias pacificas offeram tibi (ibid.). Quod ergo ex voto se facturum spondit, quod hoc ex necessitate mandati non deberet, patenter ostendit.

CAP. IV. Quod homo a Deo instructus est ad decimas offerendas.

Probabile tamen est omnino hominem ad haec exercenda a principio a Deo instructum et eruditum fuisse, ut primi contemptus culpam subsequentis devotionis studio aboleret, et qui in semetipso contumax exstiterat, in suis postmodum obtemperare consuesceret. Unde enim homo rerum suarum decimam potius quam nonam vel octavam, vel aliam quamque partem offerendam esse scire potuisset, nisi a Deo doctus fuisset? Ex quo conjicimus quod Deus quidem hominem a principio ad haec exercenda consilio erudit, sed praecepto non obligavit, donec postea inveniret illa, in quibus homo praecepti capax, obedientiam exhiberet, et praevaricationem cavere addisceret. Primum igitur ante legem parvulos consilio nutrit. Postea sub lege exercitatos praecepto tentavit. Novissime sub gratia perfectos in libertate spiritus ambulare permittit. Ut igitur breviter supradicta ad memoriam revocemus, quae sit differentia inter sacramenta Novi Testamenti, et illa quae vel sub lege naturali, vel sub scripta lege sacramenta fuerunt attendenda consideremus.

CAP. V. Prima differentia, secunda differentia, tertia differentia.

Prima igitur differentia quod sacramenta Novi Testamenti primo loco gratiae spiritualis signa sunt; et ad ipsam gratiam sanctificandis conferendam infusa sibi benedictione principaliter instituta. Illa vero, signa horum tantum; et mediantibus his quorum signa fuerunt, ne sine salute essent, qui tempus redemptionis praecesserunt, gratiam in sustentationem contulerunt. Secunda differentia est quod qui in illis sacramentis imbuebantur antiqui iusti; nondum adhuc regni coelestis januam intrare potuerunt donec salvator per carnem assumptam coelos ascendit, et omnibus in se credentibus ac se sequentibus viam aperuit. Tertia differentia est quod sacramenta naturalis legis non ex praecepto indicta videntur, sed ex consilio ad votum proposita; sacramenta vero scriptae legis et gratiae necessitatem quamdam executionis inducere propterea quod non ex consilio tantum, sed ex praecepto esse instituta noscuntur.

CAP. VI. Quare prima mutata sunt per secunda.

Sed oboritur non contemnenda quaestio, quare videlicet si eumdem salutis effectum tam per praecedentia quam per subsequentia, gratia contulit; divina jussio ritum antiquorum per institutionem subsequentium abolevit. Nam si eadem virtus in illis sacramentis fuit, quid necesse erat, ut illa cessarent et ista succederent? Sed sciendum est quod divinae dispensationis ordo et ratio hoc poposcit, ut sicut ab initio, procurrente tempore, magis ac magis adventus salvatoris appropinquavit; sic semper magis ac magis effectus salutis cresceret, et cognitio veritatis. Propter quod et ipsa signa salutis per successionem temporum; alia post alia mutari debuerunt, ut cum effectus gratiae divinae in salutem cresceret, simul quoque et ipsa sanctificatio in ipsis signis visibilibus evidentior appareret. Erat quippe idem salvator, eadem gratia, eadem fides, illic venturi, hic exhibiti. Sed quia ipse per quem salus dabatur, longe erat, ejusdem salutis signa obscura esse debuerunt. Postea vero paulatim ejus adventu appropinquante, oportebat ut eodem ordine, et fides in cognitione, et gratia in salute cresceret; et eadem gratia in sacramentis foris, et signis suis, evidentius se manifestaret. Quapropter primum per oblationem; et postea per circumcisionem, ad ultimum per baptismum, expiationis et justificationis sacramentum formari institutum est, quia ejusdem mundationis forma et similitudo, in oblatione quidem occulte invenitur, in circumcissione vero evidentius exprimitur, per baptismum autem manifeste declaratur. Primam namque institutionem accepit homo ut pro remediis salutis exterioris substantiae partem offerret Deo, partem ad usum proprium retineret, quatenus in hoc facto disceret ea quae intrinsecus bona erant Deo tribuere, quae vero mala, sibi imputare. Denarius quippe (quoniam perfectus numerus est) signum est bonitatis et virtutis, quae Deo tribuitur, et in homine a Deo cognoscitur. Nonarius autem quia minus habet a perfecto habet perfectum et vitium, et corruptionem significat, quae merito homini deputatur. Propterea igitur homo decimam dare Deo, nonam sibi

retinere praecipitur, ut quod bonum est in se a Deo esse, quod vero malum est a se esse confiteatur. Sed hoc signum quasi de lege sumptum, magis docuit hominem quid esset, quam quid fieret. Igitur cum tempus advenisset quo veritas ipsa declarari debuerat, datum est remedium per circumcisionis sacramentum, ubi dum de exteriori substantia hominis pars non quidem naturaliter superflua, sed ejus quod superfluum est figura, praecipitur; jam manifestius illa peccati circumcisio, quam in interiori homine gratia perficit, demonstratur. Quia autem circumcisio exteriores sordes et enormitates quae foris sunt resecat; ablutio autem interiores maculas emundat: convenienter jam manifestata veritate in adventu Christi cessare debuit circumcisio, ut illud sacramentum succederet quod perfectam hominis emundationem et interiorem animae candorem, quem in ipso et per ipsum sacramentum adipiscitur, posset declarare. Amplius autem quia circumcisio quidem sordes aufert, sed dolores infert; ablutio vero inquinatos sine dolore emundat, idcirco priori populo in timore servienti, et sub lege laboranti, circumcisio ad emundationem data est; novo autem populo in gratia per charitatem ambulanti, ablutio. Videntur ergo prima illa sacramenta quae sub naturali lege praecesserunt, quasi quaedam umbra veritatis; illa vero quae postea sub scripta lege secuta sunt, quasi quaedam imago vel figura veritatis; ista autem quae sub gratia novissime consequuntur non jam umbra vel imago, sed corpus veritatis. In quibus salutis effectus, quoniam et perfecte eatur et evidenter ostenditur, quasi spiritus in corpore viventi, exteriori motione proditur; sic in eis invisibilis gratiae vita clarissime demonstratur. Prima ergo sacramenta umbra fuerunt; secunda imago; tertia corpus; post quae quarto loco sequitur veritas spiritus. Haec in praesenti, de sacramentis naturalis legis dicta sufficere putamus, quae tunc quidem sicut superius jam commemoratum est, ita fidei justificanti juncta fuisse credimus, ut in eis esset exercitatio devotionis, non necessitas obtinendae salutis. Sola enim fide ex dilectione operante, illi tunc justificabantur, qui per gratiam ad participationem futurae redemptionis servabantur. Sed quia de primis illis sacramentis quibus devotio fidelium tunc

exercebatur, jam quaedam pro tempore diximus, etiam de operibus aliqua dicenda putamus.

CAP. VII. De tribus generibus operum.

Tria sunt genera operum; quaedam ita bona sunt, ut nunquam licite praeteriri possint: quaedam ita mala, ut nunquam licite possint committi: quaedam autem media sunt, quae pro tempore et loco agi possunt et praetermitti. Sola illa igitur quae sic se habent ut nunquam licite fieri possint, lex naturalis prohibuit; illa vero quae nunquam licite possunt praetermitti, sola praecepit, media omnia ad utrumlibet relinquens. De prohibendis unum praeceptum in corde hominis scripsit. Quod tibi non vis fieri. alii non feceris (Tob. IV). De praeciipiendis similiter, unum: Quaecunque vultis ut vobis faciant homines, et vos similiter facite illis (Matth. VII); ut videlicet homo ex sui consideratione disceret qualem se erga proximum exhibere deberet. Sed postea cum lex subintraret et disciplinam vivendi arctiorem proponeret; ex his quae media fuerant, quaedam exceperit; alia per praeceptionem, alia per prohibitionem in alteram partem deflexit, ut, quemadmodum primo homini in paradiso Deus de concessione naturali unam pro praecepto disciplinae prohibitionem exceperat, ita modo filiis ejus non in una veritate stantibus, sed per varios errores dissipatis; non unum de concessione naturali praeceptum disciplinae quasi probandis, sed quasi corrigendis et reparandis multa formaret, ut quanto magis se in mediis temperare discerent, tanto levius inconcessa cavere valerent. Illic multa concessa, pauca sunt prohibita; hic multa prohibita, pauca concessa. Illic dictum est homini, ut de ligno scientiae boni et mali non comederet, non quia lignum malum erat, sed quia obedientia probanda erat. Hic dictum est ut carnem cum sanguine non comederent, ut discerent horrere crudelitatem; carnem porcina non ederent, ut detestarentur immunditiam; in bove et asino non ararent, ut praedicationi noxiam agnoscerent pigritiam et stultitiam; et caetera similia, quae omnia media erant. Illa vero quae sub lege naturali in duobus praeceptis clausa fuerant, per scriptam legem postea septem illis, quae in secunda tabula proposita sunt praeceptis explicata sunt et distincta, ex quibus primum erat: Honora patrem tuum et matrem

tuam, ut bene sit tibi, et sis longaevus super terram (Exod. XX). Secundum: Non occides; tertium: Non moechaberis; quartum: Non furtum facies; quintum: Non falsum testimonium dices; sextum: Non concupisces uxorem proximi tui; septimum: Non concupisces rem proximi tui. In quibus et hoc non negligenter praetereundum est, quod ex his septem unum solummodo secundum praeceptionem datum est; sex reliqua secundum prohibitionem. Primum namque peccatum hominis fuit inobedientia; et idcirco vita ista quae homini ad poenitentiam conceditur, tota obedientia deputatur. Quia igitur homo in malis agendis, ex propria concupiscentia in diversa distrahitur, in bonis agendis sola obedientiae regula gubernatur. Ideo in malis cavendis quae habet ex semetipso, et per semetipsum facere potest, erat sigillatim instruendus; ad bona vero agenda ad obedientiam solummodo revocandus, ut ubi per sententiam alius salubrius disceret quod in se agere debuisset. Cum enim jubetur homo patri et matri honorem deferre, non hoc ad carnales parentes solum referendum est, sed potius hoc ei praecipitur, ut qui Deum aliquando in praeceptis suis contempsit, nunc propter Deum homini superiori obedientiam atque honorem exhibere non dedignetur.

PARS DUODECIMA

DE LEGE SCRIPTA

CAP. I. De unione populi fidelis.

Primus status ab Adam usque ad Abraham magis proprie determinatur. Quamvis enim per Moysen lex scripta data sit; ante Moysen tamen observantia legalis in circumcissione exordium sumpsit. Primum illud saeculum sub lege naturali, quasi in confusione quadam transierat; et qui in eo fideles exstiterant, quasi pauca quaedam grana in humano genere dispersa. et ab invicem discreta, sola intus fide unita fuerant. Ut ergo ad interiorem unitatem commendandam exterior conderetur, et esset in manifesto forma fidei; ad quam ex dispersione sua qui vocandi fuerant invitarentur; propositus est unus ad quem, in uno perficiendo qui assumendi postea fuerant, omnes colligerentur. Vocatus est Abraham unus ex multis; unitas principium unionis, ut ad sinum illius colligerentur quicumque post illum fide illi et devotione jungerentur. Vocatus est ergo ut exiret de terra sua, et recederet ab illis quibus unitus fuerat, nec conjungeretur illis ad quos ibat. Et data est illi forma quam transmitteret ad omnes ex ipso nascituros; et omnes in ipsa una forma unum futuros, ut cum fidelium numerus augetur, unitas tamen fidei non multiplicaretur, ut primum in illius forma unum essent, qui ex ipso nascerentur, postea et unum fierent qui in eadem fide ipsi sociarentur. Extunc ergo unitas populi Dei incoepit, et unitas conversationis fidelis, quae primum signata est per sacramentum circumcissionis postea signanda per sacramentum baptismatis. Primum signaculum in carue sub quo uniendi erant, qui in carne unum erant Propterea circumcisio data non erat nisi semini Abrahae, ut in carne signarentur qui in carne unirentur. Postquam autem ad hanc unitatem accesserunt qui secundum carnis generationem ex ipso

non fuerunt, positum est signaculum unionis extra substantiam carnis, quia spiritu et fide unum facti sunt, qui unum carne non fuerunt.

CAP. II. De circumcissione.

Mandavit itaque Deus Abrahae ut circumcideret pellem praeputii sui; ipsi in signum, posteris in exemplum, tantum ad priorem statum superaddens, quatenus per hoc signaculum populus Dei ab infidelibus discerneretur, quousque ille veniret qui non solum de filiis Abrahae, sed de universis gentibus fideles colligeret; ac per hoc, sicut dictum est, non jam per signaculum carnis in genere, sed per signaculum baptismatis secernerentur in sanctificatione. Sane quicumque interim non de semine Abrahae fideles exstiterunt; huic praeceptioni subjecti non fuerunt. Neque circumcissionis (quae soli semini Abrahae indicta fuerat) suscipiendae debito tenebantur, sed fide operante per dilectionem, sicut et prius sub lege naturali priusquam circumcisio instituta fuisset; qui justii fuerant sine circumcissione salvabantur. Modus autem circumcissionis talis erat. Praeceptum fuit, ut puer masculus octavo die a nativitate sua circumcideretur in carne praeputii sui (Gen. XVII). Et sunt qui addendum putant cultello de petra facto, quod tamen nulla alia auctoritate probant, nisi quod Sephora, uxor Moysi, territa ab angelo, acutam petram sumpsisse legitur, et ea praeputium filii sui circumcidisse (Exod. IV). Et Josue, in terram promissionis ingressurus, secundo in populo Israel circumcissionis sacramentum cultris petrinis innovasse memoratur (Josue V). Sed illud in altero quidem ob festinationem magis et trepidationem; in altero vero ob typum et significationem veri Jesu, quam per consuetudinem factum, non inconvenienter existimatur. Ut ostenderetur igitur sacramentum circumcissionis, non quemadmodum priora sacramenta ad voluntatem propositum, sed ex necessitate exsequendum, praeceptum comminatione firmatur cum dicitur: Masculus, cujus praeputii caro circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo (Gen. XVII). Causa quoque subinfertur, cum dicitur: Quia pactum meum irritum fecit (ibid.). Si ergo per pactum Dei irritum factum praevaricationem primorum parentum intelligimus, cum incircumcisis ob praevaricationem pacti periturus dicitur, manifeste datur intelli-

sacramentum circumcisionis ad hoc institutum ut per ipsum homo a debito primae praevaricationis liberaretur. Idem enim salutiferae curationis auxilium circumcisio contra originale peccatum in lege cooperabatur quod nunc baptismus, excepto quod regni coelestis januam primi patres intrare non poterant, propter quod necessaria fuit mors Christi, quae aditum vitae patefaceret. Tres sane sunt circumcisiones: Una in carne tantum exterius, quae sacramentum est. Duae aliae sunt quae sunt res, et virtus sacramenti. Altera quae fit in praesenti, quando anima per depositionem iniquitatis circumciditur; altera quae in futuro fiet, quando per depositionem corruptionis corpus circumcidetur. Prima igitur est in carne, secunda in mente, tertia in corpore. Octonarius vero in sacra Scriptura aliquando tempus resurrectionis significat quod post praesentem (quae septem diebus currit) vitam sequitur, aliquando tempus gratiae, in quo quasi post Sabbatum legis, aeterna bona servientibus Deo promittuntur. Merito igitur prima illa circumcisio quae sacramentum erat illarum duarum; iussa est fieri octavo die ut ostenderetur quod in tempore gratiae corda circumcidenda erant, per emundationem iniquitatis, et in tempore resurrectionis corpora, per depositionem corruptionis. Propterea autem solis masculis data est circumcisio carnis; quia sacra Scriptura per masculinum sexum animam, per muliebre vero carnem significare solet, ut videlicet ostenderetur, quod illa exterior circumcisio animabus sanctificationem contulit, sed carni non abstulit corruptionem. Cultellus de petra factus, Christum significat. De quo dicit Apostolus: Petra autem erat Christus (I Cor. X), de uno scriptum est: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi (Joan. I). In carne praeputii iussa est fieri, quia ad remedium data est contra originale peccatum; quod a parentibus contraximus, per illud membrum propagati. Porro feminae in populo circumcisionis sola fide salvabantur, sacrificiis et oblationibus, aliisque legis caeremoniis purificatae; ipsam quoque circumcisionem fide suscipientes, et in eis qui carnem illam susceperunt, venerando participantes. Masculi qui morte praeventi ad octavam diem pervenire non potuerunt, et ob hoc sine circumcisionis sacramento ab hac vita recesserunt, sola fide

parentum cum oblationibus et sacrificiis intervenientibus non improbabiler salvati existimantur, pro eo quod praeceptum circumcisionis non nisi masculis ad octavum diem venientibus indictum esse videtur, ac per hoc praevaricationis reos non fuisse, qui contemptores praecepti non fuerant, quod datum non fuerat nisi pervenientibus ad diem octavum. Praecipue ne miserabilior hic sexus appareat; et ei etiam praejudicetur in illo a quo alter sexus absolutus omnino fuisse comprobatur. Sed merito quaeritur, an ii qui diem octavum negligentia sive contemptu parentum, sine sacramento circumcisionis transierunt; postmodum eodem sacramento percepto salutis effectum consecuti sunt, cum praeceptum divinum hoc sacramentum non nisi die octavo celebrandum indixerit. Et potest fortassis non irrationabiliter credi, quod sicut de gentibus ad ritum legis venientes, hoc sacramentum qualibet aetate ad salutem perceperunt, ita etiam si qui sub lege tempore suo hoc non percepissent, ad salutem tamen et remedium eis operatum sit, si illud postmodum suscipiendo priorem negligentiam correxerunt. Sic igitur circumcisionis sacramentum semini Abrahae sanctificando et signando pariter datum est; sanctificando, ut justificaretur; signando, ut a caeteris gentibus discerneret, quatenus singularis maneret, et discreta generatio de qua Christus nasceretur. Unde consequenter colligitur probabile esse illi semini Abrahae circumcisionem ex praecepto indictam, de qua Christus nasciturus erat, ut videlicet post Abraham Isaac, post Isaac Jacob, ac deinde duodecim tribus quae de ipso Jacob exortae sunt. Nam et Job secundum quosdam de Esau stirpe fuisse creditur, qui tamen circumcisis fuisse non legitur.

CAP. III. De praeparatione legis.

Sacramentum circumcisionis ante legislationem datum est: et per ipsum quaedam praeparatio ad suscipiendam legem facta est. Quemadmodum enim nunc in Novo Testamento, primum homo unda baptismatis ablutus, signum et nomen professionis suae accipit, ac deinde numero fidelium associatus, et praeceptis divinis instructus ad complendam professionem suam accedit; sic antiquus ille populus primum quidem per circumcisionem signatus est, postea per legem informatus.

CAP. IV. De sacramentis legis scriptae.

Lex scripta tria continet: Praecepta, sacramenta, promissa. In praeceptis est meritum, in promissis est praemium, in sacramentis est adiutorium. Per praecepta eundum fuerat ad promissa. Sed quia homo per se infirmus erat, venerunt sacramenta media, inter praecepta et promissa quae illum adjuvarent, et ad praecepta perficienda, et ad promissa obtinenda. Sub lege naturali pauca erant sacramenta, sub lege scripta utraque multiplicata sunt, et praecepta scilicet et sacramenta. Nam cum primum medicus Deus ad hominem aegrotum curandum accessisset, totum occupaverat morbus, quem totum reliquerat salus. Et apposuit in corpore generis humani in primis pauca antidota, et paucis membris, id est paucis personis, ut paulatim morbus deficeret et salus cresceret. Postea sub lege scripta, remedia plura contulit, et plures reparavit. Duo praecepta fuerunt sub lege naturali et tria sacramenta. Duo praecepta: Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris (Tob. IV). Et quaecunque vultis ut vobis faciant homines, eadem et vos facite illis (Matth. VII). Tria sacramenta: decimae, oblationes, et sacrificia. Decimae in portionibus, oblationes in rebus, sacrificia in animalibus. Sub lege scripta multa fuerunt praecepta, et multa sacramenta. Praecepta enim legis scriptae, alia fuerunt mobilia, alia immobilia. Mobilia sunt quae ex dispensatione ad tempus sunt ordinata. Immobilia sunt quae a natura veniunt, et vel ita mala sunt, ut nullo tempore sine culpa fieri possint, vel ita bona, ut nullo tempore possint sine culpa dimitti.

CAP. V. De immobilibus praeceptis.

Immobilia ergo sola lex naturalis habuit duobus praeceptis comprehensa. In uno bona praecipiendo, in altero mala prohibendo. Haec vero duo praecepta naturalis legis per legem scriptam latius explicata sunt et distincta, per septem illa praecepta quae secunda tabula continebat. In quibus ostenditur qualem se exhibere debeat homo erga proximum, quemadmodum in tribus praecedentibus demonstratur, qualem se exhibere debeat homo erga Deum. Unde et prima tabula dicta est, quia excellentiora continet mandata, quae pertinent ad dilectionem Dei. Secunda autem quia inferiora et proxima post haec praecepta continet quae pertinent ad dilectionem proximi. Vel prima tabula dicitur, quia in ea continentur praecepta quae insinuant fidem; secunda quia in ea continentur praecepta quae instruunt ad bonam operationem. In prima tabula tria sunt praecepta, quia quae fide creditur Trinitas, est Deus. In secunda tabula septem sunt praecepta; quia in praesenti vita (quae septem tantum dierum circulo volvitur) officia humanitatis proximo exhibentur. Tria vero et septem denarium complent; quia perfectum facit fides recta, et operatio bona. Primum praeceptum primae tabulae ad Deum Patrem pertinet, sicut praeceptum primum secundae tabulae ad hominem patrem, ut utrinque paternitas principii auctoritate honoretur. In prima tabula praeceptio est et prohibitio, similiter in secunda, ut utrumque studeas et facere quod debes, et cavere quod non debes. In altero namque si offendis, delictum est. In altero vero si offendis, peccatum est. Facere enim non facienda peccatum est, facienda autem non facere, delictum.

CAP. VI. De tribus praeceptis primae tabulae.

Audi Israel: Deus tuus Deus unus est, ipsum adorabis, et illi soli servies (Deut. VI). Non hoc totum de praecepto est quod dicitur, quia ante praeceptum per admonitionem ad obedientiam auditoris animus praeparatur. Audi, Israel, hic nota obedientiam; Deus tuus, hic nota gratiam; Deus unus est, hic nota doctrinam, quasi diceretur: obedientiam exhibe, gratiam intellige, veritatem agnosce. Quod audis, hoc est obedientia quam exigeris; quod Deus tuus, est gratia qua perveneris; quod Deus unus, veritas qua illuminaris et perficeris. Deum tuum audi qui tibi misericordiam jam exhibuit, et necdum tamen a te servitium accepit, ut scias ab ipso esse utrumque; scilicet quod a te exigit opus virtutis, et quod tibi promittit praemium retributionis. Audi Israel, hoc est, ausculta et acquiesce. Omnis enim virtus ab obedientia incipit, quemadmodum omne vitium ab inobedientia procedit. Frustra namque vel inobedienti gratia, vel contumaci doctrina, vel non intelligenti praeceptum daretur. Idcirco primum dicit: Audi Israel, ut sis obediens; Deus tuus, ut devotus existas; Deus unus est, ut veritatem agnoscas. Deinde sequitur praeceptum: Ipsum adorabis, hoc pertinet ad fidem; et ei soli servies, hoc pertinet ad operationem. Fides enim operans ex dilectione perfectum facit, quia nec opus sine fide, nec fides cui tempus suppetit accepta est sine opere. Propterea adora recte credendo, servi bene operando. Quaeri autem potest an id quod dixit; ei soli ad utrumque referendum sit, ut dicatur: Ipsum solum adorabis, et ei soli servies. Sed hoc quomodo stare poterit, quia saepe in Veteri Testamento, sanctos viros non solum angelos adorasse, sed etiam homines legimus; nec tamen propterea alicubi reprehensos invenimus? Et in Novo etiam Apostolus fideles ad serviendum superioribus et praelatis summopere exhortatur. Sciendum ergo est quod alio modo homines, alio modo Deus adorari praecipitur. Usu namque veteri superiores quique ab inferioribus adorari dicebantur, quando eis sive incurvatione genuum, sive capitis inclinatione ab his reverentia exhibebatur. Deum autem adorare, est ei totam mentem per

humilitatem ac devotionem substernere, et ipsum principium ac finem omnis boni credere. Quod ei soli nos debere nemo est sanae mentis qui ambigat. Unde ipse quoque per prophetam de se testatur dicens: Honorem meum [gloriam meam] alteri non dabo, et gloriam [laudem] meam sculptilibus (Isai. XLII). De servitute vero ad ipsum competenter intelligi potest, quia nimirum omnis ille rectissime soli Deo servire dicitur, qui et secundum Deum homini superiori humiliter se subjicit; et ubi causa Dei impugnatur, fideliter contradicit. Qui cavet sollicite ne in sua servitute vel per timorem hominis contra Deum quid faciat, vel terrenae retributionis lucrum in intentione, coelesti praemio anteponat. Sed in Graeco manifestior sententia expressa est. Graeca namque locutio divinam servitatem ab humana proprio vocabulo distinguit, quod latinitas non habet. Ibi enim Dei servitus latria, et humana dulia vocatur. Et ob hoc idololatrae vocati sunt, qui eam servitatem quam Deo debuerunt idolis exhibebant. Sed Latina lingua utramque sub eodem nomine servitatem comprehendit, et propterea obscurior significatio facta est cum dicitur. Ei soli servies, quod in Graeco ambiguum non est. Sed cum praeceptum ad Patrem pertineat, quare dictum est: ei soli servies, quasi etiam Filio et Spiritui sancto serviendum non sit? Sed quod dictum est soli non excludit communionem Filii et Spiritus sancti, sed quidquid Deus non est. Pater autem et Filius et Spiritus sanctus unus Deus est, ipse solus adorandus est, eique soli et non alteri serviendum est, ea videlicet servitute quae ei soli debita est. Nam et in Evangelio, cum dicitur: Nemo novit Patrem nisi Filius (Matth. XI), non utique Spiritus sanctus a Patris cognitione excluditur, cum ipse etiam profunda Dei, teste Apostolo, scrutetur (I Cor. II). Sed est ejusmodi loquendi genus, ut dicatur nemo, nisi ille videlicet qui non est, hoc quod ille. His pro brevitate transcursis ad consequens mandatum discutiendum transeamus quod tale est: non assumes nomen Dei tui in vanum (Exod. XX; Deut. V). Hoc ad simplicem litterae sensum taliter intelligi debet, ut nomen Dei homo in vanum non assumat, id est vel ad mendacium affirmandum vel ad idolum venerandum; scilicet ut neque idola nomine divino honoret,

neque falsitati nomen divinum associet. Mystice autem nomen Dei assumere in vanum, est Filium Dei visibilem per humanitatem factum, creaturam existimare. In vanum quippe nomen Dei assumit, qui Filium Dei aeternum ex tempore coepisse credit. Nomen siquidem Patris Filius dicitur, quia in Filio, et per Filium Pater invisibilis manifestatur; non solum quando mundus per ipsum factus est; verum etiam quando per ipsum homo est redemptus. Sane qui Filium Dei hominem factum confitentur, nequaquam in vanum nomen Dei assumunt, quia quem credunt hominem per id quod assumpsit ex tempore; verum Deum agnoscunt, per id quod fuit ex aeternitate. Potest adhuc aliter intelligi quod dictum est: Non assumas nomen Dei tui in vanum. In vanum namque nomen Dei assumunt, qui Filium Dei ad se missum, et pro sua salute incarnatum contemnunt. Quid est ergo dicere: Ne assumas nomen Dei tui in vanum, nisi sicut veneraris et adoras eum, propter hoc quod ab eo factus es; sic adora et venerare, propter hoc quod ab eo es redemptus, quia non minus tibi contulit cum redemit, quam cum creavit. Ad eundem spectat sensum, quod ipse Filius in Evangelio discipulis, et per discipulos omnibus in se credentibus dicit: Creditis in Deum et in me credite (Joan. XIV). Modesta quidem ut decuit pium nos admonens insinuatione, ut intelligamus eum non solum adorandum a nobis in sua divinitate qua condidit, sed in humanitate etiam qua redemit. Tertium praeceptum est observa Sabbatum (Exod. XX). Quatuor Sabbata commemorare videtur Scriptura. Primum illud in quo Deus perfectis operibus suis requievisse dicitur. Secundum illud quod filiis Israel carnaliter custodiendum mandatur. Tertium illud quod populo Dei servandum praecipitur. Quartum illud quod in promissione Sabbatum pro Sabbato suis Deus dilectoribus pollicetur. Duo igitur sunt Sabbata exterius: unum Dei, et unum hominis; et duo interius unum Dei, et unum hominis. Sabbatum Dei quo exterius ab opere cessare dicitur, sacramentum est illius interioris Sabbati ejus, in quo ipsius aeterna immortalisque aeternitas inconcussa beatitudine perfruens, nullo unquam labore fatigatur. Sabbatum hominis quod ei visibiter exterius servandum praecipitur, sacramentum est interioris

Sabbati, ubi mens sancta per bonam conscientiam a servitute peccati quiescens; in gaudio Spiritus sancti jucundatur. Hoc Sabbatum quisquis in praesenti vita servaverit, ut nullis consentiat malis, perveniet in futura vita, ad illud aeternum Dei Sabbatum, ubi nulla sentiet mala. Sicut dictum est: Et erit Sabbatum pro Sabbato, mensis pro mense (Isa. LXVI). Illud itaque praeceptum specialiter ad Spiritus sancti personam referri videtur, cum dicitur: Observa Sabbatum, ut videlicet in praesenti eum suscipiamus, et custodiamus intra nos in gaudium bonae conscientiae, quatenus eum in futuro suscipere et possidere mereamur, in gaudium vitae. Haec igitur sunt praecepta tria primae tabulae. In quibus praecipue dilectio Dei commendatur, et tota Trinitas unus Deus aequaliter adoranda et colenda praecipitur.

CAP. VII. De septem aliis praeceptis quae sunt secundae tabulae.

Septem alia, secunda tabula continebat, quae hominem ad dilectionem proximi instituunt; et propterea septennario distinguuntur, quia in praesenti vita tantum quae septem diebus volvitur: nostra charitas pietatis operibus exercetur erga proximum; postea, consummatis operibus et finitis laboribus, per contemplationem pariter cum proximo beatificanda in Deum. Amor igitur proximi et temporalis est quantum pertinet ad exhibitionem operis, et aeternus quantum pertinet ad effectum dilectionis. Primum praeceptum secundae tabulae ad patrem pertinet hominem, sicut primum primae tabulae ad Patrem Deum. Utrobique paternitas praeponitur, utrobique principii dignitate honoratur, quia secundum quemdam modum, sic habemus principium nascendi per generationem a patre homine, sicut principium existendi per conditionem accepimus a Deo Patre; et paternitas hominis sacramentum est et imago divinae paternitatis, ut discat cor humanum in eo principio quod videt, quid debeat illi principio a quo est, et quod non videt. Sic ergo est dictum. Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi, et sis longaevus super terram (Exod. XX). Sicut superius dictum est in primo praecepto primae tabulae, ita et hoc non totum ad praeceptionem pertinet quod propositum; sed ibi quod praeter praeceptum erat praemissum est, hic subjunctum est: Audi, Israel: Deus tuus unus est (Deut. VI). Hoc totum ante praeceptum praemittitur, ipsum praeceptum postea subinfertur cum dicitur: Ipsum adorabis, et ipsi soli servies (ibid.). Hic praeceptum praecedit: Honora patrem tuum et matrem tuam (Exod. XX), deinde subjungit: ut bene tibi sit, et sis longaevus super terram. Quid est ergo, quod ibi ante praeceptum causa praecepti praemittitur; hic post praeceptum subinfertur, nisi quia Deus diligendus est propter seipsum, et homo propter Deum? Nam et amor parentum, si ad solam carnem respicit, spirituale praemium non acquirit. Ex Deo igitur in nobis prius est, propter quod postea diligendus est a nobis, quia ejus gratia, nostra dilectio praevenitur, et nostra dilectio per ejus gratiam

excitata subsequitur. In patribus autem carnis nostrae si ad id solum beneficium nostra dilectio tenditur, quo carnaliter ab his nostrum meritum praevenitur, quia ultra carnis affectum, et supra carnis intuitum non proficit, ad perfectionem praemii spiritualis non pertingit. Ergo propter vitam aeternitatis, diligendus est auctor vitae temporalis, ut scilicet non hoc diligatur, quia hanc ab illo, imo per illum, vitam accipimus, sed quia per hanc ad illam vitam intraturi sumus. Bene ergo cum dictum esset: Honora patrem et matrem, subjuncta est causa, ut bene tibi sit, et sis longaevus super terram, scilicet viventium, quia hoc diligere debemus in auctore vitae hujus quod ab illo per hanc vitam ad futuram vitam initiati sumus. Et pulchre honoranti principium suum, longaevas promittitur, quia Deo per dilectionem adhaerentes aeternitatem promerentur. Sane quantum spectat ad sensum litterae, duobus modis parentes nostros honorare debemus, et obediendo eis videlicet in omnibus (exceptis his in quibus dilectio Dei Patris offenditur) et eos quantum facultas nostra suppetit, adjuvando. Sed et de patribus spiritalibus, id est praelatis nostris idipsum intelligere nihil impedit, quibus obedientiam debemus quantum nostra habet possibilitas, et auxilium imo servitium, quantum suppetit facultas. Secundum praeceptum secundae tabulae. Non occides (ibid.). Homocidium sit multis modis, manu, lingua, consensu. Manu fit cum quis alium actualiter vita privat, vel in locum mortis ubi vita privetur praecipitat, ut in carcerem, vel alium quemlibet talem locum. Lingua fit duobus modis, id est, praecipiendo vel suggerendo. Judaei quippe Christum occiderunt, dum ut occideretur, judici suggererunt. Consensu similiter duobus modis fit homicidium, vel dum mortem alteruis desideramus et cupimus, vel si dum eum a morte liberare possumus, vitam ejus negligimus, id est, adjutorium non impendimus.

Tertium praeceptum secundae tabulae est: Non moechaberis (ibid.), id est non fornicaberis. Fornicatio est omnis illicitus concubitus; et est duplex fornicatio. Animae, unde Propheta: Perdidisti omnes qui fornicantur abs te (Psal. LXXII). Corporis, de

qua hic agitur. Hoc enim praeceptum et quaedam alia, sub veteri lege tantum inchoata sunt, id est non plene, sed ex parte data, propter infirmitatem auditorum, quae postea, adveniente gratia, consummata sunt. Lex enim dicit: Non moechaberis, corporalem tantum moechiam prohibens. Christus dicit: Quicumque viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam moechatus est eam in corde suo (Matth. V); omnem illicitam concupiscentiam tam animae quam corporis contradicens.

Quartum praeceptum est: Non furtum facies (Exod. XX). Furtum accipitur in hoc loco pro qualibet illicita usurpatione rei alienae, sive occulta sive manifesta. Qui enim furtum prohibuit, rapinam non concessit, cum sit majus peccatum (ut testantur sancti) aperte et violenter rapere: quam occulte subtrahere, quia majus odium et iram excitat. Sub furto etiam comprehenditur usura.

Quintum praeceptum secundae tabulae. Non falsum testimonium dices (ibid.). Ut ergo melius liqueat, quid sit falsum testimonium, altius incipiendum est, id est a mendacio. Aliud enim est simplex mendacium in falso testimonio, aliud in perjurio, aliud in voto, dum aliquis vovet quod non solvit. De quibus omnibus dicendum est. Primum autem de simplici mendacio, qua propter ponenda est descriptio mendacii, quidam mendacium sic diffiniendum putant. Mendacium est falsa significatio cum voluntate fallendi, vel quae praesentialiter adest, vel postea advenit. Nam si quis alteri promittens se aliquid daturum, habens voluntatem dandi cum promitteret, postea vero mutata voluntate dare nolle, mendacium esset, non quia in promissione cor duplex fuit, sed quia qui promisit postea cor duplicavit. Sic ergo intelligi potest quod dictum est. Mendacium est significatio falsa, id est oratio vel locutio per quam ille qui loquitur auditori falsum significare intendit, et putat. Nam, etsi ita sit ut dicit, mentitur tamen ille qui loquitur cum opinione et intentione fallendi. Jocosa mendacia, et ironiae, et parabolae, mendacia non sunt; alioquin sancti reprehensibiles

invenirentur, quia in parabolis et ironiis multa locuti sunt. Sed ipse Christus in parabolis loquebatur ad ipsas turbas, quas utique in sermone suo non assumpsisset, si ullum in eis mendacium constaret. Hoc tantum interest quod jocosa mendacia et si falsitatis reatum non incidunt levitatis tamen culpam non evadunt. Est adhuc aliud genus mendacii, cum aliquis quasi humilitatis causa mentiri videtur, utpote cum se peccatorem dicit, et tamen non ita sentit ut dicit, de quo verissime dictum est, quia cum causa humilitatis quis mentitur, si antequam mentiretur peccator non erat; mentiendo efficitur quod non erat, quia qui peccatorem se dicit, et non ita credit, veritas in eo non est. Est aliud genus mendacii cum pro salute vel vita alterius conservanda aliquis mentitur, quod et ipsum nullo modo approbandum est. Male enim mentiendo vitam servat in alterius corpore, qui per mendacium veritatem exstinguit in suo corde. Potest tamen in hujusmodi aliquando veritas sine culpa celari, quando causa salutis nostrae sive utilitatis alienae ratio exposcit. Longe enim aliud est, quod verum est tacere, atque aliud quod falsum est asserere. Ipsa enim veritas dicit: Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo (Joan. XVI); quod utique non dixisset, si veritatem tacere semper culpa esset. Falsum testimonium est cum quis alterius mendacio de veritate testimonium perhibet, qui non solum mentiendo reus efficitur, sed quia etiam ipsum mendacium contra veritatem patrocinari conatur; quod quidem si sciens fecerit damnabilis omnino malitia est; si autem ignorans, reprehensibilis negligentia. Non omne juramentum malum est, et tamen omne juramentum teste veritate a malo est. Qui enim verum jurat pro necessitate proximi, aut pro utilitate, cum scilicet is cui juratur aut credere non potest propter ignorantiam, aut credere recusat propter malitiam; hujusmodi juramentum malum quidem non est illi qui jurat, quia ex necessitate contestatur veritati; et tamen a malo est illius cui jurat, hoc est, vel ex infirmitate si credere aliter non potest, vel si credere contemnit, ex perversitate. Qui autem sine causa jurat, etiam si verum jurat, non sine culpa est; aut quia pro levitate arguitur, aut pro contumacia condemnatur. Qui malum se facturum jurat peccat. In quo tamen

melius esset juramentum frangere, quam adimplere, ita quidem ut et malum caveat quod juravit, et nihilominus culpam agnoscat, in eo quod male juravit. Perjurium est mendacium sacrosancta attestazione inducta confirmatum. Qui enim falsum jurat pejerat vel perjurat; in quo primum malum est culpa mendacii, cum id quod falsum est dicitur. Secundum autem quod ad tuendam falsitatem testimonium veritatis irreverenter usurpatur. Qui viderit alium falsum jurare volentem, particeps peccati efficitur si consentit: et si non quantum potest salva veritate ne malum perficiatur contradicendo et admonendo obsistit. Hic autem considerandum est quod peccatum fratris cum probare non possumus, publicare non debemus, ne forte videamur nolle proximum nostrum corrigere, sed magis infamare. Propterea admonitio peccantibus adhibenda est ubi negantibus testimonium convincens adduci non potest. Votum est voluntaria sponsio animi. Quisquis Deo votum vovet, reddere debet quod vovet, juxta illud Prophetæ: Vovete et reddite Domino (Psal. LXXV). Dicit autem Scriptura: Vota stultorum frangenda sunt (Eccle. V). Unde vota stultorum intelligimus omnia quæ vel mala sunt, vel si bona sunt ordinata tamen non sunt, et majus malum est quod est ex eis, quam bonum quod est in eis. Verbi gratia: Si mulier nolente viro aut vir nolente muliere voveret continentiam, aut subjectus sine consilio et licentia praelati sui inordinatam proponeret abstinentiam, hujusmodi vota quia manifeste stulta essent; tenenda omnino non essent. Qui bonum quodcunque vovet si postea illud aut implere non potuerit, aut pro majori bono perficiendo implere noluerit; poterit secundum licentiam eorum quibus dispensatio in eum credita est, votum ejus aut laxari aut mutari, ita ut in ejus arbitrio non constet vel hoc dimittere quod faciendum vovit, vel aliud pro eo facere, etiam si majus est quod non vovit.

Sextum praeceptum quod et nonum est: Non concupisces uxorem proximi tui (Exod. XX). Septimum praeceptum quod et decimum est: Non concupisces rem proximi tui (ibid.). Hic opponendum videtur contra hoc quod superius dictum est in eo

praecepto quod superius datum est de fornicatione cavenda. Non moechaberis, moechiam tantum corporalem esse prohibitam; postea vero per id quod Christus in Evangelio dicit: Quicumque viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam moechatus est in corde suo; omnem tam corporalem quam spiritualem moechiam esse interdictam. Quomodo enim Evangelium supplevit quod lex scripta prius, minus habuit, cum idipsum quod Evangelium adjecisse creditur, in lege scriptum prius inveniatur? Qui enim dixit: Non moechaberis corporalem moechiam prohibens; postea dixit: Non concupisces, spiritualem moechiam omnino cavendam esse ostendens. Quid ergo nova lex supplevit, quod vetus minus habuit? Lex corporalem moechiam prohibuit, concupiscentiam prohibuit. Quid amplius habuit Evangelium, quod faceret? Sed sciendum est quod vetus lex, quamvis concupiscentiam hominis a re aliena cohibuit, in propria tamen minime temperavit. Quia qui dixit: Non concupisces uxorem et rem proximi tui, mulierem et rem omnino concupiscendam non vetuit, sed ab aliena tantum appetitum cohibendum demonstravit. Nova autem lex et in propriis temperatum esse debere edocuit, ut omnem illicitam concupiscentiam excluderet. Potest autem et alio intellectu convenienter dici veterem legem concupiscentiam uxoris sive rei alienae non illam significasse, quae sola voluntate agitur; sed ambitionem et machinationem quae studio quodam et ad nisu ad implendum desiderium et ad obtinendum id quod in desiderio est exterius opere exercetur. Nova autem lex non solum damnavit illicitam concupiscentiam foris in studio operis, sed intus quoque damnabilem esse ostendit in desiderio voluntatis.

CAP. VIII. De ordine praeceptorum Dei.

Ordinem autem praeceptorum Dei sine consideratione transire non oportet. Nam si ordo vivendi est, est utique et ordo praecipendi. Primum ergo attende quod dicitur tibi, ut adores Deum tuum, et servias illi (Deut. VI). Hoc est primum praeceptum. In adoratione agnosce fidem, in servitute intellige bonam operationem. Post hoc sequitur secundum praeceptum ut nomen Dei tui in vanum non assumas (Exod. XX), quatenus verbum veritatis in ore tuo sit, propter veritatem, ut post fidem cordis, sequatur confessio oris. Primum devotio ad bonam conscientiam; postea exemplum operis, ad bonam famam. Novissime verbum praedicationis ad doctrinam. Deinde sequitur tertium praeceptum et dicitur tibi, ut Sabbatum observes; hoc est, mentis quietem custodias, ut non perturberis ex adversis foris occurrentibus pro veritate, sed discas esse pacificus, etiam inter eos qui pacem oderunt. Praedices veritatem, et non omittas charitatem. Haec sunt tria praecepta primae tabulae de iis quae pertinent ad Deum.

Postea sequitur secunda tabula, de iis quae spectant ad proximum. Primum praeceptum est secundae tabulae in quo tibi praecipitur, ut honores principium tuum, ut vitam longaevam habere possis (Exod. XX); quoniam qui non honorat eum a quo est, dignus est ut retinere non possit id quod est. Secundum praeceptum est: Non occides (ibid.). Convenienter sane cui in praecedenti mandato vitae longaevas promittitur, hic ne alienam vitam exstinguat prohibetur, ut hoc ex charitate Dei sit, quod principium suum honorans, ad vitam quae finem nescit inhiat; hoc vero ex charitate proximi quod ad vitae alienae finem nullo crudelitatis odio se relaxat. Deinde sequitur tertium praeceptum: Non moechaberis; et quartum: Non furtum facies (ibid.). Non moechaberis, hoc pertinet ad vitam propriam. Non furtum facies, hoc pertinet ad vitam alienam. Supra enim iussus est homo et suam et alterius vitam conservare, hic iubetur et suam et alterius vitam non laedere. Justum enim est ut in via vitae

corruptionem caveat, qui in patria vitam incorruptam expectat, et qui jam vitam proximi per apertam violentiam non opprimit, etiam per fraudem occultam in his quae ad usum vivendi data sunt ei non noceat; et non solum ipse per se non noceat; sed neque nocentibus neque nocere volentibus, sua auctoritate vel attestatione fiduciam aut firmamentum praestare praesumat. Hoc enim in sequenti mandato prohibetur cum dicitur: Non falsum testimonium dices (ibid.). Et quia ab opere laesionis diu se cohibere non potest, qui mentem suam ab intentione et voluntate laedendi non cohibet, sequitur et dicit: Non concupisces uxorem proximi tui; nec concupisces rem proximi tui (ibid.). Haec sunt decem praecepta, quae primae perfectionis viam, et semitam pandunt directionis. Prima enim perfectio per bonam operationem hominem in seipso dirigit. Secunda per charitatem proximi in latum expandit. Tertia per charitatem Dei in altum extollit, quia denarius primae perfectionis lineam porrigit. Centenarius secundae expandit latitudinem. Millenarius in altum summam tollit perfectionem. Haec autem in praesenti, de expositione decem praeceptorum legis dicta sufficiant.

CAP. IX. De mobilibus et superadditis praeceptis.

Sequitur aliud genus praeceptorum quae mobilia vocantur, quoniam naturalibus mandatis secundum dispensationem ad tempus superaddita sunt, sive pro exercitatione, sive significatione. Pro exercitatione quidem ut plurima essent in quibus erudiendorum obedientia probaretur, et devotio excoleretur. Pro significatione autem ut in eis futurae veritatis signa praepararentur, et per ipsa quae corporaliter agenda praecipiebantur, quae spiritualiter agenda vel credenda erant demonstrarentur. Haec autem omnia de mediis sumpta sunt; haec est de iis quae in sua natura, nec ita bona erant ut inevitabiliter debuissent fieri; nec ita mala ut omnino debuissent ex necessitate vitari. Omnia enim haec quae in hujusmodi mandatis proposita sunt quantum ad suam naturam talia fuerunt, quae pro arbitrio agentis sine culpa possent fieri, et rursus sine culpa intermittere. Accedens autem mandatum hoc, quae per se media erant et ad utrumlibet se habebant, sive praecipiendo, sive prohibendo in alteram partem deflexit; ita ut jam ea quae prohibita sunt sine culpa non possint fieri, neque rursus ea quae praecepta sunt, possint omnino sine culpa dimitti. Quod tamen non natura rei facit: sed vis et obedientia mandati. Prohibuit lex ne caro cum sanguine comederetur; non quia hoc quantum ad naturam rei malum erat, sed quia malum erat, quod in isto significari debuerat. Quasi enim caro cum sanguine editur, quando quis in opere furoris et crudelitatis delectatur. Mandavit etiam eadem lex a carne porcina abstinendum; opera scilicet immunditiae vitanda significans. Ad hunc modum aliorum quoque animalium tam volucrum quam piscium et corum quae in terra versantur quaedam ab esu humano exceptit. Et multa alia quae prima conditio noxia non fecerat secunda institutio per dispensationem quasi noxia vitare mandavit. Erant autem quaedam alia de his mediis, quae lex scripta magis per concessionem proposuit, quam per praeceptionem vel prohibitionem, quae fortassis per se mala fuissent, si concessa non fuissent. Verbi gratia: Dicit lex ut si quis turpitudinem aliquam in sua uxore invenisset, et ob id illam

odio haberet, scriberet ei libellum repudii, et sic eam dimitteret (Deut. XXIV); quia videlicet melius erat ut odio habita secundum voluntatem dimitteretur, quam contra voluntatem retenta occideretur. Dictum est etiam in lege: Juramentum tuum Deo offeras et jurabis per Deum (Deut. VI, X); non quia videlicet jurare per Deum bonum est, sed idcirco imperfectis juramentum conceditur, ut facilius perjurium vitaretur. Simul ut etiam nomen Dei venerari discerent, cum illud frequentius in assertionem et testimonium dictorum suorum acciperent, et non cogerebantur nomina falsorum deorum ad confirmanda juramenta sua assumere, quibus non solum permissum sed praeceptum fuerat; ita duntaxat si causa confirmandae veritatis expostularet, nomen Domini ad testimonium invocare. Simile erat et hoc quod permissi sunt pro illata injuria, talionem reddere, ne forte vehementiori furore exardescentes, majora illatis conarentur mala referre. Multa sunt alia genera praeceptorum quae in lege scripta continentur, decentia quidem ad exteriorem conversationem, et simul apta ad spiritualem significationem. In his ergo omnibus, illam quam Apostolus posuit discretionem in elementis exordii sermonis Dei significatam notamus. Sunt enim tria haec: elementa, exordia, sermo. In elementis sonus est, sed sensus non est, unde nec exordium dicuntur, quia sensus in eis non incipit. Dictiones exordia sensuum sunt, unde et dictiones vocantur quasi jam aliquid dicentes, et primae partes orationis, quia principium intelligentiae ab eis oritur. In elementis ergo sonus est, et non sensus; in exordio sensus est, sed completus non est; in sermone sensus est, et perfectus. Vide tria haec in Scriptura Dei similia. Dixit Scriptura: Carnem cum sanguine non comedetis (Levit. VII; Deut. XII); hoc est elementum. Subjunxit postea: Non occides (Exod. XX), hoc est exordium. Postea complevit etiam iram prohibens, hoc est sermo (Matth. V). Item dixit carnem porcina non edendam (Deut. XIV), in hoc fuit elementum. Addidit post hoc: Non moechaberis (Exod. XX), in hoc fuit exordium. Novissime apposuit: Si quis viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam moechatus est in corde suo (Matth. V), etc. In hoc fuit sermonis completio. Praecepta igitur ad tempus, superaddita,

elementa fuerunt. Praecepta decalogi, exordia. Praecepta Novi Testamenti, sermo. Prima ex institutione disciplinae; secunda ex veritate naturae; tertia ex perfectione gratiae. Praecepta immobilia naturaliter priora sunt. Praecepta mobilia sicut dictum est, significatione praecedunt; quia in eis primum bonitas formatur, quae postea in illis inchoatur; et novissime per gratiam consummatur. De praeceptis superadditis et mobilibus quaedam etiam nunc in tempore gratiae pro exercitatione retenta sunt, sicut est observantia jejuniorum; et alia quaedam quae cum superioribus temporibus fuerunt instituta, pro inde tamen ad praesentium instructionem sunt reservata; et ea potissimum quae ad spiritualis studii exercitationem spectant, tempore gratiae reservantur: iis quae ad carnales observantias pertinebant abolitis.

CAP. X. Quod tria sunt genera sacramentorum in lege.

Tria genera sacramentorum inveniuntur fuisse sub lege scripta, quaedam specialiter ad remedium, quaedam vero ad obsequium, quaedam ad cultum divinum. Prima pertinent ad peccatorum remissionem; secunda ad exercendam devotionem; tertia ad colendam pietatem.

Prima instituta fuerunt quasi ad necessitatem, ut in eis homo sanctificaretur, qualis circumcisio fuit, et hostiae pro peccato et pro delicto et caetera; quaedam quae specialiter ad emundationem et remissionem instituta fuerunt.

Secunda autem quasi ad exercitationem fuerunt proposita, ut in eis devotio fidelium exerceretur, et meritum auferretur: quales fuerunt hostiae pacificorum, quae offerebantur a fidelibus ad reconciliandam sibi gratiam divinam.

Tertia instituta fuerunt quasi ad praeparationem quamdam, ut quasi instrumenta quaedam essent ad caetera sacramenta tractanda et sanctificanda, quale fuit atrium et tabernaculum, et omnia utensilia quae continebantur in eis; necnon et sacra indumenta ministrantium, et caetera omnia quae ad exornandum elementum divinum fuerunt instituta. Item sacramenta alia fuerunt quae sanctificabantur ad emundationem; alia quae tractabantur ad devotionem; tertia quae exercebantur ad venerationem. Prima necessitatis; secunda virtutis; tertia laudationis. Prima suscipiebantur ad sanctificationem; secunda tractabantur ad devotionem; tertia exercebantur ad laudationem. Iterum sacramenta alia erant in rebus quibusdam sanctificatis, alia in sacrificiis et oblationibus, alia in ministeriis divinis. Sic res eadem multis modis ad evidentiam distingui potest. Sacrificium dicebatur, quando de animalibus fiebat immolatio. Oblatio vero aliarum quarumlibet rerum vocabatur. Sacrificiorum tria sunt genera: alia enim sunt holocausta, alia simplicia sacrificia, alia pacifica.

Holocaustum vocabatur quod vel ex debito, vel sponte oblatum totum incendebatur. Sacrificium vocabatur quod pro debito institutionis oblatum partim cremabatur partim reservabatur. Pacifica dicebantur quae sponte offerebantur, sive pro gratiarum actione, sive pro praecedentis voti adimpletione, sive pro voluntaria et spontanea devotione. Holocaustum aliquando fiebat de armentis, aliquando de pecoribus, aliquando de volatilibus. Oblatio aliquando de simila fiebat, quae dicebatur sacrificium crudum: aliquando de clibano, aliquando de sartagine, aliquando de craticula, quod sacrificium coctum vocabatur. Sacrificia alia pro peccato erant: alia pro delicto; pro peccato quidem, ut peccatum expiaretur; pro delicto, ut expiaretur delictum. Peccatum est quando fit quod fieri non debet; delictum est quando non fit quod fieri debet. Et in his quidem omnibus sacramenta constabant. Sciendum vero quod haec omnia non talia sacramenta intelligere debemus, qualia superius sacramenta quae proprie sacramenta dicuntur, esse debere definivimus; sed in his et huiusmodi quaedam ob hoc solummodo sacramenta vocata; quia sacrarum rerum signa fuerunt. Sic ergo aliud est sacramentum sanctificationem significans tantum, et sanctificatione sanctificans; aliud non sanctificans, sed significans tantum. Et de sacramentis quidem scriptae legis hactenus dixisse sufficiat; de promissionibus vero quas in tertia parte primae distinctionis posuimus; tractare propositi praesentis non fuit. Sunt igitur tria quae lex scripta continebat: praecepta, sacramenta, promissa.

Explicit liber primus.

